ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1011-727X

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XVIII MART 2002 SAYI: 52

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

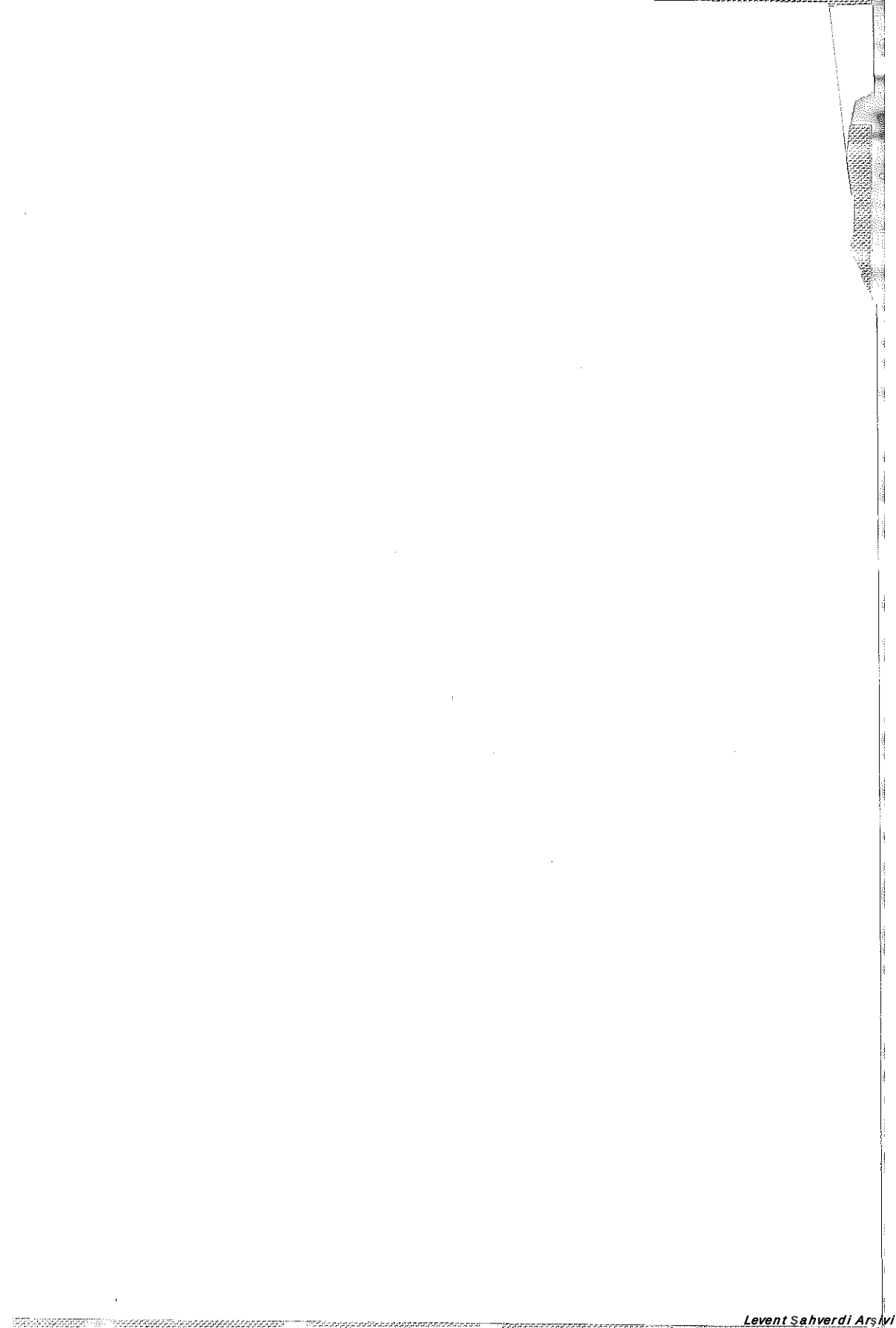
ISSN 101[illegible]

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XVIII MART 2002 [illegible]

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

DOÇ. DR. İSMAİL HAKKI GÖKSOY
Atatürk ve Türk İnkılâbının Endonezya'daki Etkileri 1

DOÇ. DR. ADNAN SOFUOĞLU
Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele'ye Karşı Girişimleri ve Son Olarak Kuvay-ı Seferiye Adıyla Yeni Bir Askerî Birlik Oluşturma Çabası 37

YRD. DOÇ. DR. SELMA YEL
İttihat ve Terakki'nin Kurucularından İbrahim Temo'nun Atatürk ve İnkılâplar Hakkındaki Düşünceleri 89

YRD. DOÇ. DR. ABDULLAH İLGAZİ
Atatürk'ün Tokat Gezileri 107

DR. ZAFER GÖLEN
Atatürk'ün Tarih Anlayışı 159

HÜSEYİN TOSUN
Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış 187

DR. Y. ATİLA ŞEHİRLİ
Atatürk İlkelerinin Sürekliliğini Sağlamak Görevi ve Bu Görevde Gençliğin Rolü 235

YRD. DOÇ. DR. BAYRAM AKÇA
1923 - 1952 Arası Türk - Bulgar İlişkileri ve 1950-51 Yıllarında Muğla Vilâyetine İskân Edilen Bulgar Muhacirleri 249

Levent Şahverdi Arşivi

YRD. DOÇ. DR. SERAP TAŞDEMİR
Konya Halkevi Tarih Kolu Çalışmaları ve Konya Dergisi 265

DOÇ. DR. SEDAT ÇERECİ
Halkın İçinden Halkçı Bir Önder 279

ARAŞ. GÖR. MUSTAFA BAYIK
Atatürk'ün Ana Fikrini Verdiği İlk Opera: Özsoy Destanı 289

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ KONFERANSLARI

M.VEHBİ TANFER
Atatürk ve Barış 303

HABERLER

MUKADDES ARSLAN
Doç. Dr. Günay Çağlar Hocamızı Kaybettik 317

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT : XVIII MART 2002 SAYI: 52

ATATÜRK VE TÜRK İNKILÂBININ ENDONEZYA'DAKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY*

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk sadece modern Türkiye'nin kurucusu değil, aynı zamanda birçok ülkeye, özellikle müslüman ülkelere esin kaynağı olmuş önemli bir dünya lideridir. İslam dünyasının doğu uç bölgesinde yer alan ve dünyanın en kalabalık İslam ülkesi konumundaki Endonezya'da, birçok aydın onun Türkiye'de yaptıklarından ve fikirlerinden etkilenmiş ve ona büyük bir saygı duymuşlardır. İşte bu makale, Atatürk'ün liderliğinde Avrupalı sömürgeci devletlere karşı yürütülen Türk milli mücadelesinin ve akabinde Türkiye'de gerçekleştirilen çeşitli reformların Endonezya'daki yankıları ve etkileri üzerine yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, aşağıdaki konular mümkün olan nispette Endonezyaca kaynaklara da başvurularak incelenmeye çalışılmıştır. Bunlar, esas itibariyle Atatürk'ün milli mücadeledeki askeri başarıları ve Türk milli mücadelesinin bu ülkedeki etkileri, hilafetin kaldırılışının müslüman halk üzerindeki yankıları, Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği reformların Endonezyalı aydınlar üzerinde bıraktığı tesirleri, milliyetçi aydınlar ile İslamcı liderler arasında vuku bulan gelecekteki bağımsız Endonezya devletinin şekli ve yapısı hakkındaki tartışmaları ihtiva etmektedir. Kısacası Endonezyalı aydınların, özellikle ülkelerinin bağımsızlığı için mücadele veren milliyetçi aydınların Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip ettikleri ve Atatürk ve Türk inkılabının bu ülkedeki etkisinin büyük olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Millî Mücadele, Türk İnkılâbı, Endonezya, Türk-Endonezya İlişkileri.

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk was not only a founder of modern Turkey, but also a world leader who had become a source of inspriation for many countries, especially for the Muslim ones. For instance, in Indonesia, which lies in the far east region of the Islamic world and is a largest populous Muslim country of the world, many intellectuals were inspired from the works and ideas of Atatürk in Turkey and they felt great respect for him. Therefore, this article aims to focus on the echoes and the impacts of Turkish national movement conducted under the leadership of Atatürk towards the European expansionist countries and of the various reforms achived by him in Turkey afterwards. In this respect, we tried to investigate the following subjects to a large extent by using the Indonesian sources as well. These include mainly Atatürk's military achivements in the national struggle and the impacts of Turkish national movement on Indonesia, the echoes of the abolition of the chaliphate in Turkey upon the Indonesian Muslim people, the influences of the reforms conducted by Atatürk in Turkey upon the Indonesian intellectuals and finally the discussions on the form and structure of the proposed future independent Indonesian state between the nationalist intellectuals and the Islamic leaders. In short, we can conclude that the Indonesian intelligentsia, particularly those nationalist leaders who were concerned with the struggle of their country's independence, followed very closely the developments in Turkey, and that the impacts of Atatürk and Turkish revolution upon this country were very great.

Key Words

Atatürk, National Struggle, Turkish Revolution, Indonesia, Turkish-Indonesian Relations.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk sadece modern Türkiye'nin kurucusu olarak kalmamış, aynı zamanda Asya ve Afrika'daki pek çok İslam ülkesi ve bu ülkelerin milli önderleri için de örnek ve model bir şahsiyet olmuştur. Özellikle İran Şahı Rıza Pehlevi, Afganistan Kralı Amanullah Han, Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba gibi devlet adamları Atatürk'ün şahsına büyük hayranlık duymuşlar ve onun Türkiye'de gerçekleştirdiği inkılaptan ilham alarak kendi ülkelerinde de benzeri reformlar yapmaya çalışmışlardır. İslam dünyasının doğu uç bölgesinde yer alan ve 180 milyonu aşkın müslüman nüfusuyla dünyanın en kalabalık İslam ülkesi konumundaki Endonezya'da da birçok aydın ondan etkilenmiştir. Bilhassa Atatürk'ün Avrupalı istilacı devletlere karşı başlattığı milli mücadele hareketinden ve onun modern Türkiye'yi milli ve laik bir devlet olarak teşkilatlandırmasından ve her şeyden önemlisi de onun Türkiye'de gerçekleştirdiği inkılaplardan derinden etkilenmişler ve kendileri için Atatürk bir esin kaynağı olmuştur. Bir dünya lideri olarak onun şahsiyeti ve düşünce sistemine büyük saygı ve hayranlık duymuşlardır. Kendi ülkelerini yabancı boyunduruğundan kurtarmada ve bağımsızlığa kavuşturmada, ülkelerini yeniden yapılandırmada, milli kimliklerin oluşmasında ve modernleşme sürecine geçilmesinde onun Türkiye'de gerçekleştirdiği reformlardan esinlenmişlerdir. İşte bu makalede, Atatürk ve Türk inkılabının Endonezya'da ne gibi yankılar uyandırdığını ve ne tür etkiler bıraktığını tespit etmeye çalışacağız.

1. Atatürk'ün Askerî Başarıları ve Millî Mücadele'nin Yankıları

Türkiye'de Atatürk'ün önderliğinde Batılı devletlere karşı verilen milli mücadele ve kazanılan zafer, birçok İslam ülkesinde olduğu gibi Endonezya'da da büyük yankılar uyandırmış ve bu ülkelerin genç aydınları ve bağımsızlık taraftarı hareketler üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Her ne kadar Endonezya coğrafi konumu nedeniyle Türkiye'den çok uzaklarda bulunmasına rağmen, Endonezyalı aydınlar İslam dünyasındaki önemi ve ağırlığı sebebiyle Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmekteydiler. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin karşılaştığı

Levent Şahverdi Arşivi

uluslararası baskılar, Endonezya halkının Türkler'e karşı sempatisini daha da artırmış ve Atatürk'ün önderliğinde yürütülen milli mücadele hareketini, Endonezyalılar kendi hareketi gibi telakki ederek destek vermişlerdir. Milli mücadelenin başarıya ulaşmasıyla birlikte Endonezyalı aydınların çoğu sömürge yönetimiyle "işbirliği yapmama" anlamına gelen non-cooperation politikası benimseyerek Türk inkılabı onlar için bir ilham ve güç kaynağı oluşturmuştur. Türk milli mücadelesinin başarıya ulaşması, "Asya için bir hürriyet şafağının başlangıcı" olarak telakki edilmiş ve Endonezya halkının da kendi milli mücadelelerini hiçbir dış destek almadan kendi iç güçleriyle ve azimleriyle başarabilecekleri inancını artırmıştır. Yeni Türkiye'nin milli bir devlet olarak kurulmasından sonra, çoğu Asya toplumlarında olduğu gibi Endonezya'da da sömürge yönetiminin bir gün mutlaka yıkılacağı fikri güçlenmiştir. Endonezyalı milli önderlerden ve geleceğin Cumhurbaşkanı yardımcısı ve başbakanı Muhammed Hatta'nın deyimiyle o dönem aydınları tarafından "Ankara modern milliyetçilik cereyanının Mekkesi" olarak tasavvur edilmiştir.[1]

Endonezyalı aydınlar, özellikle Endonezya milliyetçiliği fikrini savunan ve geleceğin ilk Cumhurbaşkanı Sukarno ve yardımcısı Muhammed Hatta gibi o dönemdeki genç aydınlar Endonezya'nın bağımsızlığının mutlaka sağlanması gerektiğini ve bunun da Türkiye'de olduğu gibi yalnız Endonezya'nın kaynaklarını kullanarak ve Endonezya halkının kendi gayretleri sonucunda kazanılacağını savunmaktaydılar. Diğer ülkelerdeki özgürlük mücadelelerine büyük bir sempatiyle bakmalarına rağmen, her ülkenin kendi bağımsızlığını kendi kaynaklarına dayanarak kazanabileceğini vurgulamaktaydılar. Nitekim 1928 yılında milliyetçilerin lideri Sukarno, yaptığı bir konuşmada Endonezyalıların bağımsızlığının ne İslam dünyasının uluslar arası panislamism hareketinden ne de Moskova'daki uluslar arası komünist hareketten yardım alarak kazanılacağının

1 Muhammad Hatta, "A Message to the People of Turkey", **Koleksi Muhammad Hatta (2)**, No:35, 1950, Arsip Nasional Republic Indonesia, Jakarta. Bu mektubun tam metni için bkz., EK 1.

Levent Şahverdi Arşivi

mümkün olmadığını söylemekteydi. Ona göre, bağımsızlığın kazanılması ancak Endonezya halkının kendi öz kaynaklarıyla gerçekleşebilecekti.[2]

Türkiye'deki milli mücadelenin zafere ulaşması, yalnız Endonezya'da değil komşu ülke Malezya'da da büyük yankılar uyandırmış ve Atatürk'ün şahsı ve fikirleri özellikle Batı eğitimi almış genç nesiller arasında derin tesirler bırakmıştır. 1930'lu yıllarda Malezya'da bulunan İngiliz yazar L. R. Wheeler, Mustafa Kemal Atatürk'ün portrelerinin Hint asıllı müslümanların sahip olduğu dükkanlardan, özellikle genç Malaylar'ın yüzlerce elde ettiklerini ve evlerinin ve dükkanlarının köşelerine astıklarına dikkat çekmektedir. O, genç Malaylar'ın "İtilaf devletlerinin karşı konulmaz gücüne karşı ayaklanan bir Asya gücü fikrinden etkilendiklerini söyler". Yine ona göre, Malay basını Atatürk tarafından gerçekleştirilen reformları halka aktarmakta ve özellikle modern eğitim almış Malaylar Türkiye'yi gıpta etmekteydiler.[3]

2. Türkiye'de Hilâfetin Kaldırılışının Yankıları

Türkiye'de hilâfetin kaldırılışı, birçok İslam ülkesinde çeşitli yankılara ve hatta çeşitli tartışma ve toplantıların yapılmasına sebep olduğu gibi öteden beri Osmanlı halifesine karşı manevi bir bağlılık duyan ve hutbelerinde halifenin adını zikreden Endonezya müslümanları, özellikle muhafazakar dini çevreler ve cemiyetler tarafından üzüntüyle karşılanmıştır; ancak toplumun çoğunluğunu oluşturan diğer kesimler, özellikle milliyetçi, sosyalist ve aristokratik eğilimli aydınlar bu olayı anlayışla karşılamışlardır. Hatta, Türkiye'de hilâfetin kaldırılması bölgedeki müslüman toplumların Atatürk için öteden beri besledikleri coşku ve heyecanı biraz azaltmış olmasına rağmen, bunun pek fazla etkilemediği de görülmektedir. Mesela, sultanlıkla yönetilen Malezya'daki çoğu Malay eyaletlerinde

---

2 George McT. Kahin, **Nationalism and Revolution in Indonesia**, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1952, s. 90.

3 A. C. Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri" (Çev: İsmail Hakkı Göksoy), **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:5, yıl: 1998 (baskı:2000), s.255.

Levent Şahverdi Arşivi

halk daha çok Malaylı sultanlara bağlılık gösterdikleri için bu aristokratik çevrelerde hilafetin kaldırılışı pek o kadar önemli değildi. Diğer taraftan Penang ve Singapur gibi doğrudan İngiliz yönetimi altında bulunan ve kozmopolit bir yapıya sahip olan eyaletlerde ise, bazı müslüman çevrelerde, özellikle Hint asıllı müslümanlar arasında öteden beri Osmanlı halifesine duyulan manevi bağlılıktan dolayı, hilafetin kaldırılışıyla ilgili olarak duydukları üzüntü daha fazlaydı.[4]

Endonezya'da da benzeri bir durum söz konusu idi. Özellikle muhafazakar müslüman çevreler hilafetin kaldırılışını üzüntüyle karşılarken, milliyetçi, sosyalist ve modernist eğilimli müslüman çevreler hilafet kurumuna pek sıcak bakmadıkları için bunu anlayışla karşılamışlardır. Endonezya'da muhafazakar müslüman çevreler hilafet meselesine ve dolayısıyla da Kahire ve Mekke'de yapılacak olan hilafet toplantılarına modernist eğilimli dini gruplardan daha fazla önem vermişler, fakat onlar Vehhabi olması sebebiyle Suudi Arabistan'ın konuyla ilgili girişimlerine de ihtiyatla yaklaşmışlardır. Diğer taraftan modernistler hilafetin Türkiye'de kaldırılması ve başka bir yerde yeniden kurulamamasından sonra bu konu üzerinde fazla da durmamışlardır.[5] Bu bağlamda millî duyguları daha fazla ön plana çıkaran yenilikçi müslüman aydınlar, hilafet konusunda dini bakımdan tarafsız olan milliyetçi ve sosyalistlerin görüşlerine daha yakındılar. Milliyetçilere göre, bir İslam ülkesindeki İslâm'a dayalı bir partinin veya teşkilatın "İstanbul'daki bir halifeden.... yardım beklemesi" boşuna bir gayret idi. Hatta bazı modernistlere göre İslam, milliyetçilikle uyuşabilir ve İslâmiyet millî duyguların gelişmesine önemli katkı sağlayabilirdi.[6]

Türkiye'de hilâfetin kaldırılışını, Endonezya'da sosyalist fikirlere de sahip bazı yenilikçi İslâmcı gruplar, özellikle Sarekat İslâm'dan ayrılan

---

4 Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri", s.258-259.

5 Deliar Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, 1900-1942, London/Oxford/Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1973, s.316.

6 Kahin, **Nationalism and Revolution in Indonesia**, s.91.

Levent Sahverdi Arşivi

Solo'daki Misbah grubu anlayışla karşılamıştı. 15 Nisan 1924 tarihli Medan Moeslimin adlı gazetelerinde konuyla ilgili olarak yayımladıkları bir yazıda Türkiye'ye gönderilen telgrafların içeriği hakkında bilgi verdikten sonra, halifeliğin uluslararası bir özelliğe sahip olmasının Türkiye'yi sıkıntıya soktuğunu ve Mustafa Kemal'in yaptığından başka bir çözüm yolunun olmadığını belirtti. Yazıda ayrıca, Endonezyalı müslümanların Türkiye'deki halifeyle ilgilenmeleri yerine, kendi ülkelerinin kaderi ve geleceği ile ilgilenmelerinin daha yararlı olacağını, İslam birliğinin hiçbir zaman tehlikede olmadığını, çünkü Kuran'ın ifadesiyle "innemel müminune ihvatün (muhakkak, bütün müslümanlar kardeştir)" düsturunun her zaman geçerli olduğunu ve her müslüman toplumun kendi işini kendisinin düzenleyeceğini vurguladı.[7]

Bununla birlikte muhafazakar çizgide yer alan ulema ile Muhammediyye gibi yenilikçi çizgideki dini teşkilatlar, hilafet meselesini görüşmek için düzenlenen Kahire ve Mekke konferanslarına heyet göndermek için çeşitli tartışma ve toplantılar düzenlediler. Mart 1924'te Mısır bir hilâfet kongresi düzenleyeceğini ilan ettiğinde, ülkedeki dini teşkilatların temsilcileri Ekim ve Aralık 1924 tarihlerinde Surabaya'da toplanarak Kahire'ye gönderilmek üzere bir heyet teşkil ettiler. Ancak, Kahire konferansının ertelenmesiyle birlikte Endonezyalı dini liderlerin ilgisi, Suudi Arabistan'da Kral İbni Suud'un düzenleyeceği Mekke konferansına çevrildi. Kralın düzenleyeceği hilafet konferansıyla ilgili davet, Cava'daki müslüman liderler arasında hem 21-27 Ağustos 1925 tarihleri arasında Yogyakarta'da yapılan Dördüncü İslam Kongresi'nde hem de 6 Şubat 1926 tarihinde Bandung'da yapılan Beşinci İslâm Kongresi'nde tartışıldı. Ancak, daha ziyade yenilikçi müslüman grupların hakim olduğu bir ortamda geçen bu toplantılarda, konferansa hangi dini grubun üyelerinin katılacağı ve konferansa ne gibi tekliflerin götürülmesi hususundaki tartışmalara yol açtı. Gelenekçi ulemanın bağlı olduğu Nehdatü'l-Ulema (NU) adlı dini teşkilat,

7 E. Gobee, "Hedendaagsche Strijd over het Chalifaat", **Koloniale Studien**, VIII/I, The Hague 1924, s.539-540.

Levent Şahverdi Arşivi

Suudi Arabistan kralına iletilecek teklifler arasına Vehhabiler'in tüm mezheplere, türbelere ve geleneksel dinî uygulamalara saygı göstermeleri hususunun eklenmesini istedi ve bu yönündeki istekleri reddedilince de geleneksel ulema bu toplantılardan ayrılarak ayrı bir Hicaz Sorunları Komitesi oluşturdular.[8] Bu komitenin Ocak 1926'da yaptığı toplantıda İbni Suud'a iki heyet gönderilmesi kararlaştırıldı: bunlardan biri hilâfet konusuyla ilgilenecek, diğeri de kraldan hak mezheplerin ve geleneksel dini uygulamaların korunması ve hac şartlarının geliştirilmesi hususunda tedbirler almasını isteyecekti. İbni Suud'la görüşmek için Cidde'deki Hollanda konsolosluğu aracılığıyla 2 Haziran 1926 tarihine randevu alınmasına rağmen, iki heyet de gemi rezervasyonlarını yaptırmada geciktiği için ülkeden ayrılamadı. Bunun yerine NU, aldıkları kararların muhtevasını İbni Suud'a telgrafla bildirdiler ve bunların Hicaz kanunları içerisinde yer almasını talep ettiler.[9]

Bu arada Nehdatü'l-Ulema'nın taleplerine hiçbir cevap verilmezken, 1926 yılında Mekke'de yapılan hilafet konferansına yenilikçi müslüman liderlerden H.O.S. Cokroaminoto ve K.H. Mas Mansur katılmışlar ve bu konferans da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[10] Dolayısıyla hilafet meselesi, Endonezya'da en sonunda muhafazakar ve yenilikçi gruplar arasında bir iç dini rekabete dönüşmüş ve söz konusu konferansın da Suudilerin Vehhabi kimliğinin gölgesinde yapıldığından sonuca varıcı bir gelişme yaşanmamıştır.

3. Reformların Aydınlar Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de hilafetin kaldırılışına ve daha sonra gerçekleştirilen reformlara karşı bazı dini çevrelerde Atatürk'ün şahsına ve inkılâplarına karşı olumsuz düşünceler oluşmaya başlasa da, gerek Endonezya'da gerekse Malezya'daki milliyetçi müslüman çevrelerin Türk inkılâbı hakkın-

8 Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.222-223.
9 Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.224-225.
10 Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.226.

Levent Şahverdi Arşivi

da besledikleri yaygın alaka ve olumlu tavır hakkında hiç kuşku yoktur. Dönemin Malayca ve Endonezyaca gazete ve dergilerdeki aydınların yazılarına bakıldığında, Türk devrimlerine detaylı bir şekilde yer verdikleri görülür. Ayrıca, 1920'li ve 1930'lu yıllarda yayımlanan Malayca kitap kataloglarına bir göz atıldığında da inkılapla ilgili birçok kitabın basıldığı görülür. Mesela, Malezya'da Kelantan'daki bir yayınevi Atatürk'ün biyografisi ile Türkiye'deki gelişmeleri konu alan birkaç tane roman dahi yayımlamıştı. Yine 1930'lu yıllarda Penang'da Atatürk'ün hayat hikayesini ve onun inkılaplarını teferruatlı bir şekilde konu edinen *Türki dan Mustafa Kemal Atatürk (Türkiye ve Mustafa Kemal Atatürk) ile Turki dan Tamadunnya (Türkiye ve Medeniyeti)* adlı kitaplar yayımlanmıştır.[11] *Türkiye ve Medeniyeti* adlı kitabın yazarı İbrahim Mahmud, Türk inkılabını ayrıntılı bir şekilde ele alır ve kitabı tamamen Malaylı okumuş kesimlere faydalı olması amacıyla yazdığını belirtir. O, yeni Türkiye'yi "İslam'da ilerlemeyi başaracak ilk ülke" olarak takdim eder. Bu tür eserler vasıtasıyla Türk inkılâbının Malaylar arasında modern Batı düşüncesinin gelişmesine de katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.[12]

Malezya'da Türk inkılâbına sadece bazı muhafazakar İslâmcı çevreler ile aristokrat kesime mensup Malaylı idareci kesimler kuşkuyla bakmışlardır. Bu çevreler Atatürk'ün askeri başarıları ve Türkiye'nin yeni ilerleme ruhundan övgüyle bahsederlerken, inkılabın beraberinde getirdiği reformların çok aşırı gittiği inancını taşımaktaydılar. Malay yönetici kesimin, yani kraliyet taraftarı aydınlar ile batılılaşma ve millileşme hareketlerinin aşırılığından etkilenen bazı İslami çevreler dışında Türk inkılâbı Malay toplumunun diğer önemli ve çoğunluktaki grubu, özellikle çağdaşlaşma ve millîleşme taraftarı aydın kesimler tarafından samimi bir şekilde alkışlanmıştır. Hatta, siyasî eğilimler içerisinde bu sonuncu gruba bağlı olan aydınlar, Malezya'da "Türk tipi" olarak adlandırılmıştır. Bağımsız Malezya'nın ilk başbakanı Tunku Abdurrahman da, Ata-

11 Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri", s.260.
12 Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri", s.267-269.

Levent Şahverdi Arşivi

türk'ün milliyetçilik anlayışını tasdik edici konuşmalar yaptığı ve ondan etkilendiği için "Türk tipi" grubun en belirgin lideri olarak kabul edilmiştir.[13]

Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği reformların aydınlar üzerindeki etkisi Endonezya'da daha fazla görülmektedir. Nitekim bu ülkede, Atatürk'ün reformları geleceğin ilk Cumhurbaşkanı ve milli önderi Sukarno ile İslamcı lider Muhammed Natsir arasında ateşli bir tartışma konusu olmuş ve neticede siyasi bir polemiğe dönüşmüştür. Sukarno modern Türkiye'yi Endonezya'nın takip etmesi gereken bir model ülke olarak överken, Muhammed Natsir Atatürk'ün özellikle din ile ilgili görüşlerini ve politikalarını öven Sukarno'ya karşı çıkarak onu şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Büyük bir Atatürk hayranı olan Sukarno, 1940 yılında Pandji Islam adlı bir dergide yeni Türkiye'de dinin yeri ve din ile devlet ilişkilerinin ayrılması hususunda bir dizi makale yayımlayarak Türkiye'yi takip edilmesi gereken model bir İslâm ülkesi olarak sunmuştur. Ancak, onun yazıları ve din ile ilgili ortaya koyduğu görüşleri Endonezya'daki bazı İslâmcı çevreler, özellikle İslâmiyet'i sadece bir din olarak değil, aynı zamanda bir ideoloji olarak da gören bazı kesimler arasında tartışma yaratmıştır. İslâmcıların liderlerinden Muhammed Natsir de, Sukarno'nun yazılarına cevap olmak üzere çeşitli makaleler yazmış ve bu tartışma neticede iki liderin arasında yaşanan bir polemiğe dönüşmüştür.

Bu tartışmayı detaylı bir şekilde değerlendirmeden önce kısaca her iki liderin hayatı hakkında birkaç bilgi verelim. Her iki lider de eğitimlerini Endonezya'daki Avrupa eğitim sistemi uygulayan Hollanda sömürge okullarında aldılar. Cavalı bir öğretmenin çocuğu olarak Surabaya'da doğan Sukarno (1901-1970), geleneksel Cava kültürüne hakim eğitimli bir aile çevresinde yetişirken, Sumatra'nın Minangkabau bölgesinden gelen Muhammed Natsir (1908-1993) ise dindar bir aile çevresinde dünyaya gelmişti. İlk ve orta tahsilini babasının görev yaptığı Cava'nın Majakerta şehrinde, lise eğitimini ise Surabaya'da yapan Sukar-

13 Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri", 265.

Levent Şahverdi Arşivi

no, 1926 yılında Bandung'daki yüksek okul seviyesindeki Teknik Kolej'i bitirmişti. İlk tahsilini ve özel dini eğitimini Minangkabau'da alan Natsir de, lise eğitimini Bandung'da yapmış ve yüksek okul seviyesindeki Batavia Hukuk Koleji'ni bitirmişti. Henüz bu sömürge ülkesinde bir üniversite olmadığı için eğitimlerini kolej seviyesinde tamamlamışlar ve Natsir Hollanda'da ekonomi üzerine üniversite bursu kazanmasına rağmen gitmemişti. Her ikisi de gençlik yıllarından itibaren sömürge yönetimine karşı büyük bir nefret duymaya başlamışlar ve çeşitli dergilerde yazılar yazarak görüşlerini ortaya koymaya çalışmışlardı. Natsir, Bandung'daki yenilikçi İslami çevrelerin, özellikle Persatuan Islam adlı modernist eğilimli dini teşkilatın etkisi altına girerken, Sukarno da 1927 yılında Endonezya Milliyetçi Derneği'ni kurmuş ve ertesi yıl bu derneği Endonezya Milliyetçi Partisi *(Partai Nasional Indonesia-PNI)* adıyla anılan siyasi bir partiye dönüştürmüştü. Zamanla Endonezya için bir milli bayrak, bir milli marşın oluşturulmasında önemli rol oynayan bu partinin temel hedefi sömürge yönetimi ile işbirliği yapmamak ve geniş halk katılımını sağlayarak Endonezya'nın bağımsızlığını kazanmaktı. Bundan dolayı da 1930 ve 1940'lı yıllar arasında çeşitli aralıklarla hapiste yattı ve sömürge yönetiminin gözetimi altında kaldı. Endonezya'nın bağımsızlık hareketine önderlik yapan Sukarno, 17 Ağustos 1945 tarihinde Muhammed Hatta ile birlikte Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etti ve 1945-1965 yılları arasında Endonezya'nın ilk kurucu Cumhurbaşkanlığı görevini yürüttü.[14] Sukarno'nun milliyetçilik fikrine karşı çıkan Natsir ise, 1930'lu yıllarda Endonezya İslam Partisi'nin *(Partai Islam Indonesia-PII)* Bandung şubesi başkanlığını, 1945'ten sonra da İslâmcı Maşumi Partisi'nin liderliğini yaptı ve koalisyon hükümetlerinde bakanlık ve başbakanlık görevlerinde bulundu. 1960 yılında ülkedeki ayrılıkçı

14 Sukarno'nun hayatı hakkında bkz., J.D. Legge, Sukarno: **A Political Biography**, London: Allen Lane, The Penguin Press, 1972; M. C. Ricklefs, **A History of Modern Indonesia**, London: Macmillan Education Series, 1987, s.173-175; Robert van Niel, **The Emergence of the Modern Indonesian Elite**, The Hague/Bandung: W. Van Hoeve Ltd., 1960, s.228-229. İslam hakkındaki görüşleri için bkz., B.J. Boland, **The Struggle of Islam in Modern Indonesia**, The Hague: Martinus Nijhoff, 1982,s.123-134.

Levent Şahverdi Arşivi

hareketlere destek verdiği gerekçesiyle lideri olduğu parti kapatılırken, kendisi de bir süre gözetim altında tutuldu.[15]

Sukarno, Atatürk'ün ölümünden yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1940 yılı ortalarında *Pandji Islam* adlı bir dergide "Apa Sebab Turki Memisah Agama Dari Negara ? (Türkiye Dini Devletten Niçin Ayırdı ?)" başlığı altında din ile devlet ilişkileri üzerine kaleme aldığı bir dizi makalesini yazarken genellikle Türk aydınlarının ifadelerinden ve Türkiye üzerine Avrupalı yazarlar tarafından yazılmış eserlere dayanarak hazırladığı görülmektedir. Batıyı ilerlemenin bir örneği olarak gören Sukarno, Türkiye ile ilgili yazdığı her makalesinin başına Ziya Gökalp'in "Biz Doğu'dan geliyoruz, Batı'ya doğru yürüyoruz" sözünü koymuştur.[16]

O, Türkiye ile ilgili olarak okuduğu kitapların bir kısmını ilk yazısında belirtir. Bunlar arasında Halide Edib'in *Turkey Faces West* adlı eseri, Ziya Gökalp'in yazıları, Stephen Ronart'ın *Turkey Today, Klinghardt'ın Angora Konstantinopol*, Francis Woodsmall'ın *Moslem Women Enter a New World*, Harold Armstrong'un *Turkey in Travail* adlı kitaplarını sayar. Batı dillerindeki bu kitapların yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan konuşmaları, özellikle Atatürk'ün konuşmalarını ve onunla ilgili biyografik yazıların bulunduğu çeşitli yayınlardan da istifade ettiğini kaydeder. O, Türkiye'ye gidip gelişmeleri takip etme imkanı olmadığını, ancak özel kütüphanesinde sınırlı imkanlarla modern Türkiye ile ilgili kitaplarının sayısının 20'yi geçmediğini, ancak buna rağmen eldeki veriler ışığında Türkiye'deki din ve

---

15 Natsir'in hayatı için bkz., Ajib Rosidi, **Muhammad Natsir: Sebuah Biografi, Jakarta:** Girimukti Pasaka, 1990;Yusril Ihza, "Combining Activism and Intellectualism: the Biography of Mohammad Natsir (1908-1993)", **Studia Islamika**, II/1, Jakarta 1995, s.111-147.

16 "Apa Sebab Turki Memisah Agama Dari Negara (Türkiye Dini Devletten Niçin Ayırdı ?" başlığı altında haftalık **Pandji Islam** dergisinin 1940 yılı Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında yayımladığı bir dizi makalesi, daha sonra 1959 yılında diğer tüm yazılarıyla birlikte **Dibawah Bendera Revolusi** adlı hacimli bir kitabında toplanmıştır. Bu eser, ayrıca **Under the Banner of Revolution** adıyla İngilizce'ye de tercüme edilmiştir. Bu çalışmada önce aslı, sonra da çevirisi kaynak gösterilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

devlet ilişkileri hakkında bir kanaatin oluşmasının mümkün olduğunu söyler.[17]

Sukarno Endonezya'da bazı çevrelerin Türkiye'de yapılan inkılâplarla ilgili olarak halkı yanlış düşüncelere sevk ettiklerini ve bunun düzeltilmesi gerektiğini vurgulayarak ilk yazısına başladı. O, bazı çevrelerin modern Türkiye'deki yeni liderlerin İslâm ve din aleyhtarı bir politika sürdürdükleri ve dini kurumları kapattıkları yönündeki propagandalarına cevap olmak üzere şunları söyler:

"İnsanlar nasıl olur da kolayca genç Türkiye'ye iftira ederler ! İnsanlar kendi gözleriyle görmeden, çeşitli çizgilerdeki kitapları daha önce hiç okumadan Genç Türkiye'deki tüm durum hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadan Türkiye'yi suçlamaktadırlar, hiç de gerçek olmayan şeylerle ona iftira atmaktadırlar. Türkiye'nin dini tamamen kaldırdığını söylerler. Halbuki durum hiç de öyle değildir..."[18]

Sukarno, modern Türkiye'de yapılanların dini yok etmek değil, bilakis dini kendi ulvi mecrasına çekmek olduğunu belirttikten sonra, yeni liderlerin gelişmeyi engelleyici geleneksel dini yapılanmaya ve bağnaz din adamlılığına karşı olduğunu vurgular. Kişisel bir inanç olarak dinin varlığının hiçbir zaman inkar edilmediğini, camilerdeki dini merasimlerin ve diğer dini uygulamaların eskisinden daha özgür bir şekilde yapıldığını kaydeder. O, ilk makalesinde Türkiye'nin İslâmiyet'in daha da güçlenmesi için dini devlet işlerinden ayırdığını, aynı zamanda böyle bir sistemde devletin daha güçlü olacağını söyler. O, dinin kralların ve diktatörlerin ellerinde her zaman bir baskı aracı olarak kullanıldığını vurguladıktan sonra sözlerine şöyle devam etti:

---

17 Sukarno, "Apa Sebab Turki Memisah Agama Dari Negara ?", **Dibawah Bendera Revolusi**, I-II, Jakarta: Panitia Penerbit Dibawah Bendera Revolusi, 1965, s.403; İngilizce çevirisi için bkz., Sukarno, "Why Has Turkey Separated Religion from the State", **Under the Banner of Revolution**, I-II, Djakarta: Publication Committee, 1966, s.387-388.

18 Sukarno, Dibawah Bendera Revolusi, I, s.404; **Under the Banner of Revolution**, I, s.388.

Levent Şahverdi Arşivi

"...Evet, gerçekten belki de adil bir şekilde söylenildiği gibi Genç Türkiye'nin liderlerinin hedefleri İslamiyet'i baskı altına almak, İslam'a zarar vermek ve İslam'ı yok etmek gibi kötü niyetleri yoktur. Bilakis, onlar tamamen İslam'ı geliştirmek veya en azından onun gelişmesini engelleyen bağlardan İslâm'ı kurtarmak, diğer bir ifadeyle onu devletin bağlarından, hükümetin bağlarından, ülkeyi diktatörce ve dar görüşlüce yöneten kimselerin bağından kurtarmaktır. Diğer taraftan devletin bağlarından kurtarmak, aynı zamanda devletin muhafazakar dini görüşlerden kurtulması demektir. Yani, devletin geleneksel kanunlardan İslam'ın gerçek ruhuyla gerçekten çatışmalı olmayan ve her zaman ilerleme ve modernliğe ulaştıran devletin faaliyetleri için açıkça engel olan Ortodoks müslüman kavramlardan kurtulması demektir. Böylece İslam kendisinin özgür olabilmesi için devletten ayrılmıştır; devlet de özgür olabilmesi için dinden ayrılmıştır, yani İslam'ın kendisi daha iyi gelişebilmesi için ve İslam'ın da daha iyi büyümesi için ve diğer taraftan da devletin daha başarılı olabilmesi için.... birbirlerinden ayrılmışlardır."[19]

Sukarno bu ilk makalesinde ayrıca Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği devrimlerin doğru veya yanlış olup olmadığını ancak gelecek tarihin karar vereceğini vurguladı. Eski ulemanın din ile devlet işleri hususunda tam bir ittifak halinde olmadıklarını söyleyen Sukarno, bunu da Mısırlı Ali Abdürrezzak'ın *el-Islam ve'l-Usulü'l-Hukm* adlı risalesine atıfta bulunarak, Hz. Peygamber'in esas vazifesinin dini tebliğ etmek olduğunu ve siyasi bir devlet ve hilafet kurumu oluşturmak gibi bir görevinin olmadığını belirtmekteydi. Stephen Ronart'a atıf yaparak da İstanbul'da bile önde gelen bir din aliminin din ile devlet işlerinin mutlaka birlikte yürütülmesi gibi bir şartın olmadığını vurguladı.[20]

Sukarno ikinci makalesinde dini devletten ayırmanın ekonomik temelleri ve Türkiye'nin ekonomik alandaki faaliyetlerini konu edindi. Os-

---

19 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.405; **Under the Banner of Revolution**, I, s.389.

20 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.406-407; **Under the Banner of Revolution**, I, s.390-391.

Levent Sahverdi Arşivi

manlı döneminde ülkenin ekonomisinin zayıf olduğunu ve bunun da sebebinin toplumun gönlünde yer eden "kısmet" ve "kader" anlayışlarının etkili olduğunu, toplumda çeşitli hurafelerin yaygınlaştığını, Osmanlı döneminde akıl ile bilimin göz ardı edildiğini ve bilim olarak sadece tarikat ve tasavvuf okutulduğunu, bundan dolayı da toplumda hurafelerin yaygınlaştığını ve muska takmanın yaygınlaştığını, hatta şeyhülislam ve diğer müftülerin bile bu tür uygulamaları teşvik ettiklerini yazmaktaydı. Hükümet görevlilerinin bile, namaz kılmak ve oruç tutmak bahanesiyle devlet dairelerine geç geldiklerini ve resmi işlerin aksamasına yol açtıklarını, devlette yolsuzlukların arttığını ve hatta bazı mollaların bile "Allah'ın kanununu" uygulamayan yöneticilerin zamanında devlet malının çalınmasına cevaz verdiklerini belirtti. Diğer taraftan Cumhuriyet döneminde yapılan birçok hamleler ve yeni kurulan fabrikalar sayesinde Atatürk'ün Osmanlı döneminin aksine ekonomik alanda da birçok başarılar kaydettiğini belirtti.[21]

Sukarno, üçüncü makalesinde de önce Anadolu'da kurulmuş eski devletler ve eski kültür ve medeniyetler hakkında kısa bilgiler verdi; daha sonra da Osmanlı devletinin yükselişini ve tüm İslam dünyasına hakim oluşunu, gerileme dönemindeki ıslahat hareketlerinden bahsetti. Ardından da din ile ilgili olarak alınan kararlarda siyasî gerekçeleri açıklamaya çalıştı. Ona göre, Türkiye'nin gücünün zayıflamasının en önemli nedenlerinden birinin de şeyhülislâm ve ona bağlı müftülerin yetkilerinin yükseliş döneminden sonra çoğaltılmasıydı. Bu bağlamda o, Türkiye'nin gücünün zayıflamasının esas nedenini Sultanın ve onun generallerinin yetkilerinin azaltılması ve şeyhülislâm ve ona bağlı müftülerin yetkilerinin çoğaltılmasına bağlamaktaydı. Bundan dolayı Osmanlı halifesi "Avrupa'nın hasta adamı" olmuştu.[22]

---

21 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.407-409; **Under the Banner of Revolution**, I, s.394-402.

22 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.412-427; **Under the Banner of Revolution**, I, s.403-413.

Levent Sahverdi Arşivi

Sukarno'nun dördüncü makalesi büyük oranda Genç Türkler'in yükselişi ile ilgiliydi. Bununla birlikte Osmanlı döneminde din ile devlet işlerinin birlikte yürütülmesinin sakıncaları üzerinde de durdu. Ona göre Atatürk'ün devleti dinden ayırmasının diğer bir sebebi de, Türkiye'nin kendi tarihi gelişimiyle bağlantılıydı. O, devletin ve dinin birleştirildiği bir idari sistemde her zaman bir çatışma olacağını ve böyle ikili bir sistemin devletin gücünü ve dinamiğini zayıflatacağına inanmaktaydı. O, bu konuda şöyle dedi:

"Osmanlı hanedanı güçlü şahsiyetleri olan sultanlara sahip olmadığı zaman ve yine Osmanlı hanedanı I. Selim, I. Süleyman ve II. Mehmed gibi demir yumruğu olan şahsiyetlere sahip olmadığı zaman, hükümetteki ikili sistem her zaman bir fren vazifesi gördü ve devletin her hareketine engel teşkil etti....

Ne zaman bir hükümet sistemi, sadece yönetimle ilgili bir sistem olmazsa veya her şeye kendisinin karar verebileceği güçlü bir kişiye [devlet başkanına] dayanmazsa, devletin ve dinin ikiliği sistem içinde bir çatışma yaratır ve böyle ikili bir sistem her zaman devletin gücünü ve dinamiğini zayıflatır, yavaşlatır, engeller veya mani çıkarır."[23]

Sukarno'ya göre, Atatürk'ün Türkiye'de dinle ilgili olarak yaptığı en önemli şeyin dini katı ve muhafazakar ulemanın elinden alarak onu gerçek sahibi olan Türk halkının eline teslim etmesiydi. Sukarno yazısına şöyle devam etti:

"Kısacası, Kemal Atatük'ün ve onun arkadaşlarının dini dışladıklarını ve dine karşı düşman olduklarını veya dini yok etmek istediklerini söyleyemem. Bilakis onlar, dinin eskiden olduğu gibi halkı ve devleti zayıflattığını ve devletin ilk devirlerindeki gerçek din anlayışını zayıflattığına kanaat etmişlerdir. Dolayısıyla halihazırda dinin zayıflatıcı fikirlerinden ayrılmadığı müddetçe, Türk halkının mevcut zayıflıklardan muhtemel

---

23 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.432; **Under the Banner of Revolution**, I, s.414.

Levent Sahverdi Arşivi

kurtuluşunun da gerçekleşemeyeceğine kanaat getirdiler. Değişim için herhangi bir teklif, her zaman şeyhülislam ve ulemanın katı muhalefetiyle karşılaştı...

Bunun içindir ki, Kemal Atatürk ve arkadaşları dini onların ellerinden alarak onlar kadar katı olmayan ve onlar kadar düşünceyi durdurmayan, bilakis her zaman canlı her zaman gelişmeye açık olan toplumun ellerine iade ettiler..."[24]

Beşinci makalesinde Sukarno Atatürk'ün dine ve hilafet kurumuna karşı tutumunu ele aldı. Atatürk'ün din aleyhtarı bir kişi olmadığını ve dini toplum hayatından tecrit etmek gibi bir politikasının olmadığını tekrar vurguladıktan sonra, halkın yaşadığı mevcut dini hayatın birçok hurafelerle dolu olduğunu ve bunun da halkın ve devletin gücünü zayıflattığını, hatta halkın dini uygulamaların çoğunun gerçek İslam'la bir ilişkisinin dahi olmadığını ve İslam dininin istişareye dayalı bir demokratik düzen hedeflediğini belirtti. Bu bağlamda, hilafet kurumunun gerekliliğine karşı çıkan Sukarno, eğer böyle bir kurumun varlığı tanınacaksa, bunun mutlaka müslüman toplum tarafından seçilmesini ve sadece dini değil aynı zamanda siyasi yetkilere de sahip olmasını savunmaktaydı. O, hilâfetle ilgili olarak şunları söyledi:

"Gerçek İslâm, sadece seçilmiş ve dünyevi güce sahip bir halife tanıyabilir. Gerçek İslam, Katoliklerin Papasına benzer, yani sadece ve tamamen dini bir lider olarak bir halifenin varlığını hedeflemez. Halife, sadece toplum tarafından seçilmiş olmakla kalmamalı, aynı zamanda o bir kral, bir general ve bir devlet başkanı gibi dünyevî [siyasî] güce de sahip olmalıdır"[25]

Sukarno halifeliğin seçimle başa geçmesinin sadece İslam'ın ilk devirlerindeki Raşid halifeler zamanında gerçekleştiğini, daha sonra ise sal-

---

24 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.433; **Under the Banner of Revolution**, I, s.415.

25 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.436; **Under the Banner of Revolution**, I, s.418.

Levent Şahverdi Arşivi

tanatla bütünleştiğini belirtti. Türkiye'de hilâfetin kaldırılışıyla ilgili olarak da Sukarno, milliyetçiliğin gelişmesiyle birlikte milletlerarası bir özelliğe sahip olan hilafet kurumunun zayıfladığını, böyle bir ortamda Türkiye'nin de bu kurumu lağvetmekten başka çaresinin bulunmadığını ve her müslüman milletin kendi devletinin kurumlarını oluşturacaklarını söyledi:

"Böyle bir ortamda, bu milliyetçilik çağında hilafetin devamına imkan olabilir mi? Varlığı gereğince milletlerarası bir özelliği olan bir hilâfet kurumuna ihtiyaç olabilir mi ?"[26]

Halide Edib'in hilafetle ilgili görüşüne atıfta bulunarak Sukarno, Birinci Dünya Savaşı sırasında halifenin cihad çağrısına müslüman toplumların olumlu cevap vermediklerini ve yönetimleri altında İslam beldeleri bulunan Avrupalı sömürgeci devletlerin halifenin varlığı sebebiyle Türkiye'ye her zaman kuşkuyla baktıklarını vurguladı ve milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de halifelik sisteminin devam ettirilmesinin artık mümkün olmadığını kabul etmekteydi.[27]

Diğer bir makalesinde de Sukarno dönemin Türk Adalet Bakanı Mahmud Esad Bey'in dinle ilgili görüş ve ifadelerini aktararak Türkiye'deki liderlerin kademeli bir şekilde dini devlet hayatından ayırarak tamamen özel hayatla ilgili bir mesele haline getirdikleri hususu üzerinde durarak bu alanda yapılan reformları özetledi. Ancak, bu yapılanlarla birlikte, İslam dünyasında bazılarının düşündüğü gibi Atatürk'ün komünist Rusya'da olduğu gibi dini toplum hayatından tamamen silmek gibi bir niyetinin olmadığını vurguladı. O şöyle devam etti:

"Bu meseleyi, derin bir şekilde inceledim ve ulaşabildiğim tüm kitaplara baktım ve özellikle bugünkü Türk liderlerinin çeşitli yerlerdeki

---

26 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.437; **Under the Banner of Revolution**, I, s.419.

27 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.437-438; **Under the Banner of Revolution**, I, s.419-420.

Levent Sahverdi Arşivi

konuşmalarını ve yazılarına dikkatli bir şekilde baktım. Sonunda şu sonuca vardım ki, Türkiye'nin dini yok etmek gibi bir hedefinin olmadığını gördüm. Zannediyorum Türkiye'deki durumu dikkatli ve tarafsız bir şekilde inceleyen herkes aynı sonuca ulaşacaktır."[28]

Sukarno, Mahmud Esad Bey'in dinin dünyevi otoritelerin elinde bir baskı aracı olduğu yönündeki ifadelerini tekrar sunduktan sonra, şunları söyledi:

"Ne zaman din toplumu yönetmek için kullanıldıysa, din kralların ve diktatörlerin elinde halkı cezalandırmak için her zaman bir araç olarak kullanılmıştır.... Diğer taraftan dinin devletten ayrılması ise dünyayı felaketlerden kurtarır ve dini onun takipçilerinin gönlünde korur." demekteydi.[29]

Sukarno ayrıca, Ziya Gökalp'den de alıntılar yaparak 1908 yılında Türk kabine üyeliğinden şeyhülislamın çıkarıldığını ve Hıristiyan kiliselerindeki papazlar gibi sadece din işlerinin başkanı konumuna dönüştürüldüğünü vurguladı. Ziya Gökalp'in Türkiye'de ilk defa dini millileştirmeye çalıştığını, ilk defa Kuran'ın Türkçe'ye çevirisine öncülük ettiğini ve birçok müslüman Türk aydınının İslam'ı yeniden yorumlamaya başladıklarını belirtti. Halide Edip'e atıfta bulunarak da Hıristiyan toplulukların dinle ilgili tüm konularda serbestçe karar verebildiklerini, halbuki İslam toplumlarında dinle devletin iç içe girmesinden dolayı müslümanların her zaman hükümetlerin politikalarına bağlı kaldıklarını, bunun da Türkiye'de İslam dininin gelişmesinde büyük bir engel teşkil ettiğini ve dinin siyasi gayeler için bir araç haline geldiğini ifade etti.[30]

Sukarno yazısında devlet sistemi içinde din-devlet ilişkilerinin en önemli bir konu olduğunu, hatta "üzerinde tartışılan ayrıntılarla ilgili ko-

---

28 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.440-441; **Under the Banner of Revolution**, I, s.422-423.

29 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.441; **Under the Banner of Revolution**, I, s.423.

30 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.441-442; **Under the Banner of Revolution**, I, s.424-425.

Levent Sahverdi Arşivi

nulardan on, yüz ve hatta binlerce kereden daha çok önemli" olduğunun altını çizdi.[31] Ayrıca o, Atatürk'ün dinle devlet işlerinin ayrılması konusunda yaptığı işin "dünya tarihini % 100 etkileyen bir hareket" olduğunu ve gerçek İslam'ın kaderini değiştireceğine inandığını söyledi ve şöyle devam etti:

"Tekrar bir defa daha söylemeliyim ki, Kemal Atatürk dünya tarihinde öneme haiz olan müthiş bir iş yaptı...

İster onunla aynı görüşte olalım veya ister olmayalım, o, yüzyıllarca geçerli olan tarih teorisini yakalayabildiğini ve onu anlayabildiğini her zaman tarihen ispatladı.."[32]

O, Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği devrimlerin zamanla daha iyi anlaşılacağını ve tarihin bunun doğru olup olmadığını göstereceğini vurguladı. O, bu konuda şöyle dedi:

"Onun [Atatürk'ün] radikal faaliyetlerinin İslâm'a göre doğru olup olmadığına hükmetmek bizim işimiz değildir. Sadece gelecek onun hakkında bir karar verecektir. Sadece tarih Kemal'in diktatör mü yoksa çok akıllı bir adam mı olduğuna karar verecektir."[33]

Sukarno, muhtemel dinler arası sürtüşmelerde ve çatışmalarda en iyi çözümün "modern demokrasi" olduğunu, bunun da dine aykırı olmadığını vurgulamaktaydı. Temsili sistemle oluşmuş bir parlamenter rejime inanan Sukarno, Endonezya gibi bir ülkede iki alternatifin, yani ya "demokrasisiz bir din-devlet birliği ya da din ve devlet işlerinin ayrıldığı bir demokrasi" rejimi bulunacağını söylemekteydi. İkinci durumda da, müslüman halkın dinî inanç ve uygulamalarının hiçbir zaman yok edilmeyece-

---

31 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.443; **Under the Banner of Revolution**, I, s.425.

32 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.444-445; **Under the Banner of Revolution**, I, s.426-427.

33 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.445; **Under the Banner of Revolution**, I, s.427.

Levent Sahverdi Arşivi

ğine ve İslâm'ın öngördüğü temel kural ve prensiplerin de parlamento vasıtasıyla devlet sistemine dahil olacağına inanmaktaydı. Geleceğin Endonezya devlet başkanına göre, İslamiyet'in "İslamî devlet" gibi resmi bir sıfata ihtiyacı yoktu ve İslâm'ın gerçek anlamda istediği şeyin onun prensiplerinin serbest bir şekilde insanların kalbinde yer ettiği bağımsız bir devletin olmasıydı.

Sukarno aynı tarihlerde başka bir yerde yayımladığı diğer bir makalesinde de yine din ile devlet arasındaki ilişkilere değinerek bünyesinde azımsanmayacak ölçüde gayrimüslim nüfus barındıran bir İslam ülkesinde, bu birliğin mümkün olamayacağını şu sözlerle ifade etti:

"Demokrasinin korunacağı ve hatta genellikle aydınların İslamî düşüncelere sahip olmadığı bir ülkede, milyonlarca halkın Hıristiyan veya başka bir dine intisap etmiş olan Türkiye, Hindistan ve Endonezya'da olduğu gibi halkının bir kısmının gayri müslim olduğu bir ülkede bu din-devlet birliğini nasıl gerçekleştirebiliriz ? Eğer halkının önemli bir kısmının gayri müslim olduğu bir ülkede hükümet olsanız, nasıl devletin bir İslamî devlet, anayasanın bir İslamî anayasa ve tüm kanunların İslam şeriatinin kanunları olacağını söyler ve buna göre karar verebilirsiniz ? Eğer Hıristiyanlar ve diğer din mensupları, sizin kararınızı kabul etmezlerse, ne yapacaksınız ? Eğer o ülke aydınları bunu kabul etmezlerse ne yapacaksınız ? Kendi kararınıza uymak için onlara zor mu kullanacaksınız ? Silah ve toplarla onları buna boyun eğdirmek için diktatör rolü mü oynayacaksınız. Onları tamamen elimine etmek istemiyorsunuz ? Öyle değil mi? Günümüz, modern bir devirdir ve eski zamanların uygulamalarında görüldüğü gibi insanların birbirlerini yok ettikleri bir devir değildir !"[34]

Siyasî sistem olarak demokrasiyi ve Batı parlamenter sistemin en ideal bir idari sistem olduğunu savunan Sukarno, gelecekteki bağımsız Endonezya devletinin dini temele dayandırılmasına şiddetle karşı çıkmakta ve demokrasiyi Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesinin tabii

34 Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.285-286.

Levent Sahverdi Arşivi

bir hedefi olarak zikretmekteydi; temsilciler meclisi vasıtasıyla da zaten müslüman halkın dini uygulamalarının bir kısmının devlet kanunları arasında yer alacağını ve zaten bağımsız Endonezya devletinde kurulacak olan parlamentonun milletvekillerinin çoğunluğunun da, nüfusun çoğunluğunun müslüman olması sebebiyle müslümanlardan oluşacağını ifade etmekteydi.

Endonezya milliyetçiliğinin fikir ve aksiyon adamı Sukarno'nun Türkiye ile ilgili makalelerine karşılık, İslamcı liderlerden Muhammed Natsir de *Pandji Islam*'da A. Muchlis mahlasıyla yazdığı bir dizi makale ile ona karşılık vermeye çalıştı. Natsir, Sukarno'nun makalelerinin bazı çıkmazlara sahip olduğunu söyleyerek onun akılcı ve yenilikçi dini anlayışına ve onun din ile devlet işlerinin ayrılması hususundaki lâiklik taraftarı görüşlerine şiddetle karşı çıkarak din ile devlet işlerinin birliğini savundu. Nitekim, onun makalelerinin adı da "Persatuan Agama Dengan Negara (Dinin Devletle Birliği)" başlığını taşımaktaydı.[35]

Natsir, ilk makalesinde nasıl Hıristiyanlar, faşistler ve komünistler bir hayat felsefesine ve ideolojisine sahipse, müslümanların da Kuran ve Sünnet'e dayalı bir ideolojileri ve hayat felsefeleri olduğunu ileri sürerek din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılamayacağını ortaya koymaya çalıştı. Bunu da, Kuran-ı Kerim'deki "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım" (51:56) ayetine dayandırdı. O, İslam'da sadece insanın Tanrı'ya karşı görevlerini ifade eden kurallar değil, aynı zamanda insanların birbirleriyle ve topluma karşı ve dünya işleriyle de hakları, sorumlulukları ve kuralları olduğunu zikrederek devletin bu kuralların yerine getirilmesinde bir görevi olacağını, dolayısıyla din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının mümkün olamayacağını ifade etti.[36]

Natsir ikinci makalesinde İslam devleti kavramı üzerinde durdu ve bunun Batılılar'ın tasvir ettiği şekildeki despotik ve katı bir İslam devleti

---

35 Ajib Rosidi, **Muhammad Natsir: Sebuah Biografi**, Jakarta: Girimukti Pasaka, 1990, s.269 vd.

36 Rosidi, **Muhammad Natsi**, s.290-292; Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.288.

Levent Sahverdi Arşivi

olmadığını ortaya koymaya çalıştı. Ona göre, halkının ihtiyaçlarını gidermeyen, halkının ilerlemesi için gerekli vasıtaları sunmayan bir hükümetin veya onların haklarını İslam adına kısıtlayan bir devletin İslam devleti olamayacağını, böyle bir hükümet anlayışının İslâm'a da aykırı olduğunu söyledi. İslam'ın da kendine göre bir demokrasi anlayışı olduğunu ve bu demokrasi anlayışının yerine göre yanlış idareyi tenkit eden, uyaran ve gerekirse güç kullanarak doğrultmaya çalışan bir anlayış olduğunu kaydetti. Devletin bir gaye değil bir araç oluğunu vurgulayan Natsir, İslâmiyet'in temel kural ve prensiplerinin devlet aracı olmadan bir anlamı kalmayacağını, dolayısıyla devlet işlerinin İslam'ın temel kural ve prensipleriyle uyumlu olması gerektiğini vurguladı. İlerleme yapılırken her alanda Batı'yı taklit etmeye şiddetle karşı çıkan Natsir, ilerlemenin ancak dünya işleriyle din işlerinin, yani dünya hayatı ile ahiret hayatının birlikte götürüldüğü zaman tam manasıyla mümkün olabileceğini belirtti. O, "Batı da Tanrı'nın bir yurdu, Doğu da. Her ikisi de sıhhatli özelliklere sahip; ancak her ikisi de ayıklanması gereken bazı belirli zaaflara ve hatalara sahip. Ne Batı ne de Doğu bizim için bir ölçüdür." demekteydi. Sukarno'nun makalelerinin başında bir vecize olarak kullandığı Ziya Gökalp'in sözüne karşın, Natsir de makalelerinin başında "İster Batı'da ister Doğu'da olsun, biz ancak Allah'ı memnun etmek için çabalarız." sözünü kullanarak Sukarno ile aynı görüşte olmadığını ortaya koymaya çalıştı.[37]

Natsir'in üçüncü makalesi de, Sukarno'nun Mahmud Esat Bey'in "dinin diktatörlerin elinde bir araç" olduğu yönündeki görüşüyle aynı kanaati paylaşmadığı hususundaydı. O, bu ihtimali tamamen reddetmemekle birlikte, bunun ancak bazı devlet başkanlarının uygulamaları sonucunda olduğunu, halbuki dinin tabiatında buna imkan olmadığını söyledi. Natsir, devlet idaresi için Kuran'ın yeterli olup olmadığı sorusuna gelince, Kuran'ın bir devlet bütçesinin hazırlanması, para değişimi ve benzeri şeyler için elbette bir rehber olmadığını vurguladıktan sonra şöyle dedi:

---

37 Rosidi, **Muhammad Natsir**, s.293; Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.289.

Levent Sahverdi Arşivi

"Kuran elbette trafik kuralları koymaz, bir antenin nasıl kurulacağına, hava trafiği ve ulaşımına dair herhangi bir kural koymaz... Tabii tüm bunlar ebedi bir değeri olan ve değişmeyen Allah'ın vahyinde düzenlenmemiştir. Elbette tüm bunlar zamana ve şartlara bağlı olarak değişmeye müsait meselelerdir. İslâm'ın düzenlemeye çalıştığı şey, değişime açık olmayan şeylerdir. Bir toplumu yönetmek için vazedilen prensiplerle ilgili meseleler, insanoğlu var olduğu müddetçe değişmeyecektir."[38]

Natsir devlet başkanının sahip olması gereken vasıflarla ilgili olarak da onun milliyeti veya aslının önemli olmadığını, hatta kullandığı unvanın da bir önemi olmadığını, fakat onun dininin, karakterinin ve davranışının ve yeteneklerinin bir devlet için önemli bir ölçü veya miyar olduğunu vurguladıktan sonra, İslâm dininin devlet başkanının halkıyla istişare etmesini ve toplumla ilgili meselelerde onlara başvurmasını istediğini; bunu da Buharî'den naklettiği "Eğer bir iş ehline verilmezse, kıyameti bekle" hadisiyle pekiştirmeye çalıştı. Ancak istişare etmenin metodunun ise, halka bırakıldığını, ister bunun ilk halife Hz. Ebu Bekir'in kullandığı metot olsun isterse günümüzdeki parlamenter veya herhangi bir sistemdeki metot olsun bunun pek önemli olmadığını vurguladı. Fakat, Natsir hilâfet veya parlamenter sistem hakkında bir açıklama yapmamasına rağmen, parlamenter sistemin de İslam'a uygun bir sistem olduğunu belirtmedi.

O, İslam tarafından halihazırda kararlaştırılmış belirli meselelerle ilgili olarak istişareye başvurulamayacağını, bu bağlamda yöneten ile yönetilen arasındaki hak ve sorumlulukları zikrederek, mesela, alkollü içki içmek, hırsızlık, kumar, fuhuş, İslâm'ın evlilik, boşanma ve mirasla ilgili kuralları, zekat ve fitre gibi fakirlikle ilgili mücadele edilmesi, aşırı faizin yasaklanması gibi konularda istişareye başvurulamayacağını belirtti. Ona göre, tüm bu kurallar ilerlemeye bir engel teşkil etmeyecektir. Dinin belirlediği kurallar dışındaki meseleler zamanın değişmesiyle yeniden düzenlenebileceğin ve hatta başka ülkelerin sistemlerinin bile alınabileceği-

38 Rosidi, **Muhammad Natsir**, s.294; Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.290.

Levent Şahverdi Arşivi

ni söyledi. Çünkü medeniyetin ortaya koyduğu bir ürün, bir ülkenin veya bir milletin tekelinde değildi. İslam'ın anti-despotizm, anti-mutlakiyetçi ve anti-uzlaşmacı bir din olmadığını, aksine demokratik anlayışa sahip olduğunu, her konuda istişareye başvurulamayacağını, ancak alkolizm, kumar, fuhuş, hurafecilik ve dinsizlikle mücadele metotlarında istişareye başvurulabileceğini ifade etti.[39]

Sukarno'nun sıkça atıfta bulunduğu demokrasi kavramını eleştiren Natsir, demokrasilerde birçok iyi şeylerin yanı sıra muhtemel parti denetimi ve akraba kayırmacılığı gibi bazı eksikliklerin de varolduğunu söyledi. O, demokrasi rejimini tamamen reddetmemekle beraber İslâm'ın demokrasiyle özdeş de olamayacağını savunmaktaydı. Ona göre, "İslâm, kendine has belirli özellikleri taşıyan bir kavram, fikir ve nosyondur. İslam ne yüzde yüz bir demokrasidir ne de yüzde yüz otokrasidir. İslâm.... İslâm'dır." Sukarno'nun aksine, o Atatürk liderliğinde oluşturulan modern Türkiye'nin bir demokratik devlet olmadığına inanmaktaydı. Türkiye'de sadece tek partili bir sistemin geçerli ve tek bir liderin söz sahibi olduğunu belirterek basın ve düşünce hürriyetinin de olmadığını ileri sürmekteydi. Hatta o, Sukarno'nun sık sık atıfta bulunduğu Halide Edip'in bile Atatürk hükümetinin kavuşturmasından kurtulmak için yurtdışına çıktığını örnek gösterdi.[40]

Natsir, dördüncü makalesinde Atatürk'ün devrimleri neticesinde Türkiye'de gerçek İslam'ın yeniden canlandığı yönündeki Sukarno'nun görüşünü eleştirdi. O, Türkiye'deki İslâmiyet'in durumunun bazı dini vecibelerin ve kuralların yapılmasıyla sınırlı kaldığını ve bazı dini vecibelerin yapılmasına izin verilen bir sömürge ülkesinden pek farkı olmadığını iddia etti. Yine o, Sukarno'nun din işlerini devlet işlerinden ayırarak Türkiye'nin ekonomik ve siyasî alanda Atatürk döneminde büyük bir başarı

---

39 Rosidi, **Muhammad Natsir**, s.295-296; Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.290-291.

40 Rosidi, **Muhammad Natsir**, s.297; Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.291.

Levent Sahverdi Arşivi

sağladığı yönündeki görüşüne de katılmadı. Son Osmanlı sultanları döneminde Türkiye'nin gerilemesiyle ilgili olarak ta, Natsir Türkiye'nin iç faktörlerin yanı sıra bu ülkenin iç işlerine Batılı büyük devletlerin müdahalesinin önemli rol oynadığını vurguladı. Ayrıca o, Atatürk ve arkadaşlarının Türkiye'de halkın hayatında önemli bir yer tutan batıl inanç ve hurafelerle, çok tanrıcılık ve tarikatçılıkla mücadele etmede ve İslam'ı saflaştırmada gerekli reformları yapmadıklarını iddia etti.[41]

Natsir, beşinci makalesinde, Sukarno'nun Atatürk önderliğindeki Türkiye'nin başarısının din işlerinin devlet işlerinden ayrılmasıyla sağlandığı yönündeki görüşünü tenkit ederek İslam'ın ortaya koyduğu öğretiye ve kurallara dayanmayan siyasi veya sosyal bir düzenin eninde sonunda yıkımla karşılaşacağını, bir ülkenin ilim ve medeniyetin gelişmesine veya bir ülkenin dinamiklerinin güçlü olmasına rağmen, ister Batı'da ister Doğu'da olsun sonunun hayırlı olamayacağını ileri sürdü.[42]

Başka bir makalesinde de Natsir, Sukarno'yu Türkiye'deki gelişmelerle ilgili tüm gerçek bilgileri vermediği gerekçesiyle suçladı ve okuyucularına onun Halide Edib hakkında bile doğru bir anlatım sunmadığını, çünkü bu büyük kadının Atatürk'ün dinle ilgili politikalarını onaylamadığını ileri sürdü. Natsir, Atatürk'ün reformlarını veya benzeri diğer reformları hakkındaki hükmün tarihe bırakılamayacağını, Atatürk'ün ölümünün ardından Türk halkının tedrici bir şekilde tekrar İslâm'a döneceğini belirtti.[43]

Endonezya'da Sukarno ve Natsir'in Atatürk ve onun Türkiye'de gerçekleştirdiği reformlarla ilgili olarak yaptıkları tartışma ve değerlendirmeler, esas itibariyle din ile devlet işlerinin ayrılması konusu üzerinde yoğunlaşmıştı. Dini yenileşmeye taraftar ve akılcı bir din anlayışına sahip

---

41 Rosidi, **Muhammad Natsir**, s.297-299; Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.292.

42 Rosidi, **Muhammad Natsir**, s. 300-303; Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.292.

43 Rosidi, **Muhammad Natsir**, s. 307-308; Noer, **The Modernist Muslim Movement in Indonesia**, s.293.

Levent Sahverdi Arşivi

olan Sukarno, dini kişisel bir mesele olarak görmekte ve dinin tek başına Endonezya kimliğinin oluşturulmasında ve bağımsızlığın kazanılmasında yeterli olamayacağına inanmaktaydı. Diğer taraftan yenilikçi dini düşüncelere sahip Natsir ise dinin hayatın tüm unsurlarını kapsadığını ve dinin nihai bir otorite olarak kabul edilmesini savunmakta ve dolayısıyla da gelecekte kurulacak bağımsız Endonezya devletinin dine dayandırılmasını istemekteydi. Onların arasında yaşanan medeni ortamdaki bu tartışma, aynı zamanda Endonezya'da 1930'lu ve 1940'lı yıllarda etkili olan iki önemli aydın grubunun görüşlerini yansıtması açısından da önemli idi. Ayrıca, Hollanda sömürge yönetimine karşı oluşturulan federal yapıdaki çeşitli teşkilatlar içerisindeki iki grup arasında tartışılan günlük siyasi tartışmaların bir yansıması idi. Bir tarafta Endonezya Milliyetçi Parti (PNI) ve benzeri siyasi ve fikri cemiyetlerin çatısı altında toplanan milliyetçilerin lideri Sukarno, diğer tarafta da çeşitli parti ve cemiyetler adı altında teşkilatlanmış İslamcıların önde gelen lideri Natsir vardı.

Sukarno ile Natsir arasında geçen bu polemiğe benzer küçük bir tartışma da, diğer bir İslâmcı lider Ahmed Hasan'la da yaşanmıştır. Bandung'da kurulan ve yenilikçi dini düşünceleri savunan *Persatuan İslam* lideri Ahmed Hasan da, milliyetçi aydınların Atatürk'ü ilerici ve reformcu bir lider olarak görmelerini ve onu Türkiye'de çağdaşlaşmayı ve kalkınmayı başlatan ve yabancı nüfuzunu kıran bir lider olarak kabul edilmesine karşı çıkmakta, Atatürk'ün din alimlerine karşı acımasız davrandığı ve dini gelenekleri göz ardı ettiği yönünde yazılar yazarak onu tenkit etmekteydi.[44] Buna karşı Sukarno da Ahmed Hasan'a hitaben yazdığı bir yazısında ulemanın yeterince dünyadaki gelişmeleri göremediklerini ve dini konulardaki cahilliğin İbni Suud'u bile Medine'deki radyo istasyonunun kaldırılmasına sevk ettiğini ve bu cahilliğin Kemal Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı birçok reformların anlaşılmasına engel olduğunu söyledi.[45]

---

44 Howard M. Federspiel, **Persatuan Islam: Islamic Reform in Twenteeth Century Indonesia**, Ithaca, N.Y.: Cornell Modern Indonesian Project, 1970, s.94-95.

45 Sukarno, **Dibawah Bendera Revolusi**, I, s.336-337.

Levent Sahverdi Arşivi

İkinci Dünya Savaşı öncesinde İslâmcı ve milliyetçi aydınlar arasındaki bu tür tartışmalar, etkisini ileriki yıllarda da gösterdi ve benzeri tartışmalar daha sonra 1945 yılı ortalarında bağımsız Endonezya devletinin kuruluş sürecinde ve bağımsızlık sonrasında da yaşandı. Dolayısıyla sömürge döneminde oluşan iki farklı grup arasındaki görüş ayrılıkları, bağımsızlık döneminde de devam etti. Nitekim, 1945 yılı ortalarında henüz 17 Ağustos 1945 tarihinde bağımsızlık ilan edilmeden önce yapılan bağımsızlık görüşmeleri sürecinde ve yeni anayasanın hazırlanması sırasında İslamcı liderler ile milliyetçi, aristokratik, Hıristiyan ve sosyalist çizgideki liderler arasında benzeri ateşli tartışmalar oldu. Bir tarafta yeni kurulacak bağımsız Endonezya devletinin İslami temellere dayandırılmasını isteyen İslamcı liderler, diğer tarafta da devletin laik temellere ve milli ilkelere oturtulmasını savunan diğer gruplar vardı. Neticede, her zaman iyi bir birleştirici rolü oynayan Sukarno'nun gayretleri sonucunda yeni hazırlanan anayasaya, devletin resmi dininin İslâm olması, devlet başkanının müslüman olması ve İslam hukukunun genel hukuk sisteminin bir parçası olması yönündeki İslamcıların teklifleri reddedilerek yeni kurulan devlet onun ortaya attığı pancasila adı verilen beş prensibe dayandırıldı. Anayasanın giriş bölümüne konulan bu beş prensip, *tek Tanrıya inanç*, adil ve medeni *insancılık, milliyetçilik, demokrasi ve sosyal adalet* ilkelerinden oluşmaktadır. Sukarno'nun ortaya attığı bu beş prensip, aslında Endonezya toplumunda var olan değişik çizgideki eğilimleri birleştirmeye yönelik uzlaşmacı bir temel ilkeler paketi idi. Birinci prensip İslâmî çevreleri tatmin etmeye yönelikken, diğerleri de farklı çizgideki toplum kesimlerine hitap etmekteydi.[46]

Devletin dayandığı temel ilke ve prensiplerle ilgili tartışmalar, özellikle din ve devlet işlerinin ayrılması hususu ve demokrasinin yerleşmesiyle ilgili görüşler, 1950'li yıllardan sonra da devam etti. Özellikle 1960'daki Anayasa Meclisi'nin kaldırılması sırasında da yoğun bir şekil-

---

46 Bu tartışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz., İsmail Hakkı Göksoy, **Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 1995, s.52-59,253-254.

Levent Sahverdi Arşivi

de gündeme geldi. Pancasila hakkında zamanla farklı yorum ve değerlendirmelerin ortaya çıkması üzerine, 1965 sonrasındaki Suharto hükümeti, tüm sivil toplum örgütleri ve dini cemiyetlerin pancasilayı benimsemeleri zorunluluğu getirdi.[47]

Atatürk ve Türk inkılabının Endonezya'daki etkilerine büyük bir Atatürk hayranı olan Ruslan Aldülgani'nin, 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1986 yılında Endonezya'yı ziyareti münasebetiyle kaleme aldığı bir yazısından şu alıntıları yaparak devam edelim. O, bu konuda şöyle demektedir:

"... Benim neslim için Türk adı tabii olarak bir anlam ifade etmektedir, yani Endonezya milliyetçiliğinin yükselişi için bir ilham kaynağı oluşturmaktadır.

Bizim milli uyanışımızın tarihini araştırdığımız zaman, 20 Mayıs 1908 tarihi önemli bir yer tutar. Her ne kadar 1898 yılında Filipinler'deki ve 1905'teki Japonya'daki olaylardan etkilenmeler olduysa da, esas olarak XIX. Yüzyıl sonlarında başlayan ve 1908 yılında zirveye ulaşan Genç Türk Hareketine dayanmaktadır. Bu etkinin boyutunu görmek için sadece Bung Karno'nun Di Bawah Bendera Revolusi adlı kitabının birinci cildindeki makaleleri, Bung Hatta'nın Kumpulan Karangan adlı eserinin özellikle birinci cildindeki yazıları okumak veya H.O.S. Cokroaminoto ve H.A. Salim'in eserlerine bakmak yeterlidir. Bu yazıların hepsi de, Genç Türk Hareketini ve 1919 yılında alevlenen Türk inkılabını gözlemlemekte ve ondan övgüyle bahsederek etkilenmektedir.

Gerçekten, ben küçük bir çocuk iken, Surabaya şehrindeki ebeveynlerimin ve komşularımın evleri ile şehrin etrafındaki köylerdeki evlerin duvarlarında kırmızı fesli Türk sultanlarının resimleri asılmaktaydı. Bu, neyi simgelemektedir ? İşte bu, Endonezya halkının Türkiye'ye karşı sempatisinin simgesidir. Çünkü, özelde Açe halkının mücadelesine ve genelde

---

47 Saifuddin Anshari, "Islam or the Panca Sila as the Basis of the State", **Readings on Islam in Southeast Asia**, (ed: Ahmad İbrahim ve dğr.), Singapure 1985, s.221-228.

Levent Sahverdi Arşivi

de Endonezya halkının XIX. Yüzyıl sonlarında Hollanda sömürgeciliğine karşı verdiği silahlı mücadelesinde yardım eden Türkiye olmuştur. O zamanları ben hala hatırlıyorum. Mustafa Kemal Atatürk'ün portreleri, milli harekete katılan insanların evlerinin duvarlarını süslemekteydi; çünkü Bung Karno, Bung Hatta, Dr. Soetomo ve diğerleri tarafından başlatılan milli harekete onlar öncülük etmekte ve halka onlar siyasî eğitim vermekteydiler. Bu tür faaliyetler, 1930'lu yıllar boyunca devam etti. Gerçekten o dönemdeki genç nesiller, Mustafa Kemal'in hayat hikayesini, Tanzimat hareketi ve Genç Türk hareketi hakkındaki bilgileri, Halide Hanım, Tekin Alp ve diğerlerinin yazılarını okuyan daha yaşlı nesiller tarafından harekete geçirilmekte ve etkilenmekteydi. Tüm bunlar, Türk devriminin Endonezya milliyetçiliği için bir mukayeseli araştırma, model ve ilham kaynağı olduğu anlamına gelmektedir.

İşte Türk adı, Endonezya millî hareketi için şüphesiz bir model ve ilham kaynağı olarak benim neslimin hafızalarından hiçbir zaman silinmeyecek ve kaybolmayacaktır. Fakat Türk adı bizim için sadece bununla kalmaz. Türk adı ve özellikle Mustafa Kemal Atatürk adı, bizim hafızalarımızda prensip ve cesareti gerektiren modernleşme faaliyeti sebebiyle de çivi gibi çakılıdır. Çünkü milli devrim vasıtasıyladır ki, Genç Türkler ve Yeni Türkiye Batı dünyası içinde yer alarak azgelişmişlikten kurtulmayı hedeflediler..."[48]

Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği reformları öven Ruslan Abdülgani, yazısına Batı saldırısı karşısında yeni Türkiye'nin saltanatı kaldırarak feodalizmi yıktığını ve devlet işlerini din işlerinden ayırarak devlet sistemi içerisindeki muhafazakar dini hareketi etkisiz hale getirdiğini belirterek devam etti. O, Atatürk'ün milli devrim vasıtasıyla Türkiye'de kalkınmayı ve ilerlemeyi sağlamak maksadıyla 6 temel prensibi benimsediğini belirtti. Bu prensipler hakkında kısa bilgi verdikten sonra da,

48 Roeslan Abdulgani, "Hubungan Indonesia Turki: Gerakan Turki Muda Beri Inspirasi Pejuangpejuang Kemerdekaan Kita", **Indonesia Menatap Masa Depan**, Jakarta: Pustaka Merdaka, 1986, s.350-351.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün laikliğinin Endonezya'da bazı çevrelerin anladığı gibi "ateistlik" veya "din aleyhtarlığı" olmadığını, bilakis laiklik ilkesinin, teokrasi hükümet yapısına karşı siyasi bir anlam içeren bir hükümet biçimini ve hükümet etme sistemini ifade eden bir ıstılah olduğunu vurguladı. Atatürk'ün birçok devrimi, yani milli uyanışı, Fransız devrimi, sanayi inkılabı, din ve devlet işlerinin ayrılması ile ilgili devrimin öngördüğü yenilikleri tek bir bütün içinde gerçekleştirdiğini kaydeder. Bunu da meşhur İngiliz tarihçi A. Toynbee'nin Atatürk reformları için söylediği "a summing up of many revolutions in one generation (bir nesilde birçok devrimlerin bir özeti)" sözünü hatırlatarak destekler. Kısacası o, Atatürk'ün Türkiye'de feodalizmi ve muhafazakar İslamcılığı yıkarak dini yenileşmeyi başlattığını, kadın hakları ve onların kurtuluşuna ön ayak olduğunu, dil, kültür, ekonomi ve sanayi alanlarında birçok reformlar yaparak ve Batı ilmi ve araştırma metotlarını benimseyerek çok yönlü bir devrim yaptığını vurgular.[49]

Sonuç

Atatürk ve Türk inkılâbının Endonezya'daki etkileri, diğer birçok İslam ülkesinden az değildir. Özellikle uzun yıllar sömürge yönetimi altında kalan ve bu durumdan kurtulmak için Endonezya'nın kurtuluş mücadelesini başlatan ve yürüten milli önderler üzerinde bu etki bariz bir şekilde görülmektedir. Türkiye'deki Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra Endonezyalı liderlerin de sömürge yönetimiyle işbirliği yapmama politikası benimsemeleri, Endonezya milli kimliğinin oluşturulması ve bağımsız Endonezya devletinin dine dayalı bir devletten ziyade pancasila adı verilen beş prensibe dayandırılması ve zamanla bunun bir devlet felsefesi olarak benimsenmesi, bu etkinin somut örneklerinden sayılabilir.

Bu etki çerçevesinde son olarak şu tespiti de yapmak gerekir. Atatürk'ün reformları ve bazı Türk aydınlarının fikirlerinin tesiri neticesinde

49 Roeslan Abdulgani, "Hubungan Indonesia Turki...", s.52-53.

Levent Şahverdi Arşivi

Endonezya'da bazı aileler çocuklarına Türkçe isimler koymuşlardır. Bu isimler arasında özellikle Mustafa Kemal, Ziya, Adnan, Halide adları ile Hanım ve Efendi hitap kelimeleri dikkat çekicidir.[50] Bu tür isim ve hitapların çocuklara ad olarak verilmesinin sebebi, Sukarno'nun yazıları dahil çeşitli yazarların Türkiye ile ilgili olarak kaleme aldıkları yazılarında Atatürk dahil Ziya Gökalp, Adnan Adıvar, Halide Edip gibi Türk aydınlarına sıkça atıfta bulunmalarından dolayıdır.

50 1990 yılındaki bu ülkedeki doktora araştırmalarım sırasında Yogyakarta Devlet İslâm Enstitüsü Rektör Yardımcısı, çocuklarına Türkçe isimler verdiğini ve birine Ziya, diğerine de Adnan adını koyduğunu söyledi. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Levent Sahverdi Arşivi

EK 1[51]

A Message to the People of Turkey

It gives me great pleasure to be able to make use of this opportunity to address a few words to the people of Turkey. Notwithstanding the fact that in the material sense - speaking either politically or economically - few relations exist between Turkey and Indonesia. The people of Indonesia feel that spiritually they are intimately associated with the people of Turkey.

This can in the first place be attributed to the fact that the vast majority of the Indonesian people share a common religion - the Islam- with the people of Turkey. The persecutions and oppression sufferred by the Turkish at the hands of alien powers aroused the sympathy of the Indonesians in regard to their brothers in Islam.

In the second place, the Turkish struggle for freedom, so valiantly championed by Kamal Ataturk after the First World War was regarded by the Indonesians as their own struggle.

The Indonesians too were striving to free themselves from Dutch colonisation and at the same time that the Turkish people fought their war for freedom, the Indonesians embarked on a new course in their struggle and adopted a policy of non-cooperation. In their struggle for independence the Indonesian people found new inspiration and a source of strength in the victories won by the Turkish people under the leadership of Kamal Ataturk.

---

51 Üzerinde tam tarihi yazılı olmayan bu vesika, 27 Aralık 1949 tarihinde Endonezya'nın bağımsızlığı resmen Hollanda tarafından tanındıktan sonra 1950 yılı başlarında Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Başbakan olarak Muhammed Hatta'nın dönemin Türk meslektaşına diplomatik ilişkiler kurmak maksadıyla yazdığı bir mektuptur. İngilizce, Endonezyaca ve Türkçe olarak hazırlanan bu mektubun asılları, Hatta'nın kendi özel koleksiyonunda olup, yukarıdaki İngilizce ve Türkçe orijinal çevirisi Cakarta'daki devlet arşivlerindeki mikrofişlerden okunarak alınmıştır. Önemine binaen tam metnini yayımlamayı uygun gördük. Bkz.,. Muhammad Hatta, "A Message to the People of Turkey", **Koleksi Muhammad Hatta (2)**, No:35, [1950], Arsip Nasional Republic Indonesia, Jakarta.

Levent Sahverdi Arşivi

Ankara was regarded as the Mecca of modern nationalism. The victories of the Turkish Army at Sakaria and Afyon Karahisar will remain in the memory of the Indonesians as momentous events that determined the course of history: the dawn of Asian freedom was beginning to break.

From that time the Indonesian people were strengthened in their belief that their ideals would surely be realised. They developed a firm conviction in the righteousness of teir cause and the foundation on which it rested, via, a strong confidence in their own capacities and capabilities, without expecting help from others.

Since December 27 1949, Indonesia has become an independent and sovereign state. As a people who have long lived under oppression and who have fought a long struggle for the realisation of a basis of humanism and friendship in international intercourse, the Indonesians love peace and are desirous of establishing friendly relations with all peoples on the basis of mutual respect.

I am confident that the future will mark the closest and most cordial relations between the people of Turkey and Indonesia.

Levent Sahverdi Arşivi

[Türkçe Orijinal Çevirisi]

Türk Milletine Selamlarım

Türk milletine kalbten birkaç söz gönderiyorum. Türkiye ile Endonezya arasında iktisadi ve siyasi münasebetlerin çok az olmasına rağmen Endonezya milleti senelerden beri Türk milletine karşı kalbi bir bağlılık duymaktadır.

İlk önce, geçmişte müslüman Türk milletinin büyük devletler yüzünden ızdırab çekmesi, ekseriyeti müslüman olan Endonezya milletinin sempatisini uyandırmıştır.

Saniyen, I.inci Dünya Harbinden sonra Kemal Atatük'ün açtığı Türk milli mücadelesi, Hollanda sömürge siyasetine karşı mücadele eden Endonezya milletinde kendi mücadeleleri hissini vermiştir.

Tesadüfen Türk milli mücadelesi cereyan ederken Endonezya milleti de milli mücadelelerinde "hiçbir şekilde işbirliği yapmamak" (non-cooperation) siyaseti gibi yeni bir politika takip etmeye başlamıştır. Endonezya milletinin mücadelesinde Kemal Atatürk'ün liderliği altında kazanılan Atatük'ün milli savaşı yeni bir ruh yaratmıştır.

O zaman, Ankara modern milliyetçilik cereyanının Mekkesi olarak tasavvur edilmiştir. Sakarya ve Afyon Karahisar zaferleri Endonezya milletinin nazarında tarihi bir dönüm noktası haline gelmiş, Asya için bir hürriyet şafağı başladığına inanılmıştır.

O tarihten itibaren, Endonezya milletinin de ideallerine mutlaka erişebilecekleri itimadı çoğalmış, milli cereyanın prensibi olan kendine güvenmenin doğruluğuna kanaat uyanmış ve başkasından yardım beklememeye başlamıştır.

Pek yakın geçmişte, 27 II.inci Kanun 1949 senesinde Endonezya hürriyete kavuşarak müstakil bir devlet olmuştur. Yabancı bir devletin tazyiki altında ızdırab çeken, gerek insaniyet gerekse dostluk için uzun mücadeleler eden Endonezya milleti sulhü çok seven ve bütün milletlerle dost kalmak arzusundadır.

Levent Sahverdi Arşivi

İlerde Endonezya ve Türkiye arasında çok kuvvetli bir bağ doğacağına eminim.

Mohammad Hatta
Republik Indonesia Sarikat
Perdana Menteri
[Birleşik Endonezya Cumhuriyeti
Başbakanı]

Levent Sahverdi Arşivi

DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETLERİNİN MİLLÎ MÜCADELE'YE KARŞI GİRİŞİMLERİ VE SON OLARAK KUVAY-I SEFERİYE ADIYLA YENİ BİR ASKERÎ BİRLİK OLUŞTURMA ÇABASI

Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU*

ÖZET

Bu çalışma, Damat Ferit Paşanın Mart 1919'da iktidara gelişinden itibaren Anadolu'daki örgütlenmelere karşı aldığı siyasî ve askerî tavırları ele almaktadır. Bu bağlamda, Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Erzurum ile Sivas Kongreleri başta olmak üzere Anadolu'daki teşkilâtlanmalara ve bilahare Ankara'da toplanan BMM'i ve onun hükümetine karşı siyasi ve daha çok askeri girişimleri incelemektedir. Bu çerçevede Kuvay-ı Milliye'ye karşı oluşturulan Kuvay-ı İnzibatiye ile bunun başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra da Kuvay-ı Seferiye adıyla yeni bir askeri kuvvet kurma girişimini ve bunun sonucunu arşiv vesikalarına dayanarak açıklamaktadır. Bu onun son girişimi olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Damat Ferit Paşa Hükümetleri, Milli Mücadele, Osmanlı Devleti, Kuvay-ı Milliye, Kuvay-ı Seferiye.

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

This article has been considered the political and military attitudes of Damat Ferit Pacha against the organizations in Anatolia within the date of his power on March 1919. In this connection, it is scrutinized that the political and mostly military interferences of Damat Ferit Pacha Governments against GNA and its government in Ankara and also against the organizations in Anatolia especially Erzurum ana Sivas Congresses. In this respect, Forces of Disciplinary has been founded against the National Independence Army, but lateron it is concluded with failure, a new forces founded as a called Forces of Campaign and the result of this interference is explained with based on archive materials. This was his last interference.

Key Words

Governments of Damat Ferit Pacha, National Struggle, Ottoman State, the National Independence Army, Forces of Campaign.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

1914 Yılının Ekim ayında I.Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti bilindiği gibi 30 Ekim 1918 de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak Müttefikleri gibi savaştan yenik olarak ayrıldı .25 maddeden oluşan Mütareke ağır hükümlerden oluşmaktaydı.[1] Esasında klâsik Devletler Hukukuna göre mütarekeler daimi ve devamlı bir statü oluşturan barış düzenini ifade etmezler.Ancak Mondros Mütarekesi'nin hükümleri Osmanlı Devletini aslî niteliklerinden yoksun bırakmaktaydı.[2] Osmanlı Devleti antlaşmaya uygun olarak birliklerini geri çekti ve terhis etti. Ordunun mevcudu elli bine indirildi. Ulaşım ve haberleşme ile askeri önemi olan maden ve ürünler İtilâf Devletleri'nin denetimine geçti. 6 Kasımdan itibaren Çanakkale ve İstanbul Boğazları İtilâf Devletleri kuvvetlerince işgal edildi. 13 Kasımda ise verdikleri söze aykırı olarak aralarında Yunan savaş gemisinin de bulunduğu bir İtilâf Donanması İstanbul'a geldi ve demirledi.[3] Aynı zamanda bu gelişmeleri, daha 1. Dünya Savaşı öncesi ve Savaş sırasında yaptıkları gizli antlaşmalarla aralarında nüfuz bölgeleri olarak paylaştıkları bölgeleri fiilen işgalleri izledi.[4] Mütareke öncesi sınırlar dahilinde kalan bölgelerin işgalini takip eden devrede hemen Suriye, Lübnan, Irak gibi yeni devletler kurulması çabalarına girişildi ki Mütareke buna da izin veriyordu. Aynı durum Doğu Anadolu'da bir ermeni devleti kurmak, Batı Anadolu'yu ise Yunanlılara vermek şeklinde sürdürülmek istenmekteydi.[5] Nitekim Lord Curzon 18 Kasımda Avam Kamarası'nda yaptığı ko-

---

1 Geniş bilgi için bkz. Âli Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi**, İstanbul 1948 s. 63; Ahmet İzzet Paşa; **Feryadım**, C.2 İstanbul, 1993 s. 7 v.d.; Mütareke metni için bkz. S. 283-286; Yusuf Hikmet Bayur; **Atatürk Hayatı Ve Eseri**, Ankara 1997 s. 167-173; Rauf Orbay; **Cehennem Değirmeni**, İstanbul 1993 s. 89 v.d. Gotthard Jaeschke; **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara 1986 s. 27 v.d.; **Türk İstiklal Harbi**, C.1 Ankara 1962 s. 33 v.d.

2 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu; **Devirden Devire**, C2 Ankara 1975 s. 72-74

3 Geniş bilgi için bkz. **Türk İstiklal Harbi**, C.1 s. 57 v.d.

4 Gizli antlaşmalar için bkz. Yuluğ Tekin Kurat; **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**; Ankara 1986; Oral Sandar, **Siyasi Tarih**, C.1 Ankara 1999 s. 337-341; David Fromkin; **Barışa Son Veren Barış**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1994 s. 127 v.d.

5 **T.İ.H. (Türk İstiklal Harbi)**; C.1 s.16-17; **Atatürk'ün Tamim Telgraf Ve Beyannameleri (A.T.T.B.)** C.4 Ankara 1991 s.21-22; Bayur; **a.g.e.**, s.178 v.d. Paul C. Helmreich; **Sevr Entrikaları**, Çev. Şerif Erol İstanbul 1996 s. 27 v.d.

Levent Sahverdi Arşivi

nuşmada "Kürt, Arap, Ermeni, Rum ve Yahudilerin" Türk egemenliğinden kurtarılacağını söyleyecektir.[6]

Diğer taraftan Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve onun uygulanmaya başlamasından bir müddet sonra başta başkent İstanbul çevrelerinde olmak üzere Osmanlı Devleti'nde başlıca iki görüş ön plâna çıkmaya başladı. Bunlardan biri, "kesin olarak yanılmış ve hiçbir karşı koymaya girişemeyecek duruma gelmiş olan Devletin adil olsunlar olmasınlar galip devletlerin insafına, merhametine başvurmaktan başka çaresi yoktur." Diğeri ise "Wilson İlkeleri'ne güvenerek ve onları ileri sürerek hakkımızı arayarak iyi sonuçlar elde ederiz.Bu görüş sahiplerine göre de yenen devletler adil ve insaflıdır. Esasen yapacak başkaca bir şey yoktur." şeklindeydi.[7] İşte bu düşünceleri taşıyanlar çeşitli partiler, cemiyetler ve kurumlar oluşturma yoluna gittiler.[8] Bu gelişmelerin yanı sıra Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutkunda "Mahalli Halas (kurtuluş) çarelerine matuf "şeklinde belirttiği müdafa-i hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri oluşturulmaya başlandı. Bu kuruluşlar işgaller karşısında özellikle Yunan, Rum ve Ermenilerin faaliyetlerine karşı silâha başvurmayı da göze almaktaydılar.[9]

1. İstanbul'da Siyasî Durum Ve 1. Damat Ferit Paşa Hükümeti

İstanbul siyasî çevrelerinde özellikle Hükümet çevresinde olumlu bir hava esmiş ancak kısa süre içinde Mütareke uygulamalarında ihlaller ve Ülkede işgaller başlayınca olumlu hava yerini karamsarlığa bırakmıştı. Bu ortam içinde Mütarekeyi imzalamış olan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti bazı suçlamalar ve baskılar karşısında 10 Kasım 1918 de istifa etti.[10] Yeri-

---

6 Jaeschke; **a.g.e.** s. 36 v.d.; Selahattin Tansel; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I Ankara 1973 s. 90 v.d.

7 Bayur; **a.g.e.** s. 191-193; Tuncer Baykara; **Milli Mücadele**, Ankara 1985 s. 33-35

8 Bayur; **a.g.e.** s. 193 v.d.; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya; **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. 2 İstanbul 1986

9 Bayur; **a.g.e.** s. 209 v.d.

10 Ahmet İzzet Paşa; **a.g.e.** s. 30 v.d.; Bayur; **a.g.e.** s. 187 Tayyib Gökbilgin; **Milli Mücadele Başlarken**, C. 1 Ankara 1959 s. 8 de istifa tarihi 9 Kasım olarak verilmektedir.

Levent Sahverdi Arşivi

ne Tevfik Paşa Hükümeti kuruldu. Bu sırada (13 kasım) İstanbul'a gelmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa bu Hükümetin güvenoyu almasını engellemeye çalışacak, ancak Hükümet güvenoyu alacaktır. Bu gelişmeden bir müddet sonra da 2 Aralık 1918 de Damat Ferit Paşa Ayan Meclisinde Meclis-i Meb'usan'ın fesih edilmesini isteyecektir. 21 Aralık 1918 de ise Padişah Mehmet Vahdettin seçim süresini de aşmış bulunan Meclis-i Meb'usanı fesih edecektir.[11] Bu gelişmeden sonra İstanbul'a tam bir kargaşa ve düzensizlik hakim oldu.Böyle bir ortamda 3 Mart 1919 da Tevfik Paşa Hükümeti de istifa edip iktidardan çekildi. Yerine ise 4 Mart 1919 da Damat Ferit Paşa Hükümeti kuruldu. Oxford mezunu ve İngiliz taraftarlığıyla meşhur olan Damat Ferit Paşa Padişah Mehmet Vahdettin'in güvendiği, aynı zamanda Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin de desteğini alan bir kişiydi.[12] Dolayısıyla Damat Ferit Paşa yukarıda ifade ettiğimiz görüşlerin ilkinde yer alanlardandı. Ona göre İngiltere'yi tutmak elvenişer idi.[13] Ahmet İzzet Paşa da 1. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin politikasını," 1. Damat Ferit Hükümeti'nin Programı dolayısıyla siyaseti de Saltanat taht ve tacı etrafında toplanıp İttihatçıları daha doğrusu muhalifleri ve rakipleri ezmek. Geçmiş kabinelere yüklenen sorumluluk, Müslüman halkın zararına ve cezalandırılmasına gözü kapalı onay vermek. İtilaflarca verilen her emir ve işarete itaat ederek İtilâfların siyasî temsilcileriyle maiyetlerinin teveccühünü kazanmak. Bunun için de seleflerinin eserleriyle yetinerek, komiserlerle maiyetlerinin kapılarını çalmaya uğraşmak." şeklinde izah etmektedir.[14]

---

11 Kazım Karabekir; **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1969 s. 9; Ahmet İzzet Paşa; **a.g.e.** s. 45-46; Bayur; **a.g.e.** s. 187 ve 247;Tayyib Gökbilgin; **Milli Mücadele Başlarken**, C. 1 Ankara 1959 s. 2; Fahri Belen; **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1973 s. 28 v.d.; **T.İ.H.** C.2 K (Kısım) 2 s. 93

12 Ali Fuat Cebesoy; **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953 s. 47 ; Gökbilgin; **a.g.e.** C. 1 s. 52; Karabekir; **a.g.e.** s. 15; **T.İ.H.** C. 1 s. 192

13 Tarık Mümtaz Göztepe; **Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahdettin Mütareke Gayyasında**, İstanbul 1994 s. 265; Berthe Georges-Gaulis; **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Milliyetçiliği**, ev. Cenap Yazansoy; İstanbul 1999 s. 48-49; İbrahim Alaaddin Govsa; **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, İstanbul 1946 s. 136-137

14 Ahmet İzzet Paşa; **a.g.e.** s. 56

Levent Sahverdi Arşivi

2. İzmir'in İşgali ve 2. Damat Ferit Paşa Hükümeti

İstanbul'da bu siyasî gelişmeler yaşanırken Paris'te toplanan Barış Konferansı'nda ise İzmir ve çevresinin Yunanlılar tarafından işgalinin zemini hazırlanmaktaydı. Nitekim 15 Mayıs 1919 tarihinde İtilâf Devletleri Donanması kontrolünde Yunan Birlikleri İzmir'i işgal ettiler. Hatta Yunanlılar burada durmayıp içerilere doğru ilerleyerek Manisa dahil Batı Anadolu'da önemli merkezleri ele geçirdiler.[15]

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali Anadolu'da aynı zamanda İstanbul'da hem dehşet hem de üzüntü meydana getirdi. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun hemen her yerinde protesto gösterileri yapıldı. Mitingler tertiplendi. Her tarafa telgraflar çekildi. İzmir'in işgali ile işgal sonrasında yapılan katliam ve yağma Türk topraklarının birer, ikişer elden gitmeğe başladığının çok önemli bir göstergesiydi.[16] Gerçekten İzmir'in işgali Türk Aydını ve Halkı ile aynı zamanda siyasî ve askerî çevrelerde bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim daha önce İtilâf Devletleri'nin işgal ettikleri yerler için bu derece tepki oluşmamıştı. Ancak İzmir'le ilgili Mütarekede hiçbir hüküm yokken İzmir'in hem de Yunanlılar tarafından işgali Türk Milleti'nde büyük bir infial uyandırdı. Çünkü tarihi gelişmeler göstermekteydi ki Balkanlı milletler Osmanlı egemenliğine son verdikleri yerlerde çok kez Müslümanlık ve Türklük diye bir şey bırakmamaya çalışmakta en azından pek ağır bir baskı altına almaktaydı. Nitekim İzmir'de Yunan Ordusu'nun ve yerli Rumların ortaya koydukları çılgınlıklar ve katliamlar bu durumu açıkça işaret ediyor, ayrıca bu gelişme Yunanlıların Megali İdea düşüncelerini gerçekleştirmek istediklerini de ortaya koyu-

---

15 İzmir'in işgali ve sonraki gelişmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Adnan Sofuoğlu; **Kuvay-i Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu**, Ankara 1994 s. 47 v.d.; Paul C. Helmreich; **a.g.e.** s. 61 v.d.; Gökbilgin; **a.g.e.** s. 86 v.d.; Jaeschke; **a.g.e.** s. 60 v.d.; Kazım Özalp; **Milli Mücadele**, C. 1 Ankara 1985 s. 20-2 ; Nurdoğan Taçalan; **Ege'de Türk Kurtuluş Savaşı Başlarken**, İstanbul 1970 s. 212 v.d.; Celal Bayar; **Ben de Yazdım**, C. 6 İstanbul 1968

16 Sofuoğlu; **a.g.e.** s. 60-67 **T.İ.H.** C. 2 K. 1 s. 64-65 Gökbilgin; **a.g.e.** C. 1 s. 87 v.d. Özalp; **a.g.e.** C. 1 s. 21-23; İstanbul Mitingleri için bkz. Kemal Arıburnu; **Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri**, İstanbul 1975

Levent Sahverdi Arşivi

yordu.[17] Bütün bu gelişmeler ve işgaller Türk Toplumunda direniş hareketinin yani Kuvay-ı Milliye'nin oluşmasına zemin hazırladı.[18]

Diğer taraftan İzmir'in işgaline karşı pasif kalan Damat Ferit Paşa Hükümeti 16 Mayıs 1919 da istifa etti. Ancak yeni hükümeti kurma görevi yine Kendisine verildi. Böylece 19 Mayıs 1919 da ikinci Damat Ferit Paşa Hükümeti kuruldu. Yeni kabinede Harbiye Nezareti'ne Şakir Paşanın yerine mukavemet yanlısı olan Şevket Turgut Paşa getirildi.[19] Şimdi Hükümet Yunan işgalinin İzmir'le sınırlı kalmayıp, İngilizlerin önderliğinde tezgahlanan bir hile ile sınırı belirsiz istilaya dönüşmesi karşısında buraların Yunanlılara bırakılmayacağını göstermek ve ispatlamak gayesiyle Bölgedeki Müdafa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin oluşturduğu direniş hareketlerini bir müddet destekleyecektir. Nitekim Hükümetin 1 Haziran 1919 da gazetelere gönderdiği tebliğden bu durum belli olmaktaydı. Ancak Hükümet sadece Yunanlılara karşı direnişi desteklemekteydi. Yani bu hareketin yaygınlaşmasını istememekteydi.[20] Çünkü bu sırada 19 Mayıs 1919 da Anadolu'ya geçmiş yani Samsun'a çıkmış bulunan Mustafa Kemal Paşa Amasya'da arkadaşlarıyla bir araya gelmiş yapılan görüşmeler sonunda 22 Haziran 1919 da yayınlanan genelge ile de açıkça Millî Mücadele hareketi başlatılmıştı. Bunu İttihatçılığın yeniden diriltilmesi olarak gören Hükümet böyle bir hareketin başlatılmasına karşı idi. Bu durumda Hükümetin en azından Hükümetteki bir kanadın direnişe karşı tavrı değişti.[21] Nitekim Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey Anado-

---

17 Sina Akşin; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul 1983 s. 275; Sofuoğlu; **a.g.e.** s. 63

18 Geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu; **a.g.e.** s. 31-37 ve 63 v.d.

19 Cebesoy; **a.g.e.** s. 64; **T.İ.H.** C. 1 s. 67; İbnülemin Mahmut Kemal İnal; **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, İstanbul 1969 s. 2040

20 Akşin; **a.g.e.** s. 379; Sofuoğlu; s. 122; Doğu Ergil; **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Ankara 1981 s. 68

21 Erik Jan Zurcher; **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul 1987 s. 127-129; Mazhar Müfit Kansu; **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara 1986 s. 219; Bilal Şimşir; **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C. 1, Ankara 1973 s. 239; Amasya Genelgesi için bkz. Mustafa Kemal Atatürk; **Nutuk**. C. 1 İstanbul 1961 s. 30 v.d.; Cebesoy; **a.g.e.** s. 75-76; **T.İ.H.** C. 2 K.1 s. 116-117

Levent Sahverdi Arşivi

lu'daki teşkilatlanma faaliyetlerine karşı tavır alarak şiddetli tebligatlar yayınlamaya başladı. Bu çerçevede 18 Haziran 1919 da genel olarak Kuvay-ı Milliye hareketini yasaklayan bir genelge yayınladı.[22]

Diğer taraftan İngilizler şimdi sömürgesi altında olan ve özellikle İslam Dünyası'nda istenmeyen bir örnek teşkil edebileceği için Milli Mücadele hareketinin gelişmesini istemiyorlardı. Bu sebeple İngiltere'de Sömürgeler Dairesi olayların gelişmesini büyük bir dikkatle izliyordu. Onlara göre Hindistan Yolunun emniyetini sağlamak için her şeyden önce böyle bir direniş hareketini önlemek gerekiyordu. Bu durumda İngilizler 8 Haziran 1919 dan itibaren Mustafa Kemal Paşaya karşı tavır almışlar ve Onun geri çağrılması için Hükümete başvurmuşlardı.[23]

Bu arada Hükümet Mustafa Kemal Paşaya karşı tavrını sürdürmekteydi. 23 Haziran 1919 da Meclisi Vükela Mustafa Kemal Paşayı görevinden azletti. Bu durumun Dahiliye Nezareti'nce icap eden vilayetlere bildirilmesini istedi. Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey de kararı vilayetlere duyurdu ve Mustafa Kemal Paşanın dinlenmemesini, hiçbir kararının yerine getirilmemesini istedi.[24] 26 Haziran'da ise Ali Kemal Müdafa-i Milliye hazırlamanın ve Millî Ordu teşkil etmenin felaket olacağını ifade eden bir beyanname yayınladı.[25] Bu gelişmeler üzerine Hükümette direniş yanlıları ile karşıtları arasında çekişme baş gösterdi ve karışıklık çıktı. Arkasından Ali Kemal Bey ile Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa Hükümetten istifa ettiler. Daha sonra Harbiye Nezaretine Milli Harekete karşı olan Ali ferit Paşa getirildi.[26]

İstanbul'da bu gelişmeler olurken, Millî Mücadele hareketi her şeye rağmen adım adım gelişme göstermekteydi. Nitekim Mustafa Kemal Pa-

---

22 Akşin; **a.g.e.** s. 388; Sofuoğlu; **a.g.e.** s. 122-124

23 Gaulis; **a.g.e.** s. 28 ve 52; Cebesoy; **a.g.e.** s. 82; **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (H.T.V.D.)** Sayı (S) 19 vesika (v) 494

24 Atatürk; **Nutuk**, C.1 s. 36; Gökbilgin; **a.g.e.** C. 1 s. 144; **T.İ.H.** C. 2, K. 1, s. 118

25 Cebesoy; **a.g.e.** s. 79-80; Gökbilgin; **a.g.e.**, C. 1, s. 149

26 Atatürk; **Nutuk**, C1 s. 36; Akşin; **a.g.e.** s. 352; Sofuoğlu; **a.g.e.** s. 126-129

Levent Sahverdi Arşivi

şa ve beraberindeki heyet Amasya'dan Sivas'a gelmiş, burada Kendisini tutuklamak üzere İstanbul Hükümetince gönderilen Elazığ Valisi Ali Galip meselesini halletmiş, kongre toplama çalışmalarını başlatmış ve buradan kongre toplama faaliyetlerinin sürdürüldüğü Erzurum'a geçmişti. Burada Kendisine 8 Temmuz'da resmen Hükümetin görevinden azil kararı bildirildi. O da hem müfettişlik hem de askerlik görevinden istifa etti.[27] Bu sırada 15 Temmuz'da daha önce Haziran ayı başlarında Barış Konferansı'nda Türk tarafının görüşlerini bildirmek üzere Paris'e gitmiş bulunan Damat Ferit Paşa ve beraberindeki heyet İstanbul'a döndü.[28]

3. Damat Ferit Paşa Hükümeti

Damat Ferit Paşa 20 Temmuz 1919 da, Paris Barış Konferansı'nda bulunduğu altı haftalık süre zarfında Anadolu'da baş göstermiş olan karışıklığın çok teessüfe değer olduğunu bildiren bir genelge yayınlayarak, Erzurum Kongresi hazırlıklarına karşı tavır aldı.[29] Aynı gün Hükümet istifa etti. Yeni hükümeti kurma görevi yine Damat Ferit Paşaya verildi. 21 Temmuz'da da Damat Ferit üçüncü defa hükümeti kurdu.[30] Yeni Hükümet de Kongre toplama girişimlerini, Anadolu'da karışıklık çıktığı ve Kanun-i Esasiye muhalif olarak Meclis-i Meb'usan namı altında toplantılar tertip edildiği beyanıyla, Mülki ve askerî memurlardan bu gibi girişimlerin men edilmesini istedi. Bu şekilde Kongre toplama girişimlerini engelleme yoluna gitti.[31]

---

27 Bu konularda geniş bilgi için bkz. Gökbilgin; **a.g.e.**, C.1, s. 167 v.d.; Atatürk; **Nutuk**, C.1, s.40 v.d.; Cevdet R. Yularkıran; **Reşit Paşanin Hatıraları**, İstanbul 1939, s.59 v.d.; Karabekir; **a.g.e.**, s. 71; **T.İ.H.** C. 2, K. 1, s. 118-120; Kansu; **a.g.e.**, C. 1, s. 23 v.d.

28 Damat Ferit Paşanın Paris'teki faaliyetleri için bkz. **Türkiye Dış Politikasi'nda Elli Yıl Kurtuluş Savaşımız**, 1919-1922 Ankara 1973, s. 3 v.d.; Ali Fuat Türkgeldi; **Görüp İşittiklerim**, Ankara 1984, s. 222-224; Cebesoy; **a.g.e.**, s. 101; 28 Haziran'da İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour Paris'te bulunan Türk Heyetine bir mektup yazarak, Paris'te kalmalarının gereksiz olduğu ve memleketlerine dönmelerinin uygun olacağını bildirdi ki Heyet bundan sonra İstanbul'a dönmüştür. Mine Erol; Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, Giresun 1972, s. 59-60

29 Gökbilgin; **a.g.e.**, C. 1, s. 169

30 Gökbilgin; **a.g.e.**, C. 1, s. 165; Cebesoy; **a.g.e.**, s. 104; İnal; **a.g.e.**, s. 2047

31 Gökbilgin; **a.g.e.**, C. 1, s. 170; Atatürk; **Nutuk**, C. 1, s. 66; Yularkıran; **a.g.e.**, s.77

Levent Sahverdi Arşivi

Bu sırada Erzurum Kongresi Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in katılımıyla 23 Temmuzda toplandı ve çalışmalarına başladı. Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında iki hafta çalışan kongre sonunda İrade-i Milliye'nin hakim, Kuvay-i Milliye'nin amil kılınacağını da içeren birtakım kararlar alındı. Aynı zamanda kongrede başkanlığına Mustafa Kemal Paşanın getirildiği Heyet-i Temsiliye oluşturuldu.[32]

Diğer taraftan Hükümet engelleme girişimlerini sürdürmekteydi.29 Temmuz da toplanan Meclis-i Vükela, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi hakkında bir karar aldı Mülki Memurluklara bildirdi.[33] Ağustos ayı başlarında Hükümet Anadolu'ya Nasihat Heyetleri yolladı. Bu çerçevede Süleyman Şefik Paşa Heyet-i Nasiha ve Teftişiye Başkanı olarak Konya'ya geldi. Daha sonra Harbiye Nezaretine getirilen Süleyman Şefik Paşa 15 Ağustos'ta tüm Kolorduların ve askerlik Şube Başkanlarının şifre ile haberleşmelerini istedi. 16 Ağustos'ta da Ordu Müfettişlikleri kaldırıldı.[34] Ağustos ayı sonunda ise Kolordu Komutanlıklarına yeni tayinler gerçekleştirdi. 3Eylül'de Dahiliye Nazırı Adil Bey ve Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, Elazığ Valisi Ali Galipten tekrar Sivas'a hareketle Mustafa Kemal Paşanın tutuklanması ile Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olmasını istedi.[35]

Bütün bu girişimlere rağmen 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi toplandı. Kongre açılışında, Damat ve Ali Kemal gibi Hürriyet ve İtilâfçılar ile İngiliz istihbarat servisi yukarıda da belirtildiği gibi Millî Hareketi bir ittihatçı tertibi olduğuna inandıkları ve bu yönde propaganda yaptıklarından, Millî Hareketin İttihat ve Terakki Fırkası ve bütün öteki fırkalarla hiçbir ilişkisi bulunmadığı vurgulandı. Daha sonra bu

---

32 Bu konularda geniş bilgi için bkz. Atatürk; **Nutuk**, C. 1, s. 64 v.d.; Gökbilgin; **a.g.e.**, C. 1, s. 167 v.d.; Kansu; **a.g.e.**, C. 1, s. 43 v.d.; Cevat Dursunoğlu; **Milli Mücadelede Erzurum**, Ankara 1946, s. 107 v.d. ; Mahmut Goloğlu; **Erzurum Kongresi**, C. 1, Ankara 1968, s. 77 v.d.

33 **Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri**, 1911-1921, Ankara 1982, s. 53

34 Cebesoy; **a.g.e.**, s. 146-148; Karabekir; **a.g.e.**, s. 124, **H.T.V.D.** (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi) S. 3 v. 55-56-57

35 Atatürk; **Nutuk**, C. 1, s. 127-129; Karabekir; a.g.e., s. 203; **T.İ.H.** C. 2, K. 2, s. 53

Levent Sahverdi Arşivi

Kongre sonunda da Millî İradenin hakim, Kuvay-ı Milliyenin amil kılınacağı kararı alındığı gibi manda ve himaye ret edildi. Yine başkanlığına Mustafa Kemal Paşanın getirildiği Heyet-i Temsiliye yeniden oluşturuldu. Ayrıca Milli Kuvvetlerin tek çatı altında toplanması ve Heyet-i Temsiliye'nin denetimine verilmesi kararlaştırıldı. Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kurularak tüm Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerinin bu çatı altında toplanması istendi. Bu sırada Kongre Ali Fuat Paşayı "Batı Anadolu Umum Kuvay-ı Milliye Kumandanlığına"tayin etti.[36] Bu gelişmelerin akabinde ve Sivas Kongresi'nden bir müddet sonra Heyet-i Temsiliye Anadolu'da denetimi büyük ölçüde sağladı. Bu durum karşısında Damat Ferit Paşa Anadolu'da kaybettiği denetimi tekrar sağlamak ve Mustafa Kemal Paşanın nüfuzunu kırmak gayesiyle Anadolu'ya sevk etmek üzere yeni bir askeri güç oluşturmak istedi. Bunun için İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcilerine müracaat etti. Damat Ferit Paşa bu müracaatında, Eskişehir'e iki bin kişilik bir kuvvet gönderilmesi gerektiğini belirtmekte ve bu kuvvetin Mustafa Kemal Paşanın hareketini frenleyeceğini, bu şekilde İstanbul'un tehlikeye düşmesinin önleneceğini ifade etmekteydi. Ancak İngiliz ve Fransız yüksek askeri yetkilileri, kendilerinin şimdiki hükümete etkin bir destek verecek güçlerinin olmadığını ifade ettiler. Esasında Damat Ferit Paşa Hükümetinin Anadolu'da tekrar otorite kuracağına dair ümitleri kalmadığı gibi, oluşturulacak böyle bir kuvvetin Kuvay-i Milliyeye katılacağından endişe etmekteydiler. Nitekim bu teklife 29 Eylül'de olumsuz cevap verdiler. Bu gelişmeler sonrasında, İstanbul'la her türlü irtibatı kesme kararı alan ve buna Anadolu'daki askeri ve sivil birimlerin neredeyse tamamının uymasını sağlayan Heyet-i Temsiliye karşısında başkaca dayanak noktası kalmayan Damat Ferit Paşa Hükümeti 30 Eylül'de istifa etmek zorunda kaldı.[37]

---

36 Bu konularda geniş bilgi için bkz. Bekir Sıtkı Baykal; **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara 1974; Uluğ İğdemir; **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara 1986, Vehbi Cem Aşkun; **Sivas Kongresi**, İstanbul 1963; Gologlu; **Sivas Kongresi**, s. 65 v.d.; Cebesoy; **a.g.e.**, s. 183; Kansu; C.1, s. 218 v.d.; Gökbilgin; C. 2, s. 8 v.d.; Atatürk; **Nutuk**, C. 1, s. 86 v.d.

37 Paul C. Helmerich; **Sevr Entrikaları**, Çev. Şerif Erol İstanbul 1996, s. 177-178; Jaeschke; **a.g.e.**, s. 142 143; İrtibat kesme meselesi için bkz. Anan sofuoğlu: "Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'la İrtibat Kesme Kararı Karşısında Eskişehir Mutasarrıflığı'nın Tutumu," **Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü S. 416, Aralık 1997, s. 717 v.d.

Levent Sahverdi Arşivi

4. Damat Ferit Paşa Hükümeti Dönemi-Kuvay-ı İnzibatiye ve Kuvay-ı Seferiye

Damat Ferit Paşa Hükümetinin çekilmesi üzerine Padişah Mehmet Vahdettin yeni hükümeti Tevfik Paşaya kurdurtmak istedi. Ancak Tevfik Paşa kabul etmeyince 2 Ekimde yeni hükümeti Ali Rıza Paşa kurdu.[38] 3 Ekim'den itibaren Heyet-i Temsiliye ile yeniden irtibat kuran yeni Hükümet İngiliz siyasetine uygun hareket etmiyor, millî menfaatleri öne çıkarıyor ve milliyetçi bir hüviyet taşıyordu. Ancak özellikle seçimler yapılıp Meclis-i Meb'usanın toplanmasından sonra bu Hükümet de İstanbul'ca iyi niyetli bir hükümet bulunduğunu ileri sürerek, Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarına gerek olmadığını üstü kapalı bir biçimde belirtmeye çalışacaktır.[39] Diğer taraftan Ali Rıza Paşa Hükümeti de Özellikle Millî kuvvetlerin Urfa, Antep ve Maraş'taki etkin başarıları ile batı cephesinde etkinlik oluşturmaları, bu çerçevede İtilafların kontrolündeki Akbaş Cephaneliğinin millî kuvvetlerce basılıp silâh ve cephanenin kaldırılması yani Anadolu'da Millî mücadelenin gelişip etkinlik kazanması üzerine İtilâf Devletlerinin Anadolu'yu susturunuz ve Kuvay-ı Milliye'yi takbih ediniz,şeklinde baskılara maruz kaldı.[40] Nitekim Hükümete bu yönde nota verildi. Bu notada Milli Kuvvetlerin, Batı Cephesinde "Milne Hattı"olarak belirlenen hattın üç kilometre gerisine çekilmesi de istenmekteydi. Hükümet bu notaya ret cevabı verdi. Bunun üzerine İtilâf Devletleri 2 Mart 1920 de Hükümete Kuvay-i Milliyenin tedibini isteyen sert bir nota daha verdiler. Bu gelişmeler sonucunda Ali Rıza Paşa Hükümeti 3 Mart da istifa etmek zorunda kaldı.[41] Bu gelişme sonrasında 8 Mart da yeni Hükümeti, İngilizlerin beklediği Damat Ferit Paşa değil Ali Rıza Paşa Hükü-

---

38 Atatürk; **Nutuk**, C. 1, s. 194; Gökbilgin; **a.g.e.**, C. 2, s. 50; İnal; **a.g.e.**, s. 2111; Kansu; **a.g.e.**, C. 2, s. 365

39 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 195 v.d.

40 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 264 v.d.; ve "Akbaş Baskını (Olayı) ve Yankıları" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 9, S. 26, Mart 1993, s. 417 v.d.

41 Atatürk; **Nutuk**, C. 1, s. 395; Cebesoy; **a.g.e.**, s. 303; Jaeschke; **a.g.e.**, s.152; Göztepe; **a.g.e.**, s. 265 v.d.; Milne Hattı meselesi için bkz. Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 222 v.d.

Levent Sahverdi Arşivi

metinde Bahriye Nazırı olan Salih Paşa kurdu. Yeni Hükümetin genel siyaseti de Ali Rıza Paşa Hükümetinden farklı olmayacaktır.[42] Bu sebeple yeni Hükümet de aynı notalarla karşı karşıya kaldı. Nitekim İtilâf Devletlerinin İstanbul'daki Yüksek Komiserleri biri 26 diğeri 31 Mart da olmak üzere iki nota vererek Kuvay-i Milliye Hareketinin resmen ret ve mahkum edilmesini istediler. Hükümet bu notalara Kuvay-i Milliye Hareketinin meşru hakların müdafaası olduğu cevabını verdi. Bundan sonra 1 Nisan da Hükümet, İşgal Kuvvetlerince yapılan hukuka aykırı hareket ve davranışları uzunca bir nota ile protesto etti.Bundan sonra Salih Paşa Hükümeti de istifa etti.[43]

Bu gelişmelerden sonra Damat Ferit Paşanın tekrar iktidar olmasının gündeme gelmesi üzerine, Meclis-i Meb'usan Başkan Vekili Hüseyin Kazım Bey, Padişaha müracaat ederek, Damat Ferit'in Sadarete getirilmesinin Memleket ve Saltanat için felakete sebep olacağını belirtti. Ancak Padişah buna hiddetle "Ben istersem Rum Patriğini de, Ermeni Patriğini de getiririm, Hahambaşı'nı da getiririm." diyerek karşılık verdi. Arkasından bir Hattı Hümayunla Damat Ferit'e Hükümeti kurma görevini tevdi etti. Damat Ferit Paşa da 5 Nisan da Hükümeti kurdu.[44]

Diğer taraftan İtilaf Güçleri özellikle İngilizler başta olmak üzere, İstanbul'daki milliyetçi havayı dağıtmak ve millî hareketi engellemek gayesiyle bir güç gösterisine giriştiler, İstanbul'u resmen işgalleri altına aldılar. Şehirde denetimi ele almalarından hemen sonra sıkı yönetim ilân ettiler. Meb'usan Meclisini basarak, içlerinde Rauf Bey'in de bulunduğu mebuslardan önemli bir kısım ile yüzelli kadar asker ve sivil yetkiliyi tutukladılar. Bunlardan önemli bir kısmı daha sonra Malta'ya sürüldü. Bu gelişmeler üzerine, Meclis-i Meb'usan kalan üyelerle toplanarak, işgal altın-

42 Jaeschke; **a.g.e.**, s. 152-153; Mahmut Goloğlu; **Üçüncü Meşrutiyet (1920)**, İstanbul 1970, s. 100; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 296 v.d.

43 Jaeschke; **a.g.e.**, s. 153; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 324-325

44 Ali Fuat Türkgeldi; **Görüp İşittiklerim**, Ankara 1984; Jeaschke; **a.g.e.**, s. 153; İnal; **a.g.e.**, s. 2053; Cebesoy; **a.g.e.**, s. 349

Levent Sahverdi Arşivi

daki bir şehirde Meclisin hür ve serbest bir şekilde çalışmasının mümkün olmadığını açıklayarak faaliyetini oy birliği ile geçici olarak durdurulmasına karar verdi.[45] Bu gelişmelere Heyet-i Temsiliye Anadolu'daki İngiliz subaylarını tutuklayarak ve İstanbul yönünden gelebilecek tehlikelere karşı iç cephe oluşturmak üzere Geyve Boğazı'nı tutarak karşılık verecektir. Ayrıca Heyet-i Temsiliye Başkanı ve Erzurum mebusu olan Mustafa Kemal Paşa 19 Mart'ta Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacağını ve bu yönde gerekli girişimleri başlatacaktır.[46]

5. Damat Ferit Paşanın Anadolu'da Kontrolü Ele Geçirme Girişimi Ve Kuvay-ı İnzibatiye

Şimdi Damat Ferit Paşa Ankara'da belirmeye başlayan ve Meclis açılışı da sağlanınca daha da meşruiyet kazanacak olan gelişmelere karşı derhal harekete geçti. Nitekim daha önce kongreler sırasındaki hükümeti döneminde olduğu gibi İngilizlere yakınlaşma ve istekleri doğrultusunda hareket etme politikasına tekrar yöneldi. Ayrıca Padişahın Damat Ferit'in atanmasıyla ilgili fermanında, Millî Hareket açıkça isyan olarak suçlanmakta ve harekettin liderlerine karşı yaptırımlar uygulanması istenmekteydi. Bu gelişmeler, yeni Hükümetin Millî mücadele hareketine karşı düşmanca bir tavır sergileyeceği ve çok sert tedbirlere baş vuracağını ortaya koyuyordu.[47] Nitekim 8 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck ile görüşen Damat Ferit Paşa Ona, Millî Hareketi ortadan kaldırmak için Devletin askeri gücünü kullanmak, ayrıca Ahmet Anzavur'dan istifade etmek istediğini ve bunlar için İngilizlerden silâh ve mü-

---

45 İşgal ve diğer gelişmeler hakkında bkz. Cebesoy; **a.g.e.**, s. 308 v.d.; Gökbilgin; **a.g.e.**, C. 2, s. 365 v.d.; Atatürk; **Nutuk**, C. 1, s. 411 v.d.; Kansu; **a.g.e.**, C. 2, s. 553 v.d., **T.İ.H.** C. 2, K. 2, s. 97 v.d.; Türkgeldi; **a.g.e.**, s. 259-260; Orbay; **a.g.e.**, C. 2, s. 26 v.d. David Fromkın; **Barışa Son Veren Barış**, Çev. Mehmet Harmancı İstanbul 1994, s. 425-427

46 Geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 347-348 ve "Genel Hatlarıyla B.M.M.'nin Milli Mücadeledeki Rolü" **Abdurrahman Çaycı'ya Armağan**, Ankara 1995, s. 432-435; İhsan Güneş; **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Eskişehir 1985, s. 47 v.d.

47 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 326; Ahmet İzzet Paşa; **a.g.e.**, C. 2, s. 78; Ferman için bkz. İnal; **a.g.e.**, s. 2051

Levent Sahverdi Arşivi

himmat sağlamayı umduğunu bildirdi.[48] Zaten İngilizler Yukarıda da belirtildiği gibi Milli Kuvvetlerin Kocaeli önlerine kadar gelmelerinden ve İstanbul Boğazı'nın tehdit altına girmesinden hoşnut değillerdi. Ayrıca öteden beri kendi politikalarına zıt ve tehdit olarak gördükleri Milli Hareketi ortadan kaldırmak istemekteydiler. Bu sebeple şimdi İngiltere Savunma Bakanlığı milliyetçilere karşı bazı nizami kuvvetlerin teçhiz edilmesini desteklemeye başladı.[49] Bu girişimden sonra Damat Ferit Paşa ilk olarak 9 Nisan'da "Kuvay-ı Milliye'nin hem Anadolu'yu korkunç bir istila tehdidine hem de Devletin başının gövdesinden ayırmaya sebep olduğu" ifadesinin de yer aldığı bir genelge yayınladı. Ardından aynı gün Ahmet Anzavur'a Mir-i Miranlık (Saadetlu Paşalık) rütbesi vererek Onu tekrar Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığına atadı.[50] Arkasından Adapazarı ve Düzce yöresinden Saraya yakın olan halkın ileri gelenleri İstanbul'a davet edilerek, kendilerinden sadakat yemini alındı.[51] 11 Nisan'da ise Meclis-i Meb'usan,dört ay içinde yeniden seçim yapılarak toplanmasını öngören Padişah İradesiyle resmen fes edildi. Yine aynı gün Millî Hareketi fitne ve fesat hareketi olarak niteleyen, lider ve taraftarlarının öldürülmelerinin şer'an uygun olduğunu belirten Şeyhülislam Fetvası yayınlandı.[52] Bu girişimler etkisini gösterecek ve 13 Nisan'da Düzce'de Millî Harekete karşı ayaklanma başlayacak ve Anadolu'da yayılacaktır.[53] Damat Ferit Paşa Hükümeti bu girişimlerin yanı sıra Millî Harekete karşı, Kuvay-ı İnzibatiye adıyla bir askeri birlik oluşturmak maksadıyla, 18 Nisan'da bu askeri teşkilatın kuruluş nizamnamesi olan Kararnameyi yayınladı. Arkasından derhal asker toplama girişimlerine başlandı. Bu gaye ile Anadolu'ya

---

48 İsmet İnönü; **Hatıralar**, C. 1, Yayına Hazırlayan, Sabahattin Selek, Ankara 1985, s. 199-200; Salahi R. Sonyel; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. 1, Ankara 1973, s. 211-212; Bilal Şimşir; **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C. 2, Ankara 1975, s. 26-29

49 **H.T.V.D.**; S: 38 v. 867-868-869; Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 43-44; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 326-327

50 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 327; **T.İ.H.**, C. 2, K. 2, s. 104

51 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 327-328

52 İnal; **a.g.e.**, s. 2056-2057; Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 42; Karabekir; **a.g.e.**, s. 486; Ahmet İzzet Paşa; **a.g.e.**, C. 2, s. 78

53 Geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 338 v.d.

Levent Sahverdi Arşivi

ilk etapta Adapazarı ve Düzce yöresine, piyade yazılacaklara 15 süvari olarak katılacaklara 30 lira maaş verileceği talimatıyla adamlar yollandı.İstanbul'da ise Mustafa Natık Paşa bizzat Selimiye Kışlası'na gelerek, esirlikten gelen askerleri toplayıp, onları kurulacak Kuvay-i İnzibatiye'de görevlendirmek üzere harekete geçti. Nihayet eski Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa komutasında Kuvay-ı İnzibatiye Birlikleri oluşturuldu.[54] Bunun yanı sıra İzmit'te direkt Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak, yine Süleyman Şefik Paşa Komutasında İzmit ve Havalisi Fevkalade Komutanlığı kuruldu. Ayrıca 26 Nisan'da Anadolu'da kontrolü sağlamak gayesiyle Müşir Zeki Paşa Komutasında Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği kuruldu.[55]

Damat Ferit Paşa Hükümeti millî Harekete karşı faaliyetlerini sürdürürken, Heyet-i Temsiliye de bu hareketlere karşı gerekli tedbirleri aldığı gibi meclisi toplama çalışmalarını da arlıksız sürdürmekteydi. Nitekim 23 Nisan'da BMM açılarak çalışmalarına başladı. Derhal ülkenin yönetimini de ele aldı. Bundan sonra ayaklanmaları etkisiz hale getirmeye ve Anadolu'da kontrolü sağlamaya yöneldi ki bunu da büyük ölçüde sağlayacaktır.[56]

Bu arada İstanbul'da tanzimi tamamlanan Kuvay-ı İnzibatiye birlikleri 4 Mayıs'tan itibaren vapurla İzmit'e sevk edilmeye başlandı. Komuta merkezi İzmit açıklarında bulunan Yavuz Zırhlısında oluşturulan İnzibat birlikleri ise İzmit'in 2 kilometre doğusunda bataklık bir bölgeye yerleştirildi. İzmit'te bu gelişmeler olurken, İzmit dışındaki yöreler alınan tedbirler sonucu ayaklanmaları bastıran Millî Kuvvetlerin denetimine geçti ki bu sırada Biga Bölgesinde Millî Kuvvetlere yenilip İstanbul'a geçmiş orada padişahla görüştükten Kocaeli Bölgesine gelip adam toplayarak İn-

---

54 Geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 342 v.d.; Göztepe; **a.g.e.**, s. 266 v.d.; Ahmet İzzet Paşa; **a.g.e.**, C. 2, s. 78-79; Ayrıca Kuvay-ı İnzibatiye ile ilgili görüşler için bkz. Murat Bardakçı; **Şahbaba**, İstanbul 1998, s. 176-179

55 Ahmet İzzet Paşa; **a.g.e.**, C. 2, s. 79; Göztepe; **a.g.e.**, s. 286 v.d.; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 350

56 Geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 344 v.d.

Levent Şahverdi Arşivi

zibat Birlikleri desteğinde Millî Kuvvetlerin Karargahı Geyve üzerine yürüyen Ahmet Anzavur da tekrar yenilgiye uğratıldı. Bütün bu gelişmeler İnzibat birliklerinin morallerini bozacaktır ve dağılma emaresi baş gösterecektir. Bunun üzerine İnzibat Birlikleri'nin takviyesi için İstanbul'dan silâhsız bir miktar asker daha İzmit'e gönderilecektir. Nihayet yapılan hazırlıklardan sonra, İnzibat Birlikleri 14 Haziran'da Millî Kuvvetlere karşı taarruza geçti. Ancak harekat başarısızlıkla sonuçlandı. Yani Kuvay-ı İnzibatiye Millî Kuvvetlere yenildi. Birlikler dağıldı. Askerlerin bir kısmı Millî Kuvvetlere katıldı. Bir kısım askerler de firar ettiler. Kalan İnzibatiye Birliklerinin silâhları ise İzmit'te İngilizler tarafından ellerinden alındı. Daha sonra Kuvay-ı İnzibatiye'nin kalan Birlikleri tekrar gerisingeri İstanbul'a sevk edildi.[57] Bu sırada Damat Ferit Paşa tekrar İstanbul'da Yüksek Komiserlere Anadolu'daki Millî Hareketi bastırmak için 7 binden 50 bine kadar bir kuvvet teşkil etmek gerektiğini bildirecek,ancak General Milne böyle bir kuvvetin teşekkülünden önce Hükümetin Barış Antlaşmasını imza etmesini isteyecek, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon da bu görüşü paylaşacaktır.[58] Böylece Damat Ferit Paşa ve Hükümeti'nin politikası, Millî Harekete karşı girişimleri bir kez daha iflas ediyordu.

6. Damat Ferit Paşa ve Taraftarlarının Ankara'ya (Millî Mücadele) Karşı Son Bir Girişimi -Kuvay-ı Seferiye Hareketi- ve Sonuç

Kuvay-ı İnzibatiye dağıldıktan sonra yukarıda da belirtildiği gibi Hükümetin yeni askeri kuvvet oluşturma çabası devam ediyordu. Bu doğrultuda Harbiye Nazırı Ahmet Hamdi, İngiliz Askeri Temsilcisi General Satellard'a baş vurarak, Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra Ba-

57 Bilahare 25 Haziran'da Harbiye Nezareti Kuvay-ı İnzibatiye birliklerini dağıttı. 30 Haziran'da ise tahsisatları da kaldırıldı. Bu gelişmelerle ilgili geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu **a.g.e.**, s. 350 v.d.; **T.İ.H.**, C. 6, s. 137; Cebesoy; **Bilinmeyen Hatıralar**, Hazırlayan; Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2001, s. 5 v.d.

58 Bu sırada 11 Mayis'ta İstanbul Hükümeti'ne imzalanması için gayet ağır hükümler ihtiva eden barış şartları bildirilmişti ki İstanbul siyasi ve askeri çevrelerinde hayal kırıklığı meydana getirmiş moralleri bozmuştu. Bu durum Kuvay-ı İnzibatiye'yi de etkileyecektir. Jaeschke; **a.g.e.**, s. 154; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 366 v.d.

Levent Sahverdi Arşivi

rışın uygulanması ve Anadolu'da asayişin kurulması için "Barış Konferansının Spa'daki son değişiklik ve karaları kapsamı içerisinde"tasarlanan teşkilat gereğince şimdilik birincisinin İstanbul ve çevresinde,ikincisinin de Bursa-Balıkesir ve Çanakkale Bölgesinde olmak üzere iki tümenin kurulmasına karar verildiğini belitti. Bunun için de Teşkilâtların bulundukları yerlerdeki faaliyetlerinde ve tümenlere gereken silâh cephane ve donatım malzemelerinin Osmanlı Hükümeti malı olan bütün depolardan karşılanmasına müsaade edilmesini istedi.[59] Bu istek ilgili birim tarafından İngiltere Harbiye Bakanlığı'na, İstanbul Hükümeti Antlaşmayı uygulayabilmek için 25 bin kişilik iki tümen asker toplamak istiyor şeklinde bildirildi. Yine aynı birim yani İngiliz Orduları İstanbul genel karargahı 8 Ağustosta aynı makama yazdığı başka bir yazı ile de, Hükümetin kurulacak askeri kuvvetin silah, teçhizat ve erzakının, 50 bin ordugah çadırı, 50 bin kişilik kışlık, 50 bin kişilik yazlık asker elbisesi, 50 bin büyük boy palto, 80 bin çift bot, 11 bin at, 1700 çeşitli yük arabası ve 2500 takım eyer olmak üzere İngiltere'den satın almak istediğini bildirdi.[60] Ayrıca Hükümet yeni kurulacak birlikler için İtilâf Devletleri subayı talebinde bulundu. Hükümetin bu teklifi her halde İngiliz Karadeniz Orduları Başkomutanı General Vilson'un böyle bir kuvvetin kurulup milliyetçilere karşı başarıya ulaşabilmesi için yabancı subayların da bulunması gerektiği görüşünden ve Fransa'nın kurulacak kuvvetin milliyetçiler tarafına geçmesini önlemek için İtilâf Devletleri kumandanlarının yönetiminde olmasını şart koşmasından kaynaklanmaktaydı.[61]

Bu başvuruları değerlendiren İngiltere Harbiye Nezareti 17 Ağustos'ta kendi Dışişleri Bakanlığına Anadolu'ya karşı kullanılmak üzere 25 bin kişilik bir kuvvetin kurulmasını uygun gördüğünü bildirdi.[62] Diğer taraftan İstanbul Hükümeti'nce talep edilen subaylarla ilgili olarak, bunun Sevr Antlaşması'nda öngörülmemiş olduğu, Antlaşma hükümlerine göre Türk Hükümeti'nin özel kuvveti ancak Antlaşma yürürlüğe girdikten son-

59 **H.T.V.D.**; S. 51, v. 1178; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 405
60 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 280
61 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 281-317-321 ve 347-348
62 Şimşir, **a.g.e.**, C. 2, s. 279

Levent Sahverdi Arşivi

ra kurulabileceği ifade edilip bu konuda Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un Harbiye Nezareti'ne açıklamada bulunması istendi. Bu arada Sadrazam Damat Ferit Paşanın İngiliz Yüksek Komiserine bir mektupla başvurusundan ve bu başvurunun Yüksek Komiser Amiral J. De Robeck tarafından Dışişlerine iletildikten sonra bu bakanlık tarafından Harbiye Nezaretine, İstanbul Hükümetinin kuracağı 15 bin kişilik kuvvetin barış antlaşmasında öngörülen "özel kuvvet" olacağı, bu kuvvetin hemen kurulabilmesi için Fransa ve İtalya'nın muvafakatının istendiği, Fransa'nın buna razı olduğu şeklinde bildirildi. Bilahare Harbiye Nezareti İstanbul İngiliz orduları Genel Karargahı'na, Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul Hükümeti'nce derhal özel bir kuvvet kurulmasından yana olduğunu bildirdi.[63]

Sadrazamın, Şeyhülislam ile Ticaret Nazırı'nın istifaları üzerine yayınladığı bildirideki ifadelerinden anlaşıldığına göre esasında Hükümet, 15 bin kişilik özel kuvvet ile 25 bin kişilik jandarma kuvvetinden oluşacak 40 bin kişilik bir kuvvet kurmayı planlıyordu. Nitekim aynı konu yukarıda yazıldığı belirtilen mektupta da ifade edilmekteydi. Ayrıca bu mektupta, Osmanlı Hükümeti'nin Sevr Antlaşmasını imzalamakla yüklendiği vazifeleri yerine getireceği, fakat Anadolu'nun halen ittihatçı bir ekibin kontrolünde bulunduğu, ihtilalci teşkilatın esas kaynağının Yunan işgali olduğu, Osmanlı Hükümeti'nin Anadolu'daki hareketi bastırmak istediği, Osmanlı Genel Kurmayı'nın bu konuda planlar hazırladığı, Padişaha bağlı subayların ve halk çoğunluğunun ihtilalcilerin üzerine yürümek için işaret beklediği, ancak hareketi bastırabilmek için kuvvet toplamak gerektiği, bu kuvvetin bir ay içinde toplanıp bir ay içinde de hazır hale getirileceği ifade edilmekte, arkasından iki aydır hazırlanmakta olduğu belirtilen askeri projenin uygulanması için yukarıda belirtildiği gibi Bursa, Adapazarı ve Karadeniz tarafından toplanarak kurulacak 40 bin kişilik ordu için İtilâf Devletleri kontrolünde bulunan silâhların hemen geri verilmesi, askerin Anadolu kıyılarına taşınabilmesi için gemi sağlanması, yeteri kadar yabancı (İtilâf) subayı verilmesi ve 20 milyon lira kredi açılması talep edilmekteydi.[64]

---

63 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 304-305 ve 316 -317

64 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 314-315 ve317-321

Levent Sahverdi Arşivi

Bu yazışmalardan sonra, kendi üst makamları adına İngiliz askeri temsilcisi son durumu Osmanlı Harbiye Nezaretine "Türk askeri şahısları tarafından gerekli niteliğe sahip belirli bir miktar erler seçildikten sonra, Müttefik Başkumandanlığı'nın bunları silahlandırma meselesini dikkate alacağı"şeklinde bildirdi.[65]

Diğer taraftan bu sırada, yukarıda ifade edilen mektupta belirtildiği gibi, İstanbul'da Anadolu'ya karşı askeri kuvvet oluşturma çabaları sürdürülmekteydi. Nitekim Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumisi Müşir Zeki Paşa 30 Ağustos 1920 de Sadarete başvurarak, düşünülen plan doğrultusunda "Anadolu'da icray-ı te'dibat için"(terbiye etme, yola getirme) "Kuvay-ı Seferiye"nin kurulmasını talep etti. Daha sonra da bu kuvvetin nasıl teşekkül ettirileceği, silâh ve cephane miktarı, harekat sahası ile oluşturulacak kuvvetlerin İzmit'e çıkarılmasıyla ilgili tafsilatlı doküman ve harita sundu. Bilahare 8 Eylül'de Zeki Paşa Sadaret'e yeni bir yazı yazarak, oluşturulmakta olan fırkaların daha hızlı bir şekilde teşkil ve ikmalini takip edip sonuca ulaştırmak için Müfettiş-i Umumilik ile Harbiye Nezareti'nin bir komisyon teşkil etmesini istedi. Ayrıca yazısına iliştirdiği pusula ile de komisyonun, Harbiye Nezareti'nden; Harbiye Nazırı Paşa hazretleri, Nezaret Müsteşarı, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Erkan-ı Harbiye Şube Müdürü, Müfettiş-i Umumilikten; Müfettişlik Erkan-ı Harbiye Reisi, Müfettişlik Erkan-ı Harbiyesi'nden bir binbaşı, Müfettişlik Levazım Reisi, Müfettişlik Jandarma Şubesi'nden bir zabit. Takip Heyeti; Bir binbaşı, bir yüzbaşı, bir mülazım, iki katip şeklinde tertip edilebileceğini belirtti. Zeki Paşa 13 Eylül'de Sadarete sunduğu yazısında, 30 Ağustos tarihi itibarıyla istediğini belirttiği taleplerinin yanı sıra, Kuvay-ı Tedibiye'nin (Kuvay-ı Seferiye kastediliyor) defaten bir mahalle nakline lüzum görüldüğünde, Seyr-i Sefain (Deniz Taşımacılığı) idaresi haricinde de deniz aracı tedariki ile Antlaşmada (Sevr kastediliyor) Osmanlı Ordusu'nda tayyare bulundurulmasına müsaade olunmadığını ifade ettikten sonra, Teşkilat-ı Bagiye'nin (Kuvay-ı Milliye kastediliyor) yapacağı hare-

65 **H.T.V.D.**; S. 51 v.1179

Levent Sahverdi Arşivi

katın vaktiyle keşif ve tayini, beyannamelerin ulaştırılması gibi işlerle sevk edilecek Kuvay-ı Tedibiye için vesait-i havaiyenin (tayyare) temini-ni istedi.Ayrıca keşif ve seri haberler almak gayesiyle Anadolu'ya itimada haiz şahıslar gönderilmesinin muvafık olduğunu ifade edip, bu konuda icap eden icraatın Sadarete ait olduğunu belirtti.[66]

İstanbul'da bu gelişmeler olurken 14 Eylül'de "Hükümet-i Meşrua Ahali-i Sadıka Kıtaat-ı kumandan-ı Umumisi"unvanını kullanan Bekir Sıdkı ki Kendisi aslında ılga edilen Kuvay-ı İnzibatiye İkinci Alay kumandanı idi, Zeki Paşadan ikinci Düzce isyanı ve bölgede meydana gelen bu yöndeki diğer olayları desteklemek için Sapanca'yı işgal edip, İznik ve Karamürsel'i abluka altına aldıktan sonra acilen silâh ve cephane talebinde bulundu. Bu münasebetle ayrıca görüş ve düşüncelerini "Zat-ı Devletleri Adapazarı'nı karargah eyler ve ıslahat projenizi oradan tatbik eylemeye başlayacak olur iseniz pek çok teshilata (kolaylıklar) mahzar olacağınıza emin olabilirsiniz. Efendimizin harekatı, millete emniyet ve itimat uyandıracak ve bütün millet müzaheret edecektir... Anadolu'da hüküm ve nüfuzun ikame ve idame eylemesi için pek süratle hareket etmek icap eylediği ve bu müsait zamandan (ikinci Düzce isyanı ve kendisinin etkinliği kastediliyor) istifade edilmediği takdirde aksülamelin husulü maazallah felaketi celp eyleyeceği muhakkak olduğu" ifade ettikten sonra merkezi hükümetle yani İstanbul'la biran evvel irtibat kurulmasını ve seri tedbir alınmasını istedi. Zeki Paşa da bu talep ve düşünceleri Sadarete aktardı.[67]

Zeki Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği raporlar ve bu münasebetle talepleri bilahare Meclis-i Vükela'da (Bakanlar Kurulu) görüşüldü ve alınan kararlar Kendisine "Anadolu'da icra edilecek harekat hakkında evvel emirde İtilâf Devletlerinin muvafakatları alınmadıkça bu yönde teşebbüslerin ve sevkiyatın imkansız olduğu bu sebeple Hükümetin bu hususta İti-

66 **BOABEO (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bab-ı Ali Evrak Odası)**; Umumi No: 349117; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s.407; Belgeler ekte verilmiştir. Bakınız ek 1

67 **BOABEO**; Umumi No: 349117; İkinci Düzce isyanı ve diğer gelişmeler için bkz. Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 398-402

Levent Sahverdi Arşivi

laf Devletleri ile sıcak müzakerelere giriştiği ve neticeden Kendisinin haberdar edileceği, oluşturulması talep edilen komisyonun kurulmasının isabetli olduğu ve bu yönde faaliyete girişilmesinin münasip olduğu, Bekir Sıdkı Bey'in mütalaaları ve talepleri konusunda da lazım gelen tedbirler ve muameleler ile ilgili girişimlerin kendi takdirlerine bırakıldığı "şeklinde bildirildi.[68] Burada da görüldüğü gibi Damat Ferit Paşa Hükümeti Anadolu'ya yani Ankara'ya karşı kuvvet oluşturma çabalarını bütün gücüyle sürdürmekte ve bu yöndeki her türlü girişimleri desteklemekteydi.

Ancak İstanbul Hükümeti bu faaliyetler içinde iken diğer taraftan İtilâf Devletleri arasında Hükümetin talep ve girişimleri üzerine konuyla ilgili görüşme ve yazışmalar sürdürülmekteydi. Nitekim 17 Eylül'de İtalya Londra Büyük elçisi, İngiltere Dışişleri Bakanı'na; İtalya'nın Anadolu'ya kuvvet gönderilmesine karşı olduğunu, bunun yerine Anadolu'ya bir heyet gönderilmesinden yana olduğunu ve İngiltere'nin bu konudaki düşüncelerini öğrenmek istediğini belirten bir nota verdi.[69]

İtalya'nın bu notasından sonra Fransa, 20 Eylül'de Dışişleri Bakanlığı'nın İngiltere Paris Büyükelçiliği'ne verdiği muhtıra ile, önceki düşüncelerinin aksine şimdi İtalyan tekliflerine prensip itibarıyla katılmak niyetinde olduğunu, İngiltere'nin bu konudaki görüşünü öğrenmek istediğini belirtti.[70]

Bu gelişmeler üzerine şimdi Anadolu'ya kuvvet gönderme yerine zaten önceden beri gündemde olan bir heyet gönderme düşüncesi on plana çıktı. Nitekim 25 Eylül'de İstanbul'da Yüksek Komiserler Sevr Barış Antlaşması'nı kabul ettirmek için Anadolu'ya bir heyet gönderilmesi konusunu görüştüler.[71]

Bilahare 28 Eylül'de İngiltere Yüksek Komiseri, İngiliz Karadeniz

---

68 **BOABEO**; Umumi No: 349117, Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 409
69 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 307-308; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 408
70 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 309
71 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 321-322

Levent Sahverdi Arşivi

Orduları Başkomutanı'ndan, dış yardım almadan Hükümetin milliyetçilerle baş edip edemeyeceği, 20 milyon liralık yardımın yetip yetmeyeceği,hazırlığın üç ay içinde bitip bitmeyeceği ve Padişah kuvvetlerinin milliyetçiler tarafına geçmeleri halinde İtilâf Devletlerinin yeni durumla başa çıkıp çıkamayacakları konularında komutanlığın kanaatlerini sordu. Buna General Wilson pek olumlu bir cevap vermedi.[72]

Bunun üzerine Yüksek Komiser Amiral Robeck, 1 Ekim'de Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a son durumu; "Millî Hareketi bastırmak için kuvvet hazırlanmasının uzun zaman alacağı, Fransız Yüksek Komiserinin ise Ferit Paşa iktidarda kaldıkça milliyetçilerle uyuşmayı imkansız gördüğü, Ferit Paşanın çekilmesinin yerinde olacağı, yüksek komiserlerin Anadolu'ya bir heyet gönderilmesi için Hükümete baskı yapacakları, aynı zamanda bu günkü hükümetin Heyetin başarı umudunu yıktığını da belirtecekleri ve bu görüşü Padişaha da iletecekleri" ifadeleriyle bildirdi. Arkasından Sadrazamın Anadolu'ya gönderilecek heyetle birlikte millî hareketi bastırmak için kuvvet yollanmasını ve heyetin "asi" (milliyetçi) liderlerle müzakereye girişmemesini istediğini belirtti.[73]

Bu gelişmenin arkasından Yüksek Komiserler, 7 Ekim'de Hükümete; Yüksek Komiserlerin Anadolu'daki durumun yarattığı tehlikeye son vermeyi gerekli gördükleri, bunun barışçı yollarla gerçekleştirilebileceği görüşünde oldukları, bunun için Anadolu'ya bir heyetin gönderilmesi, Sadrazamın bu konudaki itirazlarına katılmadıkları, bu bakımdan heyetin barışçı gayelerle gönderilmesi gerekiyorsa müzakereye girişmesi ve heyetin güvenilir kişilerden meydana gelmesi gerektiği ifadelerini içeren bir nota verdiler.[74] Arkasından 11 Ekim'de Padişahla görüşerek, Ona Anadolu'ya bir heyet gönderilmesini salık verdiler. Padişah ise, milliyetçiler aleyhine konuşarak, Anadolu'ya bir heyet gönderilmesine razı oldu. Ancak heyetle birlikte milliyetçilere karşı kuvvet kullanılmasını ister gözü-

72 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 346-348; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 410
73 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 335-337
74 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 369

Levent Sahverdi Arşivi

kerek, heyetin milliyetçileri teslim olmaya çağırmasını istedi. Bu arada Fransız Yüksek Komiseri Ferit Paşa'nın değiştirilmesi gerektiğini ifade etti. Bu görüşmede Sadrazam bulunmadı.[75]

Bilahare bu konuda İtilâf Devletleri ve kendi aralarında yazışmalar oldu. Nihayet böylece Anadolu'ya karşı bir kuvvet oluşturup gönderme düşüncesi İtilâflarca tamamen terk edildi.[76]

Bu gelişmeler vuku bulurken diğer taraftan Hükümet kuvvet oluşturulması düşünüldüğü bölgeye yönelik girişimlerini de sürdürüyordu. Batı cephesi Komutanı Ali fuat Paşa (Cebesoy) Yunan ileri harekatına karşı Ağustos 1920 sonlarına doğru yeni bir düzenleme yapmış, Adapazarı ve Sapanca civarındaki kuvvetleri Geyve Boğazı'na çekmişti. İşte bu durumdan istifade ile İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı, yukarıda sözü edilen plân çerçevesinde Adapazarı'nı karargah yapmak gayesiyle, burayı gönderdiği ve başında Mustafa adlı birinin bulunduğu küçük bir birliğe işgal ettirdi ve birliğin başındaki Mustafa buraya kaymakam yapıldı.[77] Bir müddet sonra Geyve'den gönderilen Cengiz Bey Müfrezesi Adapazarı'nı geri aldıysa da Millî Kuvvetler burayı uzun süre ellerinde tutamadı. Nitekim Sapanca bir süre sonra, yukarıda belirtildiği gibi, İznik ile Karamürsel'i abluka altına alan Bekir Sıdkı'nın girişimleri ile kardeşi nahiye müdürü Abdullah'ın refakatinde olarak 14 Eylül'de tekrar işgal edildi.[78] Ancak 8 Ekim'de ise buraları yani Sapanca ve Adapazarı Geyve'den hareket eden bir millî müfreze tarafından tekrar geri alınacak, birlik halk tarafından da sevinçle karşılanacaktır.[79] Bu son gelişmeler İtilâf Devletleri'nin konuyla ilgili kararlarında etkili olacaktır. Nitekim İtilâf Devletleri bu sı-

---

75 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 361-363

76 Şimşir; **a.g.e.**, C. 2, s. 354-355 ve 360; Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 411-412

77 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 412 ; Bu kişi bilahare Yunan işgali sırasında da Adapazarı'nda kaymakamlık yapacak, bu sebeple kendisi 150'likler listesinde yer alacaktır. Bkz. **B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, C. 4, Ankara 1985, s. 462

78 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 412-413

79 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 413; Kazım Aras; **İstiklal Savaşı'nda Kocaeli Bölgesi'nde Harekat**, İstanbul 1936, s. 47

Levent Sahverdi Arşivi

rada Kocaeli mıntıkasını harp sahası ilân ettiler. Buradan Osmanlı Nizami birlikleri çıkartıldı.[80] Zaten İngilizler Eylül ayının sonuna doğru İzmit'te kendilerini güvende hissetmediklerinden Gebze'ye çekilmişler ve İzmit'in askeri kumandasını Yunanlılara bırakmışlardı.[81]

Bütün bu gelişmelerin sonucunda İstanbul yönetiminin Anadolu'ya kuvvet gönderme çabası gerçekleşme imkanı bulamadı. Kuvay-ı seferiye ile ilgili girişimler de rafa kaldırıldı. Böylece Damat Ferit Paşanın politikaları bir kez daha iflas etmekteydi. Zaten bu politikayı izlemekte olan Damat Ferit Paşa Hükümeti de 16 Ekim'de istifa etti.[82]

Bu şekilde artık Damat Ferit Paşa Hükümetleri dönemi sona eriyordu. Bundan sonra Tevfik Paşa Hükümeti kurulacak, bu donemde İtilâf Devletlerinin değişen politikaları ve düşünceleri doğrultusunda Ankara ile görüşmelerde bulunmak üzere Anadolu'ya bir heyet gönderilecektir. Bilahare kendi açılarından bu girişimin de istedikleri sonucu vermemesi üzerine tekrar Yunan Kuvvetleri Ankara'ya karşı harekete geçirilecektir.

---

80 **BOABEO**; Umumi No: 348534

81 Sofuoğlu; **a.g.e.**, s. 412; Yunan kuvvetlerinin bölgedeki durumu için bkz. Aras; **a.g.e.**, s. 39 v.d.

82 Sofuoğlu; **a.g.e.**, aynı yer.; Ahmet İzzet Paşa İtilaf Devletlerinin yaklaşımları ve Damat Ferit Paşa Hükümeti ile ilgili şu değerlendirmede bulunuyor. "İtilaf Devletlerince, Ferit Paşa Kabinesi'nden ümit ve beklentilerinin boşluğu tamamen anlaşıldığı ve milletlerin bir defa daha büyük bir askeri harekat yükünü çekemeyecekleri ortaya çıktığı gibi, İslam dünyasının Türkiye lehindeki tavırlarının gittikçe genişleyerek artması, bu sırada kahır ve şiddet siyasetinin bayraktarı Mösyö Clemenceau'nun iktidardan düşmesi, Yunanistan'da Kral Aleksandre'nin ölümü, Venizelos'un iktidardan düşmesi ve İtilaf Devletleri ki özellikle Fransızlarca nefret edilen Kral Konstantin'in dönüşü de Yunanlılara karşı açıkça üstü kapalı her türlü taahhütlerden İtilaf Devletlerini kurtarmış olduğundan Onları daha rahat harekete sevk etmesi, bilahare mevcut Hükümetin başarısından da ümit kesildiğinden, dolayısıyla kardan zarar kabilinden Türkiye lehine az çok müsaadelerde bulunmak ve bu şekilde mümkünse Milli Kuvvetlerle uyuşmak yolu seçilerek, bunun için de Ferit Paşa Hükümetinin yerine millet ve özellikle Kuvay-i Milliye yöneticilerince benimsenen ve rağbet edilen kimselerden oluşan bir hükümete işlev verilmesi düşünülmeğe başlanmıştır." Bkz. Ahmet İzzet Paşa; **a.g.e.**, C. 2, s. 88

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 1

HARBİYE NEZARETİ
Nezaret Şubesi
Kalem-i Mahsusa
595

Maruz-u Çaker-i Kemineleridir.

Mulga Kuvve-i İnzibatiye İkinci Alay Kumandan Sabıkı Bekir Sıdkı Bey tarafından Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği'ne gönderilip, Müfettişiyet-i Müşarülileyhadan ba tezkere Makam-ı Çakiriye gönderilen rapor ile kroki aynen ve lef'en takdim kılınmış ve ifayı icabı vabeste-i müsaade-i saye-i daver ekremileri bulunmuş olmağla ol babda emru ferman hazret-i veliyyülemrindir.

Fi 7 Muharrem 339, Fi 21 Eylül 336

Harbiye Nazırı
Hasan Hüseyin

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 2

Askeri ve Mülki
ANADOLU
FEVKALADE MÜFETTİŞ-İ UMUMİLİĞİ
Umur-u Askeriye Şubesi
531

(Çok gizli işaretli)

Devletlu Efendim Hazretleri

Mulga Kuvve-i İnzibatiye İkinci Alay Kumandan Sabıkı Bekir Sıdkı Bey'den vurud raporla merbutu kroki lef'en takdim edildi. İktizayı halin ifası maruzdur. Ol babda emru irade Efendim Hazretlerindir.

Fi 20 Eylül 36

Anadolu
Fevkalade Müfettiş-i Umumisi
Müşir
Muhammed Zeki

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 3

Askeri ve Mülki
ANADOLU
FEVKALADE MÜFETTİŞ-İ UMUMİLİĞİ
491

Makam-ı Sadaret-i Uzmaya

Maruz-u Çaker-i Kemineleridir.

Derdest-i teşkil olduğu istihbar edilen mürettep fırkaların tesrii teşkil ve ikmaline müteallik meşagil-i esasiye ve müteferriayı matlub-u fehimaneleri dairesinde takip ve intac etmek üzere merbut pusula mucibince Makam-ı Çakeri ve Harbiye Nezaret-i Celilesince bir komisyonun teşkili makrun-u müsaade-i daver-i ifhamileri buyrulduğu takdirde hemen icabına tevessül edilmek üzere emr-u iradesi babında ve her halde emr-u ferman Hazret-i Veliyyulemrindir.

Fi 8 Eylül 336

Askeri ve Mülki
Anadolu
Fevkalade Müfettiş-i Umumisi
Muşir
Muhammed Zeki

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 4

ANADOLU
FEVKALADE MÜFETTİŞ-İ UMUMİLİĞİ
511
(Çok Gizli İşaretli)

Huzur-u Sami-i Sadaretpenahiye

Maruz-u Çaker-i Kemineleridir

Anadolu'da icray-i tedibat için teşkili müktezi Kuvay-i Seferiye'nin nizam-ı harbini 30 Ağustos 336 tarihli 472 numaralı arıza ile Nazargah-ı Sami-i Fehametpenahilerine arz ve takdim eylemiştim. Mezkur kuvve-i seferiyelerin Sulh Muahede namesinin münderecatı dairesinde terkib edilebilecekleri sınıf-ı muhtelife kıtaatının kuvvetleriyle esliha ve teçhizat ve kafi-i melbusat ve malzeme-i askeriyeleri miktarını gösterir hülasa cedvelleriyle kıtaat-ı mezkurenin bahren nakliyatında Seyr-u Sefain İdaresinin merakib-i mevcudesinden ne vechiyle istifade mümkün olacağı ve bu nakliyatın merakib-i mezkure ile kaç defada icra kılınabileceğini gösterir pusulada müsteviyyen takdim-i pişgah-i Sadaretpenahileri kılındı.

Kuvay-i tedibiyenin defaten bir mahalle nakline lüzum görüldükte Seyr-u Sefain İdaresi haricinden de vesait-i bahriye tedariki iktiza edileceği gibi Muahede namemizde Orduyu Osmaniye'de seyyare bulundurulmasına müsaade olunmamış olup halbuki teşkilat-ı bagiyenin mukabele hududunda vaki olacak tahşidat ve harekatının vaktiyle keşif ve tayini ve beyannameler isali gibi hidematın ifası için sevk olunacak Kuvay-i Tedibiye'ye her halde vesait-i hevaiye terfiki de lazımdır. Bu lüzumluğuna binaen bu cihetlerin de temini mütevakkıf-ı müsaade-i samiye cenab-ı daver-i ifhamileridir. Şu hususu da nezd-i vikayet-i hirfet Cenab-ı Sadaretpenahilerince pek ayandır ki Yunanlıların harekat-ı ahiresi ilcasıyla teşkilat-ı bagiyenin vesait-i icraiye makamında istimal edildiği kıtaat-ı askeriyenin evvelden beri malum olan vaziulceyşlerince esaslı

Levent Sahverdi Arşivi

tebdilat vukua getirilmiş olması muhakkak olduğundan harekat-ı tedibiyeye verilecek cihet ve istikametin tayin ve takdirinde mülahazat-ı saire ile beraber bilhassa kıtaat-ı mezkürenin vaziulceyş-i hazırına layıkıyla bidayi vukuf pek lüzumlu olmakla arz-ı mesbuk Çakaranem vechiyle bir taraftan teşkilat-ı tedibiyeye germiyet verilmekle beraber bir taraftan da Anadolu'ya haiz-i itimat zevat iğramıyla keşfiyat ve istitlaat-ı serida bulunulmak muvafık gibi mütalaa kılınmakta ise de her halde icray-ı icabı mahiden re'y-i isabetkarıyla Hazret-i fehametpenahileri bulunmağla ol babda emr-u ferman Hazreti Veliyyülemrindir.

Fi 13 Eylül 336

Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumisi
Muşir
Muhammed Zeki

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 5

pusula

Harbiye Nezaret-i Celilesinden

Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri
Nezaret Müsteşarı
Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi
Erkan-ı Harbiye Şube Müdürü

Müfettiş-i Umumilikten

Müfettişlik Erkan-ı Harbiye Reisi
Müfettişlik Erkan-ı Harbiyesinden bir binbaşı
Müfettişlik Levazım Reisi
Müfettişlik Jandarma Şubesinden bir zabit

Takip Heyeti

Bir binbaşı
Bir yüzbaşı
Bir mülazım
İki katip

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 6

ANADOLU
FEVKALADE MÜFETTİŞ-İ UMUMİLİĞİ

Kuvay-ı Seferiye'nin bahren nakliyatı halinde;

Seyr-u Sefain emrinde mevcud seyr-u sefere salih (Gülcemal, Akdeniz, Reşid Paşa, Kızılırmak, Amid, Gülnihal, Altay, Gelibolu, Bandırma, Nimet, İnebolu vapurlarından ibaret) on iki sefine Kuvay-ı Seferiye'nin nakline tahsis edildiğine ve mezkur gemilerin bir defada yalnız 8560 insan veyahut yalnız 2504 hayvan 50 top ve 578 arabasını nakletmek için balada isimleri muharrer sefainin 5;7 sefer yapması icab eder.

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 7

Suret Değirmendere: Tatarköy'ünden
14 Eylül 336

ANADOLU

FEVKALADE MÜFETTİŞ-İ UMUMİLİĞİ

Anadolu Fevkalade Müfettişliği Canib-i Samisine

Devletlu Efendim Hazretleri

Zat-ı Sami Müşir-i Efhamilerine takdim ettiğim maruzatın cevabını almadan hareket etmeğe mecbur eyleyen ahvali bervech-i zir arz ediyorum:

Malum-u Devletleri olduğu üzere Bolu, Düzce ve havalisi ahalisi Kuvay-ı Bagiye aleyhine hareket ederek hayli vakittir müsademe etmekte idi. Bu kere üçüncü defa olarak vuku bulan müsademelerinde yine Kuvay-ı Bagiyeyi mağlup etmiş olduklarından Mustafa Kemalistler son derece makber olduklarından vasi mikyasda haali-i mezkureye sevkiyat yaparak kati bir darbe indirmek üzere ihzaratda bulunduğu haberi varid olunca ahali-i mutie ve sadıka son derece endişe ve heyecana düştüler. Vakit fevt etmeden tez tezine şitab etmekliğim suret-i katiyede müdellesiyle bildirdiler. Bittabi bu tehlikeye karşı tehir göstermek merhameti intac edeceği nazarı dikkate alınmış derakab hareket edilerek İzmit'e iki saat mesafede bulunan Değirmendere Nahiyesine yirmi zabit ve ihtiyat zabiti olduğu halde çıkıp derhal etraf nevhi ve kurraya haberler gönderilmiş dört gün zarfında yeni mütecaviz bir kuvve-i müselleha vücuda getirilmiştir. Bu kuvvetlerin bir miktarı kardeşim Nahiye Müdürü Abdullah'ın refakatinde olarak Sapanca'ya iğram ve mezkur Nahiye bila vukuat işgal edilmiştir. Diğer kuvvetler ile merbuten takdim edilen haritanın İznik paftasından alınan arazi dahilindeki Kuvay-ı Bagiye tenkil edilerek, İznik ve Karamürsel şehirleri ablukaya alınmış, inşallah şu maruzatım Zat-ı Devletleri-

Levent Sahverdi Arşivi

ne vasıl oluncaya kadar bu iki şehir alınarak Geyve'ye dahi vasıl olduğumun haberi arz ve tebşir olunacaktır. Diğer taraftan Kuvay-ı Bagiye efradı fevç fevç firar ederek iltihak etmektedir. Lielhamd ahali umumiyetle Padişahımız Efendimize arz-ı sadakat ve ubudiyetlerini ilan ederek bütün mevcutlarıyla çalışmaktadır. Esliha Kuvay-ı Bagiye'den cebren alınmakta, silah hususunda pek müşkülat yoksa da cephane hususunda pek ziyade ihtiyaç karşısında bulunmaktayım. Ahalinin pek fakir olmasına rağmen yine iaşelerini kendileri temin eylemektedir. Hükümetle irtibat ve muhabere tesis edilemediğinden ayrıca bir müşkülat karşısındayım. Telgraf hatları bozup ve makineleri tahrip edip firar eylemektedir. Bu ihtiyaçlar Sadrı azam Paşa Hazretlerine arz edilmiş ise de malzemenin tehiri harekatımın tevsii ve inkişafının betaetine sebebiyet verecektir. Mümkün olduğu kadar süratle muhaberenin temini ile cephaneye eşedd ihtiyaç vardır. Hükümet müzaheret eder ise kolaylıkla milletin başına bela-yı muazzam kesilen bu şer zümreden tethir edilecektir. Zat-ı Devletleri Adapazarı'nı karargah eyler ve ıslahat projenizi oradan tatbik eylemeye başlayacak olur iseniz pek çok teshilata mazhar olacağınıza emin olabilirsiniz. Efendimizin harekat-ı millete emniyet ve itimad uyandıracak ve bütün millet müzaheret edecektir. Binaenaleyh teşebbüsatın hululundan evvel herhalde Hükümet Anadolu'da hüküm ve nüfuzunu ikame ve idame eylemesi için pek süratle hareket emke icap eylediği ve bu müsait zamandan istifade edilmediği taktirde aksülamelin husulü mazallah felaketi celp eyleyeceği muhakkak olduğunu arz ve merkez-i hükümetle irtibat tesisi hususuna lazım gelen tedabir-i serianın ifası selamet-i devlet millet namına arz eyler Sadret-i Uzmaya takdim eylediğim maruzat ile işbu maruzatım hakkındaki irade-i fehimaneleri ve emr-u iradenizi intizar eylerim ferman.

Hükümet-i Meşrua
Ahali-i sadıka Kıtaat-ı Kumandan-ı Umumisi
Bende
Bekir Sıdkı

Levent Sahverdi Arşivi

EK: 8

Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliğine

(Mahremdir)

Mürettip fırkalar teşkilatının tesrii ikmaline müteallik hususatı takip ve intaç etmek üzere Makam-ı Devletleri ve Harbiye Nezareti erkanının mürekkeban bir komisyon teşkili istizanına dair 9 Eylül 336 tarihli ve 491 numaralı tezkere-i alileriyle Kuvay-ı Seferiye'ye lüzumu olan müsellehat ve levazım mekadirini ve bahren sevkıyatın sadr-ı icra iyesini ve ol babın mütalaatı havi 13 Eylül 336 tarihli Tezkere-i Devletleri mütalaa-i güzar-ı şenaveri oldu. Anadolu'da icra edilecek harekat hakkında evvel emirde Düvel-i İtilafiye'nin muvafakatları istihsal edilmedikçe bu babda teşebbüsat ve sevkıyat icrasındaki adem-i imkana binaen Zat-ı Alilerinin riyaset buyurdukları heyet-i askeriye ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti işin cund-i askeriyesiyle meşgul oldukları sırada Bab-ı Ali dahi bu husus hakkında düvel-i mezkure ile müzakerata germ vermiş ve salifuzzikr tekere-i alileri ecvabesinin tehir-i itası müzakerat-ı vakanın intacına intizardan ileri gelip ma haza bunun bu günlerde bir neticeye iktiranı kaviyyen memul olmasıyla keyfiyetten derhal Asaf-ı Alilerine malumat itası tabii bulunmuştur. Tezakir-i Alilerinin birinde teşkili istizana bildirmeleriyle komisyona gelmesine bu babdaki mütalaa-i valaları musib ve icray-ı icabatına tevessül bildirmeleri münasiptir. Bir de Adapazarı'nın karargah ittihazıyla icraat ve harekatın oradan tatbik ve icrası mucib fevaid olacağına vesaire ye dair mülga Kuvve-i İnzibatiye İkinci Alay Kumandan Sabıkı Bekir Sıdkı Bey tarafından Zat-ı Alilerine gönderilip ol babdaki tezkere-i Devletleriyle Harbiye Nezareti Aliyesine ve Nezaret-i Müşarülileyhadan Bab-ı Ali'ye tisyar kılınan rapor mütalaa-i güz ar-ı şenaveri olması ve mumaileyhin hüsn-i hizmet ve neticeyi müşahede ve rivayet eylemekle beraber mütalaat-ı vakanın derece-i is'atı ve bu babda lazım gelen tedabir ve muamelatın ifası bilvucud rey-i ve takdir-i Alilerine vabeste bulunmuş olduğu beyanla tezkere

Tebyiz

Levent Sahverdi Arşivi

EK : 9

Jandarma Müfrezelerinin Mücmel Kuvve-i Umumiyesi

Esame-i Kıtaat	Zabitan ve Hevet-i Erkan	Efrad	Yekun Eşhas	Esliha ve Cebhane						Hayvanat			Araba	Mülahazat
				Tüfenk veya Fişinta	Makineli Tüfenk	Cebhanesi	Revolver	Cebhanesi	Kılınç	Binek	Koşum	Mekkare		
Jandarma Müfrezesi Ma' Makineli Bölükleri	265	6330	6595	7280	60	13280000 ++	310	31000	1250	1455	...	1410	...	

Hatıra

1- Muahede-i Sulhiye mucibince beher tüfenge 1000 fişenk hesabıyla baladaki kıtaata (16911000) fişenk lüzum olup bunlardan (3553410) u kıtaat nezdinde nakil edilebilecek ve mütebaki (13357590) fişengi de ihtiyat olarak münasip depolarda bulunması icab edecektir.

2- Muahede-i Sulhiye mucibince beher makinalı tüfenge (100000) fişenk hesabıyla cetvelde miktarı muharrer makineli tüfenklere (12300000) fişenk lazım olup bunların (1291000) i kıtaat nezdinde nakil edilecek ve mütebaki (11008000) fişengi de ihtiyat olarak cephaneliklerde bulunması lazım gelecektir.

3- Muahede-i Sulhiye mucibince beher top 1500 atım hesabıyla cetveldeki toplara (75000) atım lazım olup bunların (10400) atımının kıtaat nezdinde ve mütebaki (64600) atımın da depolarda bulunması lazımdır.

(++)- Bu cephane Muahede-i Sulhiy mucibince mezkur jandarma müfrezeleriyle bunlara ait makineli tüfenkler için muktezi cephanedir. Mevcut vesait-i nakliyesiyle efrad üzerinde mezkur cephaneden piyadeli (jandarma müfrezeleri (1528800)) ve makineli tüfenkler (630000) fişenk beraberinde bulunduracak ve mütebaki (11121200) cephane depolarda bulunacaktır.

Levent Sahverdi Arşivi

EK : 10

Kuvay-ı Seferiye'nin Mücmel Kuvve-i Umumiyesi

Esame-i Kıtaat	Zabitan ve Heyet-i Erkan	Katip ve Memurin	Efrad	Yekûn Eşhas	Esliha ve cebhane: Tüfenk veya Filinta	Esliha ve cebhane: Makineli Tüfenk	Esliha ve cebhane: Cebhanesi	Esliha ve cebhane: Roveiver	Esliha ve cebhane: Cebhanesi	Esliha ve cebhane: Kilinç	Esliha ve cebhane: Cebel Topu	Esliha ve cebhane: Cebhanesi Atım	Hayvanat: Binek	Hayvanat: Koşum	Hayvanat: Mekâre	Araba	Otomobil	Müllahazat
2 Kuvve-i Seferiye Karargahı	28	10	250	278	287	...	60270	42	4200	40	...	...	100	...	76	...	4	Kuvve-i Seferiyelere, bunların merbut olduğu Karargaha iki binek otomobil hesap edilmiştir.
6 Piyade Alayı Ma' Makineli Tüfenk Bölükleri	431	72	7491	7922	+ 9110	123	Piya 1913100 Makine 1291500	503	50300	...	...	...	411	...	3260	...	...	+ Beher 100 neferе 1150 tüfenk hesabiyla
4 Bölüklü Bir Süvari Alayı	26	2	674	700	766	...	162970	70	7000	674	...	...	717	...	107	...	...	
2 Topçu Alayı ve Bir Cebel Takımı (taburlar üçer bataryalı)	45	4	2455	2500	2823	...	592830	49	4900	...	50	10400	288	...	1520	...	...	
2 İstihkam Taburu ve Köprücü Takımları (taburlar dörder bölüklü)	40	2	1965	2000	2254	...	473340	35	3500	...	...	...	79	964	83	238	...	
3 Telgraf Takımı ve beş Sahra-i Telsiz Telgraf Merakizi	13	...	366	379	420	...	88200	8	800	...	...	...	70	121	117	36	...	
2 Sıhhiye Bölüğü	10	2	290	300	333	...	69930	12	1200	...	...	...	38	46	...	22	...	
2Hafif'i Ağır Erzak Kolları	9	...	270	279	310	...	65100	9	900	...	...	...	35	313	...	158	...	
3 Piyade 2 Topçu Cebhane Kolu	12	1	455	467	523	...	109830	13	1300	...	...	...	100	445	...	225	...	
Fırıncı Takımı	1	...	74	75	85	...	17850	1	100	...	...	...	1	15	5	7	...	
Yekûn-ü Umumi	615	93	14290	14900	16911	123	4844910	742	74200	714	50	10400	1839	1904	5168	686	4	

Levent Sahverdi Arşivi

EK : 11

Kuvay-ı Seferiye'ye Mahsus Teçhizat ve Melbusat

	Teçhizat												
	Ekmek torbası	Kütük ve Palaska	Arka çantası	Matara	Kılınç kayışı	Portatif çadır		Mahrutı çadır	Zabit eğer takımı	Efrad eğer takımı	Tavsid semeri	Koşum takımı	Rovelver kayış ve kılıfı
Birinci ve ikinci Kuvve-i Seferiye için	15000	15000	15000	15000	700	15000		300	800	1100	5500	1600	825
Jandarma müfrezeleri için	6330	6330	6330	6330	1250	6330		90	185	1250	1410	...	310
Yekun	21330	21330	21330	21330	1950	21330		390	985	2350	6910	1600	1135

Hatıra

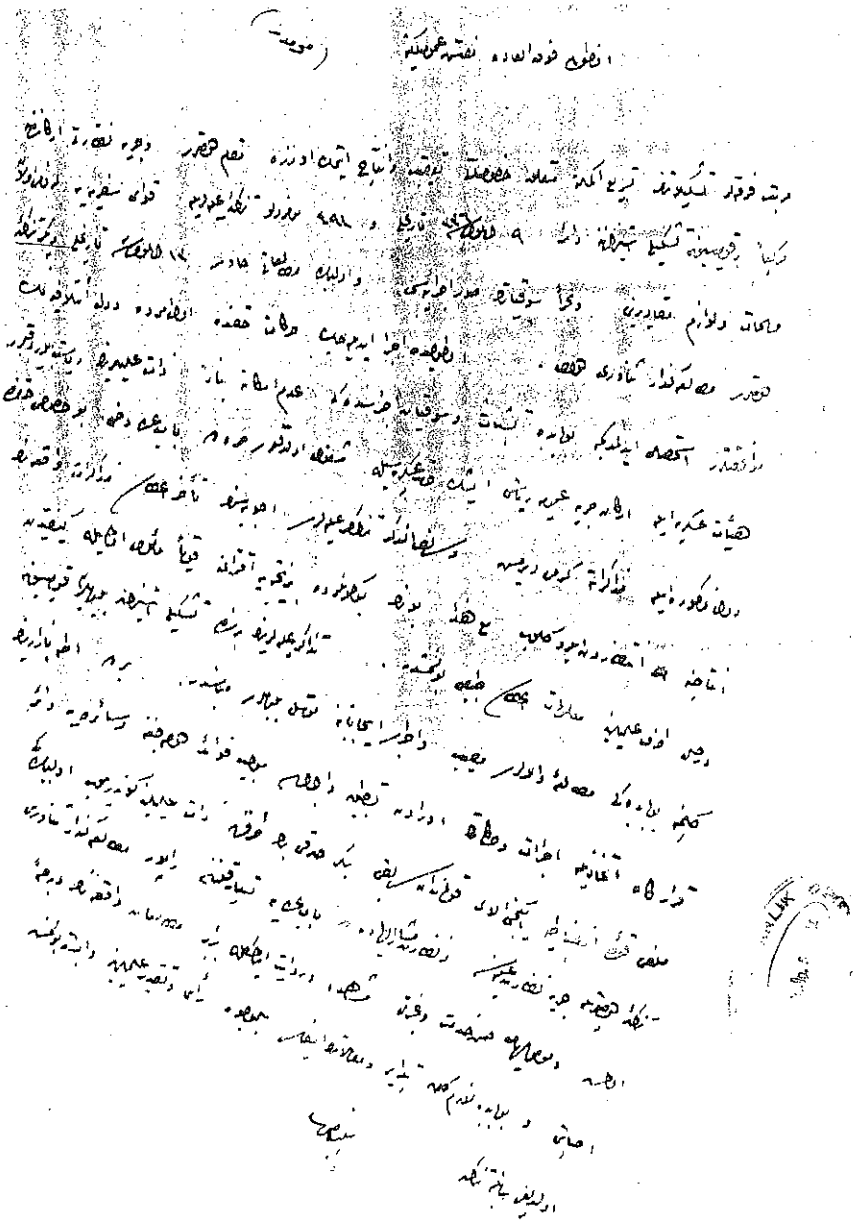
İstihkam bölükleri ile sunuf-u esasiye ve muaveneye verilecek edavat-ı tahkimiye ve teçhizat-ı fenniye ve el bombaları nizamname-i mahsusunda tespit edilen miktarda hesap ve i'ta kılınmak elzemdir.

Melbusat

Birinci ve ikinci Kuvve-i Seferiye için	Elbise	Kaput	Kilim	Çorap	Çamaşır	Kabalak	Dolak	Potin	Çizme	
	Takım	Adet	Adet	Çift	Takım	Adet	Çift	Çift	Çift	
Jandarma müfrezeleri için	30000	15000	15000	60000	30000	15000	30000	30000	700	
Yekun	12660	6330	6330	12660	12660	6330	6330	15660	1250	
	42660	21330	21330	72660	42660	21330	36330	45660	1950	

Levent Sahverdi Arşivi

EK : 12

EK : 13

آناطولی

قوای انقلابیه عمومیه مفتشلکی

صورت

درکنارده : تاتار کوینیت

١٤ - حزیران - ٣٣٦

آناطولی قوه انقلابیه مفتشلکی جانب سامیسنه

دولتلو افندم حضرتلری

[illegible]

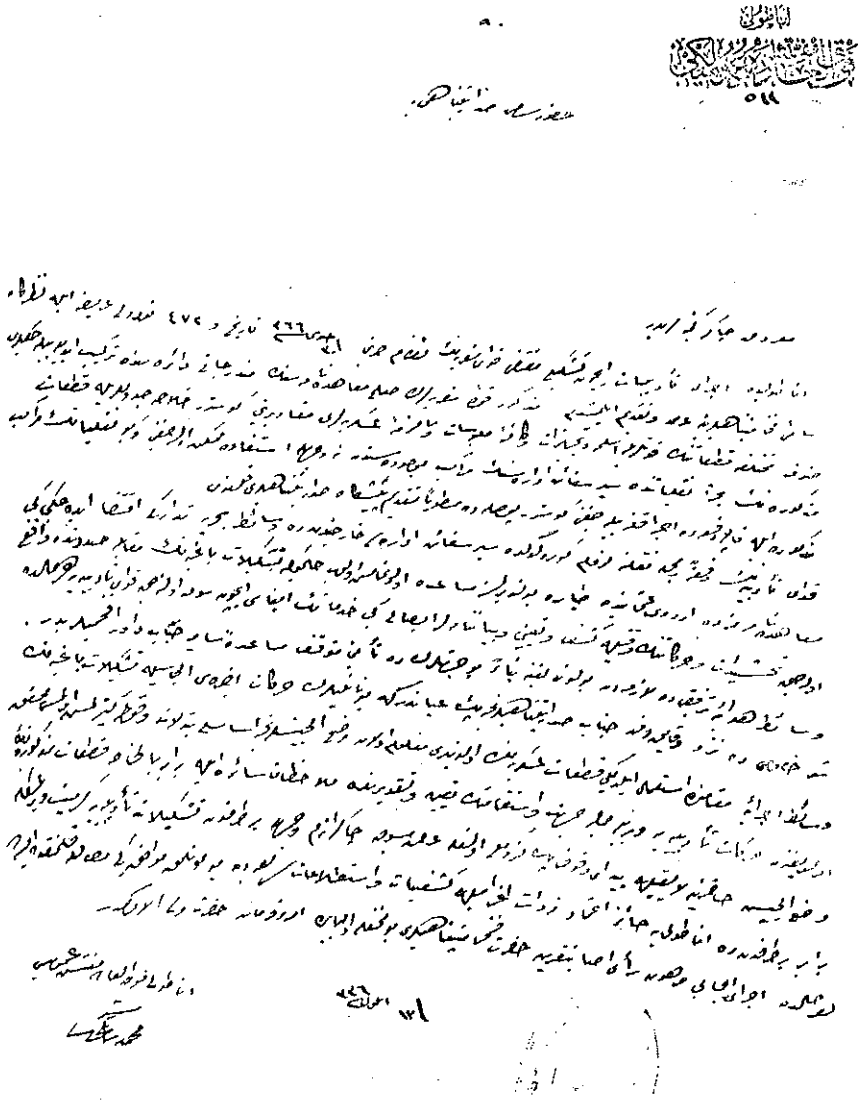
EK : 14

EK : 15

EK : 16

EK : 17

EK : 18

٥٠

مقام سامی صدارت عظمایه

معروضه چاکر کمینه‌لریدر.

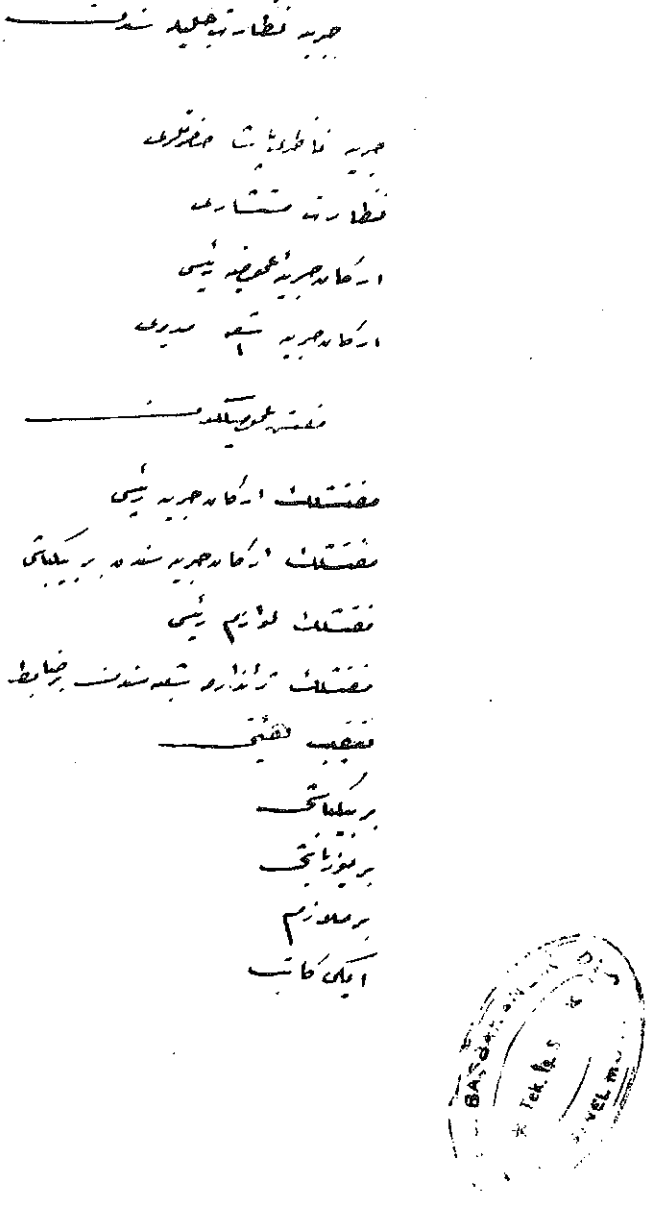
در دست تشکیل اولان [illegible] نسبیه نوتشکیل اولمان مستلزم شائبه مساعده و مقاومت
وطنپرورانه‌لرینه وارمه سنده تقصیب و اتباع ایتمک اوزره مربوط بولندوغم مقام جاکرم
وجه‌یه نظارتپناهیلرینه تشکیل ایدن مدافعه وطنیه جمعیتلری جزو اولمق تقدیرده لکه‌دار اولمامق
توسل ایدلمک اوزره امر و اراده‌لری بیورلمسنی عرض و استدعا ایدرم.

٩ ١٩ ایلول سنه ٣٣٦

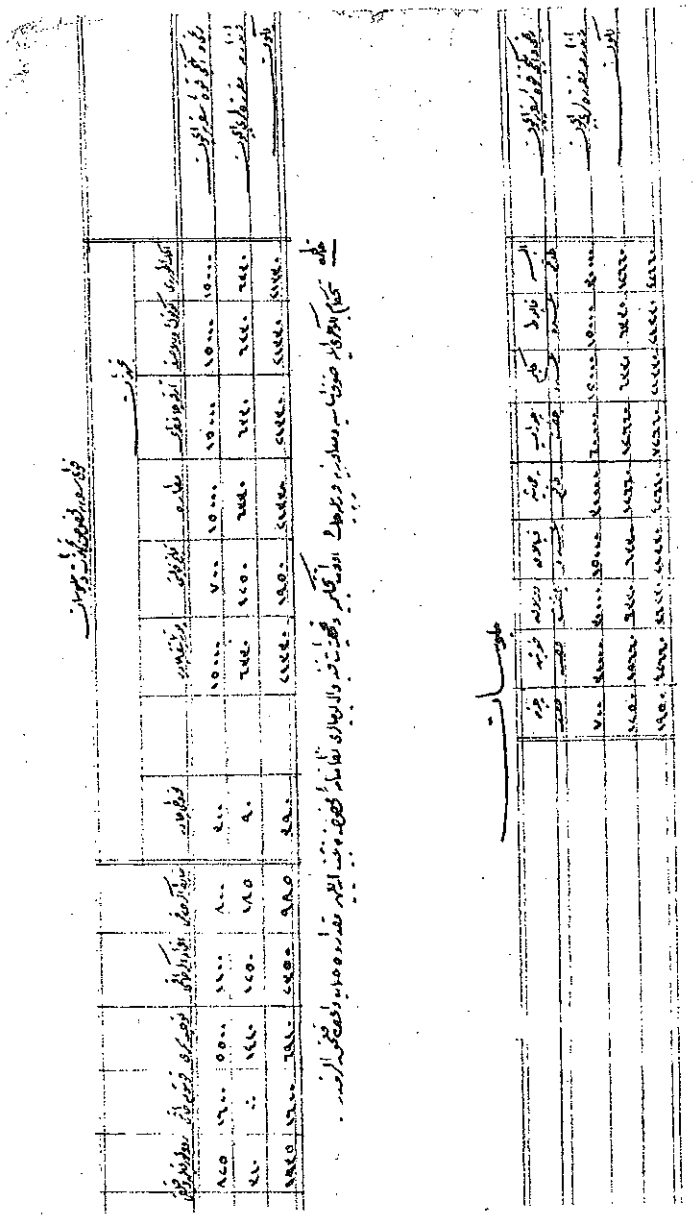
مدافعه وطنیه
آماسیه
مدافعه وطنیه جمعیتی
رئیسی
محمد [illegible]

Levent Sahverdi Arşivi

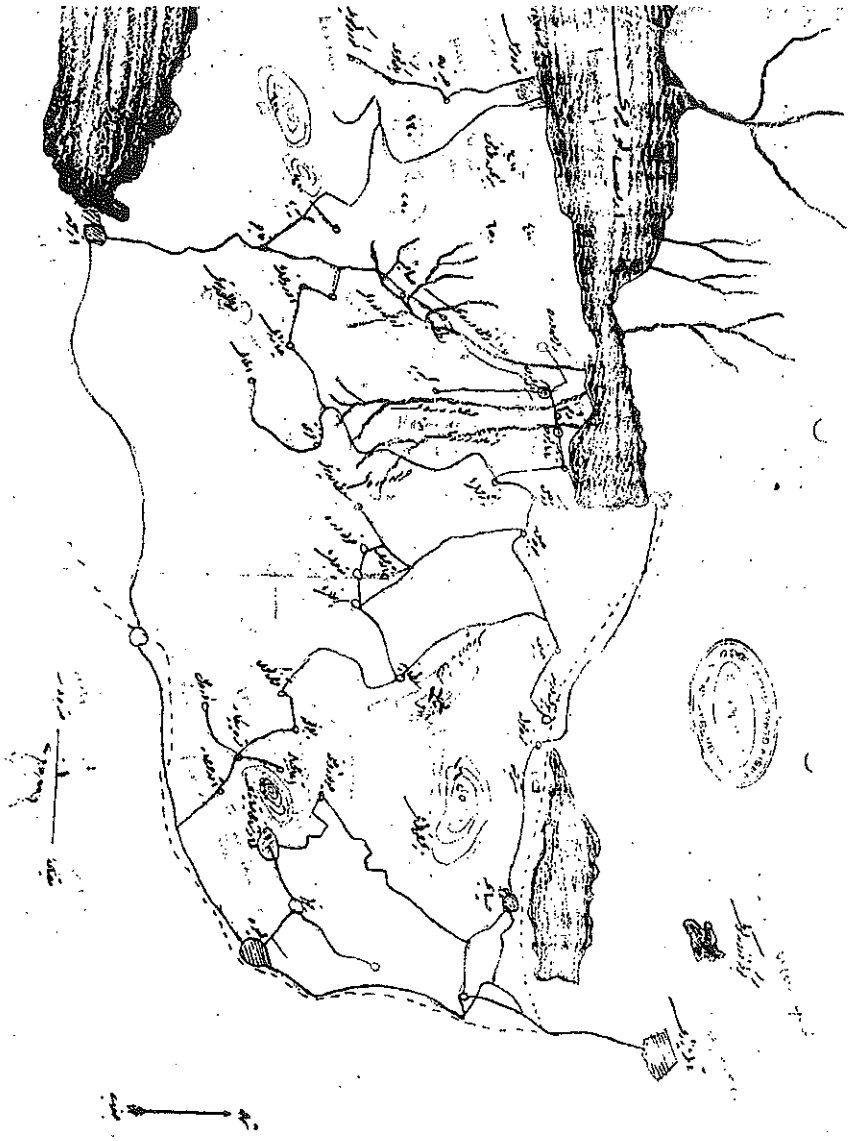
EK : 19

EK : 20

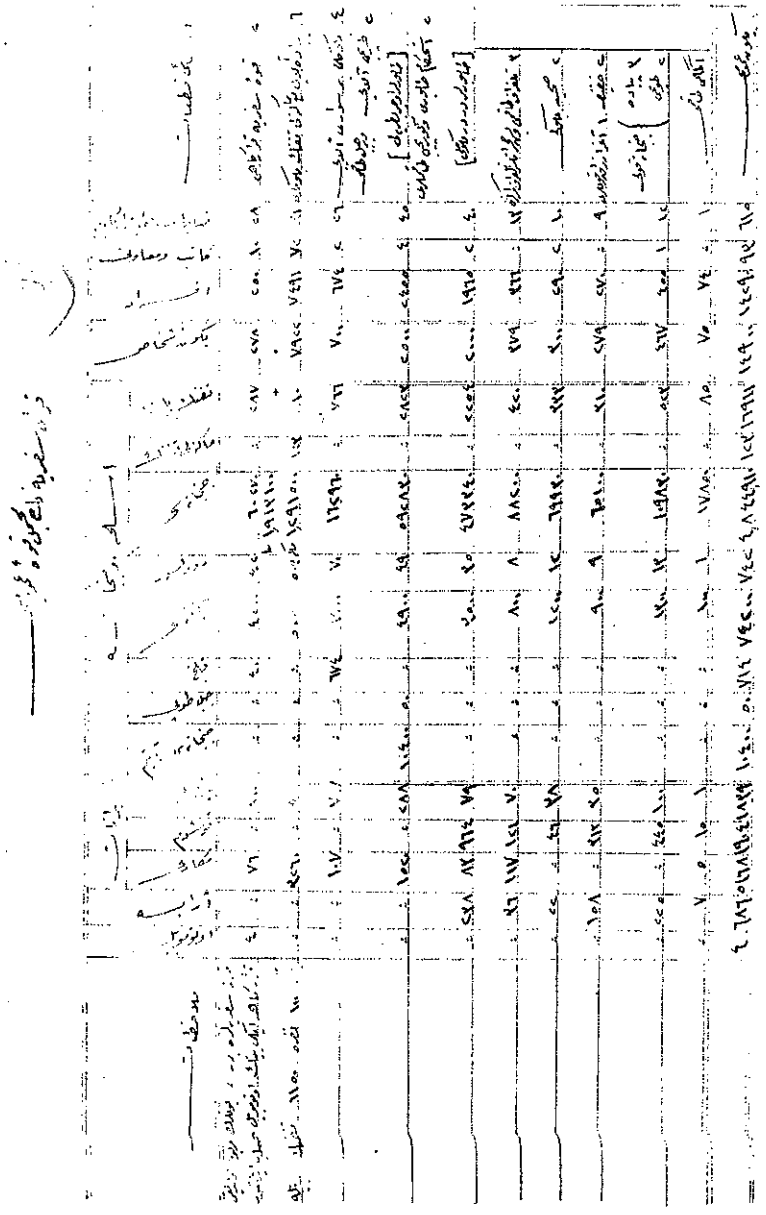

EK : 21

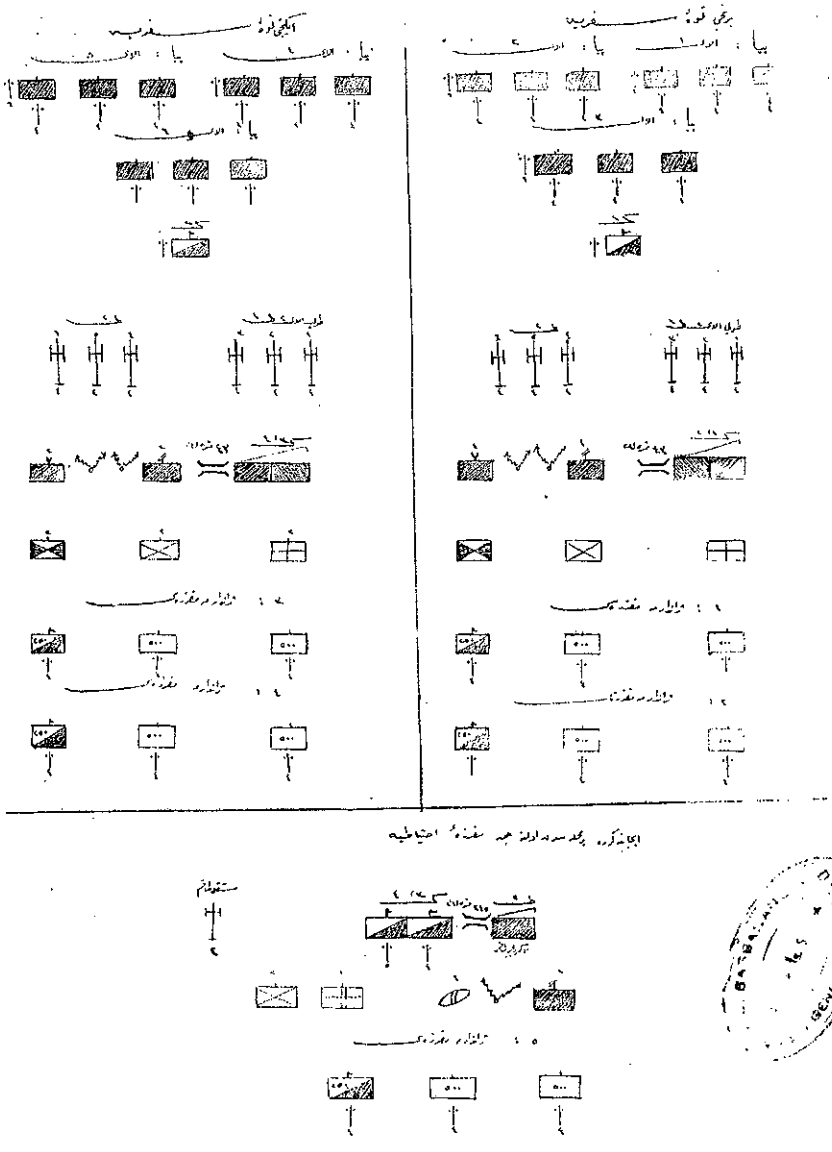
Levent Sahverdi Arşivi

EK : 22

EK : 23

EK : 24

dıktan sonra, 1884 - 1888 yılları arasında Ahırkapı Tıp İdâdisi ve Kuleli Askerî Tıbbiye İdadisi'nde öğrenime devam etmiş ve 1888'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhane'ye girmişti[6]. Bu dönemde yavaş yavaş çevresindeki öğrencileri tanımaya gayret sarfederek fikrî yapılarını anlamaya çalışıyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşekkülü aynı yıllara rastlamakta olup, muhtelif kaynaklarda da teyit edildiği üzere 1889'da kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. Ahmet Bedevi Kuran, "İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler" adlı eserinde 1892 tarihini vermesine rağmen[7], Sina Akşin, İbrahim Temo'nun da hatıratında belirttiği üzere 1889'u vermektedir[8]. Bu sebeple, doğru olan tarih 1889 olmalıdır. Ayrıca, cemiyetin ilk kuruluşundaki ismi Terakki ve İttihat olup, daha sonradan İttihat ve Terakki şekline dönüşmüştür[9].

Ramsaur'a göre, bu ilk Jön Türk cemiyetinin üzerinde İtalyan Carbonari'nin tesiri bulunmaktadır. Bu kanaat, üyelerin birbirlerini kesir sayılarla ifade etmelerinden oluşmuştur. Kesirler, cemiyetin her hücresine ve hücredeki her üyeye birer sayı verilmek suretiyle elde edilmektedir. Hücre numarası kesirin bölünen sayısını, üye numarası da bölen sayısını meydana getirmektedir "..Örnek olarak, yedinci hücrenin beşinci üyesi 5/7 olarak bilinmekteydi..". Hareketin kurucusu olan Temo'nun numarası 1/1 olup başkan konumundaydı[10].

Ramsaur'a göre, Temo 1888 yılı yaz tatilinde Arnavutluk'a dönmeden önce yolu üzerindeki Brindisi'de bir süre kalmıştı. Burada ve Napo-

---

6 İbrahim Temo, **a.g.e.**, s. 12

7 Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, İST., 1945, s.45, Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, 1956, s.135

8 Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 78, İbrahim Temo, **a.g.h.**, s. VII, Mithat Şükrü Bleda, İttihat ve Terakki Katibi Umumisi, **İmparatorluğun Çöküşü**, İST. 1979, s. 9. İlk kurucu ekip, Doktor Abdullah Cevdet, Doktor İshak Sükûti, Hilmi Tunalı ve Akil Muhtar'dan oluşuyordu. Temo, başkan konumundaydı.

9 İbrahim Temo, **a.g.h.**, s. VII

10 E. E. Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, İST. 1972, s. 31

Levent Sahverdi Arşivi

li'de geçirdiği süre zarfında yakın bir arkadaşıyla Mason Locası'nı ziyaret etmiş ve Carbonari'nin İtalyan tarihindeki rolü ve örgütlenme biçimi hususunda bilgi edinmişti. Benzeri bir teşkilatı vücuda getirmesinde bu ziyaretinin tesiri görülmekteydi[11]. Temo, hatıralarında böylesi bir hadiseden bahsetmemektedir. Cemiyetin faaliyetleri, kısa bir süre sonra II. Abdülhamit'in kulağına kadar gidecek ve tedbir olarak okul müdürü Ali Saip Paşa görevinden alınacak ve Zeki Paşa göreve getirilecekti[12]. Cemiyetle alâkalı olanlar da sıkı bir takibe maruz kalarak, bir çoğu tutuklanmaya başlayacak ve İbrahim Temo, hürriyetini kaybetme tehlikesi karşısında 1895'te Romanya'ya kaçma yolunu seçecekti[13].

Bu tarihten sonraki dönemde Temo'yu, öncelikle meşrutiyetin yeniden ilânı ve Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtarmak, I. Dünya Harbi'ni müteakip de Arnavutluk'un toprak bütünlüğü için mücadele ederken görürüz.

Şaşırtıcı olan, Temo'nun hem kendi hatıratında teyit ettiği üzere, hem de muhtelif kaynaklarda görülebileceği gibi[14], fikrî yapısı içinde hem Osmanlı-Türk milliyetçiliğini, hem de Arnavutluk aidiyetini ve milliyetçiliğini muhafaza edebilmiş olmasıdır. Hangisinin daha öncelikli öneme sahip olduğu sorusunun cevabı ise açıktır: Elbette ki öncelik Osmanlı-Türk milliyetçiliğidir. Aynı şekilde Diyarbekirli İshak Sükûti ve Arapkirli Abdullah Cevdet'te de ikili bir kimlik görülmektedir[15]. Fakat, onlardaki öncelikler de Temo'nunki gibidir. Temo, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunurken bir taraftan da Arnavut komitelerini fiili olarak desteklemekte, Arnavutlar adına otonomi isteklerini işleyen beyannamelerin ha-

---

11 E.E. Ramsaur, **a.g.e.**, s. 32

12 E.E. Ramsaur, **a.g.e.**, s. 35

13 İbrahim Temo, **a.g.h.**, s. Arka kapak, Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda** ....., s. 147

14 Hanioğlu, **Bir Siyasi Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, İST. 1989, s. 628

15 **a.g.e.**, s.628. Her ikisi de Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunurken, bir taraftan da ayrılıkçı düşüncelere sahip Abdurrahman Bedirhan'ın etnik temalara da değinen dergisine yazı yazmaktadırlar.

Levent Sahverdi Arşivi

zırlanmasına yardımcı olmakta ve aynı amaçla yapılan kongrelere iştirak etmektedir. Arnavut millî komitelerine yapılan bağışlar içinde en büyüğünün 150 Frank ile Temo'ya ait olduğu görülmektedir[16]. Fakat bu destek hiçbir zaman, önceleri İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Derviş Hima (Maksut İbrahim) gibi, "Arnavut Islah Cemiyeti" kurucuları arasında olacak kadar ileri boyutlu olmamıştır. Hima, açık bir şekilde bağımsız Arnavutluk tezini savunmaya başlamıştır[17].

İbrahim Temo ile gayri Müslim bir Jön Türk arasındaki şu konuşma, bu konuya açıklık getirmektedir: Gayri Müslim Jön Türk'ün, "... bu hafta haritaya baktım. Ağlamamak kabil değil. Çoğu gitti azı kaldı. Bu da gidecek an kârib..." şeklindeki sözlerine Temo, şöyle cevap vermektedir: " O kadar meyus olma. Türkiya zannolduğu kadar çabuk harita-i âlemden silinmez. Avrupa'da ve Afrika'da, sükûti bekası mümkünsüz gibi gözüküyor ise de, Asya'da daha pek çok seneler icra-yı ahkâm edebilir[18].

İbrahim Temo'nun tespitinin ilerleyen günlerde aynı şekilde gerçekleşecek olması ne kadar güçlü bir sezgiye sahip olduğunu göstermektedir. Gerek sezgi gücü açısından, gerekse de milliyetçilik anlayışları açısından Temo ve Mustafa Kemal arasında bazı benzerlikler mevcuttur. Temo, Türk kültürü ve harsıyla yoğrulup kendini Türk hissedenler Türktür, diye düşünürken[19], Mustafa Kemal de, "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir." demektedir[20]. Tarih boyunca zaferleri, Türk

---

16 Hanioğlu, **a.g.e.**, s. 628, İttihatçı arkadaşları, Temo'nun bu faaliyetlerinden haberdar olmuşlar ve bu davranışları "... Arnavutlar ve Arnavut komiteleri meyânında nüfuzu fevkalâdesi bulunması..." şeklinde değerlendirip, memnuniyetle karşılamışlardı.

17 Şerif Mardin, **Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İST. 1989, s. 118, 1902'de Derviş Hima daha da ileri giderek, İtalya'nın himayesi altında bir Arnavutluk Devleti düşüncesini savunmaya başlamıştır.

18 Hanioğlu, **a.g.e.**, s. 633

19 Geniş bilgi için bkz; İbrahim Temo, **a.g.e.**, Temo hatıralarında Osmanlıdan bahsederken biz Türkler, biz Müslümanlar ifadesine sıkça yer vermekte, çocuklarını Türk kültürüne göre yetiştirdiğini söylemektedir.

20 Gürbüz D.Tüfekçi, "Atatürk Milliyetçiliği" **Atatürk Araştırma Merkezi**, C:1, Temmuz 1985, Sayı: 3, s. 95

Levent Sahverdi Arşivi

kültürü ve harsı çerçevesinde ittifak yapmış Kürdü, Türkü, Lazı ve Çerkezi birlikte kazandılar, derken de aynı gerçeğe işaret etmektedir[21].

Benzerlikler başka birçok konuda daha mevcuttur. Şerif Mardin de, "Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri" adlı eserinde bu hususun üstünde durmaktadır. İttihat ve Terakki tarafından ilk günden itibaren eğitimin ne kadar önemli olduğu, ilerlemenin ancak eğitimle mümkün olacağı vurgulanırken, Mustafa Kemal'in de aynı düşüncede olduğu bilinmektedir[22].

Osmanlı Devletinin bilhassa son yıllarında içinde bulunduğu teokratik yapı, her türlü ilerlemenin önündeki engel gibi görülmekteydi. Gerçekten de, teokratik sistem, ".. devletin gerileme ve çöküş sürecinde tam bir kara taassup haline gelmiş, bu taassup İslâm dininin esas itibariyle liberal olan niteliğini soysuzlaştırarak bir taraftan devlet bünyesini çürütürken, diğer taraftan Türk toplumuna Batı medeniyetini sımsıkı kapayarak, ülkemizi geri bir Orta Çağ toplumu hâlinde tutmakta direnmiş; Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküşünün baş sorumlusu olmuştur"[23] Mustafa Kemal de eğitim ve öğretimin ihmal edilmesi sebebiyle halkın taassubunun arttığı düşüncesindeydi. Hem eğitimin demokratik olması, hem de taassubunun yok edilmesi için laiklik prensibinin uygulanması gerekmekteydi[24].

Temo ve arkadaşları bu hususta düşüncelerini bile açıkça ifade edememektedirler. Sebebi ise Osmanlı Devletinin İslâm devleti kimliğinin yanı sıra hilâfet gücüne de sahip olmasıdır. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile bu sorunların üstesinden gelme gücüne eriştiği için, önce hilâfet kaldırılmış, sonra da laiklik, anayasanın değişmez ve değiştirilemez maddelerinden birisi olarak kabul edilmiştir.

Eğitimle birlikte Türkçenin yaygınlaştırılması ve taassubun yenilmesi konusunda da Mustafa Kemal ile düşünceleri benzerlik arzetmekte-

---

21 a.g.m., s. 93

22 Şerif Mardin, **a.g.e.**, 1964, s. 175

23 İsmet Giritli, "Atatürk Cumhuriyetinin Laiklik İlkesi" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. II, Kasım 1985, S: 4, s. 55

24 Şerif Mardin, **a.g.e.**, 1989, s. 121

Levent Sahverdi Arşivi

dir[25]. İbrahim Temo bu hususiaki düşüncelerini 8 madde ile şöyle ifade etmektedir :

1. Osmanlı Devleti içinde yaşayan her birey (azınlıklar dahil) 7 yaşından itibaren zorunlu fakat ücretsiz olan ilköğretime başlayacaktır,

2. İlkokuldan itibaren, bütün tahsil programları hükûmetin kontrolü ve denetimi altında bulunacaktır,

3. Dört senelik ilkokul tahsilini tamamlayıp da yerli ufak sanatlara veya tâli mekteplere girmeyen çocuklar, 2 sene daha pratik ders göreceklerdir. Bu pratik dersler, tarım başta olmak üzere sanayi ürünleri üzerine olacaktır,

4. Azınlıkların bulunduğu köy ve semtlerde çocuk sayısı 40 olanlar için öğleden sonra iki saat kendi dillerinde eğer isterlerse din dersi verilecektir. Öğretmenlerin maaşları ya cemiyetlerce, ya da devlet tarafından ödenecektir,

5. Ders saatlerinin yarısı Türkçe olmayan yabancı kolejlerin açılmasına izin verilmemelidir,

6. Türk ilkokullarını bitirmeyen veyahut İlköğretim Programı'na denk derslerden yeterlilik sınavını veremeyenler, Türkiye'nin resmî ve maaşlı hizmetlerine kabul edilmeyeceklerdir,

7. Osmanlı Devleti bünyesindeki patrik, hahambaşı vb. dinî liderler, eğitim ve öğretim işlerine kesinlikle müdahale edemeyeceklerdir. Gerekli hâllerde Maarif Nezaretince "İsevîler ve Musevîler Genel Müdürlüğü" adıyla iki resmî makam, sırf dinle ilgili programları hükûmete tavsiye edebileceklerdir,

8. Türkçe Lisanı, mevcut Arap harfleriyle tam manasıyla yazılıp, okunmaya müsait olmadığı için ve aynı zamanda da Türk eserlerini Avrupalılara tanıtmak amacıyla Latin alfabesinin kabulü gerekmektedir. Fa-

---

25 Şerif Mardin, **a.g.e.**, s. 173, Ord. Prof. İsmet Giritli, **a.g.e.**, s. 57-58

Levent Sahverdi Arşivi

kat, öncelikle Latin alfabesinin Türkçeye uygun hâle getirilmesi gerekmektedir[26].

Temo'nun bu önerilerinin büyük kısmının Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışından kısa bir süre sonra 9 Mayıs 1920'de okunan hükûmet programında eğitime verilen önemin bir belirtisi olarak ilerde yapılacak eğitim reformlarından bahsedilmiş, harp sebebiyle o günkü eğitim kurumlarıyla idare olunacağı açıklanarak, eğitim sisteminde hangi ilkelerin dikkate alınacağı belirtilmiştir[27].

Mustafa Kemal'in bu konuya verdiği önemi gösterir diğer bir hadise de, harbin bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde Sakarya Muharebesinden kısa bir süre önce 16 Temmuz 1921'de Ankara'da yapılan Maarif Kongresidir[28]. Bu kongrede, savaş müddetince dahi bütün okulların eğitime devam etmesi kararı alınmıştır. Daha sonra da bu yöndeki çalışmalarına devam ederek büyük zaferi müteakip 27 Ekim 1922'de Bursa'da kalabalık bir öğretmen topluluğuna şöyle demektedir: "... Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için sadece bir ortam hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve sürdüreceksiniz ve kesinlikle başarılı olacaksınız"[29].

Eğitimde istenilen hedefe ulaşmak için Mustafa Kemal de, Temo gibi harf inkılâbının yapılmasının zaruri olduğunun bilincindeydi. 1 Kasım 1928'de Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında çıkarılan 1353 sayılı yasa ile Arap Alfabesi yerine, Latin Alfabesi'nin Türkçe gramere uygulanması ile elde edilen yeni Türk Alfabesi'nin kullanımına geçildi[30].

---

26 İbrahim Temo, **a.g.e.**, s. 158-159, Temo, Latin alfabesi konusunda o kadar ısrarlıdır ki, adı "Latincia" şeklinde anılmaya başlamıştır.

27 Galip Karagözoğlu, "Atatürk'ün Eğitim Savaşı" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, Kasım 1985, S: 4, s. 195, İlgili programda, Osmanlı eğitim sisteminde hiç bahsedilmemiş olan milli şuuru geliştirme, kendine güven duyma, girişim gücüne sahip olma gibi prensiplerden bahsedilmişti.

28 a.g.m., s. 196

29 a.g.m., s. 194

30 a.g.m., s. 199

Levent Sahverdi Arşivi

Temo'nun da önerdiği gibi eğitimde fırsat eşitliği temini amacıyla "Evkaf ve Şeriye Bakanlıkları" lağvedilerek Tevhid-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde 3 Mart 1924'te bütün okullar Maarif Bakanlığı'na bağlandı[31]. Mustafa Kemal bu değişiklikteki amacını şöyle açıklıyordu : "Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir, iki türlü terbiye ile memlekette iki türlü insan yetişir. Bu ise his birliğini, fikir ve dayanışma gayelerini toptan ihlâl eder"[32].

Benzerliklerin olması kadar farklılıkların olması da çok doğaldır. İbrahim Temo ve arkadaşları, devletin kurtuluşu için meşruti bir yapılanmayı yeterli görürken, Mustafa Kemal tamamiyle cumhuriyet idaresini düşünmektedir[33]. En önemli farklılık ise bütün imkansızlıklar içinde dahi milletin kurtuluşunun, yine milletin azim ve kararıyla olacağı inancında olan Mustafa Kemal'e karşın, İbrahim Temo ve arkadaşlarının halka güvenmemeleridir[34]. Bu da Türk milletini yeterince tanımadıklarını göstermektedir.

Mustafa Kemal, plân ve program yaparak hareket ederken, bizzat Temo'nun da itiraf ettiği gibi, İttihatçılar sürekli iktidara gelmenin çabası içinde olup sonrasını düşünmemişlerdir[35]. Mustafa Kemal'e baktığımızda ise önce hedefini belirlemiş olduğunu görürüz. Bu hedef, vatanın kurtarılması, milletin istiklâlini kazanmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için, kader birliği ettiği arkadaşları ile arasındaki fikrî ayrılıkları, düşünceleri dikkate almamış ve başarıya ulaşmıştır. Mahzar Müfit Kansu, O'nun liderlik vasfı ile ilgili olarak şöyle demektedir : "... Mustafa Kemal Paşa zamanı gelmeden hiçbir şeyin kuvveden fiile geçmesini istemezdi. Her kararın bir za-

---

31 Ord. Prof. Reşat Kaynar "Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, Temmuz 1986, S:6, s. 583

32 Ord. Prof. İsmet Giritli, a.g.m., s. 61

33 Mahzar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.II, ANK. 1968, s. 471

34 Şerif Mardin, **a.g.e.**, 1989, s. 118

35 İbrahim Temo, **a.g.e.**, s. 157

Levent Sahverdi Arşivi

manı tatbiki olduğuna kaildi ve bu bir prensip idi ki, bizce de bu prensibe tamamen riayet edilmiştir"[36].

İttihatçılar ise başlangıçta aynı hedefe ulaşma amacıyla fikir birliği etmelerine rağmen, II. Abdülhamit'in para ve mansıp vaadlerinin tesiri altında kaldıkları için 1897'den itibaren örgüt dağılmaya başlamıştır[37]. 15 Ekim 1907'de Paris'te yapılan son kongrede ise tamamiyle bölünerek parçalanmışlardı[38].

1905'te Terakki ve İttihat Cemiyeti yeniden teşekkül ettirilirken, Temo da cemiyetin Köstence Şubesi'ni kurmuştu[39]. 1908'de II. Meşrutiyet ilân edildikten sonra, Temo İstanbul'a döndüğünde her şeyin değişmiş olduğunu gördü. Cemiyet, artık başkalarının kontrolü altına girmişti. Güç dengeleri oldukça değişmiş, Enver, Talat ve Cemal Paşalar söz sahibi olmuştu. Üstelik mevcut yapının, 1889'da kurulan İttihat ve Terakki ile alâkası olmadığını söylüyorlardı[40].

İttihat ve Terakki tarafından dışlandıktan sonra memleketi Struga'ya dönen İbrahim Temo, 6 Şubat 1909'da Osmanlı Demokrat Fırkası'nı kurdu. Parti kurma gerekçesi, işbaşına gelenlerin, cemiyetin eski programına aykırı olarak davranmaları sonucunda, Türklerin dışındakilerin cemiyetten uzaklaşmalarıdır. Farklı komiteler oluşmaya ve taşrada ve İstanbul'da kulübler açılmaya başlamıştır. Bu dönemde iktidardaki İttihatçılar istibdatçı olarak görülmeye başlanmıştır. İbrahim Temo'nun amacı, ayrılıkçı

---

36 Mahzar Müfit Kansu, C.II, **a.g.e.**, s. 471

37 E.E. Ramsaur, **a.g.e.**, s. 67

38 İbrahim Temo, **a.g.e.**, s. 171, Ahmet Rıza Bey'in başkanlığında "İttihad ve Terakki", Prens Sabahaddin Bey'in başkanlığında "Terakki" adıyla ikiye ayrılmışlardı.

39 **A.g.e.**, s. 172

40 **A.g.e.**, s. 185, Temo, Selanik'te Rabe-i Hürriyet adı verilen genel merkeze uğradığında Cemal Paşa ile karşılaşır: "Söz arasında ben cemiyetimizin başarılarından sevinerek söz ederken, Cemal Bey, bana; Doktor, hangi cemiyeti murad ediyorsunuz? Bizim bu cemiyetimiz, sizin vatan haricinde çalıştığınız cemiyet değildir. Bu cemiyet Manastır ve Selanik mahsulüdür, gibi sözlerle, kendilerinden bir ümit beklediğimi ima eder bir tarzda beni fikirdaş tanımak istemedi." diyerek, karşılaştığı durumu açıklamaktadır.

Levent Sahverdi Arşivi

fikirlere kayma ihtimali artan Türklerin dışındaki grupları, yeniden bir araya toplayabilmektir[41].

Bu gelişmeler İbrahim Temo ile İttihat ve Terakki taraftarlarını karşı karşıya getirmişse de, bu parti ile çalışmaları uzun sürmemiş, Osmanlı Demokrat Fırkası 5 Aralık 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile birleşmiştir[42].

Romanya'ya dönüşünden sonra Balkan Harbi'nde, Osmanlı Devleti lehine yardım kampanyaları düzenlemiş ve Romen Salibi Ahmeri (Kızılhaçı) ile İstanbul'a gönderilen yardım heyetinin başkanlığını yapmıştır[43]. Onu daha sonra, I. Dünya Harbi süresince Arnavutluk'un parçalanmaması ve toprak bütünlüğü için mücadele ederken görürüz[44]. Temo, aynı zamanda bölgedeki Türklerin dinî ve kültürel haklarının korunmasına öncülük etmektedir. 1820 senesinde de Romanya'da senatör olur[45].

Geçen süre zarfında İbrahim Temo artık tamamiyle Türkiye ve Osmanlı Devleti'nden kopmuştur. Hayalindeki büyük ve güçlü Osmanlı Devleti'nin yeniden hayata döndürülmesi mümkün değildir. Anadolu'da yeni bir diriliş söz konusudur. Bu dirilişin mimarı Mustafa Kemal'dir. Kendini her zaman Türk hissetmiş olan İbrahim Temo için de ölümsüz bir lider ve kurtarıcıdır o.

Temo hatıralarında bu duygularını şöyle ifade etmektedir :

> "Vatanın topraklarına değil, milletin özellikle münevver vatandaşların yüreklerine gömülmeden evvel, ebediyen ve cihanı hayretlere gark eden Atatürk'ümüzün yarattığı idaresi üzerine (Atatürk'ü Niçin Severim) ismiyle 1937'de kısa bir risalecik yayınladım ve ismi unutulmayacak şefin fezaili hakkında kalem yürüttüm..."[46].

---

41 İbrahim Temo, **a.g.e.**, s. 208

42 İbrahim Temo, **a.g.e.**, s. VII, Şerif Mardin, Sunuş yazısında gerçek bir demokrat kimliğinde gördüğü Temo'nun, arkadaşları tarafından anlaşılmadığını ifade etmektedir.

43 **A.g.e.**, s. 225

44 **A.g.e.**, s. arka kapak

45 **A.g.e.**, s. 252

46 **A.g.e.**, s. 253, Bu kitaba ulaşma imkanı bulunamadı. Çünkü, Temo'nun da bizzat belirttiği gibi kitabın beş, onu dışında dağıtılmadığı ve satılmadığı anlaşılmaktadır.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu ifadeden de anlaşılabileceği gibi Temo, kendisini hâlâ Türk ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşı hissetmektedir. Bu duygusunu şu cümlelerden de anlamak mümkündür : "Bütün yüreğimle arzu ettiğim cumhuriyet idaremiz teessüs ettikten sonra, saadeti, şerefi, satveti için çalıştığımız Türkiye'yi seve seve görmek için, ara sıra ziyaretine gittim, epice yerlerini gezdim."[47]

Yine hatıralarında, çocuklarından bahsederken onları Türk terbiyesinde yetiştirdiğini belirterek, "... Türk İnkılâbını bütün manasıyla mevkiî fiile koyan Atatürk'ümüzün hatıratını son nefsime kadar unutmayacağım..." demektedir[48].

Atatürk ve İnkılâplarına karşı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı herhangi birisinin de duyguları bunlara özdeş değil midir? Şaşırtıcı olan yoğun Atatürk hayranlığı ve sevgisine rağmen, İbrahim Temo'nun Türkiye ziyaretlerinden herhangi birinde dahi Mustafa Kemal'le görüşmemiş olmasıdır. Hayranlık ve takdir duyguları o kadar yoğundur ki, bu, Arnavutluk'ta yayınlanmış olan "Atatürk'ü Niçin Seviyorum" adlı risalesinde açıkça görülmektedir[49].

Temo'ya göre, Atatürk yaptığı her şeyi ülkesini daha iyi bir geleceğe götürmek için yapmıştır. Atatürk adını da bunun için almıştır. Fakat o, Türklerin babası olmadan önce de, kendi ülkesinin büyük ve hakkını veren bir oğluydu. Arnavutların Atatürk'ün kişiliği hakkındaki dikkat ve meraklarının birkaç sebebi vardı :

Birincisi: Atatürk tarafından gerçekleştirilmiş olan siyasî ve sosyal inkılâpların mahiyetiydi. Yankısı, bütün dünyada duyulmuştu. Zaten Arnavutluk'ta oksidentialist (cumhuriyetçi) yayınları ve Atatürk'ün tecrübe ve inkılâplarını takip eden insanlar oldukça fazlaydı[50]. Bunlar, aynı inkılâpların Arnavutluk'ta da yapılmasını istiyordu.

---

47 **A.g.e.**, s. 253

48 **A.g.e.**, s. 261

49 İbrahim Temo, **Atatürk'ü Niçin Seviyorum**, Romanya, 1937.

50 **"Rilindja" Gazetesi**, No:28, 1926

Levent Sabverdi Arşivi

İkincisi: Arnavutluk'un XX. Asrın 20. 30. yıllarındaki durumuydu[51]. Bundan dolayı Atatürk'ün ve Türk halkının tecrübesinin, konuşma ve tartışma konusu olmaması mümkün değildi[52].

Arnavutlar'ın, Atatürk'ün şahsına gösterdikleri bu yakınlığın temelinde, geleneksel denebilecek güçlü tarihî bağlarla, asırlarca birlikte yaşamanın getirdiği bir yakınlık söz konusuydu. Galip Kemali Söylemezoğlu bu yakınlığı şu cümlelerle ifade etmektedir: "Arnavutlar, aşağı yukarı beş asır hakimiyetimiz altında kalmış ve Osmanlı tacının giranbaha (çok değerli) bir incisi olarak memleketimizde çok kıymetli evlatlar yetiştirmiştir."[53]

İbrahim Temo, Atatürk'e karşı göstermiş olduğu sevgi ve saygı karşılığında hiçbir şey beklemiyordu. Çünkü, kendisi iyi tanınmış meşhur bir göz doktoru olmasının yanı sıra, sosyal bir çevreye sahip, ekonomik koşulları yüksek olan biriydi. Bu hayranlığın gerisinde, bir zamanlar aynı ülkenin vatandaşı olmaları gerçeği yatıyordu. Temo'nun da cumhuriyetçi ve inkılâpçı olması, bu hayranlığı artırmış olmalıydı. Zaten, Temo'da, "Atatürk'ü Niçin Seviyorum" adlı risalesinde, bu sevginin iyi bir analiz sonucunda doğduğunu söylemektedir. Aynı zamanda, Atatürk'ün iç ve dış güçlerle mücadele şartlarını sıraladıktan sonra, (dışarda düşman emperyalistler; içerdeki düşman da gerilik, yobazlık, fakirlik ve eğitimsizlik olmalıdır) inkılâplara devam etmesini tavsiye etmektedir.

Temo'ya göre hükümdarlar ülkeyi zayıflatmaya başladıkları zaman Atatürk ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin düşmanları Bosfor hastasını gömmeye hazırlandıkları zaman, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştı. Bu

---

51 Necip P. Alpan, **Arnavutluk'un Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal**, ANK., 1982, S. 30, **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Eylül 1928, 1928'de Kral Zago, Arnavutluk'ta iktidara gelerek monarşi ilân etmiş, bu durum cumhuriyet taraftarlarının tepkisine sebep olarak siyasî bölünmelere yol açmıştı.

52 **"Hjili i dritesi" Dergisi**, 1923, Sayı 8, S. 375, Doğal olarak, aydınlar Türkiye'deki inkılâpları takip ediyorlar ve kendi ülkelerinde de tatbikini arzu ediyorlardı. Fakat, Arnavutluk'taki durum tersine bir gidişatla, demokrasiden ve cumhuriyetten uzaklaşma şeklinde tezahür etti.

53 Necip P. Alpan, **Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk**, ANK., 1975, S. 99

Levent Sahverdi Arşivi

davranışı tesadüfî olmayıp uzun zamandır bunun için plânlar yapıyordu. Temo, Atatürk uzun mücadele ve dökülen kanlar sonucunda Türkiye'nin kurtarıcısı oldu, buna da herkes şahittir, demekteydi.

Temo'ya göre, bu uzun savaş sonucunda yeni ve gelişmiş, kendi etnik sınırlarıyla çevrelenmiş bir yeni Türkiye ortaya çıkmıştı. Atatürk, gerçek Türk idealizminin bayrağını kaldırmıştı. Türkiye'nin dış düşmanlarının yanı sıra inkılâp karşıtlarına da dava arkadaşlarının desteğiyle karşılık vermişti. Dış düşmanlara ve İtilâf Devletleri'ne karşı kazandığı mücadeleden sonra, büyük politik zafer elde etmiş ve böylece demokratik bir rejim; Türkiye'ye yakışan cumhuriyet idaresini getirmişti. Cahillik ve İslâm fanatikliği karşısında Mustafa Kemal, Türkiye'yi çağdaş ülkeler sınıfına sokmak için büyük bir kararlılıkla inkılâplar sürecini başlatmıştı. Çok zorlu şartlar altında hareket ediyordu. Halkı, İslâm dininin sadece giyinişlerinden ve başlarındaki kırmızı şapkadan[54] ibaret olmadığına ikna etmek için hayli çaba sarfetmişti..

Bunlara ilâveten Temo, şöyle soruyordu : Atatürk niçin sevilmesin ki? O Türk dilini kurtardı, eski alfabe o dile hiç uymuyordu. İlk görünüşte, Türk dilinin alfabesindeki problem sadece filolojik ve bilimsel bir problem olarak tanımlanıyordu. Fakat, gerçekte öyle değildi. Arap alfabesi, Türkçe'ye hiçbir şekilde uymuyordu. Bu sebeple Temo, alfabe değişikliğinin Avrupalıları taklit etmek için yapıldığı iddialarına katılmıyor, yeni alfabenin Türk diline daha iyi uyduğu için kabul edildiğini müdafaa ediyordu.

Temo, aynı makalede, Mustafa Kemal ve Napoleon Bonaparti arasında da mukayese yapıyordu. Buna göre, Mustafa Kemal çok yüksek ve yıkılamayan, tarihte eşi bulunmayan bir özelliğe sahipti. Bu yüksek karaktere çok az rastlanabilirdi. Bu karakterin sadece Türkiye'de değil, Avrupa'da bile eşi bulunmamaktaydı.

Temo bu mukayesede, öncelikle Mustafa Kemal'in kendi ülkesinin politik kaderine sadık ve dürüst olduğunu, demokratik ideallere bağlı ol-

54 Osmanlı Devleti'nde yaygın bir şekilde kullanılmakta olan fesi kastetmiş olmalıdır.

Levent Sahverdi Arşivi

duğunu ifade ederken, Napoleon'un, aksine demokrasiye ihanet ettiğini belirtmektedir. Napoleon başlangıçta Fransa'nın özgürlüğü için savaşacağına ve cumhuriyete sadık kalacağına yemin etmiş olmasına rağmen, sözünü tutmamıştı. Daha sonra da imparatorluğunu ilân ile ihtirasları uğruna binlerce Fransız askerinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştu[55].

"Ama bizim galip Atatürk" diyerek tahliline devam eden Temo, "Bonaparti'den bin kere iyi. Çünkü, o, hiç kimsenin işine karışmadı. Ülkesini düşmanlardan kurtardı, cumhuriyeti kurdu, demokratik bir hükûmet teşkil etti ve verdiği sözleri tuttu. Hiçbir zaman doğru bildiği yoldan şaşmadı. Bizim Atatürk'ün aklından hiçbir zaman imparatorluk istek ve hayalleri geçmedi. Bu gerçek babayı, ülkesine bu kadar sevgi besleyen bu önderi kim istemez ki?" diye sormakta ve yine kendi cevap vererek: "Ben istemeyeyim." demektedir.

Temo'nun risalesi yayınlandığı dönemde Arnavutluk'ta büyük yankı yapmıştı. Temo'nun bu hususta birçok bilim adamı ile görüşmeleri olmuştu. Bunlardan birisi olan Türkolog ve Albanolog Karl Sushajm, ilgili risaledeki düşünceler için şöyle yazmıştır : "Sizin Atatürk'le ilgili eserinizi çok beğendim. Özellikle de kamu projesinin yer aldığı bölümü". K. Sushajm, Temo ile yaptığı görüşmede, Temo'nun görüşlerinden sadece Atatürk-Napoleon kıyaslamasına katılmadığını belirtmektedir[56].

Temo'nun gerek siyasî faaliyetlerine ve gerekse risalesinin geneline bakarak demokrasiye inanmış bir insan portresi çıkarmamız mümkündür. Bu sebeple de Mustafa Kemal'e büyük bir saygı ve sevgi duyması doğaldır. Üstelik, ilk İttihatçılar olarak onların, yapılmasını ancak hayal edebildikleri birçok inkılâbı gerçekleştirerek, Türkiye Cumhuriyeti Devle-

---

55 Arnavutluk'ta, cumhuriyetçiler ve kral taraftarları arasında şiddetli bir mücadele mevcuttu. Ağır baskı ve sansür karşısında Kral Zago ve iktidarını eleştiremeyen aydınlar, tarihteki despot kral ve diktatörlerle Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyeti'ni mukayese yaparak, halka gerçekleri anlatma yolunu tercih ediyorlardı. Temo'nun da aynı amaçla bu mukayeseyi yaptığı anlaşılmaktadır.

56 **"Rilindja" Gazetesi**, No:28, 1926

Levent Sahverdi Arşivi

ti'ni kurmuştur. Temo'nun "bizim Atatürk" diyerek bahsetmesinin altında yatan, Türk kültürüne dayalı Türk vatandaşlığı kimliğine hâlâ bağlı olmasıdır. Yine aynı risaleden anlıyoruz ki, o yıllarda Arnavutluk'ta Türkiye'ye yönelik bir alâka mevcuttur. Bunun sebebi de açıktır: Arnavutluk aydını da, Türkiye'deki inkılâpları yapabilme idealleri içindedir. Bu alâkanın sürekliliğinde Temo'nun da katkıları olduğu muhakkaktır. Temo gibi düşünen Arnavut Cumhuriyetçilerinin mücadelesi devam edecekse de, Türkiye kadar şanslı olamayacaklardır. Çünkü 7 Nisan 1939'da İtalya, Arnavutluk'u işgal edecektir[57].

57 Necip P. Alpan, **Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk**, ANK., 1975, s. 85, İkinci Dünya Harbi'nden sonra Enver Hoca yönetiminde sosyalist rejime geçilecekse de, oldukça farklı bir rejim uygulaması olacaktır. Zira Enver Hoca önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde yer alacak, sonra Yugoslavya modelini deneyecek, daha sonra da Çin'e bağlı bir siyaset takip ettikten sonra, Arnavutluk'u tamamen dışa kapalı fakat, bağımsız bir tarzda idare edecektir.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN TOKAT GEZİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ*

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk'ün farklı zamanlarda gerçekleştirdiği yurt gezilerinin araştırılması ve elde edilen sonuçların yayımlanması, hem Kurtuluş Savaşı hem de Cumhuriyet döneminin daha iyi anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. O'nun bu gezilerde verdiği mesajlar, çok iyi bir şekilde algılanmalı ve gelecek kuşaklara doğru bir şekilde mutlaka aktarılmalıdır. Çok kısa bir zamanda çok büyük işler başarabilmenin sırrını bu gezilerde aramak gerek.

Kurtuluş Savaşı'nın hazırlık çalışmalarının yoğun bir şekilde yürütüldüğü Amasya, Sivas ve Erzurum üçgeninde yer alan Tokat, önemli bir geçiş yoludur. Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın hazırlıklarını yürütürken toplam 3 kez bu ilimize gelmiş ve büyük ilgi ve destek görmüştür. Bunu, daha sonraları çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Tokat ve çevresindeki çalışmaları, bölge halkının O'na verdiği destek, verilen ölümkalım savaşının başarılmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Atatürk, bu gezilerde kurduğu devletin işleyişini ve gerçekleştirdiği inkılâpların toplum üzerindeki etkilerini görmek istemiş; yer yer tespit ettiği sorunları da çözmeye çalışmıştır. Bir yandan devlet kurumlarını denetlemiş diğer yandan halk ile bire bir görüşme olanağı bularak ülkenin ihtiyaçlarını yerinde tespit etmiştir. Türk halkı tarafından takdirle karşılanan bu gezilerin, önemli siyasal ve sosyal değişimlerin yaşandığı günlerde gerçekleştirilmiş olması da anlamlıdır.

Bu yazıda, Atatürk'ün yaptığı faaliyetler ve bu faaliyetler sırasında verdiği mesajlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Cumhuriyet, Yurt Gezileri, Tokat, Amasya.

---

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

The study of the home trips that Mustafa Kemal Atatürk had made in different times and the publication of the results obtained from these trips will contribute to a much better understanding of both the Republic period and the Independence War. The messages that he had given in these journeys should be apprehended completely and certainly told the next generations correctly. It necessary to look for the secret accomplishing so much insuch a shor time in this trips.

Tokat, is located in the triangle of Amasya, Sivas and Erzurum where the preparations of the Independence War were operated intensely, has been an important transit way. While Mustafa Kemal was executing the preparations of the Independent War, he came to our province three times and was welcomed overwhelmingly. He mentioned this in a number of occasions. His works in Tokat and its environments, and the support that the region's people had given him played an important role in reaching to the victory at the end of the given this struggle of which was a life and death matter.

Atatürk wanted to observe the operation of the state he founded and the effects of the revolutions, he introduced on the society and tried to solve himself the problems he encountered in some places. On one hand, he supervised the state institutions and on the other hand, he determined the needs of the country in places by communicating with the people face to face. These trips admired by the Turkish society are meaningful in that they had been performed in a period that important political and social changes were being experienced by the society.

In this article, we examined the activities that Atatürk had performed in the journeys that I tried to summarize above.

Key Words

Atatürk, Republic, Tokat, Home, Trips, Amasya.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

Büyük Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından ölümüne kadar 6 defa Tokat'a gelmiştir. Tokat'a ilk gelişi, 26 Haziran 1919 tarihine rastlar ve her yıl Atatürk'ün Tokat'a gelişinin yıl dönümü olarak büyük ve coşkulu törenlerle kutlanır. 17 Ekim ve 27/28 Ekim 1919 tarihlerinde de birer kez olmak üzere toplam 3 defa çeşitli nedenlerle bu ilimize yapılan geziler, ülkemizin en sıkıntılı ve zor günlerinde gerçekleşmiştir. Bir taraftan İstanbul Hükümeti ve işbirlikçilerinin baskıları, diğer taraftan Anadolu halkının uzun yıllar boyunca yaşadığı sıkıntılar ve geleceğe ilişkin duyduğu kaygılar. Kurtuluş Savaşı'nın meşruiyeti ve kaçınılmazlığını anlatmak gereği, yapılan bu gezilerin önemini bir kat daha artırmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Tokat'a yapmış olduğu bu gezilerin nedenleri, kaldıkları süre içinde halka verdikleri mesajlar ve bunların Kurtuluş Savaşı için taşıdığı önem uzun süredir merak konusu olmuştur. Gerek Tokat Valiliği gerekse Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin Atatürk'ün Tokat gezileri sırasında kaldıkları evin tespit edilerek "Atatürk Evi" olarak açılmasıyla ilgili yaptıkları çalışmaların gündeme gelmesi, merakı daha da artırmış ve bu konuda bir araştırma yapmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Atatürk'ün Yurt gezilerini amaçları ve gerçekleştikleri tarihlerine göre iki bölümde incelememiz gerekiyor. 1923'ten önce ve tamamen sivil nitelikli olan geziler Kurtuluş Savaşı çalışmalarına yöneliktir[1]. 19 Mayıs 1919 tarihinde başlayan kısa zamanda etkileri bakımından bütün Anadolu'yu içine alan bu geziler, O'nun Samsun'a çıkışını sağlayan resmi görevinin tamamen dışında kalmış ve çok önceleri zihninde tasarladığı bir sistemi adım adım gerçekleştirmeyi amaçlamıştır[2]. Bulunduğu her yerde halkı hem aydınlatmış hem de verilecek olan ölüm kalım savaşına hazırlamıştır.

---

1 Atatürk'ün Cumhuriyet Dönemi Tokat gezileri ayrıca incelenecektir.

2 Mustafa Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, Cilt I, Ankara 1989, s.19.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk devrimlerinin genel yapısını, büyük zorluklarla kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü ve O'nun büyük önem verdiği ulusuyla olan bütünleşmesinin daha iyi anlaşılmasında Cumhuriyet dönemi gezilerinin çok büyük önemi bulunmaktadır. Atatürk'ün bu gezileri, ulusuyla olan bütünleşme arzusunun bir sonucudur. Yapacağı devrimleri anlatmak, Türk halkıyla karşılıklı fikir alış verişinde bulunarak onların ihtiyaçlarını yerinde tespit etmek; Cumhuriyet dönemi gezilerinin en önemli amaçlarındandır.

Bu yazıda, Atatürk'ün Tokat'a gerçekleştirdiği gezileri ele alacağız. Konuyu bütün yönleriyle ortaya koymak iddiasında değiliz. Eldeki bilgi ve belgeler ışığında bu gezilerin nedenleri, verilmek istenen mesajlar ve yaşanan sıkıntılı günlerde gelecekle ilgili kaygıların giderilmesi için verilen büyük mücadelenin önemi üzerinde duracağız.

A. Kurtuluş Savaşı Dönemi Tokat Gezileri

1. Atatürk'ün Tokat'a ilk Gelişleri (26/27 Haziran 1919)

Mondros Mütarekesi gereği Yıldırım Ordu Grubu Kumandanlığı'na atanan, 7 Kasım 1918'de de Harbiye Nezareti emrine verilen ve 13 kasım 1919 günü İstanbul'a gelir gelmez kurtuluş çareleri aramaya başlayan Mustafa Kemal Paşa, gerek Padişah gerekse hükümet nezdinde gerekli görüşmelerde bulundu.[3] Güvendiği arkadaşlarıyla birlikte ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulmanın çareleri üzerinde çalıştığı bir sırada, geniş yetkilerle[4] Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun ve çevresinde asayişi temin etmekle görevlendirildi. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastı. Bir süre burada kaldıktan sonra kendisi ve yapacağı çalışmalar için daha güvenli gördüğü Havza'ya geçti. Mustafa Kemal Paşa memleketin o gün içinde bulunduğu durumu şöyle anlatmaktaydı:

---

3 Ergun AYBARS, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir 1984, s.120; Durmuş YALÇIN (ve diğerleri), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2000, s.161-162.

4 ATASE, **Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler**, s.12, Belge No:4.

Levent Sahverdi Arşivi

"Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu topluluk, Genel Savaş'ta[5] yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes anlaşması[6] imzalanmış. Büyük Savaşın uzun yılları boyunca ulus, yorgun ve yoksul bir durumda. Ulusu ve ülkeyi Genel Savaşa sürükleyenler, kendi yaşamlarının kaygısına düşerek yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin, soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız Padişah'ın isteklerine uymuş, onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş"[7]

Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu kötü durumdan kurtulmanın bir tek yolu vardı: Ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak. Bu kararın dayandığı temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıydı. Bu, ancak Tam bağımsız kalmakla sağlanabilirdi[8]. İşte, O'nun İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğü ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uyguladığı karar bu karar olmuştur.

Tam bağımsızlıktan yoksun bir ulus, çağdaş ulusların karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez. O'na göre Türk yurduna ve bağımsızlığına saldıranlar her kim olursa olsun onlarla savaşmak gerekiyordu. Bu savaşta başarılı çıkmanın tek yolu da; "Uygulamayı bir takım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu"[9]. İşte Mustafa Kemal Paşa, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiği bu gelişme yeteneğini bir ulusal sır gibi vicdanında taşımış yavaş yavaş bütün topluma uygulamıştır.

---

5 Birinci Dünya savaşı

6 Mondros Ateşkes Antlaşması(30 Ekim 1938)

7 **Nutuk**, Cilt:I, s.3

8 Aynı eser, s.19.

9 Aynı eser, s.21.

Levent Sahverdi Arşivi

12 Haziran'a kadar Havza'da kalan Mustafa Kemal, yerel örgütlenmelere hız kazandırmak için Amasya'ya geçti. 28 Mayıs 1919'da valilere, bağımsız mutasarrıflıklara ve askeri birliklere gönderdiği bir genelge ile gerçekleşen işgaller karşısında ülke bütünlüğünün korunması için, ulusal tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesi ve sürdürülmesi gerektiğini bildirdi[10]. O'nun bu çağrısı üzerine ülkenin her tarafında gösteriler yapıldı, Osmanlı Hükümeti ve yabancı devletlerin temsilciliklerine etkili telgraflar çekildi[11].

Bu tarihten 11 gün sonra, yani 8 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa, General Milne'nin[12] başvurusu üzerine Harbiye Nazırı tarafından İstanbul'a çağrıldı[13]. Bir yandan İstanbul'daki hükümet çevrelerini oyalarken diğer yandan Anadolu'daki çalışmaların bir komutan kimliği yürütülüp yönetilemeyeceğini anlamış ve girişimlerini bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkararak ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir kurul oluşturma sürecini hızlandırmıştı. Anadolu ve Rumeli ulusal örgütlerini birleştirmek, bunları tek elde yönetecek ve bunlar adına iş görecek bir temsil heyeti seçmek için 21/22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni hazırladı[14]. Emir subayı Abbas Bey'e[15] gece yarısı yazdırdığı bu genelge, sadece verilecek olan ulusal savaşta iz-

---

10 Aynı eser, s.31.

11 **Nutuk**, Cilt: I, s.31; Mustafa Kemal Paşa'nın bu çağrısına kulak veren Tokat halkı, Maraş'ın işgali ve burada Türklere yapılan mezalimi protesto etmek için önce Tokat merkez daha sonra Niksar'da binlerce insanın katıldığı mitingler tertip etmiş ve ilgili yerlere bu konuda telgraflar göndermiştir. Bkz. Halis ASARKAYA, **Ulusal Savaşta Tokat**, Tokat 1936,s.39; Yaşar AKBIYIK, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi(Maraş)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990; s.234-235; Ayrıca Halis ASARKAYA'nın özel arşivinden elde ettiğimiz bu mitinglerde alınan kararlar ile Sadaret'e, İtilaf Devletleri elçiliklerine ve ilgili askeri birliklere gönderilen telgrafların müsvedeleri için bkz.Ek:1

12 Karadeniz Ordusu Başkumandanı.

13 General Milne'nin başvurusu ve Harbiye Nazırı Şevket Turgut'un Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesinin uygun olacağı ile ilgili yazılar için bkz.ATASE, Atatürk'ün.... Dair Belgeler, Belge:41 ve 42

14 **Nutuk**, Cilt:III, s.1232,1233, Belge: 26.

15 Piyâde Yüzbaşı Cevat ABBAS(GÜRER), 1887'de Yalova'da doğdu, 1905'te girdiği Harbiye'yi 1908'te bitirerek Piyâde teğmeni oldu.Çeşitli bölge ve birliklerde görev alan Cevat Bey, askerlik mesleğine Çanakkale'de başlamış sırasıyla üstteğmenliğe,yüzbaşılığa, ordu müfettişliğine yükseldi. Çeşitli madalyalarla ödüllendirilen Yüzbaşı Abbas GÜRER, Birinci Dün-

Levent Sahverdi Arşivi

lenecek yol ve yöntemleri belirleyen bir belge değil, aynı zamanda Türk ulusu için bir dönüm noktasıydı.

Amasya'ya geliş ve burada imzalanan bu belge, milletçe bir örgütlenmenin, Sivas'ta milli bir kongre çağrısının uygulamaya geçişi için en önemli tarihsel bir belgeydi[16]. Sekiz maddelik bu genelge, yurt bütünlüğünü ve ulusal egemenliği sağlamak için stratejik bir hareket olmakla kalmadı, bir yönüyle de İtilaf Devletleri'ne ve işbirlikçilerine karşı bir savaş çağrısı oldu[17]. Amasya Genelgesi'nin etkileri kısa zamanda kendisini gösterdi. Ulusal Kongre'nin toplanacağı Sivas'ta kendi aleyhinde bazı faaliyetlerin başladığı haberini alan ve gerekli tedbirleri aldıktan sonra gizlice Tokat'a gelen[18] Mustafa Kemal Paşa, Tokat'a gelişleriyle ilgili olarak Büyük Nutuk'ta şunları söylemektedir:

"26'da (Haziran) Amasya'dan yola çıktım.Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi göz altına aldırarak benim varışımın Sivas'a ve hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 26/27 gecesini orada geçirdim. 27'de Sivas'a doğru yola çıktım. Otomobille Tokat'tan Sivas'a aşağı yukarı altı saattir.

Sıvas valisi'ne, Tokat'tan Sivas'a gelmek üzere yola çıktığımı bildiren açık bir tel yazdım. İmzada 'Ordu Müfettişliği' ünvanını kullanmıştım.

Telde, özel bir düşünce ile,yola çıkış saatimi bildirmiştim. Ama bu telin ayrılışımdan altı saat sonra çekilmesini ve o zamana değin hiç bir yoldan Sivas'a bilgi verilmemesini sağlayacak önlemleri aldırdım..."[19].

Mustafa Kemal, her ne kadar gizlice Tokat'a gelmeyi planlamışsa da şehrin girişinde O'nu bir sürpriz beklemekteydi. Bir Binbaşı'nın komuta-

---

ya ve Kurtuluş Savaşı'na katıldı; Heyet-i Temsiliye Başkitabeti'nde görev aldı. Bolu milletvekili olarak Meclis'e katıldı ve 1941 yılına kadar bu görevine devam etti. 1943'te vefat etti. (Bkz:Fethi TEVETOĞLU, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987.)

16 Yılmaz ALTUĞ, **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul:Üçdal Neşriyat, 1983, s.45.

17 Ergün AYBARS, **İstiklal Mahkemeleri**, İzmir: İleri Kitabevi Yay., 1995, s.9.

18 Utkan KOCATÜRK, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918-38**, Ankara 1978, s.335.

19 **Nutuk**, Cilt:I, s.55

Levent Sahverdi Arşivi

sında, üniformaları eski ve birbirinden farklı küçük bir askeri birlik tarafından karşılandı. Mustafa Kemal Paşa, arabayı hemen durdurmakla birlikte tedirgindi. Binbaşı'nın "Paşam, hoş geldiniz.Ben askerlik şubesi reisi...19 nefer, bir çavuş, iki izinli emrinizdedir..."[20] sözleri üzerine belirsizlik sona erdi ve herhangi bir tehlikenin olmadığı anlaşıldı. Gazeteci Ruşen Eşref, o gün yaşananları şu satırlarla anlatmaktadır:

"Tokat'ın agzında bir avuç asker, dizi olmuş O'nu bekliyordu. O, Bolu beylerine isyan etmiş Köroğlu değildi; Millet adına dünyaya meydan okuyan 'Heyet-i Temsiliye Reisi' Mustafa Kemal'di. Boynu bükük Anadolu şehrinin kapısında kıyafeti yıpranmış, fakat içi aşınmamış bu saygı kıt'ası dimdik, işte O'nu gözlüyordu!... O, evvelâ, askerin önünden geçmekte tereddüdü varmış gibi davranmak ister bir an geçirdi; üniformanın disiplinine saygı göstermek dilediğinden mi? Üniformalı kumandanı şöyle bir içinden denemek istediğinden mi? bilemiyorum; herhaliyle bir müşahededen doğduğu duygusunu verir bir manalı tavırla, kolordu komutanı Çolak Selahattin Bey'e eli ile de göstererek ileriye geçmesini bildirir bir işaretle: 'Buyrun' dedi. Selahattin Bey tabii ki üniformalı ve vazifeli idi, görünüşte açıkça yetkili idi. Fakat Selahattin Bey, benim üzerimde unutulmaz bir tesir bırakmış saygı, nezaket ve anlayışla kendi yerini ve öne geçme, teftiş etme kıdemini O'na bıraktı!"[21]

Mustafa Kemal Paşa, alınacak askeri tedbirleri kısaca gözden geçirdikten sonra, kendisini karşılayan subayla birlikte askerlik şubesine geçti. O'nun Tokat'ta geldiğini haber alan Belediye Reisi[22] ve üyeleri ile şehrin ileri gelenleri ziyaretlerine geldi. Paşa, onlara şunları söyledi:

"Yarın Belediye'de bir içtima yapınız,memleketin ulema ve eşrafı toplansın. Ben de geleceğim. Kendileriyle hasbihal etmek istiyorum...".[23]

---

20 Şevket Süreyya AYDEMİR, **Tek Adam**, Cilt:II, s.43; Ruşen Eşref ÜNAYDIN, **Atatürk'ten Hatıralar**, Ankara: T.T.K Yay., 1954, s.36.

21 R.Eşref ÜNAYDIN, **a.g.e.**, s.36-37

22 Mehmet Tahir

23 Celal BAYAR, **Ben de Yazdım**, Cilt: VIII, İstanbul 1972, s.2603; Enver Behnan ŞAPOLYO, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, s. 228.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu sözlerden sonra, ertesi gün yapacağı işleri planladıktan sonra ve gece geç saatte dinlenmek üzere Rıfat BEY'in[24] evine geçti. Ancak, Sivas'ta aleyhinde gelişebilecek bazı hareketlerin varlığı ve üstlendiği görevin ağırlığı O'nu tedirgin etmekteydi. Sonuçta, Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat'ta geçirdiği o gece pek rahat bir gece olmadı ve sabaha kadar uyuyamadı.

Mustafa Kemal Paşa Tokat'ta bulunduğu süre içinde, Kurtuluş Savaşı'na yönelik önemli kararlar aldı ve ilgili yerlere bu kararları telgraflarla bildirdi. Tokat ve Amasya Müdafaai Hukuk-u Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin takviyesi için İkinci Ordu Müfettişliği'ne şu telgrafı çekti:

Tokat
26 Haziran 335 (1919)
"Konya'da İkinci Ordu Müfettişliğine

Tokat ve havalisinin İslam nüfusunun yüzde seksen ve Amasya havalisinin de mühim bir kısmı Alevi mezhep olanlar teşkil ediyorlar ve Kırşehir'deki Baba Efendi Hazretlerine fevkalade bağlı bulunuyorlar;vatanın istiklali millinin bugünkü tehlikesini bilfiil görmekte olanlar müşarünileyhin kanaati hazırası şüphe yoktur, buna pek müsaittir. Binaenaleyh sahibikelam ve emniyet, bazı zevatı görüşdürerek kendilerince muvafık görecek Müdafaai Hukuk-u Milliye ve reddi ilhak cemiyetlerini takviye edecek surette birkaç mektup yazdırılarak bu havalideki Alevi müteneffizanın berayi tevzi Sivas'a gönderilmesi pek faydalı telakki ediyorum; bu bapta muavenet-i samilerini istirham ederim.

ÜçüncüOrduMüfettişi
MustafaKemal"[25]

---

24 Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı döneminde Tokat'a gerçekleştirdiği geziler sırasında evinde üç defa kaldığı Rıfat BEY(ARKUN)'in kısa biyografisine çalışmamızın sonunda ayrıca yer verilecektir.

25 Telgrafın tam ve orijinal metni için bkz: **Harp tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı:6 (Aralık 1953), Belge no:113.

Levent Sahverdi Arşivi

Yine aynı gün 15.Kolordu Komutanlığına Erzurum Kongresine katılacak delegeler hakkında şu yazıyı gönderdi:

Tokat
26.6.335(1919)
"15. Kolordu Kumandanlığına

Vilâyât-ı şarkiye namına yapılacak Erzurum Kongresi'nin azaları için hiçbir tesir ve müdahaleye hacet kalmaksızın ve sırf millî bir tarzda kendi aralarında yapılması pek kolay ve husulü maksatta tamaıyla kafidir.Yalnız bire kerede Hüdavendigâr, Edirne, Aydın, Karesi, Çanakkale gibi ceryân-ı millî tamamıyla takviye olunmamış bizce lüzumu kadar teyid etmemiş uzak mahallerde itimat ve emniyete mazhar zevat tarafından ve el altından delalet olunmasına ihtiyaç vardır. Aksi takdirde livâ-yı millîyi müfrez bulundurmak mahzuru karşısında kalınacağı âşikardır. Bunun için bu gayede emniyet-i mahsûsaya henüz mazhar olmayan Edirne vilâyeti ile Hüdavendigâr vilâyetine ve Karesi, Biga sancaklarına, Aydın vilâyeti cemal Paşa, Yusuf İzzzet Paşa'ya ve Cafer Tayyar ve Bekir Sami beylere yazılmış İstanbul içinde keza bazı zevâtı mühimme tevsît edilmiştir. Bu münasebetledir ki taraf-ı acizîden Trabzon valisine yazılmakla beraber henüz arzu edildiği derecede itmi'nan gösterilemediği cihetle taraf-ı âlînizdende fırka vasıtasıyla yine el altından iykâ-ı tesir lüzumunu arz etmişdim. Nitekim şimdiye kadar her tarafdan cevab geldiği halde Trabzon vilâyetinden bir cevab alınmamıştır. Budan mâdâ Müdafaaa-yı Hukuk-u Millîye ve ilhak Heyet-ilerinin alenî muhabere ve davetlerinin intac edeceği ânî muhâvereden ictinaben bu şifre millî halinde saklaması da teemmül edildiğinden bu suretle mahrem muhabereye lüzum görülmüştür. Bu zaruretler herhalde zât-ı âlîlerince bu suretle takdir(şifre) buyrulmaktadır.Efendim.

3.Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal"[26]

---

26 ATASE, **a.g.e.**, s.189, Belge no: 51; Ayrıca bkz.: **ATASE** Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu: 46, Gömlek: 126, Belge: 1-2

Levent Sahverdi Arşivi

27 Haziran 1919 günü sabah saat 10'da yapılan toplantıda Mustafa Kemal Paşa, memleketin içinde bulunduğu kötü durumu geniş bir şekilde anlattı ve bu kötü durumdan kurtulmanın tek çaresinin topyekün bir mücadele olduğunu ısrarla vurguladı[27]. Bu toplantıda bulunan Avukat Ali Bey, konuyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

"Yirmi kişi kadar vardık. Atatürk, maiyetindeki bazı zatlarla birlikte geldiler. Köşede bir sandalya vardı, selam verip oturdular. Ve bize memleketin kurtuluş yolu hakkında hiç bir şekilde unutmayacağımız bir izahatta bulundular"[28]

Toplantıda, özellikle Tokat müftüsünün[29] "Elimizde üç buçuk millet kaldı.Bunu da kırdırmayalım.." ve "Harp araçlarımız yok, düşman uçakları derhal yurdun her köşesini yangına çevirir" sözleri Mustafa Kemal Paşa'yı fena halde kızdırdı ve halkın kötü düşüncelerle zehirlenmemesi konusunda O'nu[30] uyardıktan sonra Endülüs'ü örnek göstererek "her şeye boyun eğerek acıları artıracağımızı, çalışmanın elinden hiçbir şeyin kurtulamayacağını, Türk ulusunda saklı kalan bir çok canlılıkların, cevherlerin bu işi başarmaya yeter olduğunu uzun uzadıya" anlattı[31].

---

27 Halis ASARKAYA, **a.g.e.**, s.18.

28 E. B. ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s.228.

29 1868 (1284)'de Tokat'ta doğan Hacı Ömer Efendi(KUNTAY), ilk öğrenimini Tokat Ali Paşa mektebinde yaptı. Babası esnaftan Muytabzâde Halil Efendi'dir. 1892 yılında Müftü yardımcılığına tayin edildi. 26 nisan 1915 tarihinde Tokat Müftülüğüne asaleten atandı. Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarından itibaren ulusal hareketin yanında yer aldı. Savaş sırasında halkı aydınlatıcı konuşmalar yaptı. Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda yer aldı. Tokat Müftüsü olarak, Rifat BÖREKÇİ (1860-1940) başkanlığında hazırlanan Ankara Fetvası'nı tasdik etti. 27 Eylül 1924 tarihinde kendi isteği ile Tokat Müftülüğü görevinden ayrıldı ve 1957 yılında da vefat etti. Bkz.: Ali SARIKOYUNCU, **Milli Mücadele'de Din Adamları**, Cilt: II, Ankara 1977, s.149-150; Ayrıca bkz.: **Tokat İl Müftüleri Albümü**, Haz.Tokat İl Müftülüğü, Tokat 1992.

30 Tokat Müftüsü Hacı Ömer Efendi'nin Kurtuluş Savaşı'nın başarılmasıyla ilgili bu tereddütlerinin daha sonra ortadan kalktığı yukarıda verdiğimiz kısa biyografiden anlaşılmaktadır.

31 H. ASARKAYA, **a.g.e.**, s. 18; Mehmet ÖNDER, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Ankara 1975, s.336.

Levent Sabverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in Tokat'ta o gün söylediği şu sözler O'nun verilecek olan ölüm kalım savaşına ne kadar kararlı ve hazır olduğunu ortaya koymaktaydı:

"Hiçbir müdafaa vasıtasına malik olmasak bile, dişimiz, tırnağımızla,zayıf ve dermansız kolumuzla mücadele ederek seref ve haysiyetimizi, namusumuzu müdafaa etmeyi zaruri görüyorum. Tarih,bize vatan uğrunda canını, malını esirgeyen milletlerin asla ölmediklerini, hala yaşadıklarını göstermektedir. Ben hayatımı, hiç bir zaman milletimden üstün görmedim ve görmeyeceğim. Her an memleket için şerefimle ölmeye hazırım!"[32]

Mustafa Kemal Paşa, Tokat'tan ayrılmadan önce Trabzon Valisi Mehmet Galib'ten bir şifreli telgraf aldı. Telgrafta Trabzon Valisi, Erzurum Kongresine delege olarak seçilen Servet Bey'in, 10 Temmuz'da Erzurum'da olacağını bildiriyordu. Bu haberden oldukça memnun kaldı[33].

Tokat'taki çalışmalarını tamamladıktan sonra, 21/22 Haziran 1919'da bütün yurda gönderdiği Amasya Genelgesi'nin 5.maddesi gereği 14 Eylül 'de toplanacak olan Ulusal Kongre'nin hazırlık çalışmalarını yerinde görmek; aleyhte gerçekleşebilecek muhtemel gelişmeleri önlemek etmek için Sivas'a hareket etti[34].

Mustafa Kemal, Amasya'dan ayrılmadan önce bazı askeri tedbirleri aldırmış; Beşinci Tümen Komutanı, tümeninden seçme asker ve subaylardan oluşan küçük bir atlı birlik kurmuştu[35]. Bu birlik, hızla bölgeye intikal edecek ve Paşa Sivas'a varmadan önce gerekli bütün tedbirleri alarak kendisiyle bağlantı arayacaktı.

---

32 E. B. ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s.228; C. BAYAR, **a.g.e.**, s.2603

33 M. Fahrettin KIRZIOĞLU, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Cilt II, Ankara 1993, s.162-163; Ayrıca bkz: **Cumhurbaşkanlığı, Atatürk Arşivi**, D. No: 335/4-1, F.13

34 Zeki SARIHAN, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Cilt:I, s.335; H. ASARKAYA, **a.g.e.**, s.18-19

35 **Nutuk**, Cilt:I, s. 54-55

Levent Sahverdi Arşivi

27 Haziran günü otomobille yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, yaklaşık altı saat sonra Sivas'a varmak üzere iken verdiği talimat gereği çıkış saati yazılı olan telgraf Tokat'tan gönderildi. Bu arada Dahiliye Nazırlığının emriyle Elazığ'a Vali olarak atanan Ali Galip[36] adında bir kişi, yanına aldığı ve bazılarını da İstanbul'dan getirdiği kişilerle Sivas'ta bazı tedbirler almış ve hazırlıklar yapmaktaydı. Mustafa Kemal konuyla ilgili olarak Nutuk'ta şunları söylemektedir:

"Ali Galip, yolu üzerinde bulunan Sivas'ta durmuş.Özel görevi bulunduğu belli olan Ali Galip, orada hemen kendinden yana etkin kişiler bulmuş. Görevini iyi uygulamak için düzen kurmaya, önlemler almaya başlamış. Dahiliye Nazırlığının beni kötüleyen buyruğu gelir gelmez, çalışma başlamış. Sivas sokaklarında benim hain, başkaldırmış, zararlı bir adam olduğum yolunda duvarlara yaftalar yapıştırılmış...".[37]

Gerçekten Mustafa Kemal Paşa, Sivas ili sınırlarından içeriye girmek üzere iken; Ali Galip Bey ile Sivas valisi Reşit Paşa alınacak tedbirleri tartışmaktadırlar. Tartışmanın kızıştığı bir sırada, Reşit Paşa'nın eline Tokat'tan çekilen telgraf geçer. Reşit Paşa telgrafı Ali Galip Bey'e uzatır. O'na hitaben "İşte kendisi geliyor; buyurun tutuklayın" der. Reşit Paşa, telde yazılı olan yola çıkış saatini görünce, saatini çıkarır bakar ve sonra da "Efendim, geliyor değil, gelmiş olacaktır" diye ekler[38].

Bunun üzerine Mustafa Kemal'i tutuklama üzerine kurulmuş bulunan senaryoyu uygulamaktan vazgeçildi ve alınan karar gereği karşılama çalışmalarına başladı. Ancak, kentin ileri gelenleri, halk ve askerle parlak bir karşılama hazırlığı yapabilmek için zamana ihtiyaç duyuldu. Alınan karar gereği Mustafa Kemal Paşa, şehrin hemen yakınında bulunan Ziraat Nümune Çiftliği'nde biraz dinlendirilecek ve hazırlıklar tamamlandıktan sonra törenle karşılanacaktı. Paşa, bu teklifi kabul etmediği gibi ken-

---

36 Erkânı Harp Miralayı.İstanbul hükümetinin Harput valisi.

37 **Nutuk**, Cilt: I, s.52-53

38 Aynı eser, s.57.

Levent Sahverdi Arşivi

disini karşılamaya gelen Sivas valisi Reşit Paşa'yı da arabasına alarak hiç vakit kaybetmeden şehre hareket etti[39].

Böylece, 27 Haziran sabahı Sivas'a varmak üzere Tokat'ta başlayan yolculuk, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Tokat telgrafhanesinde çekilen telgraf sayesinde hiçbir tehlikeyle karşılaşılmadan tamamlandı ve O'nu tutuklamakla görevlendirilen Ali Galip'in hain planı gerçekleşmedi. Sivas'ta kurulan örgüte yapılacak işler üzerine gerekli emirleri verdikten sonra ertesi gün, Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere yola çıktı.

2. Atatürk'ün Tokat'a İkinci Gelişleri (17 Ekim 1919)

Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat'a İkinci gelişleri, 20 Ekim 1919'da Amasya'da gerçekleşecek olan ve 'Amasya Görüşmeleri' olarak bilinen tarihi olayla ilgilidir. Bu görüşmeler, Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, Rauf[40] ve Bekir Sami[41] Beyler'le İstanbul Hükümeti adına Bahriye Nazırı Salih Paşa[42] arasında gerçekleşti. Amasya Görüşmeleri ile ilgili gelişmelere geçmeden önce, Mustafa Kemal'in Tokat'a geliş tarihi olan 17 Ekim'den önceki siyasi olaylara bakmak konunun daha iyi anlaşılmasına yarar sağlayacaktır.

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihlerinde yapılan Erzurum Kongresi'nde[43] çok önemli kararlar alınmış ve Mustafa Kemal Paşa, bu kongrenin başkanı seçilmişti[44]. Mehmet Rıfat Bey'in şahsında bütün Tokatlıların kabul ettiği kongre kararlarında öne çıkan önemli noktalar şunlardı:

---

39 M.K.Paşa, karşılamaya gelen heyetin kendisini biraz oyalamak niyetinde olduğunu anlayınca kuşkulanmış ve derhal hareket emri vermiştir. Ancak, şehre vardıklarında bu kuşkunun yersiz olduğu anlaşılmıştır

40 Hüseyin, ORBAY (1881-1967). Osmanlı Meclisi ve Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesi'nde görev aldı. Nafia (Bayındırlık) Vekili, İcra Vekilleri Heyeti Reisi, Deniz Albayı, Büyükelçi

41 Bekir Sami KUNDUH (1867-1933), Eski vali. Sivas Kongresi, T.B.M.M. Birinci Dönem ve sonrası üyesi. Hariciye Vekili

42 Hulusi, KEZRAK(1864-1939). Nazır, Sadrazam,Bahriye Nazırı olarak ünlüdür.

43 Erzurum Kongresi'nde Tokat'ı Mehmet Rıfat Arkun temsil etmiştir.

44 **Nutuk**, Cilt:I, s.91

Levent Sahverdi Arşivi

1. Millî sınırlar içinde bulunan vatan bir bütündür, birbirinden ayrılamaz.

2. Her türlü yabancı işgaline ve müdahalesine karşı, Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde, millet birlikte savunacak ve direnecektir.

3. Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına, güvenliğin sağlanmasına İstanbul Hükümetinin gücü yetmezse, bunu gerçekleştirmek üzere geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri milli kongre tarafından seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır.

4. Kuvâ-yi Milliye'yi etken ve milli iradeyi egemen kılmak esastır.

5. Hıristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.

6. Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul edilemez.

7. Millet Meclisinin hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır[45].

Erzurum Kongresinde alınan ve yukarıda özetini verdiğimiz bu kararlar Sivas Kongresi'nin de gündemini oluşturmuştur. Bununla birlikte yapılan önemli değişiklikler şu şekilde sıralanabilir:

1. "Şark-i Anadolu Müdafaa- i Hukuk Cemiyeti", "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" oldu.

2. "Heyet-i Temsiliye Doğu Anadolu'nun bütününü temsil eder" sözü, "Heyet-i Temsiliye yurdun bütününü temsil eder" olarak değiştirildi.

3. Üyeler arasına altı kişi daha eklendi[46].

---

45 Metni için bkz: Mithat Sertoğlu, "Erzurum Kongresi'nin Bilinmeyen İki Belgesi", **B.T.T.D.**, İstanbul 1968(13), s.5-9; Ayrıca bkz: M. F. KIRZIOĞLU, **a.g.e.**, Cilt: II s.243; **Nutuk**, Cilt:I, s.88-89; Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s.120-122.

46 Bunlar Kara Vasıf Bey (Gaziantep delegesi, emekli Kurmay albay), Mazhar Müfit Bey (Hakkari delegesi), Ömer Mümtaz Bey (Eski Ankara Mebusu), Hüsrev Sami Bey (Eski Kırşehir delegesi, askerlikten müstafi), Hakkı Behiç Bey (Denizli delegesi), Ratipzade Mustafa Bey (Niğde delegesi)

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, ordu müfettişi olarak görevlendirildiği günden itibaren İstanbul hükümetiyle ters düşmüş, 8 Temmuz 1919 tarihinde kendi ifadesiyle "sine-i millete dönmesi"[47] ile aralarındaki mücadele daha da kızışmıştı. Hükümetin başında bulunan Damat Ferit'in Sivas Kongresine karşı olan hareketi ve Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklatma tertiplerinin ortaya çıkması gerginliği daha da artırdı[48]. Kongre Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal, alınan kararları ve Sadrazama olan güvensizliğini Padişaha bildirmek istedi. Ancak, Damat Ferit Paşa'nın engellemeleriyle karşılaştı. Bunun üzerine, Temsil Heyeti Anadolu ile İstanbul arasındaki bütün ilişkileri kestiğini ve yönetimi ele aldığını bütün Anadolu'ya, İstanbul'a; hatta, itilaf devletlerinin temsilcilerine bildirdi[49].

Anadolu'da bu sıcak gelişmeler yaşanırken, Sivas'ta önemli bir görüşme gerçekleşti. Ülkemizde ve Kafkasya'da incelemelerde bulunmakla görevlendirilen General Harbord başkanlığındaki bir kurul Sivas'a geldi. Amerika hükümeti tarafından görevlendirilen bu kurul ile Mustafa Kemal Paşa arasında uzun bir görüşme yapıldı.

Eylül 1919 günü yapılan bu görüşmeler sırasında generale, Anadolu'da yapılan milli çalışmalar hakkında bilgi verilmiş, bu çalışmaların ortaya çıkış nedenleri ve yabancı azınlıklara karşı izlenecek tutumlar hakkında uzun uzadıya bilgi verildi. Bu arada, General Harbord'un Mustafa Kemal'e hitaben "...Millet düşünülebilen her türlü girişim ve özveride bulunduktan sonra da başarı elde edilemezse ne yapacaksın?" sözlerine karşılık O'nun verdiği cevap çok anlamlıydı:

"Bir millet varlığını ve istiklalini korumak için düşünülen girişim ve özveriyi yaptıktan sonra başarır. Ya başaramazsa demek, o milleti ölmüş saymak demektir. Öyleyse, millet yaşadıkça ve özverili girişimlerini sürdürdükçe başarısızlık söz konusu olamaz"[50].

---

47 **Nutuk**, Cilt:I, s.65.

48 Aynı eser, s.185; Ayrıca bkz. **Nutuk**, Cilt:III,s.1336-1339, Belge no: 77,78,79.

49 ATASE, **a.g.e.**, s.320,28, Belge no:84 ve 87

50 **Nutuk**, Cilt:I, s.230-231; General Harbord'ın bölgedeki faaliyetleri için bkz. Seçil AKGÜN, **General Harbord'ın Anadolu Gezisi ve Raporu**, İstanbul 1981.

Levent Sahverdi Arşivi

O'nun bu inaçlı ve kararlı tutumu ile Türk milletine vermek istediği mesaj, çok kısa zamanda iyi anlaşıldı ve baskılara dayanamayan Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. 2 Ekim günü gerçekleşen bu istifadan sonra daha ılımlı bir kişiliğe sahip olan Ali Rıza Paşa yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Bu gelişme, Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Temsil Heyeti'nin İstanbul Hükümetine karşı ilk ve önemli siyasi başarısıydı.

2 Ekim günü yeni hükümet başkanı ile yapılan görüşmelerin olumlu sonuçlanması üzerine, bizzat Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal tarafından kaleme alınan bir genelge bütün yurda ve yeni sadrazama ulaştırıldı. Bu genelgede yer alan önemli hususları, bundan sonraki siyasi gelişmelere ışık tutmak amacıyla aşağıya alıyoruz.

1. Yeni hükümet, Erzurum ve Sivas kongrelerinde kararlaştırılan ve saptanan örgütlere ve milli amaçlara saygı gösterirse, Kuvâ'yı Milliye ona yardımcı olacaktır.

2. Yeni hükümet, Meclis'i Milli'nin toplanarak gerçekten denetleme işine başlayıncaya kadar, kadar ulusun kaderi ile ilgili hiçbir yüklenmeye girmeyecektir.

3. Barış Konferansına atanacak delegeler, milletin isteklerini gerçekten anlamış ve güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişilerden seçilecektir[51].

İstanbul Hükümeti ile yapılan karşılıklı görüşmelerden sonra yeni hükümetin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasya'da buluşulması kararlaştırıldı. Bu görüşme gerçekleşmeden önce Mustafa Kemal Paşa, kolordu komutanlıklarının görüş ve düşüncelerini almak amacıyla 14 Ekimde şifreli bir telgraf gönderdi[52]. Bu telgrafda, Salih Paşa'nın uğrayacağı yerlerde milli örgütlerce parlak törenlerle karşılanması ve Temsil Heyeti adına 'Hoş geldiniz' denilmesi için ayrıca emir verildi.

---

51 Bkz. **Nutuk**, Cilt:III, s.1500, Belge:127

52 Aynı eser, s.1593, Belge no:157

Levent Sahverdi Arşivi

Bütün hazırlıkların tamamlanması üzerine, Salih Paşa 15 Ekimde İstanbul'dan yola çıktı. Milli örgütlerin ve Temsil Heyeti'nin İstanbul Hükümeti'nce resmen tanındığı Amasya'daki bu görüşmeler 20 Ekimde gerçekleşecekti.

Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa, işte bu önemli görüşmelere katılmak üzere 16 Ekimde yola çıktı. 17 Ekim günü Tokat'ta geldi. Bu, Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat'a ikinci gelişleriydi. Ordu müfettişi sıfatıyla geldiği o tarihten bu yana çok önemli gelişmeler olmuştu. O, artık bir Osmanlı paşası değildi. Üniformasını kendi isteği ile bırakmış ve sine-i millete dönmüştü. Evet O, Anadolu'da başlayan ve hızla gelişmekte olan Kuvâ'yı Milliye'nin başıydı ve Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak Tokat'ı ikinci kez ziyaret etmekteydi[53].

17 Ekim günü Tokat'a gelen Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Heyet-i Temsiliye üyesi Bekir Sami(Kunduk)[54], Rauf (Orbay), Cevat Abbas(Gürer), gazeteci Ruşen Eşref(Ünaydın)[55] ve Hüsrev Sami de vardı. Halkın ileri gelenleriyle önemli görüşmeler yaptı. Bu arada, 14 Ekim günü Sivas'ta bütün kolordu komutanlıklarına gönderdiği ve Salih Paşa ile konuşulacak konularda görüşlerini sorduğu kolorduların cevapları geliyordu[56]. Mustafa Kemal Paşa'ya Tokat'ta bulunduğu sırada ulaştırılan ve 20.Kolordu Komutan Vekili Mahmut Bey ile Kazım Karabekir Paşa'nın konu hakkındaki görüşleri dikkat çekicidir. Mahmut Bey, Tokat telgrafhanesi aracılığıyla gönderdiği telgrafta kısaca şu noktalar üzerinde duruyordu:

---

53 **T.İ.T.E. Arşivi**, K.31, G.66, B.No: 66; Ayrıca bkz.Ek:2.

54 Son dönem Osmanlı Meclisi'nde Amasya Milletvekili olan Bekir Sami Bey, İstanbul'un işgalinden sonra Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış, Erzurum Kongresi'nce Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilmiş ve bu sıfatla Sivas Kongresi'nde görev almıştır. Birinci dönem Amasya, ikinci dönem Tokat Milletvekili olarak görev yapmıştır. Bekir Sami Bey, Dışişleri Bakanı olarak ta görev almış; Sovyet Rusya ile dostluk ilişkilerinin kurulması için Moskova'ya gitmiştir. Bağımsız hareket ettiği için Hükümet'le ilişkileri bozulmuş ve kabineden ayrılmak zorunda kalmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılmış ve bu partinin kapanması üzerine siyasetten çekilmiştir.

55 (1892-1959) II.Dönem ve sonrası T.B.M.M. üyesi, büyükelçi ve yazar

56 Z. SARIHAN, **a.g.e.**, Cilt:II, s. 176.

Levent Sahverdi Arşivi

"Hiçbir devletin mandasını kabul etmemek, istila hırsı gütmeyen bir devletten yardım alma, Avusturya ve Macaristan'dan uzmanlar getirmek, Fransa'nın dost bir halde tutulması, Patrikhanelerin İstanbul'dan çıkarılması, Hükümet'in yalnız İslam ve Türk halkını düşünerek iş görmesi, bir askeri şura kurulması, göreve çağrılan emeklilerin yeniden emekli edilmesi, İstanbul'da oturan subayların Anadolu'ya gönderilmesi, üç askeri müfettişlik kurulması..."[57]

Kazım Karabekir ise, kesinlikle bir milis kuvvetinin kabul edilmemesi, daimi bir ordunun yerinde bırakılması, mevcut olan tehlike devam ettiği sürece tek bir silahın bile verilmemesi ve Genel Savaş'ta ele geçirilen silahların teslim edilmemesi gerektiğini ısrarla vurguluyordu[58].

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Tokat'ın ileri gelenleriyle yaptığı görüşmeleri tamamladıktan sonra, aldığı telgrafları değerlendirerek Amasya'da yapılacak tarihi görüşmeyle ilgili hazırlıklarını tamamlamak ve geceyi geçirmek üzere Rıfat Bey'in evine konuk oldu[59].

3. Atatürk'ün Tokat'a Üçüncü Gelişleri (27 Ekim-28 Ekim 1919)

18 Ekim sabahı Tokat'tan Amasya'ya gitmek üzere yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, aynı gün Amasya'ya vardı. Daha önce alınan karar gereği Salih Paşa, büyük gösterilerle karşılanacaktı. Deniz yolu ile önce İnebolu'ya oradan da Samsun'a geçen Salih Paşa, kendisine gösterilen ilgiden oldukça memnun olmuş ve bunu fırsat buldukça dile getirmiştir[60]. Salih Paşa ve yanında bulunan Padişah yaveri Salih Bey Amasya'da da aynı ilgi ve törenlerle karşılandı[61].

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, üyeler Rauf ve Bekir Sami Beyler ile İstanbul Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa arasın-

---

57 **Nutuk**, Cilt:III, s.1577-1579, Belge no:156.
58 Kazım KARABEKİR, **Yakın Tarihimiz**, Cilt:I, s.339.
59 H. ASARKAYA,**a.g.e.**, s.33; U. KOCATÜRK, **a.g.e.**,179.
60 Z. SARIHAN,**a.g.e.**, Cilt:II, s.178
61 **Nutuk**, Cilt:I, s.325

Levent Sahverdi Arşivi

da 20 Ekimde başlayan görüşmeler, 22 Ekimde sona erdi[62]. Üç gün süren ve Mustafa Kemal Paşa'nın iki defa Tokat'ı ziyaret etmelerine neden teşkil eden bu görüşmeler, Anadolu'daki milli harekete önemli kazançlar sağladı. Görüşmeler sonunda üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız olmak üzere beş protokol imzalandı.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin varlığının İstanbul Hükümeti tarafından resmen kabul edildiği Amasya görüşmelerinde özetle şu hususlar kararlaştırıldı:

1. İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında uyum sağlanarak önemli konular üzerindeki anlaşmazlıklar giderildi.

2. Yeni bir meclis oluşturmak üzere, hür bir seçim yapılacaktı.

3. Heyet-i Temsiliye İstanbul Hükümeti'nin yanında bulunamayacağı gibi, karşısında da yer almayacaktı.

4. Sivas'ta toplanan milli kongrede alınan kararlar, yeni oluşacak Meclis'te kabul edilmek şartıyla kabul edildi.

5. Barış Konferansına gidebilecek kişilerin isimler üzerinde anlaşma sağlandı.

6. İstanbul güvenlikte olmadığı için seçimlerden sonra toplanacak meclis İstanbul dışında toplanacaktı[63].

Ancak, Salih Paşa bu teklife kişisel olarak katıldığını söyleyerek son kararın Hükümeti'ne ait olduğunu ve hükümeti ikna etmeye çalışacağını söyledi.[64]

---

62 **Nutuk**, Cilt:II, s.327-329; Tasvir-i Efkar, 22 Ekim 1919; Mazhar Müfit KANSU, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Cilt:II, s.419 .

63 **Nutuk**, Cilt:III, s.1595-1598, Belge No:158,159; Mithat SERTOĞLUI, "Amasya Protokolü'nün Tam ve Gerçek Metni", B.T.T.D., Sayı:14, (İst.1968), s.28-32

64 İstanbul Hükümeti, bu son maddeyi anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle kabul etmemekle beraber, Temsil Heyeti'ni ve ulusal iradeyi, Amasya Genelgesi'nin yayınladığı tarihten üç ay sonra resmen kabul etmiş oldu. Böylece, askeri olduğu kadar siyasi deha sahibi olduğunu da ortaya koyan Mustafa Kemal Paşa, bütün ülkeye ve dünyaya gücünü gösteriyordu. (Ergun AYBARS, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir 1984, s.186.)

Levent Sahverdi Arşivi

Görüşmeler tamamlandıktan sonra Salih Paşa Paşa İstanbul'a döndü ve Meclis'in İstanbul dışında bir yerde toplanmasını hükümete kabul ettiremedi ve hükümetin bu konudaki görüşü Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi[65]. İstanbul Hükümet'in bu tutumu Amasya Protokolüne aykırı olmakla birlikte; Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in açılıp göreve başlamasına kadar Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin desteklenmesine karar verdi[66].

Salih Paşa ile görüşmek üzere 18 Ekimde Amasya'ya gelmiş olan Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Amasya Görüşmelerinde alınan karar gereği seçim çalışmalarını yürütmek, Temsil Heyeti üyelerini alınan kararlardan haberdar etmek ve Sivas'a gitmek üzere, 27 Ekim günü otomobiliyle Tokat'a geldi[67]. Askerlik şubesi önünde bir süre dinlendikten sonra, geceyi geçirmek üzere Rıfat Bey'e konuk oldu. Burada şehrin ileri gelenleriyle ülke sorunları üzerine görüşmelerde bulundu. Amasya görüşmeleriyle birlikte ortaya çıkan yeni siyasi durum hakkında Tokatlıları aydınlattı. Ertesi gün, Tokat İhtiyat Zabitleri Yardımlaşma Cemiyeti'ni ziyaret etti ve gençleri ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında aydınlattı.

Tokat'taki çalışmalarını tamamlayan Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı yıllarında Tokat'ta ilk geldiği gün kendisine "Türk Milletinde gizli bulunan bir çok yeteneklerin, cevherlerin işi başarmaya yeterli olduğunu anladım..."[68], sözlerini söyletecek bir rahatlık içinde ve Amasya'da varılan anlaşma gereği yapılacak olan seçim çalışmalarını yürütmek üzere öğleden sonra Sivas'a hareket etti.

4. Rıfat Bey (ARKUN)[69]

Yaptığımız araştırma sonuçlarına göre Mustafa Kemal Atatürk,

---

65 Mithat SERTOĞLU, "Mustafa Kemal, Meclis'in Toplanması Hakkında İstanbul Hükümeti'ni Uyarıyor", **B.T.T.D.**, Sayı:14, s.3.34-35).

66 **Nutuk**, Cilt:I, s.355

67 H. ASRARKAYA, **a.g.e.**, s.33; Z. SARIHAN, **a.g.e.**, s.195.

68 M.ÖNDER, **a.g.e.**, s.335.

69 Ayrıca, oturdukları mahallede atalarından kalma bir hamamı işlettikleri için 'Hamâmcızâde', sert ve asık suratlı olduğu için de 'Kabadayı' takma isimlerle anılırdı. Bkz:F.KIRZIOĞLU, "Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni İmzalayan 45 Mümessil", **Kültür ve Sanat**, (Ocak 1977), sayı:5, s.152-153.

Levent Sahverdi Arşivi

Tokat gezileri sırasında iki ayrı evde ikamet etti. Eldeki bilgilere göre, Kurtuluş Savaşı yıllarında hazırlık çalışmalarını yürütürken daha sonra Birinci Dönem Tokat Milletvekili olan 'Hamamcıoğlu' ve 'Kabadayı' lakablarıyla tanınan Rıfat Bey'in evinde kaldı[70].

Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı yıllarında faklı zamanlarda ve çeşitli nedenlerle Tokat'a yaptığı gezilerde, aynı ikametgahı kullandı. Büyük Önder'e bu zor günlerde ev sahipliği yapan Rıfat Bey, Belediye Reisliği görevinde bulunurken Tokat delegesi olarak Erzurum Kongresi'ne katıldı. ve Ulusal Savaşı'ın her aşamasında Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki 406 numaralı sicilde Rıfat Bey'in biyografisi şu şekilde yer almaktadır:

"Tokat Kazası: Mehmet Rif'at ARKUN Beğ

Babası Ahmet, anası Zeynep [TBMM sicilinde, Nâzik] Hanım. Tokat Mahmudpaşa Mahallesinde 1873'te doğdu. O mahallede, atadan kalma hamamları işletildiğinden, âileye 'Hamamcıoğulları' denirdi. Rüşdiye mezunu olduktan sonra, 1890'da Tokat Mutasarıflığı İdare Kalemi'nde Kâtip, 15 yıl sonra Tokat, arkasından Amasya Tahrîrât Müdîri ve Sancak İdare Meclisi Kâtibi, sonra; İsparta, Amasya, Çorum Tahrîrât Müdîri oldu. Halk arasında, 'Kabadayı Rıfat Beğ' diye anılırdı. Bu vasfıyla bir sertliği yüzünden, 1916 güzünde Çorum'dan azledilince Tokat'a döndü. Büyük oğlu yedek subayken Suriye cephemizde şehit olmuştu. 1918'de burada Belediye Re'îsi seçildi, bu vasfıyla Erzurum'a Mümesil gönderildi.

Tokat'ta Müdafa'ai Hukuk Cem'iyyeti'nin gelişmesinde çok emeği geçti. I.Dönem'de Tokat Milletvekili seçildi. Meclis'te İkinci Gurub'a

---

70 Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Kurtuluş Savaşı yıllarında Tokat'a yaptığı gezilerde Rıfat BEY'in evinde kaldığına tanıklık edenlerden biri de Mustafa Vasfi Bey'in kızı Nefise Hanımefendidir. Nefise Hanım, 1980 yılında Sn.Uğur Şahin ile aralarında geçen bir söyleşide (Sn. Kemal Türker'de bulunan ses kaseti) bu bilgileri doğrular açıklamalarda bulunmaktadır. Bkz. **Tokat Kültür ve Araştırma Dergisi**, Sayı:13, s.6.

Levent Sahverdi Arşivi

katıldı. II.Meclis'e seçilemeyince, İstanbul'a göçüp Arnavutköy'de aldığı evde oturdu ve 1945'te orada vefat etti."[71]

5. Erzurum Delegesi Olarak Rıfat Bey (ARKUN)

Yukarıda biyografisinden de anlaşıldığına göre Rıfat Bey Tokat'ta Belediye Başkanı iken Mustafa Kemal Paşa tarafından 21/22 Haziran 1919'da yaveri Abbas Bey'e dikte ettirerek şifreli telgraflarla bütün kolordu ve tümen kumandanlıklarına; birer mektupla da valilik ve mutasarrıflıklara gönderdiği Amasya Tamimi'nin ilgili maddesi gereği delege seçilerek Erzurum Kongresine katıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre Reisi seçilmesini sağlayan 38/47 oydan biri Tokat delegesi Rıfat Bey'e aitti[72]. Bölgesel, fakat aldığı kararlar bakımından ulusal olan Erzurum Kongresi kararlarının altında O'nun da imzası vardı. Kongre müzakereleri incelendiğinde Rıfat Bey'in ulusal mücadeleden yana olduğu ve Mustafa Kemal Paşa ile aynı safta yer aldığı görülmektedir[73].

Tokat delegesi Rıfat Bey, Erzurum Kongresi çalışmalarına aktif olarak katıldığını zaman zaman söz alarak çeşitli konularda görüşlerini ortaya koyduğunu yine aynı tutanaklarda görmekteyiz[74]. 31 Temmuz 1335 (1919)'da, "Şarkî-Anadolu Müdafa'i Hukuk Cemiyet Nizamnâmesi"nin hazırlanmasında Mustafa Kemal Paşa'nın da içinde olduğu ondört kişiyle birlikte görev almıştır[75]

Tokat delegesi Hamacıoğlu Rıfat Bey, aynı zamanda İstiklal Madalyası sahibidir. 28.XI.1920 tarihli ve 66 sayılı "İstiklal Madalyası Kanunu"

71Yeğeni Halis ASARKAYA'NIN 13 Mayıs 1966 tarihinde Erzurum Valiliğine gönderdiği yazı; Bkz.Fahrettin KIRZIOĞLU, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Cilt: III, s. 222; Ayrıca bkz.Türkiye Büyük Millet Meclisi, 406 nolu sicil.

72 F. KIRZIOĞLU, **a.g.e.**, s.14

73 Kongre tutanakları için bkz. F. KIRZIOĞLU, **a.g.e.**, Cilt: II. S.3-256.

74 Bkz. F. KIRZIOĞLU, **a.g.e.**, s.32,76, 78,137

75 Bu isimler: Mustafa Kemal (Erzurum), Mehmet Necati (Rize), İzzet (Trabzon), Mehmet Rıfat (Tokat), Hasan Hilmi (Ordu), Süleyman Necati (Karaköse), Yusuf Ziya (Sivas), Mehmet Tevfik (Bayburt), Mehmet Cevad (Hasankale), Hüseyin Avni (Bayazıd), Kazım (Tortum), İbrahim Süreyya (Amasya), Ahmet Hilmi (Erzincan), Mustafa (Mesudiye). Bkz. Aynı eser, Cilt: II, s.250.

Levent Sahverdi Arşivi

nun 5. maddesi gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18 Mayıs1926 günkü 102. toplantısında[76], Erzurum ve Sivas Kongresine delege olarak katılanlara da birer İstiklal Madalyası verilmesi kararlaştırılmıştır

Mehmet Rıfat Bey'in hayatta olup olmadığı, Tokat'taki evinin şu andaki durumu ile ilgili olarak yaptığımız araştırmada elde ettiğimiz bilgiler şunlardır:

Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'yla ilgili hazırlık çalışmalarını yürütürken Tokat'ta ikamet ettiği ev, şu anda mevcut değildir. Şehirleşme çalışmaları sırasında bu evin yıkıldığı veya yıktırıldığı anlaşılmaktadır.

Biyografisinde verilen bilgilere göre, İkinci Dönem'de milletvekili seçilemeyen[77] Rıfat Bey, İstanbul'a yerleşmiş ve Tokat'la ilgisini kesmiştir. Şu anda, ailesinden olup Tokat'ta yaşayan herhangi birisi bulunmamaktadır[78].

B. Cumhuriyet Dönemi Tokat Gezileri

1. Atatürk'ün Tokat'a Dördüncü Gelişleri (25 Eylül - 27 Eylül 1924)

23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Ulusal Kurtuluş Savaşı başarıyla tamamlamış; askeri mücadelenin kesin bir zaferle sonuçlanmasından sonra yeni bir Cumhuriyet kurulmuştu. 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, büyük önderin gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için çok kı-

---

76 **Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, XXV. Cilt, s.153

77 Rıfat Bey'in halen İstanbul'da yaşayan bir oğlunun bulunduğu ve bir süre önce Tokat'a gelerek baba evini aradığı ancak bir sonuç alamadığını Sn. Taceddin Günaydın ifade etmektedir.

78 Rıfat Bey, Meclis'te kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun dışında bırakılan ve İkinci Gruba katılanlar arasında yer aldığı için İkinci Dönem'de milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girememiş ve siyaseti bırakmıştır. (Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İkinci Baskı İstanbul: İletişim Yay., 1995, s.127)

Levent Sahverdi Arşivi

sa zamanda büyük işler başarmak zorundaydı. Kazanılan zaferler kadar gerçekleştirilecek devrimler de büyük bir önem taşıyordu. Ancak, O'nun açık bir şekilde ifade ettiği gibi; uygulamaları evrelere ayırmak ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım ilerleyerek amaca varmak gerekiyordu[79].

Büyük Önder, Gazi Mustafa Kemal Paşa, bu amacını gerçekleştirmek üzere, 1924 yılının sonbaharında gerçekleştirdiği yurt gezilerinin birinde eşi Latife Hanım'la[80] birlikte Samsun'dan Amasya'ya geldi. Amasya'da geçirdiği günlerin ve burada yaptığı çalışmaların Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında ne kadar önemli bir rol oynadığını anlattıktan sonra incelemelerine devam etti[81]. Turhal'da kısa bir süre dinlendikten sonra Tokat'ta geldi[82]. Her zaman olduğu gibi yol boyunca köylülerle görüştü, dertlerini dinledi. Karşılama töreni yine coşkulu ve parlaktı[83].

---

79 Mustafa Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, Cilt:I, s.21

80 Tokat mebusu ve karargah subayı Mustafa Vasfi Süsoy'un evinde geceleyen Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım arasında ciddi bir tartışmanın yaşandığına Şevket Süreyya AYDEMİR Tek Adam isimli kitabında yer vermektedir. AYDEMİR, Mustafa Vasfi Bey'den aldığı bilgileri şu şekilde aktarmaktadır: "... Bizim de yemek yediğimiz odaya kurulan sofrada davetliler oturmuştur. Yemek yerler. Biraz da sohbet edilir. Saat henüz erkendir. Ama Latife Hanım artık sofradan kalkılması için tutturur. Mustafa Kemal'in sıhhat ve istirahatini düşündüğünü anlatmak için direnir. Paşa, onu biraz oyalar. Ama az sonra istek daha ısrarlı tekrarlanır. Halbuki Mustafa Kemal Paşa, asıl gece yaşar. Hem Tokatlılarla konuşacaktır. Hulasa hem Gazi, hem misafirler sıkılırlar. Gazi yine idare etmek ister. Ama eşi hiddetle yerinden kalkar, yukarı kata fırlar. Gazi üzgündür. Hatta biraz mahçuptur. Fakat biraz ferahlamış görünür. Lakin olaylar bitmez. Bir süre sonra yukarıdaki yatak odasının tahta döşemelerini döven hiddetli ökçe sesleri duyulur. Misafirler çekilmek isterler. Gazi kararsızdır. Ne yapacağını şaşırır. Ama sonunda kendini toplar: Kalkmayacak, eşinin yanına gitmeyecektir. Belki başka yerlerde de söylediği o meşhur sözünü, o gece oradakilere tekrarlar: —Hayatımda yaptığım hatalardan biri evlenmektir. Ben..."(Bkz. Cilt:III, s.483-484); İsmet BOZDAĞ, Atatürk ve Eşi Latife Hanım isimli kitabında bu bu olayı doğrular nitelikte bilgiler vermektedir. (Bkz.s.252-253). Ancak, Mustafa Vasfi SÜSOY'un kızı Nefise Hanım, Kemal TÜRKER ile yaptığı bir söyleşide böyle bir tartışmanın yaşanmadığından söz etmektedir.(Tokat Kültür ve Araştırma Dergisi, Sayı:13, s.10)

81 Bu konuşmanın metni için bkz: **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Eylül 1924, No:1631, sayfa:1

82 Utkan KOCATÜRK, **Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999, s.359

83 Bkz.Mehmet ÖNDER, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1975, s.337.

Levent Sahverdi Arşivi

Vali, şehrin ileri gelenleri, askeri birlikler ve öğrenciler tarafından Tokat'ın girişinde[84], "Yaşa, yaşasın Cumhurbaşkanımız, yaşasın Cumhuriyet...!" dilekleriyle karşılanan[85] bu büyük insan, parlak bir geçit töreninden sonra Belediye binasına geçti[86]. Bir süre dinlendikten sonra heyetleri kabul etmeye başladı. Yoğun görüşmelerden sonra eşi Latife Hanım'la birlikte Tokat Milletvekilli Mustafa Bey'in[87] evine konuk oldu[88]. Tokat halkının Gazi'ye olan ilgisi gece geç saatlere kadar devam etti. Fener alaylarıyla gösteriler kaldıkları evin çevresinde sürdürüldü[89].

Ertesi gün, vilayet binasında memurlarla bir toplantı yaparak şehrin sorunları hakkında bilgi aldı[90]. Resmi görüşmeler tamamlandıktan sonra Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, şehrin sorunlarını yerinde görmek amacıyla şehrin farklı yerlerinde incelemelerde bulundular. Bu incelemeler sırasında bizzat yerinde tespit ettiği bir aksaklığı anında Başvekil İsmet Paşa'ya özel bir mektupla bildirdi[91]. O'nun devlet işlerinin yürütülmesindeki hassasiyetini ortaya koyan bu mektupta özetle; Tokat'ta kaldığı bir günlük süre içinde hükümet işlerini denetlediğini; özellikle göçmen vatandaşların şikayetlerini dinlediği ve konuyla yakından ilgilendiğini, ancak göçmen vatandaşların çok ciddi sorunlar yaşadığı ve bu sorunların henüz bir çözüme kavuşturulamadığı ifade edilmekteydi.

Mektup incelendiğinde, sadece şikayetle yetinilmediği ve çözüm yollarının önerildiği görülmektedir. İşsiz durumda olan göçmenlerin yok-

---

84 Bazı tanıkların ifadelerine göre bu karşılama şehre bir saat mesafede yapılmıştır.

85 Nuri ONAT, **Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in Paşa'nın Sonbahar Gezileri**, İstanbul 1984, s.116

86 **Hakimiyeti Milliye**, 26 Eylül 1924, No:1231.

87 Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Anadolu'ya geçen Mustafa Vasfi Bey hakkında çalışmamızın sonunda ayrıca yer verilecektir

88 Mehmet ÖNDER, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, s.337.

89 **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1924, No:140.

90 **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1924, No:141.

91 Abdullah İlgazi, "Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Mektubu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 49, s. 82-83 ve EK:1; Ayrıca bkz: **Cumhuriyet Arşivi**, Başbakanlık Özel Kalem Evrakı, K. No: 40, D. No: 237, B. No: 17(1)

Levent Sahverdi Arşivi

luk içinde bulunduğu, kendilerine ayrılan toprakların henüz verilmediğini ve hatta devlet memurları tarafından kullanılmakta olduğu; başta iskan müdürü olmak üzere il yöneticilerinin buna göz yumduğu ve sorumluların mutlaka cezalandırılması gerektiği şeklindeki talimatları öne çıkan önemli noktalardır.

Hükümet'in başında bulunan İsmet Paşa'nın bu olumsuzluklara kayıtsız kalmadığı ve gereğini yaptığı, iki gün sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya arz edilen telgraftan anlaşılmaktadır. Bu telgrafta, Cumhurbaşkanı tarafından tespit edilen sorunları giderilmesi için gerekli emirlerin verildiği ve sorumlular hakkında da gerekli işlemlerin başlatıldığı açıkça yer almaktadır[92].

26/27 Eylül gecesini Tokat Mebusu Mustafa Beyin evinde geçiren Mustafa Kemal Paşa ertesi gün Sivas'a hareket etti[93].

2. Atatürk'ün Tokat'a Beşinci Gelişleri(18-19 Eylül 1928)

Harf devriminin[94] heyecanlı günlerinde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk Tokat'ı bir kez daha ziyaret etti. Gerçekleştirdiği inkılapların içinde Türkiye'yi çağdaş uygarlığa eriştirecek en önemli ve aynı zamanda en zor işlerinden birini daha gerçekleştirmeye çalışan O büyük insan, Latin harflerine geçişi yerinde görmek için yine uzun bir yurt gezisine çıkmıştı. Samsun'dan hareketle vatandaşların coşkun ve candan tezahüratları ara-

---

92 Abdullah İlgazi, **a.g.m.**, s.84 ve Ek: 2.

93 **Hakimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1924, No:1232; **Akşam**, 28 Eylül 1924, No:2140.

94 Türkiye Cumhuriyeti'nin mimarı ve önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu devrimin amacını şöyle dile getirmektedir: "... yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir.Türk harflerini her yurttaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik ve ulusseverlik ödevi biliniz. Bu ödevi yaparken düşününüz ki bir ulusun, bir sosyal topluluğun yüzde onu yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır. Burada insan olarak utanmak gerek. Bu ulus, utanmak için yaratılmış bir millet değildir. Övünmek için yaratılmış, tarihi övünçlerle dolu bir ulustur. Ama ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir. Türkün karakterini anlamayarak kafasını bir takım zincirlerle saranlarındır. Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zorundayız. "(Bkz. Emin ÖZDEMİR, "Yazı Devriminin Getirdikleri", **Türk Dili**, 326(1978), s.541.)

Levent Sahverdi Arşivi

sında Amasya'ya geldi. Burada Amasya'nın Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri ve önemini anlatan uzun ve heyecanlı bir konuşma yaptı[95].

Mustafa Kemal Atatürk, saat 20.oo'de Turhal'a geldi. Gece olmasına rağmen kendilerini bekleyen binlerce kişinin yakın ilgi ve tezahüratları arasında trenden indi ve otomobille Tokat'ta hareket etti. Refakatlerinde Başvekil İsmet Paşa, Sıhhıye Vekili Refik, Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Katibi Safvet, Gaziantep Mebusu Kılıç Ali, Kütahya Mebusu Nuri, Bolu Mebusu Cevat Abbas, Yozgat Mebusu Salih, Sinop Mebusu Recep Zühtü, Rize Mebusu Hasan Cavit olmak üzere saat 22.oo'de Tokat'a geldiler. Vakit gece olmasına rağmen büyük tezahüratlarla karşılandılar ve ikametlerine ayrılan Belediye binasına geçtiler[96]. Gazi ve beraberindekilerin Tokat'ta kaldıkları gece fener alayı düzenlenmiş ve bu çoşku sabaha kadar devam etmiştir[97].

Ertesi gün Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler saat 10.oo'da büyük tezahüratlar arasında Hükümet konağına gelerek, Vilayet Meclisi toplantı salonunda devlet memurları ve halk temsilcileriyle görüşmelerde bulundu. Görüşmeler sırasında salonda bulunanları yeni harflerden imtihan etti ve sonuçtan memnun kaldığını da açıkça ifade etti[98]. Saat 13.oo'e kadar süren görüşmelerden sonra, Başvekil ve maiyeti öğle yemeği için Tokat Mebusu Mustafa Vasfi Bey'in evine geçti. Öğle yemeği burada yendikten sonra saat 15.3o'da Sivas'a gitmek üzere Tokat'tan ayrıldı.Gazi Mustafa Kemal Paşa Tokatlılar tarafından kendisine yakışır bir şekilde uğurlandı.

3. Atatürk'ün Tokat'a Altıncı Gelişleri(21-22 Kasım 1930)

Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Tokat'a üçüncü ve son gezisi, 21 Kasım 1930'da gerçekleşti. Kayseri'den

---

95 **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Eylül 1928, No:2592.

96 **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Eylül 1928, Sayı:2585.

97 Halis Turgut (ASARKAYA) CİNLİOĞLU, Kurtuluş Savaşı günlerinde genç yaşına rağmen, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Tokat Şubesi'nin yazışmalarını bir süre yürütmüş ve bir çok önemli olaya tanık olmuştur.

98 **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Eylül 1928, No: 2585.

Levent Sahverdi Arşivi

başlayan ve Trabzon'a kadar sürecek olan bu yurt gezisinin amacını yine bu geziye katılan Ahmet Hamdi Başar[99] şu şekilde açıklamaktadır:

"Atatürk'ün geniş ölçüde yapacağı bu seyahatin hususi bir hedefi vardı: Serbest Fırka hadisesi memlekette idareden memnun olmayanların çokluğunu ortaya koymuştu. Her taraftan şikayetler yükselmekteydi. Bunların hepsini hocalar, mürteciler ve saire yapıyor denemezdi. Çünkü her şikayet madde gösterilerek yapılıyordu... İşte 1930 senesi İkinciteşrin(Kasım) ayının 11 inci pazartesi akşamı Ankara istasyonundan Kayseri'ye doğru mütahassıs bir heyetle beraber, hareket eden Atatürk, işlerin iyi gitmediğini ve müdahale lazım geldiğini ancak yakın zamanda anlamış olarak seyahate çıkıyordu"[100].

Sivas'taki incelemelerini tamamladıktan sonra saat 10.3o'da Tokat'a gelen Atatürk, Belediye meydanında büyük bir törenle karşılandı[101]. Karşılama töreninden sonra Belediye binasına geçildi[102]. Öğle yemeği burada yendikten sonra Belediye Başkanı[103] tarafından kendilerine Tokat ilinin sorunları hakkında bilgi verildi. Cuma tatili olduğundan dinlenmek etmek üzere Tokat Mebusu Mustafa Bey'in evine geçildi[104].

Ertesi gün halkın ileri gelenleriyle görüşmelerde bulunan Atatürk, erken saatlerde Turhal'a geçti. Turhal'da kadın-erkek büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Karşılama törenine Amasya'dan gelen Vali, Mebuslar, Belediye Başkanı ve Kolordu Komutanı da katılmışlardı[105]. Bu büyük ve coşkulu karşılama töreninden sonra hazırlanan özel bir trenle saat 12.3o'da Amasya'ya geçti[106].

---

99 Ahmet Hamdi BAŞER, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Parti'de görev almış Türk siyasal hayatının ilginç simalarından biri olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Milli Ticaret Birliği, İstanbul Liman İnhisarı, İstanbul Yayın İstihlâk Kooperatifi ve İstanbul Tüccar Derneği'nin kuruculuğunu yapmıştır. Atatürk'ün yanında katıldığı gezi sırasında üllke sorunları karşısında oluşan görüşleri daha sonraki yaşamlarında belirleyici olmuştur.

100 Ahmet Hamdi BAŞER, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, İkinci Baskı, Ankara 1981, s.21.

101 **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Kasım 1930, No:3363.

102 **Akşam**, 23 Kasım 1930, No:4353.

103 AŞIROĞLU, Ömer:

104 Bkz. **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1930, No:2350; **Akşam**, 23 Kasım 1930, No:4353.

105 **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1930, No:2351.

106 **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Kasım 1930. No:3363; **Vakit**, 23 Kasım 1930, No:4625.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Atatürk'ün bu geziyle ilgili hazırlanan notları incelendiğinde, Tokat'ın iki önemli konuyla gündeme geldiğini görmekteyiz. Bunlardan birincisi, tütün üreticisinin şikayetleriyle ilgilidir[107]. Ellerinde fazla miktarda eskimiş ve yıpranmış tütün bulunan köylüler, bu tütünlerin inhisar idaresi[108] tarafından satın alınması konusunda başvuruda bulunmuşlardır. Konuyla yakından ilgilenen Atatürk, söz konusu tütünlerin 1927 ve 1928 yıllarına ait tütünler olduğunu ve ekonomik açıdan bir değer ifade etmediğini anladıktan sonra köylülerin bu isteklerini kabul etmemiştir.

Tokat'la ilgili diğer önemli bir konu ise, gerek burada gerekse bölgede görülen fare tahribatının ekinler üzerinde yol açtığı zarardır[109]. Karadeniz Bölgesi'nde olduğu gibi Tokat ve özellikle Kazova'da fare tahribatı nedeniyle ekinler büyük zarar görmüş, tarla sahipleri ekonomik yönden büyük büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Resmi makamlardan istenmesine rağmen henüz herhangi bir kimyasal ilaç alamadıklarını söyleyen köylüler, yeni yılda ekecek tohumlarının dahi bulunmadığından şikayet etmişlerdir. Konuyu yakından inceleyen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, gerekli incelemeler yapıldıktan sonra zarar görenlere gerekli tohumun ve ilaçların gönderilmesi, Ziraat Bankası borçlarının ise yarısının ertelenmesi konusunu Hükümete bildirmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından 22 Kasım 1930 tarihinde Samsun'da yazılan ve Başvekil İsmet Paşa'ya hitaben yazılan konuyla ilgili telgrafa[110] verilen 23 Kasım 1930 tarihli yanıt aşağıdaki şekildedir:

"Başvekâletten mevrut Ankara 23/XI/931
tarihli telgraf suretidir

1- Havzadaki arazi vergisi için Samsun defterdarlığına Maliyeden emir verilmiştir.

2- Tohumluk Ziraat Bankası nezdinde takib ediliyor. Mahalli sandıklara merkezden para gönderilecektir.

---

107 **Cumhuriyet Arşivi**, CHP Evrakı, K.No:.34, B.No:142.1(39).
108 Tekel idaresi
109 Aynı arşiv, 490.01.34.145(39).
110 Aynı arşiv, 490.01.34.145(39-40).

Levent Sahverdi Arşivi

3- Traktörlerin değiştirilmesine kadar geçen seneden tenzilat yapılmaksızın muafiyetli gaz verilmekte devam olunacaktır. İktisat vekaletinin bu mealde tebligat yapacağı maruzdur.

Başvekil
İsmet "[111]

4. Mustafa Vasfi BEY[112]

Atatürk'ün Cumhuriyet döneminde Cumhurbaşkanı sıfatıyla Tokat'a yaptığı geziler sırasında ikamet ettiği ev, Mustafa Vasfi Süsoy'a aittir. Ayrı tarihlerde gerçekleşen üç ayrı gezide de bu evde kalması anlamlı ve adı geçen şahsın Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri ile ilgilidir. Mustafa Vasfi SÜSOY, Samsun'a çıkmak üzere İstanbul'dan ayrıldığı andan itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış ve önemli katkılarda bulunmuştur.

Türkiye Büyük Meclisi sicil kayıtlarına göre Mustafa Vasfi SÜSOY'un kısa biyografisi şu şekildedir:

"Piyade yüzbaşı Mustafa Vasfi SÜSOY, 1876'da Tokat'ta doğdu. Kehpazzâde Osman Efendi'nin oğludur. Annesi Nefise Hanım'dır. Mustafa Vasfi, ilk ve orta öğrenimini Tokat'ta tamamladı ve daha sonra askerlik mesleğini seçti. Alaydan yetişerek subay oldu. Uzun dönem Kuzey ve Güney Arnavutluk'ta, Edirne bölgesinde ve Doğu vilayetlerinde askeri görevlerde bulundu. I.Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde karargah subaylığı yaptı. Dolayısıyla, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıktı ve vatanın bağımsızlığına yönelik çalışmaların içinde bulundu. Binbaşılığa terfi ettikten kısa bir süre sonra emekliye ayrıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın himayesi ile Birinci Dönem'den ölümüme kadar yani ikinci üçüncü ve dördüncü dönemlerde Tokat'dan milletvekili seçildi. Hayatının son yıllarında ileri derecede şeker hastalığına tutulan Mustafa Vasfi Bey'in rahatsızlığı uzun sürmüş ve 10 Ekim 1934'te Ankara'da vefat etmiştri"[113].

---

111 Aynı arşiv, 490. 01. 34.145.1(40).

112 SÜSOY, Mustafa Vasfi.

113 Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 404 nolu sicil.

Levent Sahverdi Arşivi

Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan Mustafa Vasfi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın 9.Ordu Müfettişi olarak görevlendirilmesinden itibaren O'nun emrinde bulundu ve Bandırma Vapuru'nda yer alanların içinde yer aldı[114]. Karargah komutanı olarak görevi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar devam etti. İstanbul Hükümeti tarafından 9 Ekim 1919'da yaş haddinden emekliye sevkedilmesine rağmen Ankara Hükümeti bu kararı tanımadı[115].

Mustafa Vasfi Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilmesi sırasında da ilginç olaylar yaşandı. Uzun süre Tokat dışında yaşadığı ve yörenin sorunlarını bilmediği gerekçesiyle milletvekili adaylığına karşı çıkıldı. Hatta okur-yazar olmadığı şeklinde asılsız söylentilerle karşı karşıya kaldı[116]. Aleyhinde ortaya atılan söylentilerin etkili olması sonucu ilk seçimlerde milletvekili seçilemedi. Seçimi kazandığı halde istifa eden Şeyh Şükrü ve onu izleyen Hoca Fehmi Efendi'nin yerine Tokat Milletvekili seçildi[117].

29 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisine katılan Mustafa Vasfi Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya yakın çizgide yani Birinci Grup içerisinde yer aldı ve birçok önemli komisyonlarda yer aldı[118]. Bu ilk yasama döneminde aktif olarak çalışmalara katıldı. İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Dönem milletvekili seçimlerinde de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giren Mustafa Vasfi Bey, 12 Aralık 1923'te verdiği bir dilekçe ile Birinci Dünya Savaşı sonunda kıdemli yüzbaşı olduğunu, daha sonra bir süre staj görerek binbaşılığa terfi ettiğini, ancak; Mustafa Kemal Paşa ile birlikte

---

114 Fethi TEVETOĞLU, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ankara 1971, s.249; Fahri ÇOKER, **Türk Parlamento Tarihi**, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem, Cilt: III, Ankara 1995, s. 915.

115 Fahri ÇÖKER, **a.g.e.**, s.916; TBMM Arşivi 404 Numaralı Tercümeihal Kağıdı.

116 Halis ASARKAYA (CİNLİOĞLU), **Ulusal Savaşta Tokat**, Tokat 1936, s.42.

117 Sacit İBRAHİMOĞLU, **Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Ankara 1968, s.52; F.TEVETOĞLU, **a.g.e.**, s.249.

118 İrşad, Orman, Madenler, Milli Savunma ve Dilekçe Komisyonlarında çalışmış ve Birinci Dönem içerisinde 6'sı gizli oturumlarda olmak üzere 22 konuşma yapmış ve bir kanun tasarısı hazırlamıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Samsun'a çıkması ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılması üzerine İstanbul Hükümeti'nce terfi ettirilmeden emekliye sevkedildiğini ifade ederek binbaşılığa terfi ettirilmesi gerektiğini bildirdi. Mustafa Vasfi Bey'in bu isteği gizli bir oturumda görüşüldü ve hazırlanan mazbata oylanarak kabul edildi. İlgili kanun gereği Mustafa Vasfi Bey, binbaşılığa terfi ettirildi[119].

Son yıllarında yakalandığı şeker hastalığı nedeniyle 10 Ekim 1934 tarihinde Ankara'da vefat eden Mustafa Vasfi Bey, evli ve üç cocuk babasıydı.

Hakimiyet-i Milliye'de, O'nun ölümü üzerine resmiyle birlikte şu yazı yayınlanmıştır:

"Mustafa Bey, Büyük Harb'de Gazi Hazretleri'nin ordu kumandanlıkları zamanında bütün cebhelerde maiyetlerinde bulunmuş, kendini çok evvelden Gazi ve vatan hizmetine vakfetmiştir. Milli Mücâdele'nin ilk gününden beri Büyük Şef'in izinden ayrılmayan Mustafa Bey, dürüst ve temiz olduğu kadar sevimli, neş'eli bir zatdı.Açık yürekliliği ile tok- sözlülüğü Meclis içinde büyükler yanında ona ayrı bir kıymet verdiriyodu. Çok samimi ve öz memleket şivesiyle konuşmasından duyulan zevk ayrı bir şeydi"[120].

Mustafa Vasfi, uzun dönem Atatürk'ün hizmetinde bulunmakla övünç duyduğunu şu sözlerle açıklıyor:

"Memleketin yer yer düşman kuvvetler tarafından haksız yere işgali sıralarında Gazi-i Muhterem ve Reis-i mübeccelemiz[121] Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile birlikte Anadolu'ya geçtim. Mücadele-i Milliye esnasında Ferit Hükümeti tarafından yapılan Tahdîd-i-sin[122] Kanunu ile

---

119 **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt:I, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s.364-366

120 **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Ekim1934, No: 4749, s.1-2

121 Yüceltilmiş, saygı gösterilmiş, yüce, ulu

122 yaş haddi

Levent Şahverdi Arşivi

takaüde sevkedildim, istiklâl ve istiklâli vatan gayesiyle müteşekkil Büyük Millet Meclisi'ne aza olarak geldim (Meclis'e iltihak târihi: 29 Nisan 1336) ve şerefli vazife ile halen çalışmaktayım..."[123]

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş Savaşı yıllarında Tokat'ı üç defa yukarıda açıklamaya çalıştığımız nedenlerle ziyaret etmiş; halkı aydınlatmış, ülkenin geleceğiyle ilgili insanların zihinlerinde oluşan tereddütleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Coğrafi konumu nedeniyle geçiş yolu üzerinde yer alan Tokat, bir çok önemli kararların alındığı ve hazırlıkların yapıldığı yer olmuştur. Tokat halkı Kurtuluş Savaşı'nın zor ve sıkıntılı günlerinde Atatürk'ü yalnız bırakmamış ve her türlü maddi ve manevi desteği sağlamıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra gerçekleştirdiği yurt gezilerinde de, Tokat'a ve Tokatlılara yakın ilgi göstererek, ülkemiz en zor günlerini yaşarken burada gördüğü desteği ve fedakarlıkları unutmadığını açıkca ortaya koymuştur

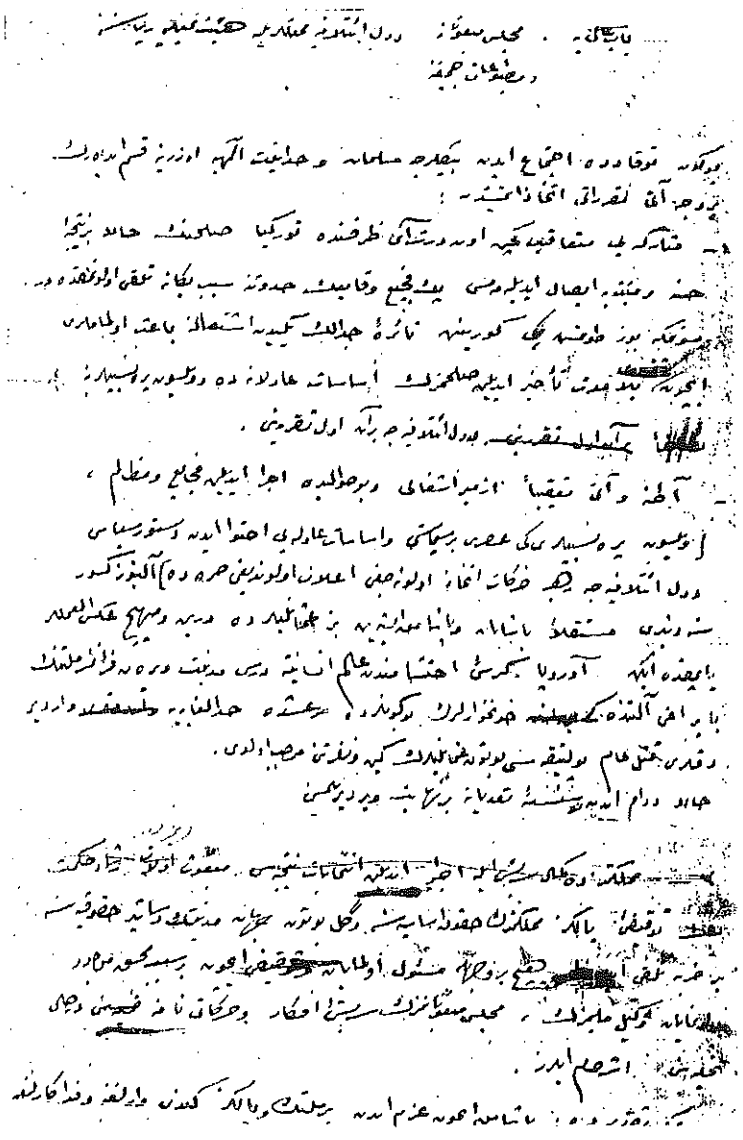
Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ü yalnız bırakmayan Tokat halkı, Cumhuriyet döneminde de O'nun devrimlerine sahip çıkmış ve her defasında bu büyük insanı bağrına basmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet döneminde Tokat'ı üç kez ziyaret etmekle, ülkemiz en zor günlerini yaşarken Tokatlıların göstermiş oldukları destek ve fedakarlıkları unutmadığını açıkça ortaya koymuştur. O'nun yurt gezileri sırasında karşılaştığı sorunları mahallinde çözmeye çalıştığını da bu arada hatırlamak gerekir. Atatürk'ün bu yurt gezilerini uzman bir heyetle birlikte gerçekleştirmesi ve gezi sonuçlarının çeşitli Bakanlıklara ait müfettişlerce incelendikten sonra kaleme alınması bu gezilerin bir başka önemli yanını ortaya koymaktadır. Acil görülen bazı sorunların derhal Hükümet'e yazılarak çözüm aranması ve sonuç alınması da Cumhurbaşkanlığı ile Hükümet'in örnek bir uyum içinde çalıştığını göstermektedir. Bu uyum, Atatürk dönemi Türkiye'sinde kısa zamanda büyük işler başarılmış olmasının en önemli etkenlerinden birini oluşturmaktadır.

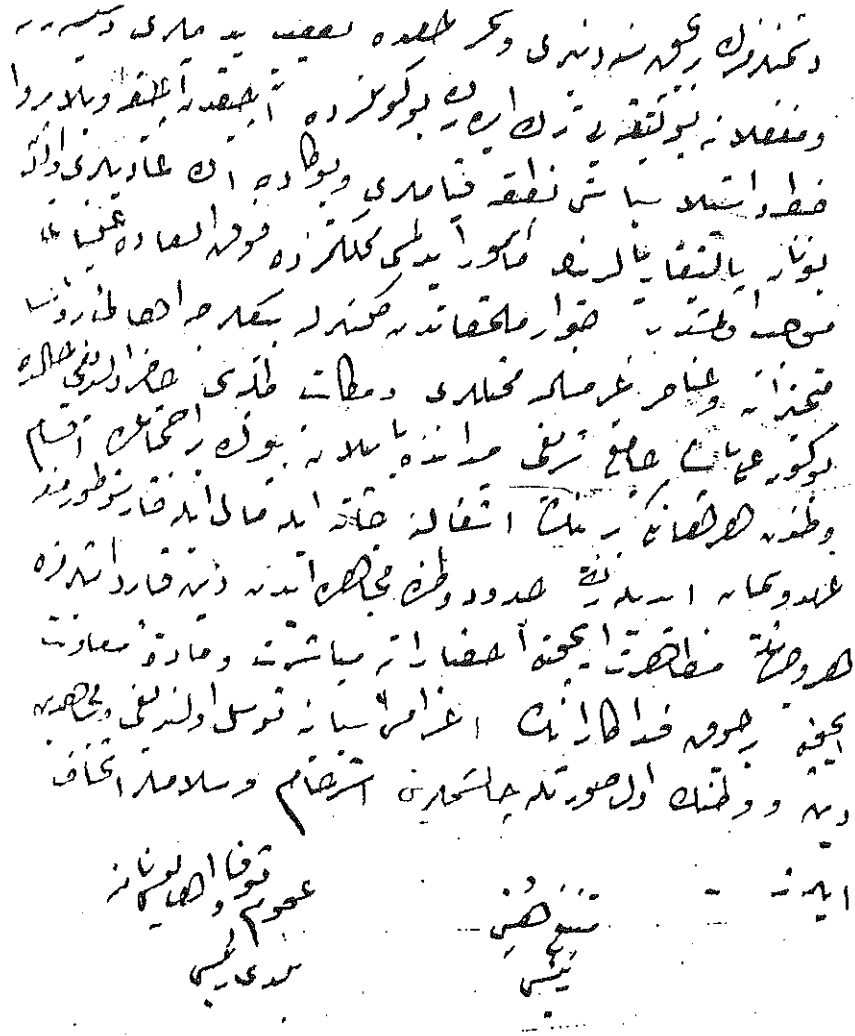
123 Fethi TEVETOĞLU, **a.g.e.**, s.249.

Levent Sahverdi Arşivi

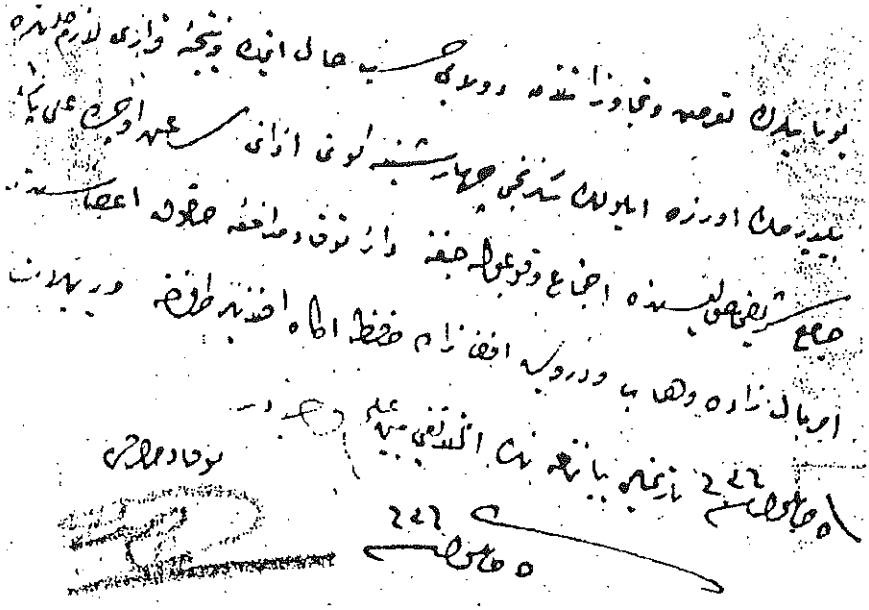
EK : 1/a

EK : 1/b

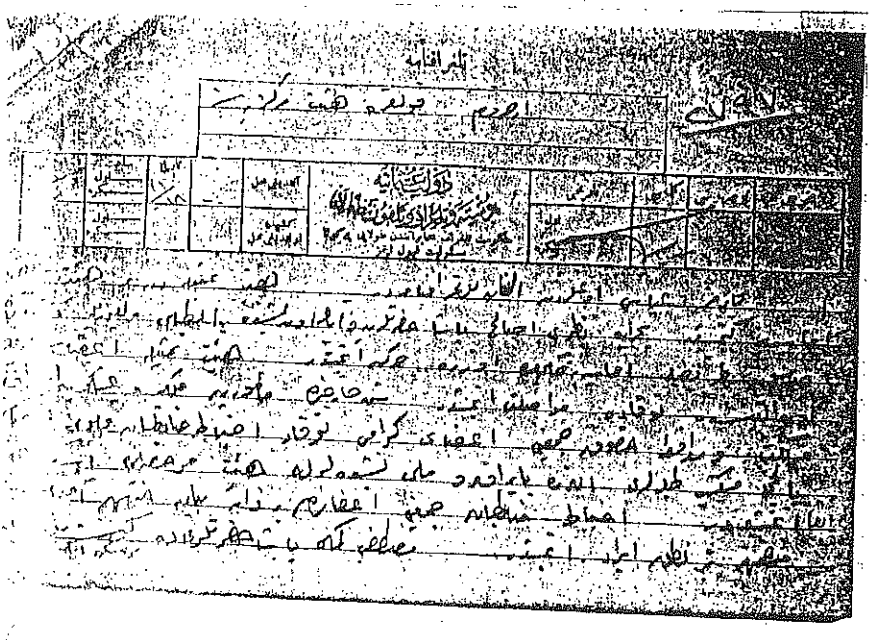

EK : 1/c

Levent Sahverdi Arşivi

EK : 2

EK : 3

حاكميت مليه
عليهمزده ناصل چاليشيورلر ؟
موصل مذاكرەسى مهم بر صفحەيه كيردى
اسپانيا سفيرى جنابلرينك بياناتى

EK : 4

اقشام

پاشا یه سیاسیمز نه اولمالی ؟

فاکولته‌نك نقل مسئله‌سی

جمیل پاشا، مختلف سببلر استماع ایدرك فاکولته‌نك نقلی بوبوك بر حمایت اولور ! » دیيور

جنوده مدایا کره‌لری

تکلیف‌لر اوزرنده قرار ویریله جاسم تعلیمی ابدی

محبت افندی‌نك برياده‌سی

محمد عاصم‌نك برياده‌سی

زلزله‌لر و صادرات اخشابه‌لری

بوتان و بلغار حدودی عسکر لکدن تجرید ایدیلدی

مثر قدما اختلاطه مانع اولوغی ایسته نیورسه موصل مسئله‌سی عادلانه حل وفصل ایدلمز دیو

آنقره مکتوبلری

توركيا ـ اسپانيا مخابراتی

بوكره امضالانمشدر

بوزه‌کین بوكره طیاره ایله آنقره‌یه کیتدی

استانبول واپلکی میدیکر

تکلیف ابدلدی

برگونه فتحه‌ده‌ن آغر بقایا

Levent Sahverdi Arşivi

EK : 5

پاشا، صامسونده آناطولی‌یه آیاغه باصدقدن صوکره

کیم مسئولدر؟

مبادله جمعیتی

محلی خبرلر

آنقره تلغرافلری

جمعیت اقوامده

EK : 6

EK : 7

جمهوريت

جمهوريت ـ گازى ـ گيه پارچه‌دن مركبه

سنه ۱۹ نومرو ۱۴۰

آبونه شرائطى

تركيه داخله سنه‌لك ـ ۱۱۰۰ كروش

نصفى ۶۰۰ قروش

اوچ آيلغى ۳۲۵ قروش

خارجه سنه‌لك ۲۰۰۰ كروش

نصفى ۱۱۰۰ قروش

اوچ آيلغى ۶۰۰ قروش

۲ نومرو

يازى مكتوبلرى : پرچى نومرى

ادارهٔ مخابره ۱۰ پارهٔ

ادارهٔ مخابره ۱۰ پارهٔ

اعلانلر ايچون ادارهٔ مخصوصه مراجعت اولنه

۲۶ اول ۱۳۴۱

۱۹۲۲

۲۶ سنه ۱۳۴۲

خلاصهٔ مندرجات

يكنجى صحيفه‌ده ـ قاضى ايله مدعى عمومينك محاكمه‌لرى ـ ...

اوچنجى صحيفه‌ده ـ ... ـ ...

دردنجى صحيفه‌ده ـ ... ـ ...

مكتب وخواجه!

٦٥ ياشنده برطلبه

زارو آغانك نطقى

جمعيت اقوام موصل مسئله‌سنك تأخير مذاكره‌سنه قرار ويردى

غازى پاشادون كيجه «توقاد» ده قالديلر

كورد حمالك كابن آلاى ناصل اولدى؟

EK : 8

حاكميت ملّيه

رئيس جمهور حضرتلرينك آماسيه وتوقاده فوق العاده استقبالري

وآماسيه‌نك انقلاب وجمهوريت نار مخنده‌سي الحمينى موقصده باعث نظفاري

كورجستان احوالي

هيئت وكيله‌ده

وكيلمرك سياحتلري

مخابرات مذاكراتي

موصل مسئله‌سي

يونان مأمورلري

بو وجه‌لر هامه‌لانيور

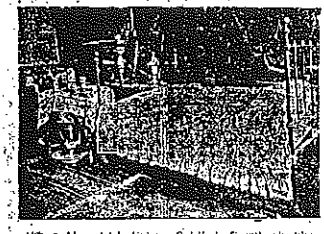
EK : 9

VAKIT
Bugün 12 sayfa
Çocuk 4 sayfalar
14 üncü Yıl No. 4624 22 Teşrinisani 1930 Cumartesi Sayısı 2.5 Kuruş

Spordaki İkilik Bertaraf Oldu

Gazi Hz. Tokatta

Dün cuma olduğundan bugün halkla temas edeceklerdir

Gazi Hazin Sivastaki yeni odaları

Milli mücadele sahnelerinin bir kısmı

Sivas, 21 (A. A.) — Gazi Hazretleri muayenelerini bitirmiş saat 10,15 te Tokada hareket buyurmuşlardır.

Tokat, 21 (A. A.) — Reisicumhur Hazretleri saat on beşte refakatlerindeki zevat ile Tokatı teşrif etmişlerdir. Belediye dairesi önünde saatlerce kendilerine tezahürat eden halk Gaziyi heyecan ve muhabbetle alkışlamıştır. Belediyede Şişe remzikal'yolculuk sonra milli mücadele kahramanları subay Mustafa Beyin evinde gitmişlerdir. Cuma tatili olduğun için bugünü istirahatle geçirmek ve yarın halk ile temasta bulunmaktadırlar.

Maaş alamıyan muallimler

Ankara 21 (Vakit) — Tahsisatın gecikmesi yüzünden hocalarına maaş veremiyen vilayetlere 80 bin lira kadarda bulunmadığına dair Maarif vekilinin hazırladığı kanun lâyihası Meclise verildi.

Bugün M. meclisinde

Ankara 21 (Vakit) — Yarın (bugün Meclis toplanacak. Milli Müdafaa bütçesindeki müzakere lâyihasının müzakere edecekler.

Maliye vekili

Sıhhi surette doğru gitmektedir

Ankara, 21 — Bir müddetenberi rahatsız bulunan Maliye vekili Saraç oğlu Şükrü bey konsültasyon yapmak üzere davet edilen Akil Muhtar ve Nejat Ömer beylerle diğer mütehassıslar Ekspresle İstanbula dönmüşlerdir.

Mütehassıslar, sıhhiye vekili Dr. Refik bey ve maliye vekilimizin tabibi müdavimi Ekrem Şerif beyin huzurile yaptıkları konsültasyon neticesinde hastalık tehlikeli devreyi atlattığı ve ahvali sıhhiyesinin sıhhate doğru gitmekte olduğu kanaatini edinmişlerdir.

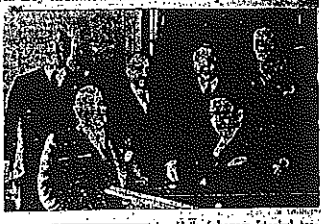
Röntgen ve kan tahlili iyi neticeler vermiştir. Doktorlar, hastaya birkaç gün için istirahatten menetmişlerdir.

Şükrü beyin iyileşmekten sonra daha bir müddet istirahate mahkûm olduğu bildirilmiştir.

Ali ve Cemil Beyler

İstanbulda halk fırkası teşkilâtını tetkik edecek olan heyet dün geldi ve işe başladı

Ali Bey muharririmize mühim beyanatta bulundu

Halk fırkasının İstanbul teşkilâtını tetkik ve sıhhi surette Afyon mebusu Ali, Tekirdağ mebusu Cemil beylerden mürekkep heyet dün sabahki ekspresle Ankaradan şehrimize gelmiştir. Heyetle birlikte vilâyet idare heyeti azasından Cevdet Kerim B. de gelmiştir. Ali ve Cemil beyler Haydarpaşa istasyonunda fırkanın vilâyet idare heyeti azasile Kazabaşılıyo reisliklerinden ikişer büyük bir kafalabalık tarafından karşılanmışlardır. Ali ve Cemil beyler doğruca fırka merkezine gitmişler ve kendilerini karşılamağa gelen zevat ile görüşmüşlerdir.

Ali beyin beyanatı

Ali B. öğleye doğru bir muharririmizi kabul ederek şu beyanatta bulunmuştur:

—Bugünden itibaren vazifemiz başlamıştır. İstanbulda halk fırkasının teşkilâtı etrafındaki mesaimizin tarzı şöyle olacaktır. İstanbulun bütün teşkilât heyetlerile ayrı ayrı ve merkezlerine giderek temas etmek ve kendilerini yakından görmek ve fırka mensupları ve azası hakkında malûmat almak... Hulâsa her ocak ve mıntıkanın maddi ve manevi mevcudiyetlerini temamen kavradıktan sonra mahalle ve semtleri, bir araya toplayarak görüşmeğin neticesinde ve nezaretimiz altında salim ve serbest bir tarzda fırka nizamnamesine tevfikan ocak ve Nahiye heyetlerini intihap ettirmek, ondan sonra Nahiye heyetlerini Kaza merkezinde toplıyarak Kaza heyetlerini ve daha sonra Kaza müntehablerile vilâyet merkezinde vilâyet kongresi yapılarak aynı zamanda vilâyet heyetini intihap ettirmektir.

Aşağıdan yukarıya doğru olan bu teşkilât heyetlerinin salim bir

Sporcuları barıştırdık

Gazetemizin müdürü Hakkı Tarık B. tarafından tesbit edilen formül her iki tarafça da kabul edildi

İstanbul mıntakasına genç ve şimdiye kadar birinci planda vazife almamış sporcular geliyor

Yarınki sporcular arasında Galatasaray ve Fenerbahçe takımlarından birer kaptan

İstanbul sporcuları artık eskisi gibi yani bir iş etti gün evvelki gibi yekdiğerini bir hasmdan, Cumhuriyet arkadaşımızın davetile bir araya gelen kulüp murahhasları dün akşamki büyük zaat odasında toplanarak bir mütareke sonra teklif edilecek formül etrafında el ele verdiler.

Vakıt, zemindeki sporumun tarafsız noktasından yürümesi noktasından hareketle, sporcular arasındaki anlaşamamazlıkların konuşulmak üzere davet edilmesi için bu sporcuların hem tekzip eden, hem de onların teşkilâtlerini bu sahıralarda alenen hayon eden

Dün ilkinci tertip müsabaka kuponlarının keşidesine saat tam on üçte başlanmıştır. Yüzlerce kadınımız müsabakaya gelerek kendi adlarile kuponlarını çekmişler ve kabul eden hediyelerini

Kuponlarımız çekilmeğe başlandı

Dün bir takım okuyucularımız hediyelerini aldılar

Bugün de keşideye devam olunacak

Dün ilkinci tertip müsabaka kuponlarının keşidesine saat tam on üçte başlanmıştır. Yüzlerce kadınımız müsabakaya gelerek kendi adlarile kuponlarını çekmişler ve kabul eden hediyelerini

almışlardır. Dün çekilen hediyeler arasında Bisiklet, Manto, Altın, Vazolar, Kolonyalar, Çoraplar, kadın şemsiyeleri ve saire kıymetli eşyalar vardı. Bugün de saat tam on üçte keşideye devam edilecektir.

Mıntıkasıyle tam saat on dörtte başlandı. Dünellibiz, İstanbulda mevcut ve federasyonun merbut on sekiz kulüp ten on altısı kabul etmiştir. İsimleri şu:

Hilâl, Beşiktaşlı, Fenerbahçe, Kasımpaşa, Galatasaray, Süleymaniye, Beşiktaş, İstanbulspor, Kasımpaşa, Halic, Topkapı, Beykoz, Vefa, Anadolu, Eyüp ve yeni federe olan Beşiktaş, Nicontaşı ve Altıncıdır mıntıkasına gönderecektir.

Müdürümüz Hakkı Tarık B. Hilâl'de şöyle beyanatta bulundu:

— Aramızdaki ihtilâf yarının bir teşrife hamele getirilmiştir. Hakkaki ihtilâk nedeni bâtıl bir gayeleri ve sporu sevme düşünen bir arkadaş olsak, buna yapmak kısa bir vazife gibi geldi. Yakında Ankarada umumi spor kongresi toplanacak. Her hayatının ve inhisarlar kongreleri, raporlarını vermiş bir arkadaşımızın. Pek iyi bilirim. Bu kaan kongrelerde ittihadımız ve teferrüat kanunlarından esaslar üzerinde konuşulacak kongreden birkaç gün sonra bu ve sonra kaybolur. Yakında vilâyetler ki hükümet spor işlerile yakından alâkadar olmağa karar vermiş, ve tatbikata

(Sözü devamı ahirinde)

V-A-K-I-T
ın
3 üncü tertip hediye
kuponu : No. 41

Levent Sahverdi Arşivi

EK : 10

Kupon müsabakamızın son günü
Hediye tevziatı devam ediyor
Keşidenin bugün son günüdür. Saat on yediye kadar tevziata devam olunacaktır.

VAKIT

Bugün 12 sayıfa Çocuk sayıfaları

14 üncü Yıl No. 4625 — 23 Teşrinisani 1930 Pazar — Sayısı 5 Kuruş

Şiddetli bir makale

Musolini harpten bahsediyor

İtalya Başvekiline göre tahdidi teslihat boş lâflardan ibarettir

sözlere inanıp teslihatı bırakanların vay haline!

M. Musolini

İtalya başvekili Sinyor Musolini cenapları Deyli Ekspres gazetesine yazdığı bir makalede Avrupadaki sulh cereyanlarından bahsetmekte ve bunun için yapılan içtimaların laftan ibaret kaldığını, çünkü bütün medeniyet âleminin korkunç harp makinasını kuvvetlendirdiğini söylemektedir.

Sinyor Musolini daha sonra diyor ki:

«Avrupanın bugünkü vaziyetinden, kocak' en kanlı ve en gör alkbinlik hakikati göremez. Muhtelif Avrupa milletlerinin yalnız bütçesine bir nazar atarsak milletlerin paralarını nereye harcettiklerini görürüz. Avrupada öyle milletler vardır ki hükümet varidatının hemen yarısını teslihata hasrediyorlar.. Bütün dünyadaki harp hazırlıkları pek vasi bir mikyastadır. Her milletin serhatleri üzerinde kaleler yapılıyor ve askerlerin naklini kolaylaştırmak ve çabuklaştırmak için askerî demiryolları uzatılıyor.. Onun için sulh sözlerine, parlamentolardaki demegojik nutuklara, Cenevredeki laflara inananlar, Avrupayı süpürecek ikinci felâket karşısında kendilerini bozulmuş bulacaklar ve sulhperver kuzular müthiş kurtlar tarafından yutulacaktır.»

Sinyor Musolini daha sonra şu sözleri söyliyor:

«Atide ne olacak? Korkunç rekabetler, milletleri felâkete sürükliyecek mi? Bu katil adamları durduracak birşey yok mu?

Bugün bu ümit çok zayiftir.

Bugün bütün Avrupa bir çıkmaza saplanmıştır. Avrupayı idare eden Versay muahedesi onu ikiye bölmüştür. Onun bir kısmı muahedenin tebdilini, diğeri tebdil edilmemesini istiyor.

Bu vaziyet devam ederse, korku ve şüphe devam edecektir... 12 senedenberi harbi takip eden ıstırapla ve sarsıntılar içinde yaşıyoruz, nihayet teslihat yarışına girdik.

İtalya bu yarışa mani olmak için çok çalıştı. Başkaları durduğu zaman, biz de durmağa hazırız. Fakat bütün Avrupa silâhlanırken her millet kendi müdafaasına dikkat edecektir.»

Sinyor Musolini makalesine şu sözlerle nihayet veriyor:

"Bir sulh siyaseti, bize harp hazırlığı siyasetinden daha çok muvafıktır. Fakat bir çok komşularımız, kılıçlarını biliyor ve tüfeklerini temizliyorken biz sakin duramayız.

"Sulh istiyoruz. Fakat herşeyden evel millî birliğimizi ve arazimizi müdafaa mecburiyetindeyiz. Vey! o memlekete ki millî haysiyetimize tecavüz eder ve bizi millî varlığımızı müdafaa için cidale sürükler.

«Şayet bir cidal vuku bulacaksa, biz o cidalden mağlûp çıkmamağa azmetmişizdir.»

Ağaoğlu

Yeni bir fırka teşekkülüne ihtimal vermiyor.

Ankara, 22 (Telefon) — Ağaoğlu Ahmet Bey bugün ekspresle şehrimize geldi. Kendisile görüştüm. Bana şunları söyledi:

"— Yeni bir fırkanın teşekkülüne ihtimal vermiyorum. Terakkiperverlerden haberim yoktur. Biz artık hususi hayata avdet etmiş adamlarız. Muhalif kalacağız ve kanaatimize muvafık olmıyan kanunları kabul etmiyeceğiz.

Fethi Beyin kendisi gazete çıkarmıyacaktır.

Nuri Bey Kütahyaya gitti, oradaki fabrikasile meşgul olacaktır. Fethi Bey de yarın buraya gelecektir."

Ankara susuz kaldı

Ankara, 22 (telefon) — Ankara üç gündenberi susuzdur. Patlıyan borunun tamiri henüz ikmal edilemedi.

V. A. K. I. T
ın
3 üncü tertip hediye kuponu: No. 42

Gazi Hz.

Dün akşam Amasyadan Samsuna hareket buyurdular

Amasya, 22 (A. A.) — Reisicümhur Hazretleri saat on buçukta Turhale gitmişler ve hususi trenle Amasyaya hareket buyurmuşlardır. Turhal halkı kadın erkek istasyonda bekliyordu. Amasyadan gelen vali mebuslar ve belediye reisi ve kolordu kumandanı Turhalda Reisicümhur Hazretlerini selâmlamışlardır. Tren saat 12,30 da Amasyaya muvasalat etmiş ve istasyonda birikmiş binlerce halk Reisicümhur Hazretlerini alkışlamışlardır.

Gazi Hazretleri Amasya belediyesini teşrif buyurmuşlar ve öğle yemeğini burada yemişlerdir. Bu akşam Samsuna hareket buyuracaklar ve orada en az iki gün kalacaklardır. Samsunda kendi evlerinde ikamet buyuracaklardır. Samsun valisi Kâzım Paşa Gazi Hazretlerini Amasyada karşılamıştır.

Tokattan Amasyaya

Tokat, 22 (A. A.) — Reisicümhur Hazretleri bu sabah Amasyaya hareket buyurmuşlardır.

Amasya Orta mektebini ziyaret ve halkla hasbıhal

Amasya, 22 (A. A.) — Reisicümhur Hazretleri Amasya orta mektebini gezmiş derslıanelerde talebeye suallar sormuşlar, Gazi Hazretlerinin birinci sınıfta talebeden kaldırdığı bir çocuğa irat ettiği suallerle talebenin cevaplarını tashihen verdikleri izahat bilhassa Türk tarihi ile Anadoluya Elcezire ve Mısırın gelen ilk Türklerin kadim medeniyetleri ve meşeleri hakkında çok canlı bir ders mahiyetinde idi. Reisicümhur Hazretleri mektebin müzesinde Amasya mezarlıklarından getirilmiş eski ve yeni insan kafası ile alâkadar olarak bunlar hakkında mektep müdüründen izahat aldılar. Mektepten sonra Cümhuriyet Halk Fırkasına teşrif buyurdular. Burada fırka azalarını ve halk mümessillerini kabul buyurarak memleket işleri hakkında uzun müddet hasbıhalde ve irşadatta bulundular. Reisicümhur Hazretleri saat 17 de hususi trenle Samsuna hareket buyurmuşlardır. Halk tarafından harareile alkışlandılar.

Tetkik heyetleri

Tayin edildikleri mıntakalara gidiyorlar

Ankara, 22 (telefon).— Halk fırkası teşkilâtile meşgul olmak üzere Nafi Atuf ve Refik Beyler Çankırıya, Recih ve Şemsettin Beyler Antalyaya hareket ettiler.

Millet meclisinde

Ankara, 22 (Telefon) — Meclisin bu günkü içtimaında kazanç ve içtimaî muavenet vergileri teklifleri lâyihası hükümetçe geri alındı.

Bütçede bazı münakalalar yapıldı ve içtima perşembeye bırakıldı.

Maliye V. iyileşiyor

Ankara, 22 (Vakit) — Maliye vekili Şükrü B. iyileşmektedir.

Varidat müdürü

Ankara, 22 (telefon) — Maliye vekâleti varidat umum müdürü Konyadan döndü.

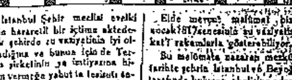
Fransız sefiri

Ankara, 22 (telefon) — Fransız sefiri bugün buraya geldi.

Şehirde günün meselesi

Su derdimiz nedir?

İstanbul Bizans zamanında, 120 sene evel ne kadar su sarfederdi, bugün ne kadar?

İstanbul Şehir meclisi evelki gün hararetli bir içtima aktedecek şehirde su vaziyetinin iyi olmadığına ve bunun için de Terkos şirketinin şu imtiyazına bitam vermeğe yahut ta tesisatı satın almağa karar verdi. Şu içtimaın hararetli ve şu karar gösteriyor ki İstanbulda esaslı bir surette tetkike değer bir mesele vardır: Su meselesi.

Bittabi bu meselenin ve bu vaziyetin bir tarihi, bir hali, bir de istikbali vardır. İşte biz şehrin bu büyük derdini bütün bu umumî hatlar üzerinde yürüyerek tetkik ettik.

Tetkikimize nazaran İstanbulda su meselesinin tarihinde şu noktalar nazarı dikkate değer:

İstanbul su sarfiyatının tarihi

Bizanslılar zamanında su, sokakların temizlenmesi, sulanması gibi umumî işlerde kullanılmaz, fakat evlerde, sebzelerde, havuz ve hamamlarında sarfolunurdu. Bizanslıların en ziyade müreffeh bir hale geldikleri zaman şehirde günde (12000) metre mik'abı su sarfolunurdu. O zaman şehrin nüfusu takriben (400,000) kişi olduğuna göre adam başına yevmiye isabet eden su miktarı vasati olarak (30) litre idi.

Bizanslılar al'an bakayası görülen su mecraları ve kemerler vasıtasile şehrin bu ihtiyacını temin etmekte idiler.

Şehir Türk idaresine geçtikten sonra etrafta mevcut sular çeşmeler, bentler vesaire vasıtasile istifade edilecek bir hale getirilmiştir. Bittabi, bu meyanda Bizans menbalarile yeni bulunmuş menbalardan istifade ediliyordu.

Elde mevcut malûmat bize ancak 1817 senesinde su vaziyetini katî rakamlarla gösterebiliyor.

Bu malûmata nazaran mezkûr tarihte şehrin İstanbul ve Beyoğlu tarafında bulunan ahalisine adam başına yevmiye 25 şer litre su düşebiliyor. O seneden sonra Beyoğlu tarafında nüfus birdenbire artmaya başlamıştır. Bu tezayüt 1870 senesine kadar devam etmiş ve o tarihte İstanbul halkına yine şahıs başına 25 litre su düştüğü halde Beyoğlunda bu miktar 10 litreye düşüyor, hatta yarın 5 litre bile zor temin olunuyordu.

Umumiyet itibarile bir şehirde adam başına lâakal 15 litre su verilemezse orada, su buhranı olduğuna hükmolunur. Bu itibar ile 1870 tarihinde İstanbul şehrinde büyük bir su buhranı hüküm sürüyordu. Bu buhran, o zamanın hükûmetini bu meseleyi tetkike sevketmiş ve muhtelif teşekküller tarafından muhtelif projeler yapılarak şehir sularının tanzimi düşünülmüştür. Hükûmet bu projeleri birer birer tetkik etmiş, kimisini kabili tatbik görmemiş, kimisini pahalı bulmuştu.

Nihayet 1874 tarihinde (Terkos) şirketinin projesi muvafık görülmüş ve bu baptaki şartname ve imtiyazname Nafia nezaretince kabul edilerek şirket tesisata başlamıştır. O zaman yapılan bu tesisatın azami olarak şehre yevmiye 27000 metre mik'abı su verebilecek bir halde idi; şartnamede ise azami veya

— Nedir bu çehre yahu?

— Nasıl çehremi asmıyayım, bizimki ile kavga ettim, dargız bir türlü barışmıyor.

— Matbuat cemiyeti reisine müracaat et. O dargınları barıştırmasını bilir.

Levent Şahverdi Arşivi

EK : 11

CUMARTESİ 22 TEŞRİNİSANİ 1930

Cumhuriyet

ABONE ŞERAİTİ

	TÜRKİYE İÇİN	HARİÇ İÇİN
Senelik	1400 Kr.	2700 Kr.
6 Aylığı	750 Kr.	1450 Kr.
3 Aylığı	400 Kr.	800 Kr.

Nüshası her yerde 5 Kuruştur

Gazi Hz. Tokad'a Vasıl Oldular

İstanbul'da yeni teşkilât

Ali B. heyeti dün sabah şehrimize geldi!.

Halk ile yakın temaslar yapılacak, heyetler yeniden intihap olunacak

Soruyoruz!

İnsafın o yerde namı yok mu?

Reisicumhur Hazretlerinin seyahati

Gazi Hz. "Tokad„da heyecanla karşılandılar

Reisicumhur Hz. "Tokad„ da Meb'us Mustafa B. in hanesine misafir oldular

Sivas 21 (A.A.)— Gazi Hz. ...

Tokat 21 (A.A.)— Reisicumhur Hz. ...

Gazi Hz. Ankara'ya avdetlerinde mühim bir nutuk irat edecekler

931 Türkiye Güzellik Kraliçesi kim olacak?

Güzeller, resimlerinizi isimlerini kaydettiğimiz fotoğrafanelerde çektiriniz

Sporcular birleşti

Altı saat devam eden bir içtimadan sonra...

Tavassut teşebbüsümüz nihayet müsbet bir neticeye iktiran etti

Kongrenin mukarreratı

Soruyoruz!

Ses Kraliçesi

En güzel sesli Türk kadını kimdir?.

Birinci çıkacak Türk kadını 2 kânunuevvelde Paris'e gidecektir, vakit gayet dardır, istical ediniz

Leman Ekrem Hanım

Hukuk Talebesinin heyecanlı içtimaı

Bir aza, eski heyeti idareyi, mahkemelik, diye tavsif etti, müzakere bitmedi

Dün toplanan Hukuk Talebe kongresine iştirak edenler

Levent Şahverdi Arşivi

EK : 12

Cumhuriyet

Reisicumhur Hazretlerinin seyahatleri

Gazi Hz. dün gece coşkun tezahürat arasında Samsun'a muvasalat ettiler

Reisicumhur Hz. dün Tokat'tan Amasya'ya gelmişler ve akşam buradan hareket ederek Havza tarikile saat 21 de Samsun'u teşrif buyurmuşlardır

Gazi Hz. Amasya'da

Gazi Hz. Havza'dan geçerken

Türkiye güzellik Kraliçesi

İlk seçme müsabakası cuma günü yapılacak

Son müsabaka da pazar günü yapılacak ve Kraliçe ilân edilecektir

Türk - İngiliz mahkemesinde

Abdülhamidin emlâkine ait davaya başlandı

Dünkü müdafaa çok hararetli oldu, kuvvetli müdafaalar yapıldı

C. H. F.

Teşkilât heyeti faaliyete geçti

YUNUS NADİ

1931 Türkiye güzellik Kraliçesi kim olacak?

Yeni kraliçe şubatta Paris'e, yazın da cenubî Amerika'ya gidecek

— Evvah... Yeni fırka da infisah etti, şimdi ben ne yapacağım?
— Serbestçi misiniz?
— Hayır karikatürcü!

Levent Şahverdi Arşivi

EK : 13

Gazi Hz. bugün Tokatta halk ile temas edecek ve resmî dairelerî ziyaret eyliyecektir.

AKŞAM

İzmirde yeni bir fırka teşkili için vuku bulan teşebbüs neticesiz kaldı

Sene 33 — No: 4559 — PAZAR — 23 Teşrinisani 1930 — Fiatı 5 kuruş

Halk fırkasında yeni teşkilât

Fırkada teşkilâta başlanıyor

Tasfiye hakkındaki haberler doğru değildir. Fırkaya genç ve namuslu uzuvlar alınacaktır

Şehrimizdeki Halk fırkası teşkilâtile meşgul olmak üzere dün gelen Afyon Karahisar vekilimiz Ali beyin riyasetindeki heyet dersaat işe başlamıştır.

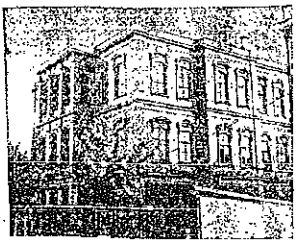
Ali B. ve arkadaşları şehrimizdeki fırka erkânile iştirakile öğle sabah bir içtima yapmışlar, bu içtima geç vakte kadar devam etmiştir.

Heyet, şehrimizde çok kısa bir zamanda çalışacaktır. Heyet, başın Ali bey olduğu halde şehrimizdeki teşkilât heyetlerinin merkezlerine gideceklerdir. Fırka mensupları ve âzalar hakkında malûmat alacaklar, ihtiyaçlarını yakından göreceklerdir, her mahalle ve semtleri bir arayış teşkilâtı halinde tahkikata başlıyacaklardır.

Bu tahkikat fırka nizamnamesine göre tamamile serbest olacaktır. Bundan sonra vilâyet ve kaza merkezlerinde toplanarak kaza heyetlerini, kaza heyetlerinin de vilâyet merkezinde toplanarak vilâyet heyetlerini intihap ettireceklerdir.

Vilâyet kongresinde İstanbulun fiatlaşı ve zaruretleri kararlaştırılarak umumi fırka kongresine bir rapor halinde verilecektir.

Şimdiye kadar fırka teşkilâtı hakkında kafası genç ve namuslu kimselerden istifade edilecektir. Cumhuriyetin ve demokrasinin rehberi olarak yeni nesli yetiştiren

Teşkilât heyetinin toplandığı Halk fırkası merkezi

muallimler, fırkaya tabii âzalar teşkil ediyor.

Fırkada hiç bir tasfiye yapılmıyacaktır. Esasen fırkaya çekmiyecek âza alınmamıştı, binaenaleyh hukuk teşkilâtından beri çalışan hepsinin hükmünün tabii olduğu görülüyor.

Fırka muhtar intihabında hile tamamile serbest bırakacaktır.

Ali beyin gazetelere verdiği beyanatta yani teşkilâtın gayesi hakkında demiştir ki:

—Umumiyetle teşkilâtımızın gayesi, milli cidali yapan ve memleketin bütünlüğü ve istiklâlini temin eden müdafaayi hukuk cemiyeti ve onun meydana attığı Halk fırkasının kuvvet hayatiyetini ve inkişafiyetini yeniden fırkaya ve devlete milli devlet ve cumhuriyeti ve halk idaresini bu teşkilât itibarile tahkim ettirmeğe çalışmaktır.

Heyet, bugün ifa teşhisatında akşama kadar çalışacaklar.

Gazi Hz. nin seyahati

Reisicumhur Hz. dün Tokata vasıl oldular

Bugün devairi ziyaret ve halk ile temas edeceklerdir

Gazi Hz. nin Halk arasında çekilmiş bir resimleri

Sivas 21 (Hususi) — Reisicumhur Hz. burada spontane Kendi başına çok ilâhî tezahüratla karşılandı. Gazi Hz. nakle memulen beri sezâiçe çalışan operatörün vazifesini çok takdir etmişler.

Reisicumhur Hz. giderken büyük bir halk kütlesi tarafından teşyi edilmiştir.

Sivas 21 (A.A.) — Gazi Hz. müfettişliğinde bulunan zevatla saat 10,15 te Tokat'a hareket buyurmuşlardır.

Tokat 21 (A.A.) — Reisicumhur Hz. saat on'buçukta refakatlerindeki zevat ile Tokat'ı teşrif etmişlerdir. Belediye dairesi önünde cemiyetçe kendilerine iştirak eden halkın büyük tezahüratına iştirak buyurmuşlardır.

Belediyede öğle yemeğini yedikten sonra müteakiben Kalecikdere mevkii Hattat'a kadar otomobille gitmişlerdir. Cuma tatili olduğundan bugünü istirahatle geçirecek, yarın hafta ile temasta bulunacaklardır.

Polis teşkilâtı kuvvetlendiriliyor

Emniyeti umumiye müdüriyeti şark ve cenup vilâyetlerindeki polis teşkilâtının takviyesine karar vermiştir. Bu hususta alâkadar mühim bir grupa hazırlanmıştır. İstanbuldan 200 polis alınacak, bu vilâyetlerin polis kadrolarına ilâve olunacaktır.

İptidaî şekilde bir sanat

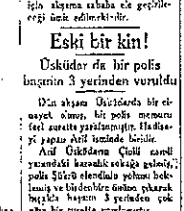
Balıkçılık mühim bir varidat menbaı olabilir

Yunan hükûmeti balıkçılığın inkişafı için bir şirketle anlaştı

Sirkeci iptidaî balıkçılık usulü

Balıkçılık bizde pek iptidaî bir haldedir. Memleketimizin üç tarafı denizle olduğu halde dahilde böyle durum sahil şehirlerde bile bol miktarda balık bulmak kabil olmuyor. Avrupada balık, fakir halkın başlıca gıdası iken bizde

Sirkeci iptidaî balıkçılık usulü

ise balık, yalnız zenginin bir kaç gününde pahasını ödemek suretile çok çıktığı zaman lüks bir balık diyebiliriz.

Bu garip vaziyet bir çok sebeplerle şimdiye kadar balıkçılığın ehemmiyetli varidat menbaları

Mebusun katili!

Hasanın Arnavutluğa kaçmak istediği anlaşılıyor

Tahkikat Mimar mahreci Nuri beyi öldüren kanlı Hasanın henüz yakalanamadığı münasebetle, Haber aldığımıza göre Hasan Arnavutluğa kaçmak üzere hudut civarında bir yere kadar gitmiştir. Hasanın gittiğiniz yer meydana çıktığı için akşama kadar ele geçirileceği ümit edilmektedir.

Eski bir kin!

Üsküdar da bir polis başının 3 yerinden vuruldu

Dün akşam Üsküdarda bir cinayet olmuş, bir polis memuru feci surette yaralanmıştır. Hadiseyi yapan Arif isminde biridir.

Arif Üsküdarın Çinili semti yanındaki karanlık sokağa girmiş, polis Şükrü efendinin yolunu beklemiş ve birdenbire önüne çıkarak beşaltı beşinci 3 yerinden çok ağır bir surette yaralamıştır.

Çinili polis merkezinde 2233 numarada kayıtlı olan Şükrü efendi evvelki bir kabe Tep tahkikatına yatırılmıştır. Yakalanan Arifin eski bir kin yüzünden Şükrü

[Kadınlar da muhtar olacak - Caricatures -]

— Bu ne çirkin efendim, böyle iki dikkim bir çekivirdi, gözde güzellik elde çiçek genç nadenizlanmaz mı?..

Levent Sahverdi Arşivi

EK : 14

Gazi Hz. dün Tokattan Samsunu teşrif ettiler, güzergâhta halk tarafından coşkun tezahüratla karşılandılar.

AKŞAM

Valiler arasında bazı tebeddülât icra edileceği şayiası devam ediyor.

Sene 13 — No: 4354 Telefonu İstanbul — 1555 PAZARTESİ — 24 Teşrinisani 1930 Telefonu: İstanbul — 1549 Fiatı 5 kuruş

Valiler arasında tebeddülât

Halk fırkası teşkilât heyeti temaslara başladı

Bu gün heyet Kaza ve nahiye ocak reislerinden izahat alacak

Dün Halk fırkası merkezinde yapılan içtima

Afyon mebusu Ali Şefik riyasetindeki Halk fırkası teşkilât heyeti dün de sabahtan akşama kadar fırka merkezinde çalışmıştır.

Teşkilât heyeti dün İstanbul merkez heyetile beraber bir içtima yapmıştır. İçtimada İstanbul eşkiyâ heyeti hesapları tasfiyâ olunmuş, Fırkanın şimdiye kadar İstanbulda tâkip ettiği mesai tarzı, fırkanın muhtelif cereyânlarile münasebatı ve saire hakkında uzun tetkikat yapılmıştır.

Teşkilât heyeti bugün de içtima edecektir. Bugünkü içtimada vilâyet idare heyeti âzasından başka kaza ve nahiye idare reisleri de iştirak edeceklerdir. Bu günkü içtimada kaza ve nahiyelerin şubelerin tarzları hakkında kaza ve nahiye ocakları mümessillerinden izahat alınacaktır.

Bu tetkikat bittikten sonra teşkilât heyeti İstanbul teşkilâtı etrafında bir program tanzim ederek işe başlayacaktır.

Dün geç vakit, spor teşkilât reisleri Ali bey ve arkadaşlarını ziyaret etmişlerdir. Fırka teşkilât heyetile sporcular arasındaki iki günlük temâs edilmesini memnuniyetle karşılamış, bu gibi faâliyetlere bir daha meydan verilmemesi için spor heyetini ilgâ etmişlerdir. Bundan başka, yakında toplanacak spor kongresi hakkında görüşmüşlerdir.

Yeni banka

9 milyon lira sermayeli bir banka yapılıyor

İzmir, 22 (Hususi) — Şehrimizdeki küçük bankalar birleşerek dokuz milyon lira sermayeli bir banka teşkilini kararlaştırmışlardır. Bu mesele etrafındaki müzakereler önümüzdeki iki haftaya kadar nihâyet bir neticeye varacaktır, henüz bankanın ismi belli değildir Bu banka sürrâa yeni ikrazatta bulunacaktır.

Kâzım Karabekir Pş.

Ankaraya hususî işlerinin için gelmiş diyor

Mefsuh Terakkiperver fırkası reislerinden Rafet paşa geçenlerde Ankaraya gitmişti.

Rafet paşanın bu seyahati bazı rivayetlere sebebiyet vermiş ve terakkiperver fırkanın yeniden diyarı için Rafet paşanın teşebbüste bulunduğu söylenmişti. Rafet paşa bu rivayetleri katî surette tekzib etmiş, hususî işleri için Ankaraya gittiğini söylemişti.

Dün gelen bir Ankara telgrafına göre Rafet paşadan sonra Kâzım kara Bekir paşa da Ankaraya gitmiştir. Kâzım kara Bekir paşa sorulan soruları

— Hususatı tetkiyesi için gitti. Seyahatinin başka manası yoktur... demiştir.

3 haydut..

Lambayı parçaladılar, yarayı alıp savuştular

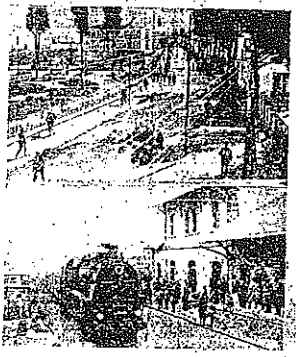
Evvelki gece Teşhaşında Gıyasi sokağında şayanı hayret bir vaka olmuştur. Gece saat 2 de kahveci Fahri efendinin dükkânına gelen sabıkalı Süleyman ve 2 arkadaşı kahveden para istemişler, menfi cevap alınca kahveyi alâfat etmişlerdir.

Sabıkalı ve arkadaşları, kahveci ile aralarında artı bulunan büyük lambayı camdaşlıya vurarak parçalıktan sonra tabancalarını çekerek "bir para yürütün" demişlerdir. Kahve müşterilerinden Panayi efendi hadisenin büyümesinden korkarak yanında bulunan 10 lirayı vermiş ve kimsenin sesini çıkarmamasını haydutlardan rica etmiştir.

Sabıkalı Süleyman 10 lirayı alınca arkadaşlarına dönerek: "10 lira ile bu gece iş geçiştirir, yarına Allah kerim" demiş ve arkadaşlarını alıp savuşmuştur. Polis bu haydutları aramaktadır.

Gazi Hz. Samsunda büyük tezahüratla karşılandılar

Halk sabaha kadar Büyük Reisin evleri önünde muhabbetkârane tezahüratta bulundu

Samsunda Gazi parkile istasyon binası

Amasya 22 (Hususî) — Gazi Hz. saat on buçukta, Turhala gelerek hususî trenle Amasyaya hareket etmişlerdir Turhal halkı istasyonda Gazi Hz. ini pancak suretile karşılamıştır.

Tren saat 12,30 da Amasyaya muvasalat etmiş ve istasyonda binlerce halk Reisicumhur Hazretlerini alkışlamışlardır.

Gazi Hazretleri Amasya belediyesinde öğle yemeğini yemişlerdir.

Amasya orta mektebini geçmiş dershanelerde talebeye suallar sormuştur. Gazi Hz. nin birinci sınıfta talebeden kaldığı bir çocuğa irat ettiği suallerle talebenin cevaplarını tashihen verdikleri itahat bilhassa Türk tarihi ile Anadoluya Ekerine ve Mısıra gelen ilk Türklerin kadim medeniyetleri ve mezgeleri hakkında çok canlı bir ders mahiyetinde idi.

Mektepten sonra Cumhuriyet Halk Fırkasında Fırka azalarını ve halk mümessillerini kabul buyurarak memleket işleri hakkında uzun müddet baıs halde ve irşadatta bulundular. Reisicumhur Hazretleri saat 17 de hususî trenle Samsuna hareket buyurmuşlardır. Halk tarafından hararetle alkışlanmıştır.

Samsunda iki gün kalacaklar ve kendi erkânile Rauuf bey'e misafirhanelerinde Samsun valisi Kâzım Paşa Gazi Hazretlerini Amasyada karşılayacaklar.

Havza 22 (Hususî) — Reisi cumhur Hz. Samsun'a geçecekleri Havza istasyonunda halk tarafından şiddetle alkışlanmışlardır. Gazi Hz.

(Devamı ikinci sahifede)

Maarif vekili ile mülâkat

Vekil B. muhtelif maarif işleri hakkında ne diyor?

Mekteplerde mücazat, mükâfat meselesi, imtihanlar, muallim birlikleri, köy mektepleri, sahne hayatı..

Ankara muhabirimizden:

Kapıyı vurarak içeriye girdim. Maarif vekili Esat bey nezih bir tavırla bana yer gösterdi. Esat bey çok sıcak çok hayımlı bir hocadır. Kendilerinden maarif işleri hakkında bazı izahat rica ettim. Suallerime vazih cevaplar verdi. Bir aralık mektep, ceza ve sicil meselesi, imtihanlar mevzularından oldu. Esat beyin bunlarda çok yayan dikkat fikirleri var. Maarif vekili diyor ki:

— Talebenin muntazam ve müntehimî bir faaliyete sevkedecek surette içtimai hayatını tanzim etmiş ve manevi havasında yazılı perestlik, intizam, inzibat,

(Devamı ikinci sahifede)

Maarif vekili Esat bey

Sütten ağzı yanan... — Ayranı üfüyerek içer !..

EK : 15

Hâkimiyeti Milliye

T. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ KÜTÜPHANESİ

No. 3707 On birinci sene. — CUMARTESİ 22 TEŞRİNİSANİ 1930 — Her yerde 5 kuruş

Gazi Hz. Tokat'a Vâsıl Oldular.

Gündelik.

TÜRKİYENİN HARİCİ POLİTİKASI.

Cenevre: 14/11/930.

Cenevre'de Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyle görüşen Quotidien gazetesinin muhabiri otelden çıkarken diyor ki:

"— *Vekilin anlattığı şeyler çok mühimdir, çok enteresandır, hemen bunları gazeteme vermeliyim. Çok umarım ki, bu beyanat, milletler arasındaki güzel münasebatı ihlale çalışan tahrikâtçıların, ifsat ettiği havayı düzeltecektir.*„

Filhakika son zamanlarda Türkiyenin harici siyasetine dair yeniden türlü türlü uydurma haberler neşredenler vardır. Hele fena bir niyetle hasımlarımız tarafından ağızdan ağıza, kulaktan kulağa fısıldanan asılsız rivayetlerin had ve hesabı yoktur: Güya Türkiye, Rusya ve İtalya ile gizli ve askeri muahedeler yapmış. Harpten evelki ittifak ve itilaf politikasına avdet etmiş. Başında İtalya bulunan ve Macaristan, Bulgaristan, Yunanistan hükûmetlerinin teşkil ettiği bir siyasi bloka dahil olmuş, Hasılı Türkiye, tecavüzi bir politika takip ediyor! Maattessüf bu gibi dedikodulara inananların sayısı az değildir, Konuşmalarımız arasında birçok zevat tarafından bu meselelere dair sorgulara maruz kaldık, Quotidien gazetesinin muhabiri bile, hariciye Vekilimize aynı zemin dahilinde bir sual sormuştu. Anlaşılıyor ki en bariz hakikatleri dünyaya anlatmak için mütemadiyen mücadele etmek mecburiyetindeyiz. Hele Türkiye'ye ait hakikatler, taliiferinin icabından olacak, dünyada çok geç ve çok güç anlaşılıyor. Hakikatte harici politikası en ziyade vazih olan devletler arasında birinci derecede Türkiye'yi saymak lâzımgeliyor.

Cümhuriyet Türkiyesi; senelerdenberi takip ettiği sulh ve itilaf politikasında samimane ve musırrane devam ediyor. Vaziyeti değiştirmek için ortada hiç bir sebep görmüyor, Harpten evelki askeri ittifak ve itilaf siyasetlerine asla taraftar olamayız. Bu politika, eski

(Devamı 2 inci sayfada.)

Gazi, Dün Sivas Halkıyle Saatlerce Görüştü ve Mektepleri Gezdi.

Sivas Kongresinin Toplandığı Salonda Büyük Gazi'nin Tahassüsleri.

Sivas, 21 (H.M.) — Gazi Hz. maiyetlerinde bulunan zevatla beraber saat onu on beş geçe Tokata hareket etti.

Sivas, 20 (A.A.) — Reisicümhur Hz. geceyi Gemerek İstasyonunda trende geçirmişler öğle yemeğini de trende yemişlerdir. Gazi Hz. saat 14 te Sivasa muvasalat buyurmuşlar, meratim yapılmaması hakkındaki emirlerine rağmen kadın erkek büyük bir halk kütlesi tarafından selamlanmışlardır. Güzel havada bir müddet halk ile beraber yürüdükten sonra otomobille hükûmet dairesini teşrif etmişlerdir.

Sivas, 20 (A.A.) — Reisicümhur Hz. hükûmet dairesinde bir müddet Şükrü Kaya, Recep Beyler ve Sivas valisi ile görüşmüş kolorduyu, belediyeyi ziyaretten sonra kız muallim mektebini ve liseyi teşrif etmiştir. Ziyaretler perşembe tatiline tesadüf ettiğinden talebe ile dersanede temas mümkün olamamıştır.

— Kız muallim mektebinde yatakhaneleri gezmiş, ayrılırken kendisini selamlamak için birikan talebeden birkaçı ile ve talebe mevcudu hakkında mektep müdürü ile konuşmuştur. Lisede Sivas kongresi esnasında kendisine tahsis olunan ve aynı eşya ile olduğu gibi muhafaza edilen odayı ve tarihi kongre salonunu ziyaret eylemişlerdir.

Gazi Hz. bu masanın yeri şurası idi, ilk nutkumu burada söyledim. Bir münakaşadan sonra lüzum hasıl olduğu zaman bu kürsüye çıktım, diyorlar, o vakit arkadaşlarından kimlerin nerelerde oturduğunu, o günü ait hatıraları heyecanla anlatıyorlardı. Salonu 1928 eylülü yirmisinde ziyaret ettikleri zaman defterde şu cümleyi yazmışlar:

"İlk kongremizin toplandığı salonu görmekten çok mütehassis oldum.„

Bugünkü ziyaretlerinde bu satırların altına şu cümleyi yazdılar:

"Bugün de aynı tahassüs aynı kuvvetle devam ediyor.„

Liseden talebenin alkışları arasında çıktılar ve C. H. Fırkasını teşrif buyurdular. Reisicümhur Hz. burada fırka azalarını kabul buyurarak kendilerine Kayseri'de olduğu gibi Halk Fırkasının milletin menafii âliye ve müstakbelesi için yaptığı büyük inkılaplardan bahsetmişler, memleket ahvali hakkında görüşüp irşadatta bulunmuşlardır. Sivasta Serbest Fırka teşekkül etmemiş olduğundan kabul buyurduğu zevat arasında münferit muhalefeti temsil eden kimse yoktu.

Sivas, 20 (A.A.) — Reisicümhur Hz. C. H. Fırkasından sonra kendisini görmek için bekliyen binlerce halkın alkışları arasında yürüyerek Vali konağına gitmişler ve yolda halktan bazılarile konuşmuşlardır. Gazi Hz. Vali konağında halk mümessillerinden ve vilayet erkânından bazılarile akşam yemeğini yiyecek ve burada misafir kalacaklardır. Yarın sabah otomobillerle Tokat'a hareket buyuracaklardır.

Sivas, 21 (H. M.) — Reisicümhur Hz. 12,30 da Çiftlikten geçerek Yıldızeli istikametinde yollarına devam ettiler.

Tokat, 21 (A.A.) — Reisicümhur Hz. saat 16 te maiyetlerile birlikte şehrimizi teşrif etmişlerdir.

YIKICI RUHA MÜSTAHAK BİR CEZA.

ZEKERİYA BEYİ ARKADAŞ VE AKRABALARI TERK EDİYORLAR.

Gazetemize gönderilen bir mektuptan anladığımıza göre Resimli Ay Matbaası Türk Limited Şirketi şerikleri bulunan Son Posta gazetesi ve Resimli Ay mecmuası sahibi Zekeriya Beyden ayrılmağa karar vermişlerdir. Zekeriya Beyi son zamanlarda gazete ve mecmuasında neşretmekte olduğu muzır yazılar dolayısile terketmeğe karar veren arkadaşları bu mektuplarının bir yerinde diyorlar ki:

"Son zamanlarda "Resimli Ay„ mecmuasının memleket ve halkın ihtiyaçlarını tatmin etmiyen Kübne mevzulara, manasız yazılara kestirildiğini gören müessesemiz, arkadaşlarımızın vaziyetine elbette vermiş ve artık Resimli Ay mecmuasını çıkarmamağa karar vermiştir.„

İSTANBULA FIRKA TEŞKİLATINA GİDENLER.

İstanbul Cümhuriyet Halk Fırkası teşkilatını yapmaya memur Afyon Mebusu Ali ve Tekirdağı Mebusu Cemil Beyler dün akşam İstanbula gitmişler ve mebus arkadaşları tarafından teşyi edilmişlerdir.

İstanbul, 21 (Telefon) — Ali ve Cemil Beyler geldi. Kendisini İstanbul'da Cümhuriyet Halk Fırkası erkânile ve dostları istikbal etti. Doğruca Cümhuriyet Halk Fırkasına gittiler.

TERKOS ŞİRKETİ MESELESİ ŞEHİR MECLİSİNDE GÖRÜŞÜLDÜ.

İstanbul, 21 (Telefon) — Terkos meselesi dün şehir meclisinde hararetle müzakere edildi. Fesih veya mübayaa şekillerinden birinin tercihi vekâlete ait olmak üzere şirketin ortadan kaldırılması ittifakla karar verildi.

SİVAS ŞEHRİNİN GÖRÜNÜŞÜ.

Ankara İki Gündür Niçin Susuz!

MAMAK KÖYÜNDE KÜÇÜK BİR HEYELAN SU BORULARINI TAHRİP ETTİ.

Ankara iki gündür susuzdur. Bunun sebebi Mamak köyünde küçük bir heyelandır.

Şehre gelen sayısı boruları Mamak civarından geçmektedir. Buradan geçen boru altı yüzlük ve yerin dört metre altındadır.

Yağmurlar tesirile orada arazi ve kayalar yerlerini değiştirmiş ve bu yüzden bu büyük boru iki yerinden kırılmıştır. Birinci kırık tamir edilmiştir, ikinci kırık tamir ediliyor. Tamir bu akşam biter ve borulara su verilecektir. Boruların dolması için bir gün kadar geçecek ve yarın halk şehir suyunu alabilecektir. Bu müddet zarfında, ancak Hamamönü ile Musevi mahallesi arasındaki Hamam çınarı çeşmelerinden su tedarik edilebilecektir.

ANKARA — İSTANBUL — BERLİN TELEFONU İÇİN.

Ankara — İstanbul — Berlin arasında telefon mükâlemeleri tesisi için bir alman şirketinin hükûmete müracaat ettiği malûmdur. Yaptığı ilk tetkikata nazaran bu iş için ilk hamlede (6 M) bin lira kadar bir masrafa ihtiyaç görülmektedir. Posta ve Telgraf yeni bütçesinin hükûmet tarafından müzakere ve tetkikine başlandığı zaman bu mesele de mevzu bahsedilecektir.

ANKARA MEKTEPLERİNİ TEFTİŞ

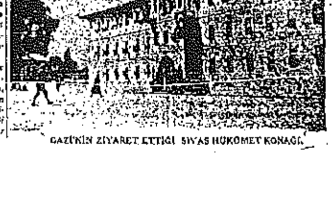
Ankara mekteplerini ve millet mektepleri sınıflarını teftiş eyliyen Maarif Vekili Bey muallimlerin faaliyet ve gayretlerinden memnun olmuş ve takip olunan terbiyevi usulleri tasvip etmekle beraber teşvik ve terbiyede icap eyliyen talimat vermiştir.

ANKARA BAĞLARINI TETKİK İÇİN.

Ankara civarı bağlarında tetkikat yapmak ve tesis edilmekte olan Ankara asma fidanlığında fennin iktiza ettirdiği ağaçların tayin ve tesbiti için Erenköy amerikan asma fidanlıkları müdürü Burhan Bey şehrimize gelmiştir. Şehrimizde bir hafta kadar kalacaktır.

GAZİ'NİN ZİYARET ETTİĞİ SİVAS LİSESİ.

GAZİ'NİN ZİYARET ETTİĞİ SİVAS HÜKÛMET KONAĞI.

Levent Şahverdi Arşivi

EK : 16

Hâkimiyeti Milliye

No. 3363: On birinci sene. PAZAR 23 TEŞRİNİSANİ 1930 Her yerde 5 kuruş

Büyük Gazi Bu Sabah Amasya'ya Gitti.

Gündelik.

FESİHTEN SONRA.

S. C. Fırkası mantıkın, memleket menfaatinin, inkılâp prensiplerinin ve hâdisatın iycap ettirdiği veçhile bozulup dağıldı. Fethi B., yalnız bu fesih kararını verirkendirki, eskisi vuzuh ve isabet gösterdi.

Gerçi bu hâdiseden ne hükûmet ricalinin, ne de belli başlı fırka erkânımızın meserret ve iftihar duyacaklarını tahmin ederiz. Hesap vermekten korkmıyan ve yaptıklarından nadim olmıyacak kadar nefislerinden emin bulunan kimseler için murakabe ve münakaşa vicdana haz ve ferahlık veren bir şeydir. Eğer S. C. Fırkası bu vicdan hazzını daha uzun müddet temin edememişse, bu, ne bizim böyle bir rejime liyakat kesbetmemiş olmamızdan, ne de S. C. Fırkası teşkilatının inkişaf sahasında her hangi bir mania ile çarpışmış bulunmasındandır. S. C. Fırkası kendi başındakilerin zâflan, yanlışlıkları, idaresizlikleri yüzünden inhilâl etmiştir.

Neşrolunan beyannamede, fesih kararının yegâne sebebi olarak "Gazi Hz.ile karşı karşıya gelmek" mahzuru ileri sürülüyor. Hemen söyliyelim ki, eğer bu fırkanın başında bulunanlar, kendi teşkilatlarının içinde inkılâp prensipleriyle taban tabana zıt bir takım gizli emeller besliyen politika serserilerinin, şüpheli demagogların sokuluşlarına mani tedbirleri alsalardı; daha ilk adımda en çirkin şekillerde tecelli eden sokak nümayişlerine meydan vermeselerdi Gazi Hz. ile *karşı karşıya* gelmek mahzurlarından ilelebet uzak kalırlardı.

Bu yüzden, Fethi Beyin, daha ilk adımda içinden çıkılmaz bir maceraya sürüklediğini yazanlardan biri de bendim. İzmir seyahatinin ertesi günlerinde neşrettiğim bir makalede diyordum ki: "Zavallı Fethi Bey, bütün manasiyle devlet otoritesi, milli nizam ve vatan birliği aleyhine patlıyan bir küçük ihtilâl hareketinin bayrağı olmuştur. Şimdiye kadar siyasî hayatı hiç bir hiffetin izini taşımıyan bu adam, bu çirkin maceranın batırasını bize unutturmak için acaba ne yapacak?"

Hiç bir şey yapmadı. Kendisini, akla hayret veren bir lakaytlikle bu kirli selin girdapları arasına bırakıverdi. Boğulduğu gün, hâlâ temiz havalı bir yüksek tepenin üstünde durduğunu iddia ediyordu!

Bir kere daha zavallı Fethi B.! deyip bu hazin sayıfayı kapayalım.

S. C. Fırkasının dağılması ile ne münakaşa hürriyeti, ne murakabe hakkı kayboluyor demektir. Bütün bu haklara, bu hürriyetlere C. H. Fırkasının sinesi dalma açıktır ve açık kalacaktır. Milliyetçi inkılâp zümresine mensup bütün vatandaşlar bu haklardan ve bu hürriyetlerden istifade edecektir. Fakat mürtecilere, halkın ıstırabını istismar eden demagoglara, başlarını koyunlarında taşıyan hezeleri, inkılâp müesseselerini taşlıyan sokak serserilerine söz söylemek, bağırıp çağırmak müsaadesini aslâ vermiyeceğiz, aslâ vermemeliyiz.

Yakup KADRİ

Reisicümhur Hz. Tokat'ta

Büyük Gazi Yarın Samsun'u Teşrif Edeceklerdir.

Büyük Gazi'nin ziyaret ettiği Tokat'ın umumi manzarası.

Reisicümhur Hazretleri dün geceyi Tokat'ta geçirdikten sonra bugün sabah leyin Amasya'ya hareket etmiştir. Tokat ile Amasya arasındaki telgraf hattında arıza olduğu için gazetemizi tabı verinceye kadar Amasyadaki temasları hakkında tafsilat almak imkânı hasıl olamadı. Mevcut malûmata göre Reisicümhur Hazretleri bugünü Amasyada geçirecekler ve yarın Samsunu teşrif edeceklerdir. Bu teşrif haberi bütün Büyük bir sevince gark olmuştur. Bütün Samsun, Büyük Gaziyi selamlamak için sabırsızlıkla bekliyor.

Bu sabahtan itibaren aldığımız telgrafları aşağıya yazıyoruz:

GAZİ TOKATTA.

Tokat, 21 (A. A.) — Reisicümhur Hz. nin Tokat'ı teşrifleri esnasında Belediye dairesi önünde coşkunca kendilerine intizar eden halk tarafından heyecan ve muhabbetle alkışlanmışlardır. Belediyede eğle yemeğini yedikten sonra misafir kalacakları Tokat mebusu Mustafa Beyin evine gitmişlerdir. Cuma [illegible] olduğu [illegible] istirahatle geçirecek yarın halk ile temasta bulunacaklardır.

Gazi Hz. diyorlar.

Tokat'ın Belediye dairesi.

GAZİ HAZRETLERİNİN TOKATTAN HAREKETİ.

Tokat, 22 (H. M.) — Reisicümhur Hz. bu sabah saat [illegible] Tokat'tan Amasya'ya hareket etmişler ve halk tarafından hararetle teşyi olunmuşlardır.

SAMSUN'DA GAZİ'YE İNTİZAR.

Samsun, 22 (H.M.) — Reisicümhur Hazretleri, yarın şehrimizde bulunacak

CUMHURİYET HALK FIRKASI TEŞKİLATI İÇİN.

Cümhuriyet Halk Fırkası teşkilatile alâkadar olmak üzere vilayetlere gidecek heyetlerden Çankırı ve Kastamonu mıntakası heyeti de bugün Ankaradan hareket edecektir.

Bu heyet Erzurum mebusu Nafi Atuf ve Kastamonu mebusu Refik Beyler den teşekkül [illegible].

Viyolonist Ekrem Zeki Bey

Su Borularının Tamiri Devam Ediyor.

BELEDİYE VE VİLAYETİN BÜTÜN VESAİTİ MAMAKTA ÇALIŞIYOR.

Mamak köyünde kayaların tazyiki ile kırılan altı yüz milimetrelik su borularının tamiri devam etmektedir.

Vilayet ve Belediyenin bütün fenni vasıtaları ve amelelesi iki gündür orada çalışmaktadır. Kırılan borular tam dört metre toprağın altında olduğundan, tamirat için tahtezzemin beşinci metrede çalışılmaktadır. Mühendis ve ameleler bellerine kadar çamur içinde, kırılan boruları çıkarmağa ve yeni boruları koymağa uğraşıyorlar.

Tamiratın bir an evel bitirilmesi için azami faaliyet sarfolunmaktadır.

ANKARADA KADASTRO.

HARİTALARI ÇABUK BİTENLERİN KADASTROCULARA MUKABELESİ.

Dört senedenberi Ankara şehrinde de kadastro ameliyatı yapılmakta olduğu malûmdur. Bu müddet zarfında şehrin büyük bir kısmının kadastro ameliyatı bitmiş yani bu mıntakadaki gayri menkullerin sahipleri tayin ve tesbit edilmiş harita ve plânları tersim olan yeni tapu senetleriyle beraber sahabına tevzi edilmiştir.

Bu ameliyatta şehirdeki gayri menkul ashabına birçok istifadeler temin etmişler, vakit ve nakit sarfını istilzam eden mahkemeye müracaattan birçok vaziyetlerde vareste kalmışlardır.

Şehrin Dumlupınar mahalle ve mıntakasının kadastrosu da bilhassa ahalinin gösterdiği rağbet ve kolaylıklar yüzünden yedi günde süratle ikmal edilmiştir. Bundan memnun kalan ahali kadastro işleri erkân ve memurinine bir ziyafet vermişlerdir.

HİLALİAHMER BALOSU TERTİP HEYETİ.

HEYET, KÂZIM PAŞANIN RİYASETİNDE TOPLANDI.

Hilaliahmer balosu tertip heyeti, Hilaliahmer Merkezi Umumisinde Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşanın riyasetinde toplanmıştır. Balo 31 kânunuevel gecesi verilecektir. O zamana kadar Reisicümhur Hazretlerinin teşrifleri ihtimali vardır. Balonun muhtelif hazırlıkları aza arasında taksim olunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE BUGÜNKÜ İÇTİMA.

Büyük Millet Meclisi bugün on dörtte İstanbul Mebusu Nurettin Ali Beyin riyasetinde toplanmış ve Milli Müdafaa Vekâletine ait bir mukavele kanununu kabul ettikten sonra perşembe günü içtima etmek üzere celseye nihayet vermiştir.

YUNAN MECLİSİNDE.

TÜRK — YUNAN MUAHEDESİ MECLİSE VERİLDİ.

Hariciye Nazırının Mühim Nutku.

"MİSAK, CİHAN HUZURU İÇİN DE EHEMMİYETLİDİR."

Atina, 21 (A.A.) — Hariciye Nazırı, Ankara itilafnamelerinin tasdiki hakkındaki kanun lâyihasını mebusan meclisine tevdi ederek misakın yalnız Türk — Yunan sulhu için değil bütün cihanın huzuru için olan ehemmiyetini kaydetmiştir. Nazır müzakeratın bir tarihçesini yapmış ve Ankarada Kont Bethlen'e tesadüfünün seyahatinin gahil sebepler dolayisile teahhüründen ve ticaret muahedesini tahrire memur olan komisyonun mesaisini ikmal edememesinden ileri geldiğini izah etmiştir. Bu suretle 20 teşrinievelde yapılması icap eden ziyaret Bethlen'in ziyareti için daha evel tesbit edilmiş olan 27 tarihinde mümkün olabilmiştir. Nazır demiştir ki:

— Misaki akdetmek ihtiyacı ve sulh muahedenamelerinin temmuzu iki millet için yeni bir refah devresi açan itilafın tahakkukunu kolaylaştırıyor.

HARİCİYE NAZIRININ NUTKU.

Atina, 21 (A.A.) — Hariciye Nazırı M. Mihalakopulos Türk — Yunan dostluk, bitaraflık, tahkim, ve hakem muahedelerinin, bunlara mülhak olup bahri tahdidi ait bulunan protokolun ve bir de Türk — Yunan ticaret ve konsoloshane mukavelelerinin tasdikini meclise tevdi ederken çok alkışlanan bir nutuk irat etmiş ve bunda son seneler zarfında Yunanistan tarafından akdolunan doku misakı ikmal ve itmam eden Türk — Yunan misakının yalnız Türkiye ve Yunanistan için değil bütün Avrupa için ve belki de mübalağasız olarak hatta bütün cihan için istisnaî bir kıymeti haiz olduğunu söyledikten sonra mezkûr misakın her iki milletin arasında, ruhuna ve ihtiyacına tekabül ve tevafuk ettiğini ve bundan dolayı belki de Lokarno misakından da büyük ehemmiyeti haiz bulunduğunu mübalağasız olarak söylemek caiz olduğunu ilave eylemiştir. Mumaileyh Ankara mülakatı esnasında vuku bulan tezahüratın derecei hararet ve samimiyetinin bütün intizarları [illegible]

(Devamı 4 üncü sayıfada)

EKREM ZEKİ BEYİN KONSERİ.

GENÇ SANATKÂR TAKDİRLE KARŞILANDI.

Paris Ekolnormalinde musiki tahsilini bitiren Viyolonist Ekrem Zeki B., dün akşam Musiki Muallim Mektebinde bir konser vermiştir.

Piyano ve sonra harp ile birlikte Bach'ın, Tartini'nin, Paganini'nin, Papa'nın, Novaçek'in, Akron'un, Korsakof'un, Ost'in ve Ravel'in parçalarını muvaffakıyetle çalmıştır.

Konserde Maarif Vekili Esat B., Büyük Erkânı Harbiye İkinci Reisi Asım Pş. ve diğer Erkân ve Ümera vardı. Hazırun genç sanatkârı takdirle alkışladı. Dinleyenler arasında en derin heyecanı duyduğu gözlerinden okunan insanı sanatkârın babası viyolonist Zeki Beydir. Hayatını memlekette garp musikisinin tamimine, bilhassa bağlısı vasıtası olan orkestranın tekâmülüne ve ilk musiki mektebine hasreden Zeki B. cidden derin bir iftihar duymakta haklı idi.

Musiki Muallim mektebinin, garp tekniğinin kuvvetli alemdarlarından biri olan Ekrem Zeki Beyi tebrik ederiz.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN TARİH ANLAYIŞI

Dr. Zafer GÖLEN*

ÖZET

Atatürk Milli Mücadele'nin hemen ardından çok köklü yenileşme hareketlerine girişti. Yapılan çalışmalar şekli olmaktan ziyade içerikle ilgiliydi. O Türk Milleti'nin Dünya ulusları Arasındahak ettiği yeri almasını arzuluyordu. Bir taraftan yeni kurulan ülkenin temelleri bina edilirken, diğer taraftan ülkenin yurt dışındaki prestij ve konumunun düzeltilmesi için de yoğun çaba sarf ediyordu. XX. Yüzyılın başında Batı, Doğu dünyasının tamamına, tabii olarak Türklere de ikinci sınıf insan muamelesi yapıyor, bu tavrı her fırsatta dile getiriyordu. Bu durumu yakından bilen Mustafa Kemal, Türklere isnat edilen kimi zaman hakaret seviyesine varan ithamlara karşı koymak, Türk Milleti'nin gerçek kimliğini dünyaya tanıtmak, ülkede var olan kronolojik tarih anlayışından kurtulmak, sosyal tarih anlayışına geçmek için yoğun tarih çalışmaları yapılmasına karar verdi. Yapılan çalışmalar sonucu "Türk Tarih Tezi" ortaya atıldı. Türk tarihinin İslam veya Osmanlı tarihiyle sınırlı olmadığı, en az İslam sonrası tarih kadar başarılarla dolu bir İslam öncesi Türk tarihinin varlığı ortaya çıkarıldı. O tarihin sadece kronolojiden ibaret olmadığını belirterek, Türk tarihinin kültür ve uygarlığını ortaya çıkarmayı hedef edinen bir çalışma planı doğrultusunda tarihin beşeri yönünün ortaya çıkarılmasını, Türk tarihçilerine görev olarak verdi. Bu amaçla 1931 senesinde Türk Tarih Kurumunu kurdu. Tarihin hem milli hem de evrensel yanına dikkat çekerek, tarihin milletler arasında dostluk ve barış için kullanılması gerekliliğine kuvvetli bir biçimde vurgu yaptı. 1938'deki ölümüne kadar da tarihe olan ilgisi hiç azalmadı, aksine kendi döneminde yapılan tüm tarih çalışmalarının ya içinde yer aldı ya da yapılanları çok yakından takip etti.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Türk Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Türk Tarih Tezi, Evrensel Tarih.

---

* Burdur Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

Atatürk undertook very radical innovation movements just after the Turkish National Struggle for Independence the shape. He wished that the Turkish Nation would take its right position among the World Nations. The foundations of the new-established country were built, and at the same time he made an intensive effort in order to correct the country's prestige and position abroad. At the beginning of twentieth century, the West treated all the East, naturally including the Turks, as the second-class people and expressed this in every chance Mustafa Kemal, who was quite awere of this condition, made the decision that history should be studied intensively in order to oppose the accusitions of Turks (by the West), which sometimes reached the level of insult; to introduce the real identity of the Turkish Nation to the World; to get rid of the current understanding of chronological history and to pass to the understanding of social history. The Turkish History Thesis was suggested as a result of the studies which had been carried out. It was brought to light that the Turkish History was not limited with the Islam History or Ottoman History and before the Islam there had been a Turkish History which was full of at least as many accomplishments as the Post-Islam History. He pointed out that history did not only consist of chronology, and charged the Turkish historicians with thw duty of revealing the contributions of human beings to the history in the direction of a studying plan that aimed at revealing the culture and civilization of the Turkish History. To achieve this goal he founded the Turkish Historical Society in 1931. Attracting attention to both national and universal sides of history, he emphasized that history had to be used for international friendship and peace. His interest in history had never become less till his death in 1938, on the contrary he participated in all of the historical studies which were carried out in this time or followed the studies at close range.

Key Words

Atatürk, Turkish History, Turkish Historical Society, Turkish History Thesis, Universal History.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı Osmanlı aydınları milliyetçilik düşüncesinden etkilenmişti. Bu aydınlara göre devletin kurtuluşu, dayandığı asıl zümre olan Türklerin her alanda ön plana çıkarılmasıyla gerçekleşebilirdi. Onlara göre Türkçülük mutlaka benimsenmeli ve uygulamaya konulmalıydı. Çünkü devletin hakimiyeti altındaki diğer uluslarla karşılaştırıldığında kendine verilen görevi eksiksiz yerine getiren ve cepheden cepheye koşanlar sadece Türklerden oluşmaktaydı[1]. Bu nedenle o zamana kadar küçümsenen, pek dikkate alınmayan Türkler[2], devlet kurumlarında hak ettikleri yerlere gelmeliydi. Bu düşünceler kimi zaman gündeme geldiyse de Osmanlı Devleti varlığını devam ettirdiği sürece tam bir uygulama alanı bulamamıştır[3].

Osmanlı Devleti büyük umutlarla girdiği I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkınca, Türk aydınlar yeni bir değerlendirme yapmak zorunda kalmışlardır. Zira devlet büyük oranda toprak kaybetmiş, çok şey beklenen cihat ilânı hiç bir işe yaramamış, sadece İngilizlerin biraz telaşlanmasına yol açmıştı. Bu gelişme Osmanlı Devleti'nin ve onun yöneticisi halifenin İslâm dünyasındaki psikolojik üstünlüğünün sonunu simgelemekteydi. Gelişen olaylar ve Anadolu'daki İstiklâl Mücadelesi'nin baskısı altında toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi, Türk nüfusun çoğunlukta olduğu yerleri *"vatan"* ve ulaşılması hedeflenen gayeyi de

---

1 Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarihi Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul 1996, s.60-72; Ülkede Türkçülüğün yaygınlaşmasında Balkan Savaşları'nın çok büyük etkisi olmuştur. Nuri Doğan, **Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)**, İstanbul 1994, s.88-92.

2 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çeviren Metin Kıratlı, Ankara 1991, s.1; Philip Mansel, **Dünyanın Arzuladığı Şehir Konstantinopolis 1453-1924**, Çeviren Şerif Erol, İstanbul 1996, s.6; Turhan İlgaz, "İdraksız Osmanlı", **Düşünen Siyaset**, S.7-8, Ankara 1999, s.85-86; Türk-Osmanlı ilişkisi üzerine yoğunlaşan tartışmanın sentezi için bakınız, Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti Hakkında-Kuruluşunun 700. Yılı Münasebetiyle-", **Cogito**, S.19, İstanbul 1999, s.86-90.

3 Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara 1991, s.33-36; Hakkında kısa bir analiz için bakınız; Etienne Copeaux, **Tarih Ders Kitaplarında(1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, Çeviren Ali Berktay, İstanbul 1998, 25-26.

Levent Sahverdi Arşivi

"milli sınırlar" olarak ilan etti. Bu tavır önemli bir siyasal ve düşünsel dönüşümdü. O güne kadar kendini imparatorluk olarak gören devlet, kendine milli bir sınır tayin etmekte ve o toprakları kurtarmayı, daha da fazla ilerlememeyi öngörmekteydi. Böylece son Osmanlı meclisi tek bir millete dayanan ve sınırları Anadolu olan üniter devlet yapısını kendisine hedef olarak koymuştur. Bu hedef 1918'de Mustafa Kemal tarafından ortaya atılmış, ancak sultan Vahdettin tarafından onaylanmadığından uygulanamamıştır[4].

Osmanlı Mebusan Meclisi'ni böyle bir karar almaya, milli bir vatan sınırlarını kabul etmeye zorlayan neden, Mustafa Kemal'in Anadolu'da yaptığı çalışmalardı. Mustafa Kemal daha Kurtuluş Mücadelesi'nin başlangıcı sayabileceğimiz Amasya'da iki şeyi kuvvetle vurgulamıştır: *"millet"* ve *"vatan"*. Millet ve vatandan kasıt, Türk milleti ve Türk yurdu yani Anadolu idi. Amasya'da üzerinde durulan konular Erzurum ve Sivas kongrelerinde de aynı kuvvet ve kararlılıkla dile getirilmiştir[5].

Büyük fedakârlıklarla geçen Kurtuluş Mücadelesi sonunda *"Misâk-ı Milli'de"* kabul edilen sınırlara ulaşılmış ve 29 Ekim 1923'te yeni Türk Devleti'nin kurulduğu tüm dünyaya ilân edilmiştir. Genç cumhuriyet savaş alanlarında kazandığı başarıyı Lozan'da siyasal alanda da perçinleyerek bağımsız dünya devletleri arasındaki yerini almıştır. Ancak Mustafa Kemal'in de dediği gibi, *"savaş yeni başlıyordu"*. Ülke ve millet her alanda hizmet bekliyordu. Fakat daha da önemlisi o zamana kadar tebaa olarak yaşamış olan halka millet şuurunun verilmesi gerekiyordu. Bunun için halkın öncelikle eğitilmesi ve dünyadaki çağdaş yaşam düzeyine çıkartılması gerekliydi. İmparatorluk zihniyeti içinde yetişmiş insanlardan bir millet ortaya çıkarmak oldukça zor bir deneyimdi. Bu nedenle Atatürk bu

---

4 Cihat ilanı ve gelişmeler için bakınız, Mete Tunçay, **Cihat ve Tehcir**, İstanbul 1991, 10-55; Mustafa Kemal'in düşünceleri için bakınız, Philip Mansel, **Sultanların İhtişamı**, Çeviren Nigâr Alemdar, İstanbul 1998, s.113, 119; **Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler**, Yayına Hazırlayanlar Bayram Kodaman-Hasan Babacan, Isparta 1998, s.7; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.III, K.3, Ankara 1991, s.398-416.

5 Dönemin gelişmeleri ve ayrıntılar için bakınız, **Nutuk**, s.19-225; Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul 1982, s.177-202.

Levent Sahverdi Arşivi

deneyimi gerçekleştirirken kendisine en fazla yardım edecek tarihi araştırmaya ve araştırtmaya başladı. Onun tarih araştırmalarına yönelmesinin tek sebebi bu değildi. Avrupalı tarihçiler bazen çalışmalarında Türk milletine hakarete varacak tarzda saldırıda bulunuyor, fakat kendilerine gerekli cevaplar verilemiyordu. Mustafa Kemal bu saldırıların asılsızlığının bir an önce ortaya konması için tarih çalışmalarının kaçınılmaz olduğuna inanıyordu.

A. Atatürk'ü Tarih Araştırmaları Yapmaya Yönelten Nedenler

1. Batılı Tarihçilerin İddiaları

a. Türklerin Sarı Irktan Oldukları İddiaları

Avrupa'da yeniçağ sonlarında dünyadaki insanlar ileri ve geri zekâlı olarak çeşitli tasniflere tabi tutuldu. İddia sahiplerine göre en zeki ırk beyaz ırk idi. Ardından sarı, siyah, kızıl ırka mensup olanlar geliyordu. Bu konuda yapılan araştırmalarda, Türklerin sarı ırka mensup olduğu iddia edilmeye başlandı. Türklerin sarı ırktan olması demek, zeka yoksunu olması anlamına geliyordu. Cumhuriyet yıllarına kadar ülkemizde ciddi bir antropolojik çalışma yapılmadığından, bu iddiaya karşılık verecek bilim adamları yoktu. Batılı tarihçilerin çalışmalarını kullanan bazı yerli yazarlar da Türklerin sarı ırka mensup olduğunu savunmaktaydılar. Konuyla ilgili olarak Afet İnan'ın anlattıkları şöyledir: *"1928 yılında, Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim. Böyle midir? Dedim. "Hayır, olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış"* dediler[6]. Tüm bu yanlış anlamaları ve suçlamaları reddetmek üzere Türk ırkının mensup olduğu ırk gurubunu tespit için geniş çaplı araştırmalar başlamıştır[7]. Atatürk, yoğun tarih araştırmalarının

6 Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Belleten**, C.III, S.10, Ankara 1939, s.244; Halil Berktay, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, İstanbul 1983, 14-16.

7 Enver Ziya Karal, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", **Atatürkçülük**, C.II, İstanbul 1988, s.158-159; Bu iddialara cevap vermek için bizzat Atatürk'ün emriyle yazdırılan Türk Tarihinin

Levent Sahverdi Arşivi

ilk sonuçlarını 1930'daki Türk Ocakları Kurultayı konuşmasında açıklamıştır. Hemen ardından da 15 Nisan 1931'de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurulmuştur[8]. 1937'de Afet İnan tarafından bu konuda bugüne kadar yapılmış en geniş kapsamlı kafa ölçümü yapılarak Türk ırkının beyaz ırka mensup olduğu kanıtlanmıştır[9]. Ancak Batılı tarihçiler yapılan çalışmalara ve tezlerinin defalarca çürütülmesine rağmen, günümüzde dahi Türklerin sarı ırktan olduklarını iddia etmekten vazgeçmemişledir[10].

b. Türkler Hakkındaki Olumsuz Düşünceler

Antropolojik iddialar Türklerin medeni gelişmeden uzak olduğunu

---

Ana Hatları adlı eserde konuya ilişkin değerlendirmeler şöyledir: "Türklerin yalnız harp ile başkalarının memleketlerini ele geçirmek gaye ve gayretiyle yaşayarak medeniyete hâdim olmadıkları yolundaki garazkâr iddia ve iftiraların artık mevsimi geçmiştir. Asirdide Hıristiyanlık davalarının doğurduğu bu iptidaî telâkki ve telkinlerle beşeriyetin bir kısmında diğerine karşı kin ve husumet hisleri aşılamanın ne kadar gayri insanî ve gayri medenî olduğunun anlaşılması zamanları gelmiştir. Türkleri, yalnız her milletin tarihinde görülmüş neviden bazı şedid hareketleri ile tanıtmağı çalışmayı şiar edinmiş olanların, bu hareketlerinde ne kadar haksız ve insafsız olduklarını görmeleri için bütün maziyi bir tarafa bırakarak, sadece son umumî harbi ve bunun muhtelif safhaları içinde yalnız Alman ve Fransız milletlerinin çarpışma şekillerini hatırlamak yetmez mi? Türkler aleyhinde menşei Hıristiyanlık taassubu olan ve asırlarca yürütülen garazkâr telkinlerin saf ve bitaraf kalması lâzım gelen ilim ruhu içine de sokulmuş olması teessüfe değer hallerdendir .." Görüldüğü gibi Batı saldırılarına karşı son derece dikkatle düşünülmüş fikirlerle savunulmaya geçilmiştir. **Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal Kısmı-**, Ankara 1931, s.69-70.

8 Feridun Akozan, "Atatürk, Sanat ve Sanatkâr (Sanatçı)", **Atatürkçülük**, C.II, İstanbul 1988, s.146.

9 Bu çalışmada 40.000 Türkün kafa ölçümü yapılmıştır. Copeaux, a.g.e., s.35, Antropolojik ölçüm sonuçlarını ve bu materyalin kıymetini değerlendiren Jönev Üniversitesi Antropoloji Profesörü, Pittard 60.000 kişinin ölçümünün yapıldığını belirtmiştir. O çalışma hakkında şunları ifade etmektedir; "Atatürk bu araştırmaları emretmekle ilimin minnettarlığını kazanmıştır. Ve antropologlar Onun hatırasını daima takdis edeceklerdir.", Eugéne Pittard, "Atatürk'ün Hatırasını Tazim", **Belleten**, C.III, S.10, Ankara 1939, s.189. Benzeri antropolojik ölçümler ve sonuçları için bakınız, Şevket Aziz Kansu, "Kız ve Erkek Türk Çocukları Üzerinde Antropometrik Araştırmalar", **Belleten**, C.III, S.9, Ankara 1939, s.69-79; Şevket Aziz Kansu, "Anadolunun Irk Tarihi Üzerine Antropolojik Bir Tetkik [1], **Belleten**, C.III, S.9, Ankara 1939, s.127-131.

10 Anadolu Selçukluları hakkında en geniş araştırmalardan birini yapan Fransız tarihçi Claude Cahen 1968 yılında bitirdiği çalışmasının daha ilk cümlesinde, Türklerin sarı ırka mensup olduklarını tırnak içinde göstermekten kendini alamamıştır. Kitabın ilk paragrafı aynen şöyledir: "Türklerin Ural-Altaylı diye adlandırılan ve sınırları kesinlikle bilinmeyen bir daldan

Levent Sahverdi Arşivi

açıklamaya yetmemiştir. Antropolojinin bıraktığı boşluğu, Batılı tarihçiler ve siyasetçiler tarafından çok beğenilen ve takdir gören Adam Smith doldurmuştur. Smith insanlık tarihinin avcılık, hayvancılık, tarım ve ticaret olmak üzere dört aşamadan geçtiğini iddia etmiştir. O Siyah Afrika ve Kuzey Amerika yerlilerinin avcılık aşamasında, Orta Asya halklarının göçebelik aşamasında ve Doğu dünyasının büyük bölümünün tarım aşamasında olduğunu belirtmiştir. Sadece Batı Avrupa'nın dördüncü ve son aşamada olduğunu kabul etmiştir. Smith'in iddiaları sonucu dünyanın Avrupa dışındaki tüm bölgelerinin medeniyetten yoksun olduğu kabul edilmiştir. Batı, dünyanın geri kalanını medenileştirmek amacıyla harekete geçmiş ve medeniyet karşılığında dünyayı sömürge haline getirmiştir. İddiaya göre Türkler ya ikinci ya üçüncü gruba dahil edilmişlerdir. Bu yüzden Türkler ve Türk Devleti olan Osmanlılara da medeniyet götürülmesi ve öğretilmesi gerekmiştir. Batı bu düşünce ile 1920'lere kadar ilerlemiş, ancak Türk milleti karşında istediği başarıyı elde edememiştir. Braudel'in yerinde tespitiyle bir tek Türkiye ortak kaderin dışında kalmıştır. Mustafa Kemal'in gösterdiği ani ve parlak tepki hem bağımsızlığı sağlamış hem de diğer İslâm ülkelerine örnek olmuştur[11].

Yukarıdaki iddiaların yanında psikolojik bir takım unsurlar da Türkler hakkında olumsuz yargıların doğmasına yol açmıştır. Osmanlı topraklarını gezen bazı seyyahlar, Türklerin kötülüklerinden ve barbarlıklarından bahsetmişlerdir. Onların bu düşünceleri milletlerine mal olmuş ve Türklerin Batı kamuoyunda *"barbar, cahil, kaba saba"* insanlar olarak

---

geldikleri sanılmaktadır. "Sarı" ırk denilen ve Amerika Kızılderililerinin bir bölümünü, belki de tümünü içine alan bir ırkın üyeleri olmaları mümkündür." Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çeviren Yıldız Moran, İstanbul 1984, s.21; Cahen aynı eserin biraz değiştirilmiş son versiyonunda bu yaklaşımını değiştirmiştir. Ancak bu kez de ilk eserde "Türkleri tamamen göçebe olarak düşünmemek gerekir" ifadesini kullanırken (Yukarıdaki eser, s.23). Eserin yeni kaleme alınmış (1988 yılı) Fransızca nüshasının ilk sayfasında bu kez kesin olarak Türklerin göçebe olduğuna her nedense vurgu yapmaktan geri kalmamıştır. ("Adam Smith'in teorisine atıf mı?"). Claude Cahen, **a.g.e.**, Çeviren Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000, s.1.

11 Josep Fontana, **Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması**, Çeviren Nurettin Elhüseyni, İstanbul 1995, s.147-148; Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1996, s.115.

Levent Sahverdi Arşivi

algılanmasına yol açmıştır[12]. Örneğin XVIII. Yüzyılın sonlarında Mısır'ı gezen Fransız seyyah Volney, Mısır'ın ve Mısırlıların zorba ve zalim Türklerden kurtarılması gerektiğini açıkça yazmakta hiç bir sakınca görmemiştir[13]. Cahen'e göre bu nefretin nedeni Osmanlıların başka herhangi bir doğu milletinden çok daha fazla Avrupa ile savaşması ve Hıristiyanlığı tehdit etmesinden kaynaklanmıştır. Cahen'in tespiti Cumhuriyet'in ilk yıllarında hazırlanan lise tarih ders kitaplarının önsözünde belirtilmiştir. Eserin girişinde *"1000 yıldan fazla süren İslâmlık-Hıristiyanlık davalarının doğurduğu husumet duygusile mutaassıp müverrihler bu davalarda asırlarca İslâmlığın pişdarlığını yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeğe savaştılar..."* denilerek uzun mücadelenin olumsuz sonuçlarına atıfta bulunulmuştur[14]. Bu uzun ve yıpratıcı mücadele sonucunda Avrupa'nın gözünde Türklükle ilgili her şey Hıristiyanlara baskı yapan, zorba, kötü ve tiksinç bir kavram haline gelmiştir[15]. Batı aydınının yeni ve yakınçağlardaki düşüncesi XX. yüzyılda da değişmemiştir. Balkan savaşları esnasında Fransa'da haçlı zihniyetini yansıtan türde basılan kartpostallar[16], İngilizlerin Çanakkale'ye savaşmaya gelirken ki düşünceleri, tıpkı bir önceki yüzyıldaki gibidir[17]. Yüzyıl-

12 Zafer Gölen, "Baron de Tott'un Seyahatnâmesine Dair", **Bilge**, S.17, Ankara 1998, s.69-71; Zafer Gölen, "Avrupa'da Türk Düşüncesinin Oluşumu", **Dönence**, S.3, Isparta 1998, s.9-13.

13 Volney, **Harabeler**, Çeviren Kazım Akses, İstanbul 1946, s.7.

14 **Tarih III**, Ankara 1941, s.V. (Eserin 3. baskısıdır. İlk olarak Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyetinin 12-VI-1932 tarih ve 11 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir.)

15 Cahen, **a.g.e.**, s.14; Bu uzun ve yıpratıcı mücadelenin sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Onur Bilge Kula, **Alman Kültüründe Türk İmgesi**, C.I,II,III. Kula, bu uzun tarihi karşılaşmanın Batı aydınının, din adamının, halkının kafasında Türk imgesinin nasıl ve hangi şartlarda oluştuğunu, Türk düşmanlığının nasıl bir motif gibi işlendiğini tarihi süreç içerisinde gözler önüne sermektedir. Cahen'in açıkça ifade etmekten çekindiği gerçekleri Kula olduğu gibi gözler önüne sermiştir. Batı, İstanbul'un fethini ve Anadolu'nun Türklerin elinde olmasını hiç bir zaman içine sindirememiştir. Onlara göre Türkler, geldikleri yere yani Orta Asya'ya geri dönmeliydiler. Karal, **Atatürk'ün Türk Tarih Tezi**, s.159.

16 Bu dönemde Batı'nın Türk Düşmanlığı o kadar ileri boyutlara varmıştır ki, hemen hemen her vesile ve araç Türk düşmanlığı yapmak için kullanılmıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Kerem Topuz, "Kartpostal Karikatürü, Abdülhamid ve Türkiye'nin İmajı", **Tombak**, S.23, İstanbul 1998, s.43-52.

17 Alan Moorehead, **Çanakkale Geçilmez**, Çeviren Günay Salman, İstanbul 1972, s. 52-63.

Levent Sahverdi Arşivi

lardan beri İslâmın dinamizmini temsil eden Türk, saldırganlık ile bir tutulmuştur. Buna karşın Hıristiyan alemi baştan başa kin ve intikam dolu telkinlerle beslenmiştir. Onlara göre, "*Türk, Hıristiyan milletlere zorla boyunduruk geçirmiş, her türlü medenî vasıf ve kabiliyetten yoksun, aşağı sınıftan bir insandır, atının ayak bastığı yerde ot bitmez; uygarlık düşmanı, kötülük kaynağıdır ve medenî milletler arasında onun yeri yoktur.*" İngiliz başbakanı Gladstone, "Dünya yüzünden Türklerin kötülüklerini kaldırmanın bir tek çaresi vardır ki, o da dünya yüzünden kendi vücutlarının kaldırılmasıdır" demekten kendini alamamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk milletine karşı takınılan tavır yüzyıllardan beri beslenen bu düşüncelerin eseri olmuştur[18].

Bu iddialara ilâveten, XX. yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar batılı araştırmacılar Türklerle Moğolları birbirinden farklı düşünmemişlerdir. Batılı araştırmacıların, Türklerle Moğolları aynı ırkın mensubuymuş gibi kabul etmelerinin nedeni, her iki milleti de sarı ırka mensup görmelerinden kaynaklanmıştır. Bu düşüncenin sonucunda Moğollar tarafından yapılan katliamların tamamı Türklere mal edilmiştir. Türkler medeniyet düşmanı kan içici insanlar olarak gösterilmiştir. Moğol katliamlarından en fazla etkilenen ve acı çeken millet Türkler olmasına rağmen, Batılılar tarafından kendi milletlerini katleden bir duruma düşürülmüşlerdir. Halbuki Batılar bu katliamlara ne maruz kalmışlar ne de Moğollarla karşılaşmışlardır. Sadece doğudan gelen korkunç haberler karşısında korkmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Çünkü Moğollar hiç bir zaman Orta Avrupa'dan öteye geçmemişlerdir. Mustafa Kemal bu iddia ve saldırılara bir cevap verilmesini istemiştir. Bu yüzden Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin ilk üzerinde durdukları mesele Türklerin ve Moğolların ayrı birer ırk olduğunu ispatlamak olmuştur[19].

---

18 Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk ve Tarih", **Belleten**, C.XXXV, S.140, Ankara 1971, s.536-537.

19 Moğollar ve batılıların Moğollara bakışı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Robert Marshall, **Doğudan Yükselen Güç Moğollar**, Çeviren Füsun Doruker, İstanbul 1996, 139 s.; W. Bruce Lincoln, **Vahşi Batı, Sibirya ve Ruslar**, Çeviren Mehmet Harmancı, İstanbul 1996, s.3-24.

Levent Sahverdi Arşivi

c. Anadolu Üzerindeki Hak İddiaları

Anadolu üzerindeki hak iddialarının kaynağı 1071 tarihinde Anadolu kapılarının Türklere açılmasıyla başlamıştır. Türkler önce Anadolu, ardından Trakya, Balkanlar ve tüm Orta Avrupa'yı ele geçirmişlerdi. Özellikle Türklerin İstanbul'u fethiyle başlayan korkular, Viyana'yı kuşatmasıyla en üst noktasına tırmanmıştı. Batı için Türkler mutlaka durdurulması gereken bir güç halini almışlardı. Batı bu fırsatı 1683'teki II. Viyana bozgunuyla yakaladı. 1683 zaferi Türklere karşı kazanılmış sıradan bir askerî başarı değildi. Türklere karşı elde edilen başarı, bir halkası günümüze kadar gelen Şark Meselesi'nin de en önemli halkasını oluşturmaktaydı. Şark Meselesi dahilinde hazırlanan plana göre, Türkler önce Avrupa'dan, ardından Balkanlardan atılacak, İstanbul alınarak kadim Bizans yeniden tesis edilecek, daha sonra ise Türkler bütün Anadolu'dan kovularak geldikleri yere yani Orta Asya'ya gönderilecekti. Bu plan her fırsatta gerçekleştirilmeye çalışılmış ve tavizsiz bir biçimde uygulamaya konulmuştur[20].

Şark Meselesi'nin bir parçası da Yunan Devleti'nin kurulmasıdır. Kurulan yeni devlet hemen Anadolu ve İstanbul üzerinde hak talep etmeye başlamıştır. Yunanlılar, Anadolu üzerindeki hak iddialarında tarihi kullanmışlar ve eski Grek ve Bizans'ın kültürel varisi olduklarını iddia etmişlerdir. Batı'da yapılan araştırmalarla da Yunanlılar desteklenmiştir. Türkiye'de eski Anadolu medeniyetlerini araştıran bir kurum olmadığından Yunanlıların iddialarına yeterli cevap verilememiştir. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eski Anadolu medeniyetleri araştırılmış ve önemli başarılar elde edilmiştir.

Yunanlılardan sonra Anadolu üzerinde hak talep eden ikinci millet ise Ermeniler olmuştur. Ermeniler Doğu Anadolu Bölgesi'nin kendi top-

---

20 Ayrıntılı bilgi için bakınız, Bayram Kodaman, **Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, Ankara 1987, s.1-3, 105-107; Arslan Topçubaşı, **Batı ve Şark Meselesi**, Ankara 2000, 274 s.

Levent Sahverdi Arşivi

rakları olduğunu iddia ediyor, bunu ispat etmek için bir takım tarihi deliller öne sürüyorlardı[21].

Gerek Yunanlılar gerekse Ermeniler hedeflerine ulaşabilmek için son noktayı Sevr Antlaşması ile koymak istemişlerdir. Ancak Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi ile emellerine ulaşamamışlardır. Tam tersine Anadolu'nun Türk yurdu olduğu ve öyle kalacağı Lozan'da tüm dünyaya kabul ettirilmiştir[22].

2. Millî Şuur ve Millî Tarih Oluşturma Gerekliliği

Cumhuriyet Türkiyesi'nin milli bir sınırı vardı. Ancak halkın büyük kısmında milli bir düşünce yapısından söz etmek mümkün değildi. Osmanlı Devleti'nde millet kavramı dini topluluklara karşılık gelmekte ve herhangi bir etnik anlam taşımamaktaydı. Savaşlardan yeni çıkmış, o zamana kadar imparatorluk bünyesinde yaşamış, kendini milliyetinden önce diniyle tanımlayan bir millete, milli bir kimlik kazandırmak ve Anadolu'nun vatan olduğunu, geçmişin fetihçi anlayışının terk edildiğinin anlatılması lazımdı. Bu yeni durum halka en iyi tarih kullanılarak anlatılabilirdi. Bu yüzden Türk milli temeline dayanan üniter bir yapı-

---

21 Ermenilerin ikinci ve bugün dahi en çok tartışılan iddiaları, kendilerine sistemli bir şekilde katliam yapıldığı konusundadır. Bu iddialar kimi zaman siyasi kimi zaman ise tarihi platformlarda dile getirilerek Türkiye Cumhuriyeti rahatsız edilmiştir. Bugün Ermeni iddialarına katılmadığı bilinen Bernard Lewis'in dahi Ermeni katliamı ibaresini kullanması oldukça düşündürücü olduğu gibi, batı kamuoyunun Ermeniler tarafından nasıl yanıltıldığının ve insanların bilinçaltına katliam fikrinin nasıl yerleştirildiğinin güzel bir örnektir. Lewis, **a.g.e.**, s.200.

22 Bu gerçeğe rağmen Batılı yazarlar Anadolu'nun Türk yurdu olmadığına ilişkin iddialarını sürdürmeye halen devam etmektedirler. Örneğin Copeaux; neredeyse eserinin başından sonuna kadar sistemli bir biçimde Anadolu'nun kadim Yunan toprağı olduğunu ve Türklerin Ermenileri katlettiğini okuyucuya hatırlatmak ister gibidir. 313 sayfalık metinden oluşan kitapta konuyla ilgili ilk bilgi 7. sayfada başlamakta, kitabın ortalama her 15 sayfasında bir tekrar edilmekte ve 311. Sayfada son bulmaktadır. Eser ayrıntılarıyla tahlil edildiğinde yazar sanki Cumhuriyet döneminde tarih alanında kaydedilen gelişmelerden rahatsız olmuş gibi bir izlenim vermektedir. Çünkü okuyucuyu Türk milletinin belleğinde yer eden ve kabul gören kavramları yeniden tartışmaya davet eder bir tavır içerisindedir. Eser eleştirilmiş ve kasıtlı yapılan yorumlara Erdoğan Merçil tarafından cevap verilmiştir. Erdoğan Merçil, "Etienne Copeaux (Çev. Berktay, Ali):Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993 Türk Tarih tezinden Türk-İslâm Sentezine", **Belleten**, CLXIII, S.236, Ankara 1999, s.279-291.

Levent Sahverdi Arşivi

lanmayı kabul ettirmek ve benimsetmek işlevini tarih üstlendi. Bu işlevin ne denli zor olduğunu anlamak için dönemin aydınlarının imparatorluk ve milli devlet kavramlarından ne anladığına bakmak yeterlidir. Konuyla ilgili olarak Falih Rıfkı şunları yazmıştır; *"Bizden Belgrad'ı aldıkları zaman, düşman delegeleri Niş kasabasını da istemişlerdi. Osmanlı delegesi ayağa kalkarak:—Ne hacet, dedi, İstanbul'u da size verelim. Babalarımız için Niş, İstanbul'a o kadar yakındı. Biz eğer Vardar'ı, Trablus'u, Girid'i ve Medineyi bırakırsak, Türk milleti yaşayamaz sanıyorduk."* O, devletin küçülmesiyle ilgili olarak bunları düşünürken milli bilinç ve milliyetçilik konusunda daha sert ifadeler kullanır. Arapların dahi Türklerden önce Araplık bilincine ulaştıklarını buna karşın Türklerin hâlâ bu bilinçten yoksun olduğunu ifade eder. Onun Osmanlı Devleti hakkındaki düşünceleri ise şöyledir: *"İmparatorlukların sanatı sömürge ve milliyet işlemektir. Osmanlı İmparatorluğu, Trakya'dan Erzurum'a doğru, koca gövdesini yan yatırmış, memeleri sömürge ve milliyetlerin ağzına teslim etmiş, artık sütü kanı ile karışık emilen bir sağmal idi.*[23]" Görüldüğü gibi o devletin bir nevi sömürge olduğundan yakınmaktadır. Aynı tespit Balkanlar için de geçerlidir. XX. yüzyıl başlarında bir çok Türk Arnavut milliyetçiliği rüzgârına kendisini kaptırarak kendisini Arnavut olarak nitelemiştir[24]. Bu gelişmelere bizzat şahit olan son dönem Osmanlı aydınları, halka milliyetçilik şuurunun verilmesini gerekli görüyorlardı. Çünkü devlete bağlı bütün azınlıklar milli şuura erişerek bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Türkler ise kendilerini Müslüman olarak tanımlıyor ve milliyetlerinden bahsetmiyorlardı.

---

23 Atay, bazı kimselere Türk olup olmadığını sorduğunda aldığı cevap "estağfurullah" olmuştur. Yine Şam'ın güneyinde Türkleşmiş bir Araba rastlamadığını belirtirken Araplaşmamış bir Türk'e de rastlamadığını belirtmiştir. Falih Rıfkı Atay, **Zeytindağı**, İstanbul 1981, s.8, 39-41; Ortaylı, Türk ulusçuluğu en geciken ulusçuluktur değerlendirmesinin pek hazırcı bir hüküm olduğunu belirtir. Türklüğün devlet var oldukça zaruret nedeniyle ve ihtiyatla geciktirildiği düşüncesindedir. İlber Ortaylı, "Osmanlı Kimliği", **Cogito**, S.19; İstanbul 1999, s.81; Oktay Gökdemir-İbrahim Bozkurt, "700. Yıl ve Osmanlı İmparatorluğu tartışmaları Üzerine", **Düşünen Siyaset**, S.7-8, Ankara 1999, s.93.

24 Bölgedeki halkı Türklükten uzaklaştıran ve Arnavut milliyetçiliğine yaklaştıran politikalar için bakınız, Yavuz Bülent Bakiler, **Üsküp'ten Kosova**'ya, Ankara 1996, s.101.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu ümmetçi anlayışın bir an evvel yıkılarak Türk kimliğinin oluşturulması acilen gerekliydi[25].

3. Cumhuriyet Öncesi Tarih Araştırmalarının Yetersizliği

Cumhuriyet öncesinde tarih yazıcılığı vakaların günü gününe kayıtlarından ibaret olup, bu yazın türünde herhangi bir yorum ve eleştiriye rastlamak mümkün değildir. Anlatılan olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmamış, yorum yapılmamış, olaylar eleştirilmemiş, yararlanılan kaynaklar gösterilmemiştir. Eserler nakilci-hikâyeci tarzda kaleme alınmışlardır[26]. Gerek devletin maaşlı memurları olan vakanüvisler, gerekse özel tarih yazarları bu kalıpların dışına pek çıkmamışlardır. Resmi tarih kayıtlarının yanında sadece bir sefer veya olayın konu edildiği eserler de yine aynı metotla kaleme alınmıştır. Bu eserlerin hemen hemen tamamında yöneticiler tarafından verilen her karardan övgüyle bahsedilmiş ve kimi zaman üzücü hadiseler yazarlar tarafından görmezlikten gelinebilmiştir[27].

Cumhuriyet öncesi tarih yazarlarını iki grupta ele almak mümkündür. Birinci gurupta yer alanlar velinimetleri kabul ettikleri insanları yüceltmişler, bu nedenle bir çok olumsuz olayı görmezlikten gelerek eserlerine dahil etmemişlerdir. İkinci guruptaki yazarlar ise elitler arası politik mücadeleleri kaybetmiş kişilerden oluşmuştur. Bu guruptakiler iktidar yo-

---

25 **Tarih III**, s.V, Doğan, a.g.e., s.50-51, 86.

26 **Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)**, Hazırlayan Necdet Öztürk, İstanbul 2000, s.XXIV-XXV; Behar, **a.g.e.**, s.41-46. Osmanlı tarih yazıcılığı özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir atılım içine girmiştir. Cevdet Paşa'nın **Tarih-i Devlet-i Aliyye ve Mustafa Nuri Paşa'nın Netayic-ül Vukuat** adlı eserleri klasik yazım tarzının dışında yazılmışlardır. Ancak bu eserlerin Osmanlı halkının tarih anlayışını değiştirdiğini iddia etmek mümkün değildir. Behar, a.g.e.,53-58; Bayaram Kodaman, "Atatürk'ün Tarih Anlayışı", **Cumhuriyet'in Tarihî-Fikrî Temelleri ve Atatürk**, Isparta 1999, s.88; Cevdet Paşa tarihinin tahlili için bakınız, Christoph K. Neumann, **Araç Tarih Amaç Tanzimat Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı**, Çeviren Meltem Arun, İstanbul 2000, 248 s.

27 Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", **Belleten**, C.XXXV, S.140, Ankara 1971, s.655-663; Nicolas Vantin, "Bir Osmanlı Türkü Yaptığı Seyahati Niçin Anlatırdı?", **Cogito**, S.19, İstanbul 1999, s.162-165.

Levent Sahverdi Arşivi

lunu kendilerine tekrar açmak veya hiç değilse politik mücadeleyi kazananların gücünü kırmak amacıyla taraflı ve karanlık politik çürüme öyküleri yazmışlardır. Bu nedenle yazılanların çoğu zaman sorgulanması gerekmiştir[28].

Yazarların kullandıkları metot eksikliği ve kişisel zaafları yanında, kaleme alınan eserlerin büyük bölümünde Türk tarihine ilişkin her hangi bir kayda rastlamak mümkün değildir. Eserler ya Osmanlı hanedanının ilk padişahı Osman'la başlamış ya da Osmanlı tarihi İslâm tarihinin bir bölümü olarak kaleme alınmıştır[29].

Bu eserlerde İslâm öncesi Türk tarihi ile ilgili herhangi bir bölümün olmaması, Türk tarihinin Osmanlı tarihi ile sınırlı olduğu gibi bir izlenimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarına gelindiğinde İslâm öncesi Türk tarihine ait bilinenler yok denecek kadar azdı. Buna ilaveten yazılan tarihlerde milliyet bilinci yer almadığı gibi daha ziyade ümmet temeli işlenmişti. Mustafa Kemal bu tarih yazıcılığındaki büyük eksikliği dikkate alarak milli bir tarih yazma sürecinin de başlatılması gerekliliğine inanıyordu. Bu nedenle dikkatini İslâmiyet öncesi Türk tarihine yöneltmiş ve Türk Tarih Tezi ortaya atılarak bu konuda önemli gelişmeler sağlanmıştır[30].

---

28 Rıfa'at Ali Abou-el-haj, **Modern Devletin Doğası-16. Yüzyıldan 18. yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu-**, Çeviren Oktay Özel-Canay Şahin, Ankara 2000, s.58-62; Donald Quataert, **Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü**, Çeviren Tansel Güney, İstanbul 1999, s.28.

29 Örneğin tanınmış Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali'nin Künhü'l-âhbar'ı bu türden bir eserdir. 4 ciltlik eserin sadece 4. cildi Osmanlı tarihine ayrılmış ilk 3 ciltte İslâm tarihi yer almıştır. Cornell H. Fleischer, **Tarihçi Mustafa Âli**, Çeviren Ayla Ortaç, İstanbul 1996, s.253-254; Lütfi Paşa'nın Tevârih-i Âl-i Osman'ı ise Sultan Osman ile başlayıp Lütfi Paşa'nın yaşadığı döneme yani Sultan Süleyman zamanına kadar gelmiştir. Eserde Osman Gazi öncesine dair her hangi bir bölüm söz konusu değildir. Lütfi Paşa, **Tevârih-i Âl-i Osman**, İstanbul 1341, s.7; Bu yazın Cumhuriyet devrine kadar devam etmiştir. Örneğin 1891 tarihinde kaleme alınan 2 ciltlik bir Osmanlı tarihinde eski formatın aynen kullanıldığı görülmektedir. Eserin ilk 64 sayfasında İslâm tarihinin kısa bir özeti yapılmış, kalan kısım ise her padişahın icraatları ayrı ayrı anlatılacak şekilde kaleme alınmıştır. Abdurrahman Şeref, **Tarih-i Devlet-i Osmaniyye**, C.I, İstanbul 1315, 350 s.; C.II, 1318, 423 s.

30 Kodaman, **Atatürk'ün Tarih Anlayışı**, s.87-89; Berktay, a.g.e., s.15.

Levent Sahverdi Arşivi

B. Atatürk'ün Tarih Anlayışı

1. Tarih Araştırma Programı

Mustafa Kemal'in tarihe olan ilgisi onun kendi ifadesine göre, okul yıllarına kadar uzanır. Çanakkale cephesinde üstlendiği görevleri içeren *"Arıburnu Muharebeleri Raporu"* adlı eserinin ilk kelimesi tarihtir. O eserini gelecek kuşaklara doğru bilgi aktarmak için kaleme aldığını belirtmiştir. Yaptığı inkılâpları halka ve meclise anlatmak için sık sık tarihin tanıklığına başvurmuş ve bu sayede muhaliflerini iknâ etmiştir. Tarihe olan ilgisi ve verdiği değer kendisine fahri profesörlük verileceği zaman somut olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi Müderrisler Meclisinin kararı ile kendisine 1923'te Fahrî Edebiyat Profesörlüğü takdim edileceği zaman, edebiyattan ziyade tarihle daha çok ilgilendiğini belirterek profesörlük beratının tarihe ait olmasını istemiştir[31].

Atatürk hem ilgi duyduğu bir alanda gerçeklerin gün ışığına çıkarılmasına yardımcı olmak hem de Türklere yapılan saldırılara karşı koymak amacıyla aşağıda yer alan sorulara cevap verilmesini istemiştir[32].

1- Türkiye'nin en eski yerli halkları kimdi?[33]

2- Türkiye'de ilk medeniyet nasıl kurulmuş veya kimler tarafından getirilmiştir?

---

31 Afet İnan, "Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında", **Belleten**, C.XXXV, S.140, Ankara 1971, s.519; Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Ankara 1990, s.3; Baykal, a.g.m., s.532-534; Şemsettin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", **Belleten**, C.III, S.10, Ankara 1939, s.273-274.

32 Ünaydın, **a.g.e.**, s.57.

33 Mustafa Kemal bu konuda daha ziyade Hititler ile ilgilenmiştir. Hititlerle Türkler arasında bir bağ olabileceğinin, bu konunun araştırılması gerekliliğinin altını çizmiştir. Eğer, Hititlerle Türkler arsındaki akrabalık bilimsel olarak ortaya konabilirse, Anadolu üzerindeki hak iddiaları da kendiliğinden ortadan kalkacaktı. Çünkü, Anadolu'nun en eski halkı Türkler olacaktı. İnan, **Atatürk ve Tarih Tezi**, s.244-245; Lewis, Anadolu'da yaşayan halkı Anadolu ile özdeşleştirmek gibi politik bir amaçla başlayan Atatürk'ün Anadolucu teorisinin önemli gerçek unsurları gün ışığına çıkardığını ifade etmiştir. Lewis, **a.g.e.**, s.3.

Levent Sahverdi Arşivi

3- Türklerin cihan tarihinde ve dünya medeniyetindeki yeri nedir?[34]

4- Türklerin bir aşiret olarak, Anadolu'da devlet kurmaları bir tarih efsanesidir. Şu halde bu devletin kuruluşu için başka bir izah bulmak lazımdır.

5- İslâm tarihinin gerçek hüviyeti nedir? Türklerin İslâm tarihinde rolü ne olmuştur?[35]

I. Türk Tarih Kongresi'nin önsözünde Türk tarihçilerinin onun çizdiği anahatlar üzerinde çalışmalar yaptığına vurgu yapılmış ve kongrede yukarıdaki sorulara cevap aranmıştır. Sonuçta ortaya Türk tarih tezi çıkmıştır. Sonuçları bugün dahi tartışma konusu olan Türk tarih tezi, Cumhuriyet Türkiyesi'ndeki en önemli iddia olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Atatürk yapılan çalışmaları yakından izlemiş, devletin bütün imkanlarından tarihçilerin yararlanmasını sağlamıştır. Özellikle büyük para ve emek isteyen kazılar ve kazıların buluntuları ile yakından ilgilenmiştir[36].

---

34 Türklerin dünya tarihine katkılarına dair göç teorisi dışında yapılan çalışmalardan biri olması münasebetiyle aşağıda tam künyesini vereceğimiz çalışma oldukça ilginçtir. Çalışmanın sahibi Profesör Aster, bütün Batı felsefecilerinin ilham kaynağının Doğu yani Orta Asya olduğunu, dolayısıyla dünyada felsefenin ortaya çıkarıcılarının da Türkler olduğunu iddia etmiştir. Gayet iyi kurgulanıp işlenmiş olan bu makale için bakınız, Ernst Fon Aster, "Felsefe Tarihinde Türkler", **Belleten**, C.II, S.5/6, Ankara 1938, s.89-98.

35 Bu konuda derhal çalışmaların başladığına ve sonuç alındığına tanık oluyoruz. Süheyl Ünver, "İslâm Tababetinde Türk Hekimlerinin Mevkii ve İbni Sina'nın Türklüğü", **Belleten**, C.I, S.1, Ankara 1937, s.271-278; Ünver, makalesinde açıkça batılıların İslam medeniyetinde var olan her şeyi Araplara ve İranlılara mal etmesinden rahatsız olduğunu, Türklerin de en az Araplar ve İranlılar kadar İslâm ve dünya medeniyetine katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Makalenin devamında Türklerin faziletleri ve ilme yaptıkları katkılar dile getirilmiş ve İbni Sina'nın kimliği ile bu iddia desteklenmek istenmiştir.

36 **I. Türk Tarih Kongresi Konferanslar-Münakaşalar**, s.V; O dönemde yapılan bütün kazılar onun himayesi ve maddi desteği ile başarılmıştır. Onun ölmeden önce en son ilgilendiği konu da tarih olmuştur. Hasta yatağında yatarken Afet İnan'dan Trakya höyüklerinden çıkan kazı buluntularını istemiş ve buluntuları incelemiştir. Yine en son gördüğü kitap Türk Tarih Kurumu'nun yayın organı olan Belleten'in 5/6. sayısı olmuştur. İnan, **Atatürk ve Tarih Tezi**, s.243-244; Atatürk Belleten dergisinin adını bizzat kendisi bulmuş ve koymuştur. Uluğ İldemir, "Atatürk ve Belleten", **Belleten**, C.III, S.10, Ankara 1939, s.355-356.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Türk tarihçilerine nasıl çalışacaklarına dair yol da göstermiştir. Atatürk'ün Türk Tarih Kurumuna verdiği plan şöyledir: *"Türk ve Türkiye tarihi kronolojik sıraya göre incelenecek, Türk milletinin çeşitli coğrafi bölgelerde kurdukları devletlerin siyasi ve askeri hakimiyetlerinin durumu tespit edilecektir. Daha sonra bu devletlerin tarihleri aşağıdaki şemaya dayanılarak ortaya çıkarılacaktır*[37]*"*.

1- Devlet Hayatı

a- Devletin şekli, dayandığı anayasa, devlet başkanının hak ve görevleri.

b- Parlamento seçim kanunları, hak ve yetkileri.

c- Hükümet teşkilî ve bakanlar kurulunun kanunî yetkileri.

d- İdari sistem ve kuruluşların işleme düzeni.

e- Ordu teşkilâtının esasları.

f- Yargı organları ve işleme tarzı.

g- Mali sistem.

2- Ekonomik Hayat

a- Üretim, tarım ve ağaç ürünleri.

b- Her çeşit endüstri.

c- Yollar ve ulaşım araçları.

d- İç ve dış ticaret.

3- Fikrî Hayat

a- Dini inanış ve kuruluşlar.

b- Aile düzeni.

c- Örf ve adetler.

d- Müspet ilimlerin bütün dalları.

e- Güzel sanatlar.

Bu konulara ek olarak her konu üzerinde çalışanlara, "Türklerin Medeniyete Hizmetleri" başlığı altında çalışmalar yapmalarını önermiştir.

---

37 Afet İnan, "Atatürk ve Tarih", **Atatürkçülük**, C.II, İstanbul 1968, s.152-154.

Levent Sahverdi Arşivi

Onun Yalova'da 1930 yılında Türk tarihçileriyle yaptığı toplantılara hazırlanırken Afet İnan'a dikte ettirdiği sorular sadece Türk değil, dünya tarihçilerinin de cevap vermesi gereken sorulardır. Atatürk bu sorulara verilecek cevapların neler olabileceği konusunda da çalışmalar yaparak tarihçilere yol göstermiştir. Başlıca soruları şunlar idi[38]:

1- İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve intibah dersleri neler olmalıdır? Bugünün hâdiselerinden birini izaha medar olacak tarihî bir nokta-i nazar söyleyebilir misiniz?

2- Tarihî hâdiselerin âmilleri nelerdir? Bu âmillerden sizce en ehemmiyetlisi hangisidir?

3- İnsanların nereden ve nasıl geldikleri hakkında, beşeriyetin bugünkü umumî telâkkisine yaraşabilecek esas ne olabilir?

4- Medeniyet ne demektir?

5- Bu işleri bütün dünya ve beşeriyette ilk yapmış ve yaymış olan insanlar hangi ırktandır? Bu ırkın ilk yurdu neresidir?

Diğer bilim dalları gibi tarihin de bir araştırma metodu olmalıydı. İşte o metodun temeli elde edilen her türlü bulgu ve belgeydi. Tarih belgeye dayandığı müddetçe doğru olabilirdi. Nitekim, kendisinin yazılmasını emrettiği Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserin ilk baskısını tamamlandıktan sonra okumuş, özellikle belge ve güvenilir kaynaklardan yeterince yararlanılmadığı için beğenmemiştir. Eseri yeniden yazılması için araştırıcılara geri göndermiş ve her konuyu sahasında uzman olanların yazmasını istemiştir. Eser belge ve kaynaklardan faydalanılarak yeniden yazılmış ve ancak o zaman Atatürk'ün beğenisi kazanılmıştır. O, tarihle yüzeysel olarak ilgilenenlere itibar etmemiştir. Bu nedenle her olayın olduğu gibi yazılmasını istemiştir. Nutuk'un belgelere dayanması için sarf ettiği gayret ile tarihin vesikaya dayanması gerekliliğine olan inancını bizzat pratiğe aktarmıştır. Tarihte ondan önce de bu tür büyük tarihler yazdırma

38 Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler**, Ankara 1984,s.274.

Levent Sahverdi Arşivi

ve yazma teşebbüsü olmuştur. Ancak onların hiç biri Atatürk çapında bir eser vücuda getirememişlerdir. Çünkü vesikaya istenilen oranda itibar etmemişlerdir[39]. Onun bu konuda Türk tarihçilerine yol gösteren sözleri bu düşüncelerinin somutlaşmış ifadeleridir[40]:

"Sümmettedarik bir eser vücuda getirerek ferdasında nâdim olmaktan ise hiçbir eser vücuda getirmemek aczini itiraf etmek evladır. Biz tarih yazarken bizzat fiiller ve hadiseler sahibi arayan adamlarız. Ve eğer bunları bulamazsak meçhulü ve bu noktada cehlimizi itiraf etmekten çekinmeyelim. Aport yaratmayalım. Bizim mesleğimiz bu değildir. Biz daima hakikat arayan ve buldukça bulduğumuza kani oldukça cüret gösteren adamlarız". "Her şeyden evvel kendinizin dikkatle ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tetkikatta her şeyden ve herkesten evvel, kendi inisiyatifinizi ve milli süzgecinizi kullanınız." "Tarih hayal mahsulü olamaz. Tarih yazarken gerçek olayları bulmağa çalışmalıyız. Eğer bunları bulamazsak meçhuliyeti ve bu noktadan cehlimizi itiraf etmekten çekinmeyelim." "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanı şaşırtacak bir hal alır."

Görüldüğü gibi Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu ilk husus, tarihin belgeye dayalı olarak doğru yazılmasıdır. İşaret ettiği ikinci husus tarihçinin vesikayı kullanırken kendi inisiyatifini kullanması ve milli bir çerçeveden olaya bakmasıdır. Son husus ise eğer konuyla ilgili belge bulunamazsa bunun açıkça itiraf edilmesinden çekinilmemesidir[41].

---

39 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alâka ve Görüşlerine Dâir Hatıralar", Belleten, C.III, S.10, Ankara 1939, s.349-350; İnan, **Atatürk ve Tarih**, s.155; Örneğin Sezar ve Şarlman'ın çalışmaları için bakınız, Hasan Cemil Çambel, "Atatürk ve Tarih", **Belleten**, C.III, S.10, Ankara 1939, s.269-270.

40 Karal, **Atatürk'ün Türk Tarih Tezi**, s.163; Âkil Aksan, **Atatürk Der ki**, Ankara 1986, s.115.

41 Türk tarihçilerinin araştırmalarının vesikaya dayanması konusunda Atatürk'ün hassasiyeti ve gelişmeler için bakınız İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Yeni Türk Tarihinde Vesikacılık", **Belleten**, C.II, S.7/8, Ankara 1938, s.367-371.

Levent Şahverdi Arşivi

2. Atatürk'ün Tarih Anlayışı

a. Evrensel Tarih Anlayışı

Atatürk'e göre tarih insanların kişisel hürriyetlerini ve milletlerin özellik ve bağımsızlıklarını korumaları şartıyla, binlerce yıldan beri aynı kökten türemiş olan insanlık kültürü içinde birleşmeyi sağlamalıydı. Bütün insanlığın yükselmesi için bu duygu bütün insanlıkta şuur bulmalıydı. Tarih milletler arasındaki düşmanlıkları değil kardeşlikleri ortaya çıkarmalıydı. O, Balkan milletleri üyeleri ile Balkan Antantı üzerinde çalışırken şunları ifade etmiştir:

"Balkan Milletleri içtimai ve siyasi ne çehre arz ederse etsinler, onların Orta Asya'dan gelmiş yakın soylardan müşterek cetleri olduğunu unutmamak lazımdır. Karadeniz'in Şimal ve Cenup yolları ile binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kütleleri, başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkmış kardeş kavimlerden başka bir şey değildirler[42]".

Bu sözleriyle Atatürk bütün milletlerin ortak geçmişine yani Türk Tarih Tezi'ne atıfta bulunmaktaydı. O, bu fikir esas alındığı zaman çeşitli doğal, sosyal, dinsel etkenlerle birbirlerinden ayrılmış, birbirine düşman kesilmiş dünyadaki bütün insanların bir araya gelebileceğine ve barışın tesis edilebileceğine inanıyordu. Ortaya attığı düşünceler bütün milletlerin kardeşliği ve dünya barışının tesisi yönünde oldukça açık evrensel mesajlardır. Onun tarih anlayışı Avrupa'nın sınıfçı, Avrupa dışındaki kültürleri küçümseyen, ben merkezli, kendini büyük görme saplantısına da karşı çıkış niteliğindedir.

b. Millî Tarih Anlayışı

Cumhuriyet Türkiyesi'nin halletmesi gereken en önemli problem, halkın kendi milli kimlik ve benliğinin farkına vardırılmasıydı. Bu amaç-

---

42 Çambel, **a.g.m.**, s.271; Tarih düşüncesinin temeli, "Yurtta sulh cihanda sulh" idi. Ünaydın, **a.g.e.**, s.59; Karal, **Atatürk'ün Türk Tarih Tezi**, s.164.

Levent Sahverdi Arşivi

la yoğun tarih araştırmalarına başlanılmıştır. Tarihin bu amaçla kullanılması, özellikle Cumhuriyet devri ilk tarihçileri üzerinde oldukça etkisi olan Fransız pozitivist yazar Seignobos tarafından ortaya atılmıştır. Seignobos XIX. yüzyıl başlarında verdiği bir konferansta tarih eğitiminin siyasal eğitimde bir araç olarak çok etkili olduğunu vurgulamıştır. Ona göre tarih, yurttaşlık bilgisi şeklinde okutulmalıydı ve tarih öğretmenleri gelecek kuşakları, geleceğin yurttaşlarını eğitme misyonunu üstlenmeliydi. Bu nedenle milli tarih halkı yönlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Milli tarih yazımı değerlerle yüklüdür. Arzulanan bir geleceğe yöneliktir. Gökalp'in deyimiyle *"milletin vicdanıdır"*. Cumhuriyetin ilk tarihçileri çalışmalar yaparlarken milli vicdanı oluşturmak ve millete milli bir kimlik kazandırmak hedefini hiçbir zaman göz ardı etmemişlerdir[43]. I. Türk tarih kongresinin açılış konuşmasını yapan Milli Eğitim Bakanı Esat Bey Cumhuriyetin kurucularının tarih eğitiminden ne beklediklerini açıkça dile getirmiştir. O, tarihi bütün sosyal bilimlerin temeli kabul ederek, tarihin Türk milletinin varlığını ve benliğini ve dünya medeniyetine olan hizmetlerini ortaya çıkaracak tarzda kaleme alınması gerekliliğine vurgu yapmıştır. İlaveten kendisi de yukarıdaki doğrultuda *"Türklerin şanlı geçmişine"* ait bir bildiri sunmuştur. Fuat Köprülü ise yapılan tarih çalışmalarını *"Gazi'nin irşadı ve teşvikiyle başlayan milli tarihimizi yeniden yaratmak faaliyeti"* olarak nitelemiştir[44].

İlk olarak batılı tarihçilerin yaptığı çalışmalar incelenmiştir. Bunlardan Fransız Léon Cahun'ün 1873'te I. Oryantalistler kongresinde sunduğu, *"Orta Asya'nın prehistorik çağında Orta Asya'da bir iç deniz olduğu ve bu iç denizin kurumasıyla Türklerin göç ettikleri ve dünyanın geri kalan kısmını medenileştirdikleri"* tezi, Atatürk ve çalışma arkadaşlarının gözünden kaçmamıştır. Derhal bu konuda araştırmalara geçil-

---

43 Behar, a.g.e.,s. 32-33, 76-77; Kendisi de bir Medeni Bilgiler kitabı yazdırmış olan Mustafa Kemal'in bu konferanstan ve Seignobos'un düşüncelerinden haberdar olduğu açıkça ortadadır. Bakınız, Afet (İnan), **Vatandaş İçin Medenî Bilgiler**, C.I, İstanbul 1931, 287 s.; Recep (Peker), **Vatandaş İçin Medenî Bilgiler**, C.II, İstanbul 1931, 291 s.

44 **I. Türk Tarih Kongresi**, s.5-13, 47.

Levent Şahverdi Arşivi

miştir. Böylece Türklerin medeniyete hiç bir şey katmadıkları yönündeki Batı kaynaklı bilgiye, yine bir Batılının teziyle karşı konulmaya çalışılmıştır[45].

Atatürk ve Türk tarihçilerinin dikkatini çeken ikinci ve daha önemli olay Orhun Yazıtları olmuştur. Orhun Yazıtları'nın 1887-1888 tarihinde keşfinin ardından 1896'da Wilhelm Thomsen'in yazıları çözmesiyle Türk tarihçilerinin batılılara cevap olarak kullanabilecekleri bir alan bulunmuştur. Bu yazıtların keşfi ve Türkiye'de iyice tanınması Türk araştırmacıların dikkatini Orta Asya Türk tarihine çekmiştir. Türklerin Müslümanlığı kabulüyle İslâm öncesi Türk tarihi neredeyse unutulmuştu. Yapılan çalışmaların tamamı Batılılar tarafından gerçekleştirilmişti. Onlar da tarihi ancak kendi doğrularını esas alarak yazmışlardı. Ancak Orhun Yazıtları durumun Avrupalıların iddia ettikleri gibi olmadığının kanıtı olarak kabul edilmiştir. Bu yazıtlar Türklere pek yakından tanımadıkları, araştırılmaya muhtaç bir saha ve şanlı bir geçmişi müjdelemiştir. Orta Asya'daki şanlı Türk geçmişi gün ışığına çıkarıldığında Batılar tarafından iddia edilen olumsuzluklara da güzel bir cevap verilmiş olacaktı[46].

---

45 Afet İnan bu konuda hiçbir tereddüde yer olmaksızın Türklerin Dünyayı medenileştirdiklerinin kesin olduğunu ifade etmiş ve iddiası **I. Türk Tarih Kongresi**'ne katılanlar tarafından alkışlarla karşılanmıştır. I. Türk Tarih Kongresi, s.36; Türk tarihçilerinin savlarını kanıtlamak için Fransız tarihçilere yaptıkları atıflar küçümsenemeyecek derecededir. Özellikle I. Türk Tarih Kongresi zabıtlarında bu yoğunluğu izlemek mümkündür. Örneğin Afet İnan Orta Asya'dan büyük göçe ait iddialarını desteklemek için başka bir Fransız André Berthelot'un "L'Asie Ancien, Central et sud-Orientale d'aprees Ptoleme" adlı eserini kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; **I. Türk Tarih Kongresi**, s.3 vd.; **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s.77-87; Behar, a.g.e., s.64.

46 Orhun Yazıtlarının Türk kamuoyundaki etkileri hakkında ayrıntılı bilgi ve yapılan çalışmalar için bakınız, Copeaux, a.g.e., s.18-22; Türk tarihinin geçmişi hakkında Türk Tarihinin Ana Hatları'nda şunlar ifade edilmiştir: "Bu eserin gayesi asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihî hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktır. Şunu da ilâve edelim ki on bir bin yıllık göğüs kabartan ve alın yükselten bir mazî, Türk milletine boş ve lüzumsuz bir gurur vermeyeceği gibi, her milletin tarihinde görülmüş ve görülebilecek hallerden olarak birkaç asır ön saftan ayrılmış bulunmak ta fütur vermez.". **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s.73.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu amaçla yoğun tarih araştırmaları başlamış[47] ve Türk tarih tezi ortaya çıkmıştır[48]. Çalışmalar sonunda Türklerin de övünebilecekleri bir tarihleri olduğu kanıtlanmıştır[49]. Hatta daha önce kurulan Türk devletlerinden 16 tanesinin bayrağı cumhurbaşkanlığı forsuna alınarak Türkiye Cumhuriyeti'nin bu devlet geleneğinin temsilcisi olduğuna vurgu yapılmak istenmiştir[50].

Ömrünün yarısını savaşlarda geçirmiş ve Türkün en yüksek medeni vasfına bizzat tanık olmuş biri olarak Atatürk'ün Türklerin barbarlığına ve medeniyet düşmanı olduğuna inanması mümkün değildi. Çünkü onun komuta ettiği erat kimi zaman kendi canı pahasına da olsa cephede savaştığı düşmanına yardım elini uzatmıştır[51]. Cephede savaştığı düşmanına bile merhametle bakmayı başarabilen bir milletin barbar olması beklene-

---

47 Tarih araştırmaların yoğunluğu ve Atatürk'ün bu çalışmalara verdiği değer için bakınız Ruşen Eşref Ünaydın, **Atatürk Tarih ve Dil Kurumları**; Hâtıralar, Ankara 1954, 51-52.

48 Türk tarih tezine yapılan eleştiriler ve cevapları için bakınız; Şemsettin Günaltay, "Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'î Zaferi", **Belleten**, C.II, S.7/8, Ankara 1938, s.337-365; Falih Rıfkı, hem tarih hem de dil tezlerinde bazı aşırılıklar olduğunu ancak, Atatürk'ün aşırıları deneyerek doğruya ulaşmayı hedeflediğini, ne yazık ki, eserini sonuçlandırmaya ömrünün yetmediğini ifade eder. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1984, s.479.

49 Türklerin Orta Asya'dan göç teorisi kuvvetli verilere dayanarak ispat edilememiş olmasına ve yapılan tüm eleştirilere rağmen, Orta Asya hakkında 1998'de yapılan bir çalışmanın hemen başlangıcında göç yolları haritasının karşımızda yer alması oldukça manidardır. Bu tutum bize 1930'larda yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı kabul edilen bu görüşün Türk araştırmacıları ve milleti tarafından ne kadar kabul gördüğünün de güzel bir örneğidir. Nihat Kaşıkcı-Hasan Yılmaz, **Orta Asya-Anadolu Göç Coğrafyası Tanrı Dağlarından Malazgirt'e**, Ankara 1998, s.17.

50 Topçubaşı, **a.g.e.**, s.176.

51 17 Nisan savaşları sonrasında dönemin ABD. büyükelçisi Lewis Einstein da bu konuda, Türklerin fevkalade mertçe davranıp denize düşen İngiliz denizcileri kurtardırdıklarını anlatır ve sonra şöyle devam eder: "Bir dakika önce umursamadan öldürdükleri insanları, bir dakika sonra iyilikleriyle şaşkın bırakıyorlardı. İlk İngiliz esir deniz altıcıları, Çanakkale'deki hastaneye ıslak elbiseleri içinde titreye titreye götürülür götürülmez, hastanedeki Türk yaralılar onlara misafir muamelesi yapmaya başlamışlardı. Ellerinde neleri varsa ısrarla bu askerlere verdiler, şekerler ikram ettiler". Alan Moorehead, **Çanakkale Geçilmez**, Çeviren Günay Salman, İstanbul 1972, s.136-137

Levent Şahverdi Arşivi

mezdi. Türk tarihi bu tür olayların örnekleriyle doluydu[52]. Tarihi bir gerçeklik olan ve kendisinin de inandığı Türkün medeni özelliklerinin dünyaya tanıtılması gerekliydi. Bu ise ancak tarihi gerçeklerin ortaya çıkarılmasıyla mümkün olabilirdi. Bu düşüncesini onun söylev ve demeçlerinde somut olarak takip etmek mümkündür. Ona göre[53]:

"Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullu medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için borçtur." "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." "Eğer bir millet büyükse, kendisini tanımakla daha büyük olur." "Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, büsbütün Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları, istiklâl fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyecektir." "Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengâverlikte değil, fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun medeniyetlerin sena ve sitayişlerile doludur. Mevcudiyetine kasteden siyasî ve içtimaî amiller birkaç asırdır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da, on bin yıllık fikir ve hars mirası, ruhunda bakir ve tükenmez bir kudret halinde yaşıyor. Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında lâyık olduğun mevkii sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel! Bu, senin için hem bir hak, hem de bir vazifedir."

Mustafa Kemal'in milli tarih görüşü de iki kısımdır. İlki Türkçü, yani yukarıda açıklamaya çalıştığımız Türk milletinin medeni vasfını ve in-

---

52 Haçlı seferleri esnasında Antalya civarında kaybolan Haçlı askerine halk o kadar iyi davranmıştır ki Türkleri yok etmeye gelen Haçlılar Müslüman olmuşlardır. Bu olay üzerine bazı batılı kaynaklarda, "Ey merhamet! Sen her türlü hıyanetten de daha zalimsin!" ifadesi yer alacak kadar Türkün yüksek insani yönü dile getirilmiştir. Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul Tarihsiz, 5. Baskı, s.305.

53 **Atatürkçülük**, C.I, İstanbul 1988, s.358; **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s.74.

Levent Sahverdi Arşivi

sanlığa hizmetlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan hedeftir. İkincisi ise Anadolucu teori olarak adlandırabileceğimiz, Anadolu üzerindeki iddialara cevap vermek için ortaya atılan Anadolu'nun ilk yerlilerinin ve Anadolu medeniyetinin kurucularının Türk olduğunu ispata yönelik yapılan çalışmalardır. Bu amaçla Sümerlerin ve Etrükslerin[54] Türklerle ilişkilerini ve akrabalıklarını ortaya koyacak çalışmalar yapılarak şaşırtıcı sonuçlar elde edilmiştir[55]. Araştırma sonuçları değerlendirilerek Yunanlıların ve Ermenilerin Anadolu'nun kendi toprakları olduğu yönündeki iddialarına cevap verilmiştir[56]. Çalışmaların sonuçları 1932 yılındaki I. Türk Tarih Kongresi'nde yerli bilim adamlarına sunulmuş ve yerli araştırıcılar ve kongreye davetli olarak katılan tarih öğretmenlerinden destek görmüştür[57]. 1937'deki II. Türk Tarih Kongresi'nde ise Türklerin Dünya medeniyetine katkıları ve Anadolu'nun kadim Türk yurdu olduğuna dair bulgular dünya tarihçilerinin tetkikine sunulmuş ve önemli tartışmalar yol açmıştır[58].

---

54 Wilhelm Brandenstein, "Etrükslerin ve Tyrrhenlerin En Eski Tarihine Ait Dil Tetkikleri", **Belleten**, C.I, S.3-4, Ankara 1937, s.677-713. Yazar, Etrüksçe ile Türkçe'deki dil benzerliklerinin katiyyen tesadüf olamayacağını, bu benzeyişin temellerinin aynı coğrafyada yaşamayla olabileceğini açıkça iddia etmiştir. Brandenstein, **a.g.e.**, s.711.

55 Copeaux, **a.g.e.**, s.17; Bu konudaki çalışmalar bugün dahi ilgi çekmekte ve şaşırtıcı sonuçlar alınabilmektedir. Polat Kaya, "Etruscan/Turkish Connection ChapterII The Etruscan Orator Inscription", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.118, İstanbul 1999, s.115-120.

56 Öne sürülen iddiaları ispat için Türk Tarih Kurumu'nun yayın organı olan Belleten'in daha ilk sayısında Türklerin Orta Asya kökenine dair bir makalenin bulunması yapılan çalışmalara verilen önem hakkında bize bir parça bilgi verebilir. Reşit Tankul, "Alp Kelimesi ve Alpin Irkın Yurdu", **Belleten**, C.I, S.1, Ankara 1937, s.26-41.

57 Kongrede yer alan bildiriler ve tartışmaların içeriği için bakınız, **I. Türk Tarih Kongresi**, 629 s.; tahlili için bakınız Behar, **a.g.e.**, s.119-160; Kodaman, **a.g.e.**, s.94-95. Kongrenin hemen ardından kitap haline getirilen konferans tutanakları Milli eğitim Bakanlığı'nın 450/12 ve 19/2/933 tarihli tamimi ile ülkedeki bütün tarih öğretmenlerine ve okul kütüphanelerine hediye olarak gönderilmiştir. Bu yaklaşım genç Türkiye yöneticilerinin tarihe verdikleri önemi ve tarihten neler beklediklerini göstermesi açısından çok önemlidir. Örneğin Burdur Lisesi ve tarih öğretmenine 18/2/933 tarih ve 429 nolu paket ile kongre tutanakları gönderilmiştir. (Burdur Lisesine gönderilen **I. Türk Tarih Kongresi** adlı eserin kapağındaki el yazısı kayıt).

58 Atatürk Türk tarih tezini ortaya attığı zaman ırkçılık ve emperyalizmle suçlanmıştır. Ancak onun tarih anlayışı milletlerarası kardeşliği ve barışı savunmak için geliştirilmiş olduğundan bu iddialara itibar edilmemiştir. Karal, **Atatürk'ün Türk Tarih Tezi**, s.164; Kongrenin tahlili için bakınız Behar, **a.g.e.**, s.161-194; Kodaman, **a.g.e.**, s.94-95.

Levent Sahverdi Arşivi

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk realist bir devlet adamı olarak içinde bulunduğu zorlukların ve elindeki kaynakların farkındaydı. O bir Türk rönesansı olmadan kalkınmanın ve uluslaşma sürecinin tamamlanamayacağını çok iyi tespit etmiştir. Bu nedenle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinin kültür olduğunu bir çok açıklamasında vurgulamıştır. Yapılan devrimlerin temel unsurunu daima kültür teşkil etmiştir. Yazı, şapka, kılık kıyafet devrimleri, yaratılması hedeflenen toplum için ön hazırlıkları oluşturmuştur. Bu devrimlerin hemen ardından Türk rönesansını gerçekleştirecek bilimsel kurumlar kurulmaya başlanmıştır. Örneğin Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin Tıp Fakültesinden önce kurulması Mustafa Kemal'in sosyal bilimlere verdiği önemin en açık göstergesidir. Bu nedenle o mesaisinin büyük çoğunluğunu sosyal bilim çalışmalarına ayırmış, kendisi de bu araştırmaların içinde bulunmuştur. Mustafa Kemal sosyal bilimler sahasında ise daha ziyade dil ve tarih çalışmaları ile yakından ilgilenmiştir. Yaptığı çalışmaların içinde tarihe olan ilgisi ve verdiği değer ise apayrı önem taşımıştır.

Atatürk tarihi her zaman yol gösterici olarak görmüş ve aşağıda yer alan sözleri ile de bu fikirlerini beyan etmiştir[59]: *"Tarih ne güzel aynadır. İnsanlar, bahusus ahlakta mütekâmil olamayan kavimler, en büyük mukaddesat karşısında bile hasis hissiyata tâbi olmaktan men'i nefs edemiyor. Tarihin sinesine geçen büyük hadisatta, bu hadiseler içinde âmil ve fâil olanların etvar ve harekât ve muamelâtı onların ahlâk seciyelerini gösterir." "İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve intibah dersleri; bence devletlerin, umumiyetle siyasi müesseselerin teşekküllerinde, bu müesseselerin mahiyetlerini tebdilde ve bunların inhilâl ve inkırazlarında müessir olmuş olan sebepler ve âmillerin tetkikinden çıkan neticeler olmalıdır." "Tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiç bir zaman inkâr edemez."*

---

59 **Atatürkçülük**, C.I, s.360.

Levent Sahverdi Arşivi

O tarih anlayışı ile sadece dünya barışına katkıda bulunmamış, en büyük eseri olan Türk Milli varlığının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türk milli varlığını ve kimliğini tüm dünyaya tanıtmış ve kabul ettirmiştir. Tarihi bilgileri okuyup o bilgilerden yararlanmakla kalmamış, tarihçilerin yaptığı araştırma sonuçlarının hatalarını, eksiklerini bulacak ve düzeltecek kadar da kendisini tarih bilgisiyle donatmıştır[60]. Tarihe verdiği değeri görevi tarih araştırmaları yapmak olan Türk Tarih Kurumu'nu kurarak somut olarak ispat etmiştir. Bu kurumu kurmakla yetinmeyip gelecekte yaşaması için gerekli finansmanı da temin etmiştir[61].

60 F. Öymen, "Atatürk, Türk Milletinin Kalbinde, Türk Milletinin Ruhunda Kendine Güvenme Kudretini Yarattı", **Belleten**, C.III, S.10, Ankara 1939, s.281-283; **Türk Tarihinin Ana Hatları** adlı eser üzerinde kendi el yazısıyla yaptığı eklemeler ve düzeltmeler için bakınız, **Belleten**, C.III, S.10, Ankara 1939, Levha.LXXXII-XCI.

61 Atatürk 5 Eylül 1938'de düzenlediği vasiyetnâme ile İş Bankası'ndaki hisselerinin gelirinin yarısını Türk Tarih Kurumu'na bağışlamıştır. O, bu davranışı ile tarihi araştırmalara verdiği önemi ve Türk Tarih Kurumu'nun yaşamasına olan inancını gelecek kuşaklara aktarmıştır. **Türk Tarih Kurumu Yayın Kataloğu**, Ankara 1998, s.V; Mazhar Leventoğlu, **Atatürk'ün Vasiyeti**, İstanbul 1968, s.100-101; Behar, **a.g.e.**, s.96.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN GELİŞİM SÜRECİNE GENEL BİR BAKIŞ

Hüseyin TOSUN*

ÖZET

Türkiye'de demokrasiyi kurma çabalarının yaklaşık 200 yıllık bir tarihi gelişim süreci vardır. 1808'de Sened-i İttifak ile başlayıp, 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilânı ile gelişen süreç Cumhuriyetin bir eseri olarak günümüze kadar devam etmiştir.

Bu süreç içinde Cumhuriyetin kuruluş dönemi olan 1923-1938 arasında çok partili sistem denemeleri yapılmış ise de başarılı olunamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nı demokratik ülkelerin kazanacağı belirmeye başlayınca iktidardaki parti, çok partili sistemi kurmak için iç ve dış gelişmelerin uygun olduğunu görerek bu kararı yürürlüğe koymuştur. Nitekim 4 yıl sonra da 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler sonucunda demokratik yöntemlerle Türkiye'de iktidar değişimi gerçekleşmiştir.

Zaman zaman zora düşmüş olsa da Demokrasi, günümüz Türk toplumu için kendisinden artık hiçbir şekilde vazgeçilemeyecek modern bir yaşam şekli haline gelmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'de demokrasi düşüncesi ve uygulamasının tarihsel gelişim süreci incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Demokrasi, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti, Çok Partili Parlamenter Sistem, Demokratikleşme.

* Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

In Turkey, the efforts for setting the democracy have almost 200 years historical dewelopment proun. The process that began Sened-i İttifak in 1808, by Proclamatton of Kanun-i Esasi in 1876 contined until today as a art of the Republic.

In this process, the experiments of multi-party system between 1923-1938 period of foundation of Republic, but not became successful.

When it is appeared the winning part will be democratic countries in the Second World War, the party in power put into practice this decision for setting multi-party system considering the appropriateness of inner-out dynamics.

As a matter of fact, 4 years later, in the conclusion of elections in 14th May 1950 the changing of power is realized with democratic methods in Turkey.

But today, democracy became never and ever unavoidable life style for Turkish people even it become in diffucult.

In this work, the process of developing of democracy thought and historical application in Turkey is scrutinized.

Key Words

Democracy, Ottoman State, Republic of Turkey, multi-party Parlamentary System, being Democratic .

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

Demokrasi, şu an yeryüzünde uygulanmakta olan yönetim biçimlerinin en iyisi olmakla birlikte aynı zamanda en zor olanıdır. Bir çok ulusun tarihinde uzun bir geçmişe sahip olan demokrasi düşüncesi ve uygulamasının Türkiye'de yaklaşık 200 yıllık bir tarihi gelişim süreci vardır.

Osmanlı Devletinde 1808'de Sened-i İttifak ile başlayıp, 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin ilânı ile gelişen, 1908 İkinci Meşrutiyet Dönemi ile hem siyasal, hem de toplumsal kültürel anlamda demokratik çoğulculuğun başlaması noktasına gelen süreç, Cumhuriyetin bir başarısı olarak günümüze kadar devam etmiştir.

Bu süreç oldukça zorluklar içinde işlemiştir. Bir çok sorunlar yaşanmıştır. Ancak bu sorunlar Türk ulusunu yürümekte olduğu demokrasi yolculuğundan döndürememiştir. Bugün gelinen noktada Türkiye'de demokrasinin vazgeçilmez bir yaşam biçimi olduğu konusunda tam bir görüş birliği bulunmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'de demokrasi düşüncesinin ve uygulamasının Osmanlı Devletinden günümüze kadarki tarihsel gelişim süreci incelenecektir.

A. Osmanlı Devletindeki Gelişmeler

Yunanca bir kelime olup, "halk egemenliği" veya "çoğunluğun egemenliği" anlamına gelen demokrasi,[1] bugün kuşkusuz kaynağını oluştu-

---

1 Manfred G. Schmidt, **Demokrasi Kavramına Giriş**, Çev.: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2001, s.13; Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1997, s.175. Ayrıca Demokrasi kavramı ve tarihsel gelişimiyle ilgili olarak bkz. Aristottales, **Politika**, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983; Prof. Dr. Leslie Lipson, **Demokratik Uygarlık**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984; C. Chen, **Democracy**, The free press, N.Y., 1971 ; R. Dahl, **Demokrasi Üstüne**, Çev. Betül Kadıoğlu, Phonenix yayınları, Ankara 2001; R. Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev.; Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara 1993; A.D. Lındsay, **The Essential of Democracy**, Pensilvania Üniv. Press, Philadelphia 1929; L. Plattner Diamond, **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, Yetkin Yay. Ankara 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

ran eski Yunanistan'daki şehir devletleri (polis) anlayışından çok farklı niteliklere bürünmüştür. Çağdaş demokrasi; sosyal tabanları ve dayandıkları siyasal düşünceleri farklı iktidar adayı siyasal partiler ile ayrı sosyal grupların çıkarını savunan örgütlenmiş gruplar ve nihayet siyasal iktidarı tayin edecek genel oy mekanizması gibi unsurlardan meydana gelmektedir. Çağdaş demokrasilerde iktidar sadece belirli temsil organları tarafından değil, aynı zamanda baskı grupları tarafından da denetlenmektedir.[2]

Çağdaş demokrasinin temelinde özgürlük ve geniş halk kesimlerinin siyasal-sosyal örgütlenmesi yatmaktadır. Bir diğer deyişle demokratik rejimin tarihsel gelişiminde siyasal temsil, yani halkın yönetime katılma isteği itici güç olmuştur. Avrupa uygarlığının insanlık tarihindeki tartışılmaz en önemli katkısı, demokrasiyi kitlelere mal eden bir siyasal mekanizmayı geliştirmiş olmasıdır.[3]

Avrupa'nın geliştirdiği demokrasi mimarlığında Türk toplumunun öncü ve etkin bir rolü olmamakla birlikte yüz yılı aşkın bir süredir demokrasiyi geliştirme süreci içinde olduğu da bir gerçektir.

Osmanlı toplumunun Batı'yla yüzleşmesi 1699 yılında Karlofça Anlaşması'nın imzalanmasından sonra başlamıştır. Osmanlı Devletinin, güçten düştüğünün en açık belirtisi olan bu anlaşma ile Hıristiyan devletlerden haraç almasına son verilmiş ve büyük Avrupa devletleri ile olan ikili ilişkilerin de bu devletlerin isteklerine göre şekillenmesi başlamıştır.[4]

17. yüzyılın sonlarından itibaren Batı'nın her alanda üstünlüğü, ayrıca kuzeyde de Rusya'nın güçlenmeye başlaması kuvvetler dengesini Osmanlı Devleti aleyhinde bozmuş ve idarecileri devletin dengesini düzeltme çare ve yollarını aramaya zorlamıştır. Bu maksatla 1720'lerde Çelebi Mehmet, Türklere faydalı olabilecek şeyleri arayıp bulmak ve getirmek amacıyla Avrupa'ya gönderilmiştir. Nitekim bu gezi sonucunda, matbaa,

---

2 İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk Kitapları, İstanbul 2001, s. 57.

3 Ortaylı, **a.g.e.**, s.60.

4 Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayını, İstanbul 1978, s. 41.

Levent Sahverdi Arşivi

Lale Devri (1718-1730)'nde[5] Osmanlı Devletine getirilmiştir.[6] Bununla birlikte Fizik, Coğrafya ve Astronomi dallarında bazı kitapların Türkçe'ye çevirimi için Tercüme Cemiyeti oluşturulmuştur.[7]

Osmanlı Devletinde bu gelişmeler olmakla birlikte gerçek reformlar 18. yüzyılda askerî okulların açılmasıyla Orduda başlamıştır. Bunlar Batı, özellikle Fransız örneklerine göre kurulmuş okullardır. Öğretmenleri de Batı'dan getirilmiştir. Örneğin Osmanlı hizmetine girerek Ahmet adını alan Fransız soylusu Comte de Bonneval'e Humbaracı Ocağı kurdurulmuştur. Hendesehane açılarak ordunun teknik eleman ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. 1770'de Çeşme'de Osmanlı Donanmasının Rus baskınına uğrayıp yok edilmesinden sonra çağdaş bilgilerle donatılmış denizciler yetiştirmek üzere Baron de Tott'un yardımıyla Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adı altında bir okul açılmıştır. Böylece bir yandan matbaanın, öbür yandan Avrupa'dan Osmanlı Devletine sığınanların yardımıyla açılan askerî okullardan yetişen kişilerin gayretiyle, Osmanlı Devletinde çağdaşlaşma hareketi başlamıştır.[8] Özellikle Padişah III.Selim zamanında devletin kötü gidişatını durdurmak için alınması gereken önlemleri belirlemek üzere ülkenin ileri gelen devlet adamlarından bir Meşveret Meclisi (Danışma Meclisi) toplanmıştır. Meşveret yönteminin devlet yönetimine sokulması, "Meşruti" yönetim lehine yapılmış önemli bir atılımdır.[9] Yine bu bağlamda Batılı devletlerin Osmanlı Devletine yönelik politikalarını daha yakından izleyebilmek ve dış politikayı daha gerçekçi bir zemine oturtabilmek amacıyla, Batılı Başkentlerde elçilikler açılmış ve buralara elçiler gönderilmiştir.[10] Batılı eserler Türkçe'ye çevrilerek Batı dü-

---

5 Lale Devri için bkz: Ahmet Refik, **Lale Devri**, İstanbul 1932.

6 Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, AFA Yayınları, İstanbul 1996, s. 31.

7 **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I ve II. Meşrutiyet**, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayını, Ankara 1997, s. 4.

8 **Türk Parlamento Tarihi**, aynı cilt, s. 4.

9 Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara 1997, s. 96.

10 Ayrıntılar için bkz.Ercüment Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)**, Ankara 1968.

Levent Şahverdi Arşivi

şüncesinin ülkeye girmesine hız verilmiştir.[11] Bu yenilikleri II. Selim hayatıyla ödemiştir. Ancak onun zamanında, askerî yeniliklerden Batı'ya dönük bir "asker-aydın" tipi, diplomatik ilişkilerden de gene Batı'ya dönük liberal bir aydınlar çekirdeği oluşmaya başlamıştır.[12]

Osmanlı Devletinde Alemdar Mustafa Paşa Sadrazam olunca, merkez ile taşra arasındaki ilişkiyi yeniden güçlendirmek ve yarım kalmış reformlara devam edebilmek için 7 Ekim 1808 tarihinde "Sened-i İttifak"[13] adı verilen bir belge imzalamıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, "Sened-i İttifak" padişah ile fiili ve bölgesel birer iktidar olan Ayan adı ile anılan Beyler arasında, iktidar paylaşımının düzenlenmesini amaçlayan hukuksal açıdan iki taraflı bir işlem, bir tür siyasal sözleşmedir.[14]

Bu belge Osmanlı devlet ve egemenlik anlayışına aykırı olmasına karşılık İmparatorluğun içinde bulunduğu karışık ortamdan çıkabilmesi için Padişah tarafından istenmeyerek de olsa onaylanmıştır. Mutlak yönetime karşı halk egemenliğinin gerçekleştirilmesine yönelik bir anlam taşımayan Sened-i İttifak, Padişahın yetkilerinin kısıtlanması dolayısıyla Tanzimat dönemine giden yolun açılmasında yararlı olmuştur.[15] Ayrıca padişahın yetkilerinin kısıtlanmasına paralel olarak, askerî, sivil ve dinî bürokrasi de giderek padişahtan bağımsızlaşmış, o zamana dek tek mutlak siyasal güç olan padişahın yönetimdeki ağırlığı Sadrazama geçmiş ve bu gelişmelerin sonucu olarakta "Babıali" kavramı bundan sonra sık sık kullanılmaya başlamıştır.[16]

---

11 **Türk Parlamento Tarihi**, aynı cilt, s.5.

12 **Thema Larusse Tematik Ansiklopedi**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.s.173.

13 Sened-i İttifakla ilgili olarak bkz.Niyazi Berkes, **a.g.e.**, .s.132-140. ;Suna Kili - Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara 1985. s.3-7; "Halil İnalcık, Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Humayunu", **Belleten**, Sayı: 112, s.604.

14 Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s. 97.

15 **Türk Parlamento Tarihi**, aynı cilt, s.6.

16 Nükhet Turgut, "Türkiye'de Siyasal Muhalefet Olgusu ve Anlayışı" **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Editörler, Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbıy, Beta Basım Yayım, İstanbul 1986. s.416..

Levent Sahverdi Arşivi

II. Sultan Mahmut mevcut Osmanlı müesseselerinin yanı sıra Batılı örnekte askerî, idarî ve adlî çeşitli meclisler kurmuştur: Böylece çağdaşlaşmayı adeta bir devlet politikası biçimine sokmuştur. Devlet ve toplum hayatını değiştiren reformlar yapmıştır. Bozulmuş olan devlet düzenini yeniden oluşturabilmek için çağdaş dünyada geçerli olan hukuk devletine yönelmiştir. Bu amaçla ülkenin yararına olacak yasaları tüzükleri çıkaracak yeni bir örgütün oluşturulmasına ihtiyaç duymuştur. Bundan dolayı üç önemli Meclis kurulmuş, padişahın yetkilerinin kullanılmasına, bu kuruluşların katılması olanağı sağlanmıştır. "Meclisi Ahkamı Adliye", "Darı Şurayı Babı Ali" ve "Darı Şurayı Askeri" adlı bu Meclisler devlet yaşamında önemli görevler üstlenmişlerdir.[17] Yargı kuruluşu olan "Meclisi Ahkamı Adliye" 1849'da Eyalet Meclislerinin kuruluşu, görev ve yetkilerine ilişkin yönetmelik yayınlayarak halkın yönetime katılması ilkelerini belirlemiştir. Bu durum Meşruti yönetime gidiş için bir aşama oluşturmuştur.[18]

Bu yüzyılın başlarından beri devam ede gelen yenileşme hareketlerini, devletin iç ve Batı ile olan ilişkileri de dikkate alınarak tamamlamak amacı ile 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Hattı Hümayunu ilân edilmiştir.[19] Böylece, Osmanlı Devletinin anayasacılık hareketlerinde önemli bir yeri olan "Tanzimat Dönemi"[20] başlamıştır.

---

17 24 Mart 1838'de Padişah II.Mahmut bu meclisin üyelerini Topkapı Sarayı'nda toplu olarak kabul etmiştir. 31 Mart 1838'de Meclis çalışmalarına başlamıştır. Bkz. **Türk Parlamento Tarihi**, aynı cilt, s.13.

18 İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 1985. s.12.

19 Düzenlenen törende, padişah, bakanlar, ulema, devletin askerî ve mülkî erkanı, Rum ve Ermeni patrikleri, Yahudi Hahamı, esnaf teşkilatı temsilcileri ve elçiler hazır bulunmuşlardır. Bkz.Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s.99.

20 Tanzimatla ilgili olarak bkz. Sina Akşin, "Tanzimatın Padişahı Abdülmecit", **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cem Yayınevi, İstanbul 1988; Halil Cin, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri", **150 Yılında Tanzimat**, TTK Yayını, Ankara 1992; Halil İnalcık, "Tanzimat Uygulaması ve Sosyal Tepkiler", **Belleten**, XXVIII, 1964; Ed. Engelhardt, **Tanzimat**, Milliyet Yay.1976; Roderic h. Davison, "Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim" **Belleten**, L I, 1978; Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara 1954; M.A Ubıcını, **Osmanlı da Modernleşme Sancısı**, Çev. Cemal Aydın, Timaş

Levent Sahverdi Arşivi

Gülhane Hattı Hümayunu ile İmparatorluğun Müslüman ve Hıristiyan tüm uyruklarına eşit haklar tanınması, ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması, vergi, askerlik ve yargı alanlarında yeniden düzenlemeler yapılması öngörülmüştür. Bu ferman ile padişahın yetkileri tek taraflı olarak kısıtlanmış ve hukuk kurallarına uygun hareket edeceği konusunda, iç ve dışa karşı kendisini bağlamıştır. Ayrıca bu dönemde İslâmi hukuk kurallarının yanında, Batı hukuk kuralları ve kurumları da uygulamaya konulmuştur. Bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam edecektir.

Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra, hemen hemen aynı vaatleri taşıyan 1856 Islahat Fermanı ilân edilmiştir. Bu ferman ile Müslüman uyruklar ile Hıristiyan uyruklar arasında hak, vergi, askerlik, eğitim, kamu hizmetlerine girme yönündeki farklar kaldırılarak eşitlik sağlanmak istenmiştir. Ancak bu fermanla da öngörülen vaatler belli bir hukuksal yaptırıma bağlanamamıştır.

1839 yılında Tanzimat Fermanı ilân edildikten hemen sonra vilâyetlerde malî ve idarî sorunları çözümlemekle görevlendirilen fevkalâde yetkili muhassıl denen yöneticilere yardımcı olmaları için -ruhanî reislerle Müslüman ve gayrimüslim halkı temsilen gene halkın seçecekleri temsilcilerden meydana gelen- "muhassıllık meclisleri" kurulmuştur. Bu meclisler Türkiye'de halkın yönetime katılma geleneğinin bir başlangıcı sayılmalıdır. 1864 ve 1871'de vilâyetlerin yönetimi yeniden düzenlendiğinde, vali, mutasarrıf ve kaymakamların yanında çalışacak malî, ticarî, adlî sorunları tartışıp karara bağlayacak idare meclisleri kurulmuştur. Bu meclis-

---

Yay. İstanbul 1995; Eugene Morel, **Türkiye ve Reformları**, İstanbul 1984; Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul 1956; Paul Imbert, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri, Türkiye'nin Meseleleri**, İstanbul 1981; İsmail Doğan, **Tanzimat'ın İkinci Ucu, Münif Paşa ve Ali Suavi**, İstanbul 1991; Kamiran Birand, **Aydınlanma Devri Devlet Felsefesi'nin Tanzimat'a Tesirleri**, Ankara 1955; Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform 1836-1856**, İstanbul 1993.

Levent Sahverdi Arşivi

lerde, gene seçimle gelmesi öngörülen yerel temsilciler bulunacaktır. Bu üyeler bazı yerlerde seçim yapılmadan valilerin tayiniyle veya gayrimüslim cemaat idarelerinin isteğiyle göreve başlamışlarsa da, seçim yapılan yerler de olmuştur.[21]

Tanzimatın ülkede yarattığı değişiklikler genç aydınlarca benimsenmiş ve desteklenmiştir. Ancak 1860'lı yıllarından itibaren ise yapılanlar yeterli bulunmamaya başlamış ve esin kaynağı olan Avrupa'nın düzeyine Osmanlı Devletini çıkarabilmek için daha ileri düzeyde reform yapılması zorunlu görülmüştür. Bunun için dönemin idealist gençleri henüz yeni başlamış olan basın hayatını canlandırarak, gazeteyi kamuoyunun oluşturulmasında bir araç olarak kullanmışlardır. Öncelikle yazı dilini sadeleştirerek aydının halka verdiği mesajların anlaşılmasını sağlamaya ve politikayı halka indirmeye çalışmışlardır. Ülke sorunlarını halkın anlayacağı bir dil ile halka anlatarak çözüm yollarını göstermişlerdir. Böylece tek yönlü düşünmeye alışmış bireyleri çok yönlü düşünmeye yöneltmişlerdir. Osmanlı yöneticilerinin alışık olmadığı bir kamuoyu oluşturmaya başlamışlardır.[22]

Fransız Aydınlanma Felsefesi düşüncesinin etkisi altında kalan gençler; Anayasa hazırlanarak Meclisin açılması, düşünce özgürlüğünün sağlanması, halka egemenlik hakkının verilmesi ve bunları sağlayabilecek örgütlü bir muhalefetin oluşturulması macıyla 1865 yılında Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni[23] kurmuşlardır. Bunların açık ve gizli olarak yurt içinde ve

---

21 Nitekim İlk Osmanlı Mebuslar Meclisinde seçim usulü tartışılırken, Edirne mebuslarından biri İstanbul'lulara; "sizler seçimi ilk defa bu yıl gördünüz, bizler Tanzimat'ın başından beri seçimlerin içindeyiz" demiştir. Bkz. Ortaylı, **a.g.e.**, s.62. Ayrıca bu dönemde kurulan Meclislerle ilgili olarak bkz. **Türk Parlamento Tarihi**, aynı cilt, s.10-23.

22 **Türk Parlamento Tarihi**, aynı cilt, s.24.

23 Genç Osmanlılar Cemiyeti ile ilgili olarak bkz. Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, Ankara 1964; Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1980; Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Siyasi Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İstanbul 1985; Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, İstanbul 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

yurt dışında yaptıkları siyasal mücadelenin sonucunda 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi[24] ilân edilmiştir.[25] Böylece Tanzimat Dönemi sona ermiş ve Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Bu dönemde çıkarılan hattı hümayunlarda da anayasa niteliği olmamakla birlikte, devlet ve onu temsil edenlerin yetkileri üzerinde, onların keyfiliklerini önleyen üstün bir hukuk düzeninin kurulması yönünde adımlar atılmış ve siyasal sistemde de değişiklikler yapılması yönünde de düşünce akımları gelişmeye başlamıştır.

Kanun-i Esasi ile Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan tüm halklar Osmanlı sayılmış ve onlara bir takım bireysel haklar tanınmıştır. Ayrıca atamayla oluşturulan Meclis-i Ayan ve seçimle oluşturulan Meclis-i Mebusan dan oluşan bir parlamentolu sistem getirilmiştir. Böylece halkın ülke yönetimine katılması ilkesi benimsenmiştir.

İlk Osmanlı Parlamentosu 19 Mart 1877'de toplanmıştır.[26] Vilâyetlerden gelen, çeşitli din ve dilden grupları temsil eden Parlamento üyeleri geldikleri yerlerin problemlerini ortaya atmışlar, kısa zamanda ülkenin sorunlarını kavrayıp, maliyeyi, yönetimi ve hatta dış politikayı yönlendirme girişimlerini başlatmışlardır.[27] Meclis-i Mebusan'ın salâhiyetlerini tehdit etmesi üzerine Rus Harbi'ni de fırsat bilen[28] II. Abdülhamit 14 Şubat 1878'de Meclisi süresiz olarak kapatmıştır.[29] Ancak Ayan Meclisini

---

24 Kanun-i Esasi'nin yapıldığı ortam, esin kaynağı, yapısı ve uygulanmasıyla ilgili olarak Bkz.Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul 2001. Ayrıca yine aynı yazarın makalesi için bkz."1876 Kanun-i Esasisi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İletişim Yayını, İstanbul 1985; Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış" **Tanzimattan Cumhuriyeti Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, İletişim Yayını, İstanbul 1985; Coşkun Üçok, "1876 Anayasasının Kaynakları", **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976**, Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayi, Ankara 1976.

25 İhsan Güneş, **a.g.e.**, .s.14.

26 Karpat, **a.g.e.**, s.36.

27 Ortaylı, **a.g.e.**, s.62.

28 M.Philips Price, **Türkiye Tarihi**, Çev. Selahattin Atalay, Ararat Yayınevi, İstanbul 1977.s.103.

29 Karpat, **a.g.e.**,s.36. Meclis'in dağıtılmasıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Berkes, **a.g.e.**, 328-329; Lewis, **a.g.e.**, s.168.

Levent Sahverdi Arşivi

dağıtmamıştır. Böylece tabandan gelen bir hareket olmayan ve siyasal örgütlere dayanmayan I. Meşrutiyet dönemi çok kısa sürmüştür.

Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ve Anayasanın uygulamadan kaldırılmasından sonra Padişah yetkilerini daha da artırmış, hafiye örgütüyle, sansür kurumuyla Osmanlı aydının demokratik hak ve isteğini engellemiş, özgürlükleri kısıtlamıştır. Meclisin dağıtılmasıyla birlikte o zamana kadar ilk kez göreli de olsa Mecliste ifade edilme olanağına kavuşmuş olan muhalefet tekrar parlamento dışına çıkmıştır.[30] Bu durum ülkede yeniden özgürlük mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Bu ortamda önce imparatorluk sınırları içinde, sonraları diğer ülkelerde gizli cemiyetler kurulmuştur. Bunların en önemlilerini ise İttihad-ı Osmani oluşturmaktadır. Bu gizli cemiyet, daha sonra Paris'te bulunan ve pozitivist düşünceyi benimsemiş olan Ahmet Rıza ile bağlantı kurarak adını İttihat ve Terakki olarak değiştirmiştir. Jön Türkler adıyla anılan bunların başlıca amacı; içlerinde zaman zaman ayrılıklar olsa da[31] Abdülhamit'in baskısına son vermek, Kanun-i Esasiyi tekrar yürürlüğe koymaktır. Bu amaçla 27 Aralık 1907'de Paris'te bir araya gelerek Osmanlı Devletindeki yönetimi yıkmak üzere birleşmişlerdir. Nitekim Balkan halkının da yardımıyla 23 Temmuz 1908'de[32] Sultan Abdülhamit, anayasayı tekrar uygulayacağını, Meclis-i

---

30 Nükhet Turgut, **a.g.m.**, s.420.

31 Jön Türkler arasındaki ayrılıkların en önemlisi 1902 tarihinde Paris'teki I.Jön Türk Kongresinde ortaya çıkmıştır. Bu kongredeki ikili bölünme çok önemlidir. Çünkü bu bölünme gelecekteki Türk demokrasi tarihinde iktidar ve muhalefet merkezlerinin çekirdeğini oluşturacaktır. Daha sonra İttihat ve Terakki adıyla iktidara gelecek olan grup (Ahmet Rıza Grubu) güçlü bir merkeziyetçi devlet anlayışını savunarak var olan yönetime son vermede yabancı müdahalesini kabul etmeyecektir. Diğer grup ise (Prens Sabahattin Grubu ve Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti) devletin federatif bünyeli ademi merkeziyet esasına göre yönetilmesi gerektiğini, yerli ve yabancı burjuvazinin işbirliğine dayanan liberal bir ekonomik anlayışı ve amaca ulaşmak için yabancı bir devletle işbirliği yapmanın zorunlu olduğunu savunmuştur. İşte ilkkez açık ve farklı bir siyasî görüşün savunuculuğunu yapan bu grup da, ilerde kurulacak olan muhalefet partilerinin kökenini oluşturmuştur. Yorum için bkz. Nükhet Turgut, **a.g.m.**, s. 421.

32 II. Meşrutiyetin ilânı ile ilgili olarak bkz. Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim Yayını, İstanbul 1995; Reşit Faik Unat, **II.Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, TTK Yayını, Ankara 1991. Ayrıca İkinci Meşrutiyet'in Türk Siyasal Hayatındaki yerine ilişkin bkz. Tunaya, **Türkeye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, s.121-126.;E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907**, VIII.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983.

Levent Sahverdi Arşivi

Mebusanı yeniden açacağını ve bütün hürriyetleri yeniden yürürlüğe koyacağını duyurmuştur.[33] Böylece yeniden anayasalı döneme geçilmiştir. Artık anayasaya sahip çıkan siyasal bir örgüt olduğu için anayasa, Osmanlı Devletinin sonuna dek uygulamada kalacaktır.

Meşrutiyetin ilânı ile özlemi çekilen hürriyet ülkeye getirilmiş ve böylece de halk özgürlüğüne kavuşmuştur. Ayrıca gazete ve dergiler çıkarılmaya, dernekler ve siyasî partiler kurulmaya başlamıştır. Bu özgürlük ortamından faydalanan bazı balkan ülkeleri bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Bu olumsuz durum karşısında yöneticiler iç politikaya yönelerek Meclis-i Mebusanı açmak[34] için gerekli ortamı sağlamaya yönelmişlerdir. Nitekim yapılan seçimler sonucunda 17 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan çalışmalarına başlamıştır.

Meşrutiyetin yeniden ilânı ile ülkede katılımcı, yarışmacı, çoğulcu bir demokratik yaşama başlanacağı umudu doğmuştur. Siyasal partiler de kurulmuştur. Ancak kısa sürede bu umutlar sönmüştür. Çok partili yaşam sona ermiş, tek partili siyasal yaşamın temeli atılmıştır. Siyasal iktidarı kaybetmemek için, demokratik ilkelerle bağdaşmayan, seçimlerde devlet gücünün kullanılması geleneğinin tohumları ekilmiştir. Mecliste çoğunluğu sağlamanın siyasal iktidarı elde tutmak için yeterli olmadığı adeta bu dönemde belgelendirilmiştir. Yine bu dönemde oldukça renkli bir siyasal hayat başlamıştır. Mebusların çoğunluğu ittihatçı olmasına karşın bir süre sonra ideolojik ayrılıklar nedeniyle parçalanma başlamış, bu da meclisin verimini düşürmüştür. Ayrılıklar siyasal partilerin ortaya çıkması açısından yararlı olmuştur.[35]

---

33 Karpat, **a.g.e.**,s.37.

34 Bu serbestlik ortamı Meclis için yapılan seçimler sırasında da devam etmiştir. Seçimlere İttihat ve Terakki'nin yanısıra kurulmuş olan Ahrar Fırkası da katılmıştır. Ayrıca çeşitli azınlıklarda programlar hazırlayarak gösterdikleri adaylar için seçim propagandasına girmişlerder. Bunlar arasında özellikle Bulgarlar ile Rumların programları, müslüman olanlarla olmayanlar arasında tartışmalara yol açmıştır. Ahrar Fırkası ise Jön Türklerin ilk kongresindeki ayrılma sonucunda ortaya çıkan Prens Sabahattin grubunca kurulmuş olup, gerçek anlamda ilk muhalefet partisi olarak kabul edilmektedir.Bkz.Nükhet Turgut, **a.g.m.**, s.424.

35 **Türk Parlamento Tarihi**, aynı cilt, s.671.

Levent Sahverdi Arşivi

Osmanlı Mebusları temsil haklarını iyi kullanmışlar ve temsil ettikleri kesimlerin sözcüsü olmuşlardır. 1876 Anayasasının kısıtlayıcı hükümlerini 1909'da kaldırarak, köklü değişiklikler yapmışlardır. Meclis-i Mebusan'ın gücünü artırmışlar, padişahın yetkilerini daraltmışlardır. Hükümetin oluşumunu Sadrazama bırakarak kendi içinde uyumlu bir hükümetin kurulması geleneğini başlatmışlardır. Mebusan üyelerine başkanları seçme, yasa önerme, hükümeti denetleme gibi haklar vermişlerdir. Temel hak ve özgürlükleri yok eden 113 üncü maddeyi kaldırarak anayasayı gerçek niteliğine kavuşturmuşlardır. Ülke yönetiminde sorumluluk taşıyan hükümetin uygulamalarını denetim altına almışlar ve Meclis-i Mebusan'dan güvenoyu alamayacak bir hükümetin iktidarda kalamayacağını göstermişlerdir. Hükümetlerin iktidarda kaldıkları sürece izleyecekleri politikayı belirleyen hükümet programı hazırlamaları ve bunu Meclis-i Mebusan'a sunmaları geleneğini de başlatmışlardır. Ayrıca bir yandan imparatorluğun hızla parçalanmaya doğru gidişini durduracak önlemlerin alınmasına çalışılırken, öbür yandan da ulusal devlete gidecek yolu açacak tartışmaların başladığı ve bunların Meclis-i Mebusan'a yansımış olmasıyla birlikte demokratik kültürümüzün tohumlarının atıldığı bir dönem olmuştur.[36]

Daha sonraları Mecliste İttihat ve Terakkiye muhalif olan tüm unsurları kapsayacak şekilde geniş tabanlı bir siyasal cephe olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası 21 Kasım 1911'de kurulmuştur. Bu şekilde gerek Mecliste, gerekse halk arasında kendilerine karşı yükselen muhalefetten korkan İttihatçılar Parlamentodaki güçlerini koruyabilmek için 18 Ocak 1912'de Parlamentonun kapatılmasını sağlamışlardır. Ancak daha sonra yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki yeniden çoğunluğu sağlayacak şekilde Meclise girmiştir. Ancak sağlanan bu başarı ne yazık ki demokratik yoldan uzun süre iş başında bulunmaya yeterli olmamıştır. Çünkü Makedonya'da eyleme geçen subaylar hükümeti işbaşından uzaklaştırmıştır ve Meclis de 22 Temmuz 1912'de dağıtılmıştır. 1 Mayıs 1914 yılında yeniden açılan Meclis 21 Aralık 1918'de Padişah Vahdettin'in dağıtmasına kadar sürmüştür.

---

36 **Türk Parlamento Tarihi**, aynı cilt, s.672.

Levent Sahverdi Arşivi

Osmanlı Devletinin son Meclis-i Mebusanı[37] yapılan seçimler sonucunda 12 Ocak 1920'de toplanmıştır. Gizli bir oturumunda 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'[38]yi kabul etmiş ve 17 Şubat 1920'de de bunu açıklamıştır. 16 Mart 1920 yılında İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve bazı üyelerinin tutuklanması üzerine çalışamaz duruma gelmiştir. Bunu tespit eden Meclis çalışmalarına 18 Mart 1920'de ara vermiştir. Onların bu kararıyla yetinmeyen padişah Vahdettin Meclisi Mebusan'ı 11 Nisan 1920'de resmen dağıtmıştır. Böylece Osmanlı Devletine yerleştirilmeye çalışılan parlamenter sistem fiilen ve hukuken sona ermiştir.[39]

B. Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeler

1. Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine

Osmanlı Devletinin siyasal yaşamına son veren Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Anadolu'da işgal girişimleri olunca, millî nitelikli bölgesel cemiyetler kurulmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 tarihinde Anadolu'ya geçerek ulusal egemenliğe dayanan bağımsız bir Türk Devleti kurma çabasını bu cemiyetlere dayanarak başlatmıştır.

Bunu 22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi, 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum ve 4 Eylül 1919 tarihinde Sivas kongreleri izlemiştir. Erzurum Kongresi bazı Doğu illerinden gelen delegelerin oluşturduğu sınırlı bir kongre olmasına karşın, kararları geniş kapsamlı olmuştur. Bu kongrede, yönetim kurulu durumunda olan ve Atatürk'ün başkanı olduğu He-

---

37 Bkz. Hakkı Tarık Us, **Meclis-i Meb'usan 1293-1877**, 2 Cilt, İstanbul 1940-54; İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1877-1920)**, Ankara 1988.

38 Misak-ı Milli (Ulusal And) adlı belgenin önemi Meclisi Mebusan, ulusculuk ilkesini esas alarak, Türk toplumunun ulusal varlığının kutsal ve parçalanmaz olduğunu, her ulusa uygulanması gereken özgür ve bağımsız yaşama hakkının Türk ulusuna da uygulanması gerektiğini ve bunun zorunlu olduğunu dünyaya ilân etmektedir. Bu belge Anadolu'da başlamış olan ulusal kurtuluş hareketinin temelini oluşturan ilkelerin, Meclisi Mebusan'ca da benimsenmesi yönünden de önemlidir. Gözübüyük, **a.g.e.**, s.109.

39 İhsan Güneş, **a.g.e.**, 42.

Levent Sahverdi Arşivi

yeti Temsiliye'ye, Kongre kararlarını yürütme, gerektiğinde vatanın korunması ve bağımsızlığın sağlanması için geçici bir hükümeti seçme yetkisi verilmiştir. Böylece Erzurum Kongresi Mustafa Kemal Paşanın aradığı meşru tabanı ona sağlamıştır.

Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'ne göre temsil niteliği daha geniş bir Kongre olmuştur. Kongre, Heyet-i Temsiliye'nin yetkilerini artırmış, askerî güçlerin derlenip toparlanmasından, ulusal meclis hazırlıklarının yapılmasına kadar varan görevler vermiştir. Ulusal gücü ve ulusal iradeyi egemen kılma ilkesi Erzurum Kongresi gibi Sivas Kongresi'ninde onayından geçmiştir. Heyet-i Temsiliye, tüm ulus adına hareket eden bir kurul haline getirilmiştir. Heyet-i Temsiliye, Ankara'da TBMM'i kurulana kadar, ulusal kurtuluş hareketinin yöneticisi ve uygulayıcısı olmuştur. Böylece ülkede, İstanbul Hükümetinin yanında Anadolu'da yeni bir iktidar doğmaya ve devlet otoritesi yavaş yavaş Heyeti Temsiliye'ye geçmeye başlamıştır.[40] Ulusal egemenliği öne çıkaran Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un parlamentoyu dışlayan yaklaşımına karşı derhal seçimlerin yapılmasını ve millî meclisin oluşturulması gerektiğini düşünmüştür.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye başkanı olarak İstanbul'un işgalinden üç gün sonra 19 Mart 1920'de Anadolu'daki bütün komutanlıklara, Valiliklere bir genelge yollayarak, olağanüstü yetkilere sahip bir Meclisin Ankara'da toplanabilmesi için, yürürlükte olan seçim yasasına göre, seçimlerin 15 gün içinde yapılmasını istemiştir.[41] Bu genelge bir yandan ülkede yeni bir seçimin başlamasını emrederken, öte yandan seçimin hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağını belirtmektedir. Kuşkusuz Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye, Anadolu'da yeni bir devletin temel taşını bu genelge ile ortaya koymakta ve vatanın bütünlüğünü, ulusun özgürlüğünü halka dayanarak kurtarmak için alınacak kararlara, geniş halk kitlesinin katılımını sağlamak istemişlerdir. Bu nedenle ulus

40 Şeref, Gözübüyük, **a.g.e.**, s.109.

41 Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. s.288-289. Ayrıca bkz. **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C.I, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1994.s.28-29.

Levent Sahverdi Arşivi

adına karar verecek olan "salâhiyeti fevkalade" ile yetkili Meclisin, İstanbul'dan kaçıp gelen milletvekilleriyle bu genelge çerçevesinde seçilen milletvekillerinden oluşmasını yararlı görmüşlerdir.[42]

Bu genelge doğrultusunda seçimler yapılarak I. Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır.[43] Yeni seçilenlerden ve Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından gelenlerden oluşan bu meclis,[44] bütün kuvvetleri "Hakimiyeti Milliye" ilkesi gereği kendisinde toplamıştır. Böylece Türkiye'de ilk kez, Meclis Hükümeti Sisteminin uygulanmasına başlanmıştır. İlk İcra Vekilleri Heyeti, TBMM'nce 3 Mayıs 1920'de seçilmiştir. Böylece TBMM, hükümetini de seçerek ulus adına tüm yönetimi üstlenmiştir. Bu dönemde Meclisin üstünlüğü ilkesi egemen olmuş ve etkisini Türk Devletinin Anayasası'nda da göstermiştir. Nitekim TBMM, kuruluşundan 9 ay sonra yazılı bir anayasa yaparak yürürlüğe koymuştur. Meclis, anayasa yürürlüğe girene kadar yasama ve yürütme güçlerini kendi varlığında toplamış, kararlarını vererek, kurallarını koyarak devlet işlerini yürütmüştür. 20 Ocak 1921 tarihinde kabul ettiği Teşkilatı Esasiye Kanunu[45] ile bu duruma hukuksal bir nitelik kazandırmıştır.

Bu düzenleme ile, güçler birliği ilkesi ve Meclis Hükümeti sistemi benimsenmiştir. Buna göre Türkiye Devleti, TBMM tarafından yönetilir. Yasama ve Yürütme güçleri Meclis'te toplanmıştır. Hükümet Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını alır ve doğrudan doğruya Meclis tarafından

---

42 İhsan Güneş, **a.g.e.**, s.47.

43 İhsan Güneş, **a.g.e.**, s.55.Bkz. **Büyük Millet Meclisi, Kavanin Mecmuası**, Birici İntihab Devresi, C.I, Ankara 1341; Mustafa Küçük, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri**, Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi; **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele'de TBMM**, I.Dönem (1919-1923), Ankara 1993.

44 23 Nisan 1920'de açılan I.TBMM en yaşlı üye olan Sinop milletvekili Şerif (Avkan) Beyin başkanlığında ilk toplantısını yapmış ve aynı gün 1 numaralı kararı ile Meclisin İstanbul Meclis-i Mebusanından katılanlarla yeni seçilenlerden oluştuğunu kabul etmiştir. Bkz. Suna Kili - A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri "Sened-i İttifak'tan Günümüze"**, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1985.s.87.

45 1921 Anayasası ile ilgili olarak bkz. Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, AAM Yayını, Ankara 1992.

Levent Sahverdi Arşivi

kendi üyeleri arasından seçilir. Ayrıca bir hükümet başkanı yoktur. Meclis Başkanı Bakanlar Kurulunun da doğal başkanıdır. Hükümet, Meclis adına hareket eder ve onun devamlı denetimi altındadır.

1921 Anayasası, egemenliğin ulusta olduğu, ulusun bu egemenliği TBMM eliyle kullanacağı ilkesini benimsemekle kalmamış, ayrıca illere, ilçelere, bucaklara halk yönetimini getirme, halkın etkin bir biçimde yönetime katılmasını sağlamak amacı da gütmüştür.[46] Yine bu Meclis Mustafa Kemal'in liderliğinde Milli Mücadele'yi gerçekleştirmiş, Türk ulusunun gerçek temsilcisi olarak iktidarı İstanbul'dan Ankara'ya taşımış, iç ve dış politikada önemli adımlar atmış ve saltanatı kaldırmıştır.

2. Müdafa-yı Hukuktan Halk Fırkasına

İkinci Meşrutiyet döneminin siyasî fırka ve cemiyetleri içinde yer alanlar olduğu gibi ilk kez milletvekili olup ta siyasî hayata başlayan ve farklı sosyo-ekonomik tabandan gelen milletvekillerinin oluşturduğu I.TBMM'i, Millî Mücadele'yi gerçekleştirmiştir. Bu mücadele sırasında zaman zaman hizipsel nitelikte bazı ayrılmalar da yaşanmıştır. Bu ayrılmaları önlemek üzere Mustafa Kemal Paşa 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafa-yı Hukuk Grubu'nu oluşturarak[47] Meclisin birliğini sağlamıştır. Ancak başlıca iki karşıt grupta toplanan görüş ayrılıkları devam ettiği gibi, bu kez Müdafa-yı Hukuk Grubu'nun kendi içinde Birinci ve İkinci Grup şeklinde ayrılmalar olmuştur. Hükümete iyi çalışması için Mecliste destek verenler Birinci Grup olarak nitelendirilmişler, bu grubun dışında bırakılmış ya da kalmış öteki milletvekilleri de İkinci Grup[48] ola-

---

46 Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s.111.

47 **Nutuk**, s.405. ; I. TBMM'deki Gruplar için bkz. İ.Güneş, **a.g.e.**; Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması: 1923 - 1931**, Yurt Yayınları, Ankara 1995; Samet Ağaoğlu, **Kuvay-ı Milliye Ruhu**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981; Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

48 120 civarında üyeye sahip olduğu sanılan İkinci Grubun resmen ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte, Başkumandanlık Kanununun üçüncü kez uzatılması görüşmeleri sırasında (4 Mayıs 1922) vucut bulduğu tahmin edilmektedir. Bkz.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952**, İstanbul 1952.s.537.

Levent Sahverdi Arşivi

rak bir araya gelmişler ve meclisin ilk muhalefetini oluşturmuşlardır.[49] Meclis içerisinde 262 üyeye sahip bir iktidar partisi olarak çalışan Birinci Grup, İkinci Gruba göre daha lâik ve devletçi bir yol izlemiştir.[50]

TBMM'de görülen bu muhalefet hareketinin genel bir değerlendirmesi yapılacak olunursa; Gruplaşmaların varlığına ve hükümet karşısında muhalifleri bir araya toplama girişimlerine karşın, geçek anlamda plân ve programa dayalı örgütlenmiş bir muhalefet yapılmamıştır. Dolayısıyla muhalefet genelde çeşitli konulardaki itirazlarını ortaya koyan farklı görüşteki muhaliflerin bireysel faaliyetleriyle sınırlı kalmıştır. Hilâfet ve saltanatın korunması, Mecliste hükümetin görev ve yetkilerinin sınırları gibi temel konularda belli ölçüde bir odaklaşma görülmüştür. Nihayet Meclis-te muhalefeti oluşturan İkinci Grup, Meclisin ikinci dönemi için yapılan seçimlerden sonra, yeni Meclisin Birinci Grup üyelerinden seçilmesi sonucunda tasfiye olmuştur.[51] Meclis, 1 Nisan 1923'de seçimlerin yenilenmesine karar vererek dağılmıştır. Mustafa Kemal Paşa 8 Nisan 1923'te dokuz ana prensibe dayanan bir seçim beyannamesi yayınlamıştır. Bu beyannamede Birinci Grubun Halk Fırkasına dönüştürüleceğini de açıklamıştır.[52] Atatürk "Dokuz ilke ve Partimizin ilk programı" ifadesi ile bu durumu Nutuk'da şöyle açıklamıştır:

"Gerek bazı kimselerden aldığım yazılı düşüncelerden ve gerek halk ile yaptığım görüşmelerden çok yararlandım. Sonunda 8 Nisan tarihinde görüşlerimi dokuz ilke halinde tespit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında yayınlayarak ilân ettiğim bu program partimizin kuruluşunun temeli olmuştur."[53] Nihayetinde 1923 seçimleri yapılmış ve

---

49 Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkiler (1924-1930)**, Ankara 1972. s.227; Ahmet Demirel, **a.g.e.**

50 Tunaya, **a.g.e.**, s.234-235

51 Nükhet Turgut, **a.g.m.**, s.432.; **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940**, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 2002.s.22-23.

52 Tunaya, **a.g.e.** , s.559.

53 Kemal Atatürk, **Nutuk**, s.485-486.; Dokuz umde için bkz: Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, AAM Yayını, Ankara 2000.s.419.; Tunaya, **a.g.e.**, s.580.

Levent Sahverdi Arşivi

seçim çevrelerinden gelen Müdafayı Hukuk Milletvekilleri 7 Ağustos günü Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanmışlardır. Bu toplantılar, çeşitli aralıklarla bir ay sürmüştür. Seçimlerden önce hazırlanan dokuz umde esas olmak üzere yapılan tüzük 9 Eylül günü kabul edilmiştir.[54] Aynı gün oybirliği ile aldığı karar gereği Anadolu ve Rumeli Müdafa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkasına dönüştürüldüğü ilân edilmiştir.[55]

Halk Fırkası kurulduktan sonra 104 maddeden oluşan bir tüzük yayınlamıştır. Bu tüzüğün ikinci maddesinde "Halk Fırkası nazarında halk kavramı herhangi bir sınıfa ait değildir. Nazarında mutlak kabul edilen bütün fertler halktandır. Halkçılar hiçbir ailenin hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin ayrıcalıklı olmasını kabul etmeyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan fertlerdir. 3.maddesinde Halk Fırkasının her türlü ve hariçten gelip türlü tabiiyet ve her şeyi kabul eden her fert dahil olabilir" açıklamalarının halkçılık ilkesinin; demokrasiye ait katılımcı hür iradenin topluma yerleşmesi arzusunun önemli bir göstergesidir.[56] Bir yıl sonra 10 Kasım 1924'de de verilen bir karar ile adını Cumhuriyet Halk Fırkası olarak ilân etmiştir.[57] Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildiğinden, 19 Kasım 1923'te bir yazı ile Halk Fırkası başkanlık görevini işlerinin çokluğu nedeniyle yapamayacağını açıklamıştır.[58]

CHF belirlenen program dahilinde, inkılabın yürüyüşü ve gelişmesiyle birlikte kendi yapısında ve programında çeşitli değişimler geçirmiştir. Prensipler sürekli değişen ihtiyaçlara ve durumlara göre işlemiş ve ye-

---

54 Kuruluş dilekçesi için bkz. Bila, **a.g.e.**, s.40-41.

55 Tunaya, **a.g.e.**, s.419. CHF'nin 1935'de yapılan 4.Büyük Kongresinde kabul edilen Tüzüğün birinci maddesi ile Cumhuriyet Halk Partisine dönüştürülmüştür. Bkz.Tunaya, **a.g.e.**, s.560.

56 **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s.419.; Nizamnemenin ayrıntıları için bkz. Bila, **a.g.e.**, s.41-43; **Aym Tarihi**, "Halk Fırkası Nizamnamesi" C.I, No: 1, 1923.s.78.; Furuzan Hüsrev Tokin, **Türkiye'de Siyasal Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişimi**, Ekim Bas., İstanbul 1965.s.68.

57 Tokin, **a.g.e.**, s.68.

58 **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1991.s.553..; Tunaya, **a.g.e.**, s.583.

Levent Sahverdi Arşivi

nilenmiştir. Demokratik bir sistemi hazırlamak, bunun için gerekli ortamı yaratmak ve tüm ulusu temsil etmek asıl amaç olarak benimsenmiştir. Devletin kurtarıcısı olarak ortaya çıkan Halk Fırkası, kurmuş olduğu bu cumhuriyetin bekçisi rolünü de üstlenmiştir. Atatürk bir konuşmasında sınıflar üzerinde durarak, başka ülkelerdeki farklı sınıfların ve dolayısıyla bunların çıkarlarını temsil eden farklı partilerin varlığına işaret etmiş ve Türkiye'de bu tür bir partileşmeye yol açacak sınıfların bulunmadığını, Halk Fırkasının toplumun yalnızca belli bir kesiminin değil tüm ulusun temsilcisi olduğunu vurgulamıştır.[59]

Halk Fırkasının siyasî sürece hakim olan bu yapısı ve politikası karşısında, bir muhalefet partisinin bulunmayışı doğaldır. Ancak bu bulunmayış hukuksal bir yasaklamaya dayanmamıştır. Bu nedenledir ki muhalefet partisinin kurulması yolunda denemelere kolayca girişilecektir.

3. Çağdaş Bir Yönetim Oluşturmaya Yönelik Atılımlar

II. Meclis yapılan yeni seçimler sonucunda 11 Ağustos 1923 tarihinde toplanarak göreve başlamıştır. Türk ulusunun dört yıl mücadelesini verdiği Millî Mücadele 24 Temmuz 1923'de Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile sona erince TBMM görevini başarı ile tamamlamıştır. Lozan Antlaşması bu meclis döneminde 23 Ağustos 1923'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bundan sonra yeni idarenin adının konması ve askerî alanda kazanılan başarının siyasî ve sosyal başarılarla bütünleştirilmesi gerekmiştir. Bunun ilk adımı 29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilânı ile sağlanmıştır. Daha sonra devletin gereksinmelerine cevap verecek ve toplumu yönlendirecek yeni bir anayasa yapılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. İkinci dönem TBMM yeni rejimin anayasasını kabul etmeden önce üç önemli yasa çıkarmıştır. Bunlardan biri; askerlikle milletvekilliğinin aynı kişide birleşemeyeceğine, ikincisi; Eğitim Sisteminde lâikliği ve Öğretim Birliğini eses alan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm okulların Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmasına ve üçüncüsü de; hilâfetin kaldırılmasına ilişkin yasalardır.

---

59 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, II.Kısım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997.s.101.

Levent Sahverdi Arşivi

Daha sonra 20 Nisan 1924 günü altı bölüm 105 maddeden oluşan yeni Anayasa TBMM'de kabul edilmiştir. Bu anayasa, bazı değişikliklerle 1961 anayasası yapılıncaya kadar yürürlükte kalmış olmakla birlikte çağın en ileri devlet yapısını ve özgürlükler sistemini benimseyen niteliktedir. Örneğin üçüncü maddesinde devletin temel niteliği, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" şeklinde belirlenmiştir. Yine bazı önemli maddelerinde şu unsurlara yer verilmiştir. Meclis Cumhurbaşkanı'nı, Cumhurbaşkanı da hükümeti seçecektir. Hükümet üzerinde Meclisin tam denetim hakkı olacaktır. Kuvvetler ayrımı ilkesi kabul edilmekte, yargı bağımsız olmaktadır. Seçimler 4 yılda bir yapılacaktır. Hükümet veya milletvekilleri yasa teklifinde bulunabileceklerdir. Milletvekillerinin Meclisteki konuşmaları nedeniyle dokunulmazlıkları olacaktır. Başka nedenlerle de yargılanmaları Meclis Genel Kurulunun kararına bağlı olacaktır. Mahkeme kararlarına Meclis veya Bakanlar Kurulu karışamaz, bu kararları değiştiremez.

Bu maddeler devletin niteliklerini tanımlamaktadır. Anayasanın 68.maddesi ise özgürlüklerle ilgilidir. Buna göre "Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet başkasına zarar vermeyecek her türlü tasarrufta bulunmaktır. Herkesin yasalar önünde eşit olduğu, vicdan, düşünce, konuşma, yayında bulunma, seyahat, mülk edinme, toplanma, dernek ve şirket kurmanın herkesin doğal hakkı olduğu belirtilmektedir.

Anayasanın en önemli maddesi 88.maddesidir. Bu madde ile Türklerin kimliği tarif edilmiştir. Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk sayılmaktadır.

Uygulamada 1924 Anayasası çok farklı siyasal ortamlarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'ye hem tek partili hemde çok partili dönemde hizmet etmiştir.[60]

---

60 **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.38-39. 1924 Anayasası ile ilgili olarak bkz.A.Ş.Gözübüyük, - Z. Zengin, **1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri**, A.Ü. SBF Yayınları, 1957; Bülent Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996; T.Timur, **Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, A.Ü. SBF Yayınları, 1968; A, Şeref. Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara 1997; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Arnaştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.

Levent Sahverdi Arşivi

Bundan sonra ülkeyi sosyal ve siyasal alanda güçlendirmek için atılımlara girişilmiştir. Amaç toplumu lâikleştirmek ve çağdaşlaştırmaktır. 1924'de şeyhüslamlık müessesesi ile Dini İşler ve Vakıflar Bakanlığı kaldırılmıştır. Onların yerine Diyanet İşleri Müdürlüğü ve Evkaf Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Eylül 1925'te türbeler ve tekkeler kapatılmıştır. Yine aynı yıl Kasım ayında Fes giyilmesi yasaklanmıştır. 1926 yılı başında miladi takvim ve Batı'da uygulanan saat esası kabul edilmiştir. Aynı yıl 17 Şubat 1926'da İsviçre Medenî Kanunu ile İtalyan Ceza Kanunu esas alınarak büyük bir hukuk reformu yapılmıştır.[61] 1928 yılında alfabe değiştirilerek, Arap harfleri yerine Lâtin harfleri kabul edilmiştir. Eski rejimin efendi, paşa gibi tabirleri kaldırılmıştır. Yine 1928'de "Devletin Dininin İslâm Dini" olduğuna ilişkin hüküm Anayasa'dan çıkartılmıştır. Cumhurbaşkanı ve Milletvekili andındaki "Vallahi" sözcüğünün yerine "Namusum Üzerine Söz Veririm" ibaresi eklenmiştir. TBMM'nin görevleri arasında sayılan "Şeri Hükümlerin Yerine Getirilmesi" ibaresi kaldırılmıştır.[62] 5 Aralık 1934 yılında Anayasada değişiklik yapılarak kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu gelişme Türk demokrasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. O tarihlerde birçok Batılı ülkede henüz kadınlara oy hakkı tanınmamıştır.[63] Cumhuriyetin lâiklik ilkesi doğrultusunda 21 Haziran 1934'de Soyadi Kanunu çıkartılmıştır. Her Türk vatandaşının soyadı kullanmasını zorunlu hale getiren kanun, 6 aylık bir geçiş sürecinden sonra 24 Aralık 1934'de yürürlüğe girmiştir.Yine 1937 yılında CHP'nin Altı Umdesi anayasaya konularak devletin nitelikleri haline getirilmiştir.

---

61 Medenî Kanun ile dine dayalı hukuk, yerini lâik ve çağdaş bir hukuk sistemine bıraktı. Böylece Türk vatandaşlarının arasında ırk, din, cins, mezhep ayrımın olması engellenmiştir. Tekeşlilik, boşanma, velâyet, kanunî mirascılık gibi kavramlarda kadın-erkek eşitliği benimsenmiştir. Kadına her alanda ekonomik hayata katılma hakkı verilirken, medenî nikah ve hakim kararıyla boşanma ilkeleri getirilmiştir. Ayrıca vesayet, vasiyet, mülkiyet gibi kurumlar modern bir anlayışla düzenlenmiştir. İsviçre Medenî Kanunu'nun rüşt ve evlenme yaşı gibi bazı hükümleri Türk toplumuna uygun biçimde değiştirilmiştir. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.81.

62 **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.39.

63 Bu düzenleme ile artık 22 yaşını bitiren her Türk kadını erkeklerle birlikte seçmen olabilecek, 30 yaşını bitirenlerde milletvekili seçilebileceklerdir. Nitekim bu tarihten sonra Şubat 1935'te yapılan seçimler sonucunda TBMM'ye 18 Kadın milletvekili seçilmiştir. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.228.

Levent Sahverdi Arşivi

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de demokrasi adım adım gelişecek, bazen güçlükler olacak ve geri adımlar atılabilecektir. Ancak zaman içinde Atatürk'ün daha o günlerde çizdiği çağdaş, uygar, akılcı ve ulusal iradeye dayalı yol üzerinde ilerleyecektir.

4. İlk Çok Partili Sistem Denemesi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilânı ve Mustafa Kemal Paşanın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, 30 Ekim'de İsmet Paşa ilk cumhuriyet hükümetini kurmakla görevlendirilmiştir.

İlk cumhuriyet hükümeti 1924 yılına önemli problemlerle girmiştir. Musul'un statüsünün belirlenmesiyle ilgili olarak İngilizlerle, mübadele konusunda Yunanlılarla anlaşmazlık devam etmektedir. Öte yandan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi görüşmeleri sırasında Mecliste yoğun tartışmalar yaşanmış, Halk Fırkası içinde bir muhalefet ortaya çıkmış ve giderek kuvvet kazanmıştır.[64] Daha sonraki günlerde bu muhalefet hareketi partiden istifalar şekline dönüşmüştür. Nihayet ayrılanlar yeni bir parti kurmuşlardır. Bu yeni parti cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası dır.[65] Partiyi kuranlar, 17 Kasım 1924'te, partinin tüzüğünü, kurucular listesini ve kuruluş beyannamesini[66] Dahiliye Vekâletine vererek, yasal işlemleri tamamlamışlardır.[67]

---

64 TBMM'nin altı aylık tatilden sonra, 18 Ekim 1924'te toplanması ve burada muhaliflerin verdikleri önergelerle hükümeti sıkıştırmalarıyla ilgili olarak bkz. **TBMM ZC** II. Devre C.9, Ankara 1975.s.26-73 vd.

65 Tunaya, **Siyasi Partiler**, s. 621.

66 Partinin beyannamesi, programı, Nizamnamesi, ile ilgili olarak bkz. Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Türkçesi, Gül Çağla Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992.s.167-182.

67 Partinin kurucuları arasında Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar, Rüştü Paşalarla Rauf, Dr.Adnan (Adıvar), Feridun Fikri, Halis Turgut gibi önemli kişiler bulunmaktadır. Partiyle ilgili geniş bilgi için bkz.Ahmet Yeşil, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neş., Anık. 2002;Erık Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Türkçesi Gül Çağla Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992; Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II.Kısım, Do-

Levent Sahverdi Arşivi

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Meclis içinde bir muhalefet partisi olarak doğmuştur. Ali Fuat Paşaya göre amaç, iktidara gelmek değil, Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalefet etmektir.[68] Partinin programında demokratik, liberal, düşünce ve inanca saygılı olunacağı öncelikle belirtilerek, diğer önemli görülen prensipleri şu şekilde sıralanmıştır: Tek dereceli seçim sistemi, anayasanın milletten vekâlet alınmadan değiştirilmeyeceği, Cumhurbaşkanı seçilince mebusluk sıfatının düşeceği, idarî yönden adem-i merkeziyetçilik, milletten izin alınmadan yeni inkılâp yapılmayacağı öngörülmüştür.[69] Demokratik bir açılımı öngören fakat ülkenin o günkü şartlarıyla bağdaşmadığı açık olan bu prensipler, partiyi bir anda inkılâp karşıtlarının ve dine dayalı devlet düzeni yanlılarının sığınağı haline getirmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları böyle bir amaç gözetmemiş olmakla birlikte, siyasî ve sosyal çalkantılar partiyi bu noktaya sürüklemiş, bu da partinin sonunu hazırlamıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması ile Türkiye Cumhuriyetinde ilk kez çok partili parlamenter sisteme geçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa "Times Gazetesi" İstanbul muhabirinin yazılı sorularına 11 Aralık 1924'te verdiği cevapta: "Hakimiyeti milliye esasına dayanan ve bilhassa cumhuriyet idaresine malik bulunan memleketlerde siyasî partilerin mevcudiyeti tabiidir. Türkiye Cumhuriyetinde de birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur"[70] demek suretiyle böyle bir girişimi doğal, son derece de olumlu ve Cumhuriyet rejiminin gereği olarak karşıladığını ifade etmiştir.

Doğuda Şeyh Sait isyanı nedeniyle Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesine bir ekleme yapılmış, Hükümete, 4 Mart 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu ile isyana, ülkenin sosyal düzenini, huzurunu,

---

ğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1960; Rauf Orbay, **Rauf Orbay'ın Hatıraları**, Yakın Tarihimiz Dergisi, Sayı: 1-52, 1962-1963;Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul 1984.

68 Cebesoy, **Siyasi Hatıralar II**, s.110.

69 Cebesoy, **Siyasi Hatıralar II**, s.112-113; Beyanname ve program için bkz. Tunaya, **a.g.e.**, s.615-620.

70 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s.77.

Levent Sahverdi Arşivi

iç güvenliğini bozmaya yönelik her türlü kuruluşu, girişimi ve yayını Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yasaklama yetkisi verilmiş,[71] biri Ankara'da, diğeri isyan bölgesinde faaliyet gösterecek olan iki İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. Şark İstiklâl Mahkemesi 25 Mayıs 1925'te kendi bölgesindeki bütün Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası faaliyetlerini durdurmuştur. Ankara İstiklâl Mahkemesi de dini siyasete alet ettikleri gerekçesiyle partinin bazı mensuplarını yargılayarak çeşitli cezalara çarptırmış, parti programındaki "düşünce ve inanca saygılı" olmak prensibiyle "gericiliğin kışkırtıldığını kabul ederek gereğinin yapılmasını hükümetin dikkatine" sunmuştur.[72] Hükümet de Takrir-i Sükun Kanunu'nun 1. maddesine dayanarak 3 Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapatma kararını almıştır.[73] Yeni partinin siyasî varlığı çok kısa, ancak altı buçuk ay kadar sürmüştür. Bu süre içerisinde son derece sınırlı faaliyette bulunabilmiş, mecliste bazı konular hakkında açıklama istemiş, 1925 bütçesi görüşmelerinde düşüncelerini dile getirmiş, âşarın kaldırılmasını kabul etmiş, Ankara İstiklâl Mahkemesine idam yetkisi verilmesi hakkındaki kanunun aleyhinde bulunmuş ve Cumhuriyet Halk Fırkasını ara seçimlerde baskı yapmakla suçlamıştır.[74] Meclis dışında ise milletvekili ara seçimlerine katılmış, fakat her yerde aday gösteremediği gibi gösterdiği adaylar da başarılı olamamışlardır. Bundan sonra 1930'lu yıllara kadar yeni örgütlenmeler olmamıştır.

5. İkinci Çok Partili Sistem Denemesi :Serbest Cumhuriyet Fırkası

1929 yılında başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalım Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Buna bağlı olarak halkın

---

71 Bekir Sıtkı Yalçın-İsmet Gönülal, **Atatürk İnkılâbı**, Ankara 1984, s.467-470.

72 Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.147; Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri 1923-1927**, Ankara 1982, s.229-241.

73 Erik Zürcher, **a.g.e.**, 120. ;Partinin kapatılması ile ilgili hükümet kararı için bkz. Tunaya, **Siyasi Partiler**, s.621-622.; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yayını, Ankara 1984. s.265.

74 Tunaya, **Siyasi Partiler**, s. 610.

Levent Şahverdi Arşivi

çektiği yoksulluk ve sıkıntı artmaya başlamıştır. Bu durum tek parti yönetiminin sıkıntılarını da ortaya çıkarmıştır. Çünkü Hükümet denetlenmeli, yeni düşünceler, imkânlar aranıp bulunmalı ve bu sıkıntılar atlatılmalıdır. Ayrıca Milletler Cemiyetine girme isteği ve teşebbüsü, Batılı devletlerdeki demokratik rejimin faydalarına ve gereğine inanan Atatürk'ü yeni girişimlerde bulunmaya sevk etmiştir. Bu maksatla yine CHP'nin ileri gelenlerinden ve o ana kadar hükümet düzeyinde bakanlık ve Başbakanlık gibi görevler yapmış olan ve o esnada Paris Büyükelçiliği görevinde bulunan Fethi Bey ile yeni bir parti kurulması için temasa geçmiştir.[75] 9 Ağustos 1930'da Atatürk'e bir parti kurma isteğini ve kurulacak partinin ana özelliklerini, başlıca prensiplerini açıklayan bir mektup yazmış, Atatürk de Fethi Beyin mektubuna 11 Ağustos'ta verdiği cevapta, "... görüyorum ki lâik Cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur"[76] demek suretiyle memnuniyetini bildirmiştir. Bir gün sonra, 12 Ağustos 1930'da İstanbul'da Fethi Beyin başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş,[77] Cumhuriyet Halk Fırkasından istifa eden bazı mebuslar Serbest Cumhuriyet Fırkasına katılmışlar ve onun yetkili kurullarında görev almışlardır.[78] Bu suretle yeni parti, Mecliste temsil edilme imkânına kavuşmuştur. Yeni parti kısa sürede büyük ilgi uyandırmıştır. Bu ortamda 1930 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının katılmı ile ülkede belediye seçimleri yapılmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası belediye seçimlerinde yolsuzluk yapıldığına dair,

---

75 Mustafa Kemal ile Fethi Okyar'ın temasları için bkz. Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul 1982.s.29-40.

76 **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannâmeleri IV**, Ankara 1991, s.599.Tunaya, **Siyasi Partiler**, s.631 - 633.

77 **Türk Parlamento Tarihi; TBMM III**. Dönem, C. II, Haz. TBMM Araştırma Grubu, Ankara 1995.s.346.;Bernard Lewis, **a.g.e.**, s.279; Ayrıca bkz.Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?**, İstanbul 1987: Aynı yazarın, **Üç Devirde Bir Adam**, Haz.Cemal Kutay, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Yayınları, İstanbul 1980; Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

78 Kurucu mebusların özgeçmişleri, siyasî düşünce ve eğilimleri ve Atatürk'e yakınlığına ilişkin bkz. Çetin Yetkin, **a.g.e.**, 41-65.

Levent Sahverdi Arşivi

İçişleri Bakanlığı hakkında TBMM Başkanlığına bir gensoru önergesi vermiş ve bu gensoru önergesi 15 Kasım 1930'da Mecliste görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında çok sert tartışmalar cereyan etmiş, muhalefet, kanunsuz işlemler yaptığı ve baskıcı yöntemler uyguladığı iddiasıyla iktidarı sorumlu tutmuş, iktidar partisi de muhalefeti suçlamıştır.[79] Daha sonra tartışmalar kişiselleşme boyutuna ulaşmış, konunun özü kaybolmuştur. Meclisin üzerine ağır mücadele havası çökmüştür. Meclisteki görüşmeler[80] esnasında iktidar partisi milletvekillerinin tutum ve davranışlarından rahatsız olan Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda, partisinin "gelecekte Gazi Hazretleriyle siyasî sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği" ni bu durumdaki bir siyasî teşekkülün varlığını parti başkanı sıfatıyla koruyup sürdürmesini imkânsız bulduğunu belirterek Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapanmasına karar verdiğini ve bu kararı bütün parti kuruluşlarına tebliğ ettiğini bildirmiştir[81].

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi Meclis içerisinde doğan, Meclis içinde ve dışında sınırlı faaliyetlerde bulunabilen bir muhalefet partisi olarak kalmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasından farkı, kurucularının Atatürk'e karşıt değil onun yakın arkadaşları olmalarıdır. İkinci olarak bu parti, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi, hükümet tarafından kapatılmamış, kendisini fesih kararı almıştır. Terakkiperverlerin bir muhalefet partisi olarak siyasette tutunma isteğine karşılık, onlar iktidara gelmeyi amaçlamışlardır. Bu da Cumhuriyet Halk Fırkasının kökleşmiş varlığına karşı atılmış cesaretli bir adım olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkasından ekonomik görüşleri ile ayrılarak, Cumhuriyet Halk Fırkasının ekonomide devletçi politikalarına karşı liberalizmi savunmuştur. Onun dışında prog-

---

79 Suçlamalar ve yanıtları için bkz. Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yayınları, 1982.s.197-199.

80 Görüşmeler için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, XX-XXI, Devre 3, İçtima 3, Celse 1, s.39,47-49 ; Yetkin, **a.g.e.**, s.193-204.

81 Tunaya, **Siyasi Partiler**, s.628,635.

Levent Sahverdi Arşivi

ramında ve tüzüğünde[82] Cumhuriyete, onun temel ilkelerine, milliyetçiliğe, lâikliğe, inkılâplara bağlı olduğu ayrıca bunların gelişmesine katkı sağlayacağı vurgulanmıştır.[83] Nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası da Terakkiperver Partinin akıbetine uğramıştır. Rejime muhalif güçlerin, şer odaklarının bu partiye girmesi ve onu bir kalkan olarak kullanmaya kalkışmaları engellenememiştir. Olayların kontrolden çıktığını hisseden Fethi Bey, partiyi kapatmak zorunda kalmıştır.[84] Böylece çok partili demokrasiye geçiş denemesinin ikincisi de benzer şekilde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu iki demokrasi denemesinin siyasal düzeyde başarısızlıkla sonuçlanmasına karşılık, toplumsal yapıda bir muhalefet partisi fikrine alışılmasını sağlama yönünden etkileri olmuştur.

6. Parti Devlet Bütünleşmesine Yöneliş

Bundan sonra iktidarın politikasında bazı değişikliklere gidilmiştir. Ekonomik açıdan Devletçilik politikası gündeme getirilirken; benimsenen Halkçılık ilkesi çerçevesinde girişilen uygulamalarla da kitleleri kazanma, onlarla iletişim sağlama amacı güdülmüştür.[85] Bu bağlamda İlk olarak gerçekleştirilen inkılâpların halka daha iyi aktarılması için halkevleri kurulmuştur. CHP'nin 4.Büyük Kurultayında partinin yeni programı ve tüzüğü görüşülerek oybirliği ile kabul edilmiştir. Yeni programın başlangıç bölümünde "Partinin güttüğü bütün esaslar Kemalizm prensipleridir" denilerek Kemalizm resmi olarak ilk defa tanımlanmıştır. Programın üçüncü maddesinde, "Türkiye ulusçu, halkçı, devletçi, lâik ve devrimci bir cumhuriyettir" denilerek partinin özellikleri devletin özellikleri haline getirilmiştir. Yeni Tüzüğün 95.maddesinde, "Parti, kendi bağrından doğan

---

82 Partinin programı için bkz. **Türkiye'de Siyasi Dernekler II**, İçişleri Bakanlığı, Ankara 1950.s.77-84.; Mete Tuncay, **a.g.e.**, s.318-405.; Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul 1982.s.253-265.; Fethi Okyar, **a.g.e.**, s.476-477.

83 Tunaya, **Siyasi Partiler**, s.628.

84 Partinin kapatılış nedeniyle ilgili olarak bkz. Yetkin, **a.g.e.**, s.227-240.

85 Nükhet Turgut, a.g.m., s.443.; Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**, Altın Kitapları Yayınevi, 1983.s.31-132.

Levent Sahverdi Arşivi

hükümet teşkilâtı ile kendi teşkilâtını birbirini tamamlayan bir birlik tanır" denilerek tek parti yönetiminin kurumsallaşması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Tüzüğe göre parti örgütü ile yönetim arasındaki ilişkiyi merkezde parti genel sekreteri ile bakanlar yada bunların adına yetkili olanlar, İllerde ise partinin İl Başkanları ile valiler kuracaklardır. Bir yıl sonra 18 Haziran 1936 tarihli genelge ile parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı, İl Başkanlığı ile de valilik birleştirilmiştir.[86]

Bu gelişmelerin partinin devlet mekanizmasına egemen olması biçiminde değil, ulus egemenliğinin ve devrimin yerleşmesinde büyük görevler üstlenmiş olan bürokrasinin partiyi denetim altına alması biçiminde değerlendirmek daha gerçekçi bir yaklaşım olsa gerektir.[87]

Ayrıca müstakil bir grup kurularak 1931'de 22 seçim bölgesinde 30 müstakil mebusluk, 1935'de ise 16 müstakil mebusluk bırakılarak başlatılan süreç ile hükümetin Meclis içerisinde kontrolü amaçlanmıştır.[88]

C. Atatürk'ten Sonraki Gelişmeler

1. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938'de hayattan ayrılmasından bir gün sonra, Türkiye Cumhuriyetinin ikinci Cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü seçilmiştir. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemi, Türk siyasî hayatında köklü değişikliklere sahne olmuştur. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı adaylığı milletvekillerinin özgür iradeleri ile belirlenmiş ve oybirliği ile seçilmiştir. 26 Aralıkta Parti Genel Başkanını seçmek için toplanan Olağanüstü Kurultay da Genel Başkan seçilmesinin yanı sıra İnönü'ye Millî

---

86 **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.241.Ayrıca bkz. Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.128-154.

87 Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, s.119.

88 Mustafa Yılmaz, "Sened-i İttifaktan Demokrat Partiye Demokrasi İçin Atılan Adımlar" **Kök Araştırmaları**, Sayı : Ankara 1999. s.49.

Levent Şahverdi Arşivi

Şef[89] unvanı verilmiştir. Buna göre parti tüzüğünün 3.maddesinde yapılan değişiklikle Atatürk Ebedi Şef, İnönü ise Millî Şef ve Değişmez Genel Başkan olarak ilân edilmiştir.[90]

Bu durum tek parti döneminin ve İsmet Paşanın karateristik sıfatı olan Milli Şef sözcüğü ile tarihsel bir kimlik kazanmıştır. İnönü'nün tek merkezli yönetimi bir yandan Millî Şef unvanıyla kurumlaştırılırken, öte yandan da parti-devlet özdeşliğini azaltmaya yönelik birtakım atılımlarda bulunulmuştur. Örneğin 29 Mayıs 1939'da toplanan CHP 5.Parti kurultayında Genel Sekreterin İçişleri Bakanı olması uygulaması kaldırılarak parti içerisinde "Müstakil Grup" adı altında örgütlenen 21 kişilik bir muhalefet grubu oluşturulmuştur.[91] Aynı kurultayda köy öğretmen ve eğitmenleriyle, köylerde tarım ve sağlık görevlisi olarak çalışacakları yetiştirmek amacıyla Köy Enstitülerinin kurulması kararı da alınmıştır. Mecliste 17 Nisan 1940'da kabul edilen Köy Enstitüsü Kanunu, CHP içinde sesiz bir muhalefetle karşılanmış ve önemli sayıda milletvekili oylamaya katılmamıştır. Kanunun oylandığı ilk günden başlayarak giderek ivmesi artan bir eleştiriyle yöneticileri ve eğitim programları solculukla suçlanan bu enstitüler, çok partili sisteme geçildikten sonra de muhalefetin yoğun eleştirilerine sahne olmuş ve aşama aşama kaldırılmıştır. Kurultaydan bir ay sonra valilerin aynı zamanda CHP İl Başkanı olmaları uygulamasına son veren bir kanun kabul edilmiştir.[92]

Millî Şef döneminin büyük bir bölümü 1939-1945 arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı içinde geçmiştir. Türkiye savaşa girmemiş ancak savaşın yükünü önemli ölçüde üstlenmek zorunda kalmıştır. Örneğin

---

89 Milli Şef kavramı ve Türk siyasî hayatındaki yerine ilişkin bkz.Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.157-173; Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.s.29-67; Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, 1965s.139;Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, Ankara 1974.

90 Ş. Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.II, Remzi Kitabevi, s.37-39 ; Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.160-161.

91 Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, s.179-181.

92 **Thema Larousse**, s.238.

Levent Sahverdi Arşivi

bu dönemde Millî Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi uygulamalar halkın genelinde ekonomik ve sosyal sıkıntılara ve mevcut iktidara karşı muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Bu da beraberinde bazı değişimleri getirmiştir. Örneğin Savaşın sonuna doğru basının üzerindeki baskı hafiflemeye ve ekonomik sıkıntılar gazetelerde işlenmeye başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi içinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Hikmet Bayur gibi isimlerin uygulanan ekonomik politikalara yönelik eleştirileri ve olumsuz oy kullanmaları giderek yaygınlaşmıştır. Hükümet ve parti yönetiminde yapılan değişikliklerle tek parti sisteminin aynı katılıkta uygulanmasını isteyenlerin yerine daha ılımlı olanlar getirilmiştir.[93]

Türkiye 1946 yılına kadar tek parti ile yönetilmiştir. Ancak bu rejim, totaliter ve dogmatik ideolojilere dayanan Faşist ve Komünist tek parti sistemlerinden temelde farklıdır. Türkiye'de bir tek parti olgusu mevcut olmuş, fakat tek parti sürekli ve arzulanır bir model olarak meşrulaştırılmamış; aksine, zorunluluklar sebebiyle başvurulan ve zamanı geldiğinde yerini çoğulcu demokrasiye bırakacak olan geçici bir rejim olarak görülmüştür. Çok partili siyasal demokrasi, bu alanda yapılan denemelerinde gösterdiği gibi, erişilmesi gerekli bir ideal olarak korunmuştur.[94]

Nihayet İkinci Dünya Savaşı, Batılı demokrasilerin üstünlüğü ve zaferiyle sonuçlanmış, totaliter devletler bu savaşta yenilmişlerdir. Bu gerçek demokrasinin gücünü kanıtlayan bir olgu olarak tek parti yönetimlerinin gözden düşmesine ve bir çok ülkede demokratik yönetime geçiş için bir itici güç olmuştur. Gerek bu gelinen yeni ortam, gerekse Sovyetler Birliği'nin Boğazlarla ilgili olarak Türkiye'ye nota vermesi, Türkiye'yi ABD'nin önderliğindeki Batı bloğuna yaklaştırmış, bu gelişme ise burada

---

93 Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Ankara 1974.s.137.

94 Ergün Özbudun,"Atatürk ve Demokrasi" **Atatürkçü Düsünce**, AAM Yayını, Ankara 1992.s.239.

Levent Sahverdi Arşivi

geçerli olan demokratik rejimin alınmasını da beraberinde getirmiştir.[95] Nitekim o günlerde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Mecliste görüşülmeye başlamıştır. Burada ki tartışmalar sonucunda CHP içinde ortaya çıkan muhalefet tarafından 7 Haziran 1945'te Tükiye'de demokratik yöntemlerin daha geniş şekilde uygulamaya geçilmesi isteğini içeren "Dörtlü Takrir"[96] adıyla bilinen önerge verilmiştir. Önergenin CHP gurubunda 12 Haziran 1945 günü ret edilmesi[97] üzerine gelişen olaylar sonucunda söz konusu kişiler CHP'den uzaklaştırılmış ve ayrılmışlardır. Daha sonra Türk demokrasi tarihinde bir yenilik ve uygulama olarak 7 Ocak 1946'da Demokrat Partinin kurulmasıyla[98] yeni bir sürece girilmiştir.[99] Demokrat

---

95 Tek parti yönetiminin sona ermesine etki eden dış siyasal nedenlerle ilgili olarak bkz. Haluk Ülman, **İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Turuman Doktririne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, A.Ü. SBF Yayını, Ankara 1961; Eweisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'n Dış Politikası**, Çev. M.Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974; Selim Deringil, **Denge Oyunu-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994; Yusuf Sarunay, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1992; Necdet Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

96 İlerde Demokrat Partinin kurucuları olarak anılacak olan İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Mendreres, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve İçel Milletvekili Refik Koraltan tarafından verilmiştir. Buna Dörtlü Takrir denmesinin nedeni dört milletvekili tarafından imzalanak verilmesinden dolayıdır. Dörtlü Takrir'in tam metni için bkzMahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, s.365-369 ; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, s.303-305 ; Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii**, C.1, İstanbul 1965.s.169-172 ; Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Tekin yayınevi, İstanbul 1966.s.73-74.

97 Bununla ilgili olarak bkz. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s.84;

98 Partinin kuruluşundan önce Bayar parti programını İnönü'ye götürerek onun onayını almıştır. Demokrat Partinin kuruluş CHP yanlısı basın organlarında sevinçle karşılanmış ve istenilen tipte bir parti kurulmuş olmasından duyulan rahatlık dile getirilmiştir. Bu durum muvazaa iddialarına yol açmış tır. Bkz. Ersin Kalaycıoğlu - Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2000. s. 211. Demokrat Parti ile ilgili olarak bkz. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay., İstanbul 1982; Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı (1889-1960)**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968; Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri -Bir Soru-**, Baha Matbası, İstanbul 1969; Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1960; Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1988; Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasi Partililerin Sosyal Temelleri**, Geçiş yayınları, İstanbul 1971; Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Haz. İsmet Bozdağ), İstan-

Levent Sahverdi Arşivi

Parti iktidara yönelik eleştirilerini ve kendi görüşlerini Meclis içinde ve dışındaki faaliyetleriyle kamuoyuna duyurmaya özen göstermiştir. Yurt çapında giriştiği geniş örgütlenme çabası dışında, mitingler ve basın aracılığıyla halkla iletişim kurmak yoluna gitmiştir. Bu yüz yüze temas, halkın şimdiye dek karşılaşmadığı bir yöntem olarak, onun desteğini kazanmada oldukça etkili olmuştur.[100] Halka tercih imkânı verecek yeni bir partinin kurulmuş olması 27 yıllık iktidarın arkasından Cumhuriyet Halk Partisine kendisini yeniden değerlendirme gereğini hissettirmiştir. Partilerin demokrasinin vazgeçilmez kurumların başında gelişinin önemi, halkın istek ve beklentilerinin yönetimi ve uygulamalarını etkilemesi, hatta yönlendirmesi esası böylelikle ortaya çıkmıştır.[101] Nitekim 10 Mayıs 1946 tarihinde olağanüstü kongrede ve 3-14 Kasım 1947'de gerçekleştirilen 7.Büyük Kongrede bir çok önemli büyük değişikliklere gidilmiştir.[102] Örneğin Cumhuriyet Halk Partisinde İnönü'ye verilen "Milli Şef ve Değişmez Genel Başkan" unvanı kaldırılmıştır. Parti Başkanın parti kongresinde seçilmesi esası kabul edilmiş, bölge ve sınıf esasına göre parti kurmayı yasaklayan tüzük maddesi iptal edilmiştir.[103] Bunların dışında tek dereceli seçim sistemi, Üniversitelere idarî özerklik verilmesi kabul edilmiş, Basın Yasası nispeten daha liberal hale getirilmiştir. Bu ortamda 21 Tem-

---

bul ty. Ayrıca Demokrat Partinin programı için bkz. **Ayın Tarihi**, Sayı: 146 (Ocak 1946), s. 8; Taner Timur, **a.g.e.**, s. 29; Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s. 662.

99 Çok partili sisteme geçiş aslında Demokrat Parti den önce 18 Temmuz 1945'te kuruluşuna izin verilen Milli Kalkınma Partisi ile olmuştur. Siyasî hayatta tecrübesi olmayan kişilerce kurulmuş olması ve kurucularının derin fikir ve görüş ayrılıkları içinde bulunmaları, bu partinin beklenilen ve özlenilen muhalefet partisi olmadığı gerçeğini ortaya koyacaktır. Demokrat Partinin kurularak Türk demokrasi hayatında yerini almasıyla bu partinin önemi kaybolmaya başlayacaktır. Ayrıntılar için bkz. Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, s.402; Burçak, **a.g.e.**, s.49; **Türkiye'de Siyasi Dernekler II**, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1950.s.109; Tunaya, **a.g.e.**, s.638-649. vd.

100 Nükhet Turgut, a.g.m., s.444.

101 **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.544.

102 Kongre ile ilgili olarak bkz. M.Goloğlu, **a.g.e.**, s.189; Taner Timur, **a.g.e.**, s.61 vd.

103 Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s. 125-128.

Levent Şahverdi Arşivi

muz 1946'de ilk çok partili seçimler yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin üstünlüğüne karşın Demokrat Parti 65, Bağımsızlar 7 üyelik kazanmışlardır. Seçimler sonrasında iktidar-muhalefet arasında ilişkiler karşılıklı suçlamalar nedeniyle iyice gerginleşmiştir. Bu ortamda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gerginliği gidermek için 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayınlamıştır.[104] Bu gelişmeler Cumhuriyet Halk Partisinin kendisini yenileme çabalarına hız katmıştır. Nitekim 3-14 Kasım 1947 tarihinde yapılan 7.Kongrede CHP ideolojisini oluşturan altı ilkeyi yeniden yorumlama ihtiyacı hissetmiştir. Delegeler parti üst yönetimini halktan habersiz ve kopuk olduğunu ileri sürerek eleştirmişlerdir. Ayrıca parti meclisi üyelerinin bütün partililer tarafından seçilmesi, Genel Sekreterin Parti Meclisi tarafından belirlenmesi, milletvekili adaylarının yarıdan fazlasının mahallî parti teşkilâtları tarafından belirlenmesi ilkesinin kabulü,[105] demokratikleşme yolunda atılan adımlar olmuştur. Siyal yapıda ise bazı kanunların demokratik nitelik taşımayan hükümleri kaldırılmıştır. Gizli oy, açık tasnif, yargı denetimi gibi ilkeleri içeren Yeni Seçim Yasası'nın kabulünden sonra 14 Mayıs 1950'de çok partili sisteme geçişin en önemli dönemeci olan milletvekili genel seçimleri yapılmıştır. Türk ulusu verdiği oylar ile iktidarı değiştirmiştir.

1950 döneminde Demokrat Partinin üstün bir çoğunluk elde etmesiyle Türkiye'de Demokratik sistem tam bir işlerlik kazanmıştır. İktidar seçimler sonucunda ve barışçıl bir yöntemle değişmiştir. Buna karşın demokratik rekabetin nasıl yürütüleceğine, muhalefet-iktidar ilişkilerinin nasıl düzenleneceğine, muhalefete karşı iktidarın nasıl davranacağına ilişkin ortak anlayışlar ve davranış kuralları henüz gelişmediğinden Demok-

---

104 Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu bildiri ile iktidar ile muhaleft arasında diyalog kurmayı, uzlaşma sağlamayı amaçladığını açıklamıştır. Bu bildinin içeriği kısaca; Çok partili sistemde Cumhurbaşakının politika üstü bulunması ve her iki partiye karşı eşit ödevlerle, partizan olmayan bir devlet başkanı olması gerektiğine işaret etmiştir. Bkz. Levis, **a.g.e.**, s.306;Cezmi Eraslan "Türkiye'de Çok Partili Sistemin Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz 1947 Beyannamesi" **Atatürk Yolu**, A.Ü. Yayını, Sayı: 22, Kasım 1998.

105 Karpat, **a.g.e.**, s.176; Hikmet Bila, **CHP 1919-1999**, s.126-131.

Levent Sahverdi Arşivi

rat Parti Dönemi, halkın demokratik rekabet sisteminin işlemesini tanıdığı, deneyimler edindiği bir dönem olmuştur.[106]

1950-1960 arasında Türkiye'nin siyasî hayatına damgasını vuran Demokrat Parti dönemi, uygulanan değişik politikalarla birkaç evrede geçmiştir. Önce 1954'e kadar süren bir liberalleşme dönemi yaşamıştır. Bu dönemin temel bir özelliği, 1950'ye kadar biriktirilen bütün rezervler kullanılarak ve başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinden kalkınma yardımı alınarak ülkenin bir ekonomik refah dönemi geçirmesi sağlanmıştır.[107] Ancak bu dönem çok uzun sürmemiştir. Ayrıca oldukça plânsız kullanılan kaynaklar tükenince ekonomik darboğazlar başlamıştır. Doğal olarak siyasal ve toplumsal yaşamı da etkileyen bu dönem yeni düzenlemeleri gerektirmiştir. Nitekim 1950'de özgürlükçü bir siyasal ve toplumsal düzenin savunucusu ve uygulayıcısı olarak işe başlayan Demokrat Parti, sert muhalefetinde etkisiyle 1954'den itibaren katı ve kısıtlayıcı bir tutum içine girmiştir. Buna karşılık muhalefet partileri birleşme kararı almışlardır. Bu girişimi engelleyen ve seçimleri bir yıl öne alan Demokrat Parti yönetimi, 27 Ekim 1957 genel seçimlerinde ilk defa olarak muhalefetin toplam oyunu aşamamıştır.[108]

Demokrat Partinin bu üçüncü ve son iktidar dönemi, muhalefet ile ilişkilerdeki gerginliğin kopma noktasına geldiği ve sokaklara kadar taştığı bir dönem olmuştur. Muhalefetin gücünü kırmak için bütün tedbirlere başvuran Demokrat Parti iktidarı bir yandanda ekonomik krize çare olarak gördüğü Batı yardımını artırmak umuduyla ABD ile yakınlaşmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler karşısında muhalefet, iktidardan partizanlığın

---

106 **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, s.370.

107 Bu dönem ile ilgili olarak bkz. Cem Eroğlu, **a.g.e.**; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Türkiye**, 4.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999 ; Metin Toker, **Demokrat Partinin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1990; Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1992; Metin Toker, **Demokrat Parti Yokuş Aşağı 1954-1957**, Ankara 1991; ve **Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Ankara 1992.

108 1954-1957 arasındaki uygulamalar için bkz.Metin Toker, **Demokrat Parti Yokuş Aşağı 1954-1957**; Cem Eroğlu, **a.g.e.**,; Şerafettin Turan, **a.g.e.**

Levent Şahverdi Arşivi

kaldırılması, ikinci meclisin kurulması, seçim güvenliği, üniversitelerin özerkliği, basın özgürlüğü, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hakimler Kurulu gibi düzenlemelerin yapılması talebinde bulunmuştur.

Muhalefetin bu taleplerine karşılık Demokrat Parti iktidarının yanıtı ise, partiyi ülke çapında güçlendirmek üzere Vatan Cephesi'ni kurmak olmuştur. Ayrıca TBMM'de bir Tahkikat Komisyonu kurularak partilerin bütün siyasal etkinlikleri toplantı ve örgütlenme çalışmaları yasaklanmıştır. İktidar partisinin bu tür siyasî uygulamaları halk arasında da giderek büyüyen tepkilere yol açmış ve 1960'lara gelindiğinde hoşnutsuzluk doruk noktasına ulaşmıştır.[109]

2. Demokrasinin Zora Girdiği Dönemler ve Sonrasındaki Gelişmeler

1950 yılında başlayan Demokrat Parti İktidarı döneminde Türkiye, demokrasi hayatında önceki sorunlardan kurtulamamıştır. Dış politika meselelerinde ve aşırı cereyanlara karşı mücadele ve işbirliği dışında iktidar-muhalefet ilişkilerini demokratik ilkeler çerçevesinde sürdürememiştir. Çünkü oyların çoğunu elde etmenin, istediği her şeyi yapma özgürlüğü olduğu şeklindeki yanlış demokrasi anlayışı, ekonomik ve siyasî dengelerin bozulduğu sıralarda daha da ön plâna çıkmış ve ülke bir kavga ortamına doğru hızla yol almıştır. İktidarın, Vatan Cephesi ve Tahkikat Komisyonu ile oluşturmak istediği kontrole, farklı sebeplerle de olsa gidişattan rahatsız bütün kesimlerin desteğini alarak karşı koymaya çalışan muhalefet arasındaki bu çekişme Silâhlı Kuvvetlerin rejimi korumak amacıyla 27 Mayıs 1960 hareketiyle[110] sonuçlanmıştır. Bu hareketin yapıldığı gün Ankara Radyosu'ndan yayınlanan bildirinin baş kısmı şöyledir:

---

109 Bu gelişmeler ile ilgili olarak bkz. Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**; Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbacılık, Ankara 1998; Turan, **a.g.e.**; Cem Eroğlu, **a.g.e.**,

110 Feroz Ahmad-Turgay Bedia, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1975)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s.291.; 27 Mayıs 1960 hareketiyle ilgili olarak bkz. M. Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**; Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çev. M. Ali Sebük - Hakkı Akın, Celtüt Matbacılık, İstanbul 1966; Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, İstanbul 1996.

Levent Sahverdi Arşivi

"Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk silâhlı kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır. Bu harekete silâhlı kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır".[111]

Görüldüğü üzere Türk siyasî tarihinde demokrasi bir kez daha darboğaza girmiş, bunalıma çare bulmak, uzaklaşılan Atatürk ilkelerine yaklaşılmak ve yeni bir düzen kurmak amacıyla partiler üstü bir hareket olarak 27 Mayıs yapılmak zorunda kalınmıştır.

Daha müdahalenin ilk gününde yönetimi üstlenen Milli Birlik Komitesi'nce İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığındaki bir bilim kuruluna 30 Mayıs 1960'da yeni bir Anayasa hazırlama görevi verilmiştir. Yeni Anayasa'nın yapılıp seçimlere gidilinceye kadar geçerli olmak üzere, hukuk profesörlerinin hazırladığı bir geçici Anayasa 12 Haziran 1960'ta yürürlüğe konulmuştur. Daha sonra bir teknokratlar hükümeti oluşturulmuştur. Hükümet Milli Birlik Komitesi'ne karşı sorumlu olmuştur.

Demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip teminat altına alacak olan yeni bir anayasa[112] hazırlamak üzere oluşturulan Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de toplanarak çalışmalarına başlamıştır.[113] Böylece yasama yetkisi Milli Birlik Komitesi'nden Kurucu Meclis'e geçmiştir. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ile Temsilciler Meclisi'nden oluşmuştur. Temsilciler Meclisinin yetkisi, Anayasa ve Seçim Yasalarının hazırlanması açısından geniş tutulmuştur. Temsilciler Meclisi, genel oya da-

111 Muzaffer Erendil, "Atatürk ve Demokrasi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:6, s.710; Turan, **a.g.e.**, 5. Kitap, s.13.

112 Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s.123.

113 Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 5. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s. 56.

Levent Sahverdi Arşivi

yanan seçimle kurulmuş bir Meclis olmakla birlikte, o günkü koşullar içinde temsil niteliği geniş tutulan bir meclis olmuştur. Bu Mecliste iller, Siyasal Partiler, Barolar, Basın, Eski Muharipler Birliği, Esnaf Kuruluşları, Gençlik Kuruluşları, İşçi Sendikaları, Sanayi ve Ticaret Odaları, Öğretmen Kuruluşları, Üniversite ve Yargı Organları gibi çeşitli kuruluşların temsilcileri ile Devlet Başkanı ve Milli Birlik Komitesi'nce seçilen üyeler Temsilciler Meclisinde yer almışlardır.[114]

Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanıp, Kurucu Meclis tarafından onaylanan yeni Anayasa 9 Temmuz 1961 tarihinde % 63 oranında bir halk oyu ile kabul edilmiştir.[115]

1961 Anayasası, 27 Mayıs harekatından önce ülkede karşılaşılan rejim sorunlarına cevap verme, yeni anayasalardan da yararlanılarak, demokratik bir Anayasa yapma amacıyla hazırlanmıştır. Her anayasa gibi, 1961 Anayasası da yapıldığı dönemde ülkeye egemen olan güçlerin uzlaşmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çok Partili döneme geçtikten sonra, özellikle 1950-1960 arası karşılaşılan tüm sorunlar basite indirgenerek bir anayasa sorunu olarak görülmüş ve her sorunun çözümü anayasa'da aranmıştır.[116]

Bu anayasanın başlangıcında amaçlar anlatılırken temel hedeflerden birinin "insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını... geliştirmeyi mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak..." olduğu belirtilmiştir. Anayasa'nın 2. maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri anlatılırken "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti" olarak belirtilmiştir.

Ayrıca Anayasa, kuvvetler arasındaki dengeyi yeniden düzenleyerek ve hükümetin aşırı güçlü olmasını önleyici hükümler de getirmiştir. Ana-

---

114 Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s.123.
115 Şerafettin Turan, **5. Kitap**, s.58.
116 Gözübüyük, **a.g.e.**, s.127.

Levent Sahverdi Arşivi

yasa'ya göre evvelce tek meclisli olan parlamento, senatonun kurulmasıyla iki meclisli olmuştur. Basın özgürlüğü en geniş şekliyle kabul edilmiş, seçim sitemi değiştirilerek Nispi Temsil esası benimsenmiştir.

Bunların dışında yargı bağımsızlığı da güvence altına alınarak, yargıçların bütün özlük işlerine bakmakla yetkili bir Yüksek Hakimler Kurulu kurulmuştur. İdarenin bütün eylem ve işlemleri de Danıştayın denetimine tabi kılınmıştır. Bunlar demokratik hukuk devletinin yaptırımlarıdır.

1961 Anayasası demokratik hak ve özgürlükler açısından da ileri hükümler getirmiştir. Hak ve özgürlükler sadece anayasada gösterilen belli nedenlerle sınırlandırılabilecek, sınırlama anayasanın özüne ve sözüne uygun olacak, kanun ile yapılacak ve hiçbir şekilde hak ve özgürlüğün özüne dokunulmayacaktır.[117]

Görüldüğü gibi yeni Anayasa kalkınmayı, sosyal adaleti ve demokrasiyi birlikte gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Zaten anayasanın hazırlanmaya başlamasından bir süre sonra siyasî faaliyet ve kuruluşlara izin verilmiştir. Bunu müteakiben kurulan siyasî partilere 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi de katılmıştır.[118] Halkoylamasından önce ülkedeki siyasal faaliyetler serbest bırakılmıştı. Kısa zamanda bir çok siyasî parti kurulmuştur. Arkasından milletvekili ve senato seçimleri 15 Ekim 1961'de yapılmış ve 17 aylık bir geçiş döneminden sonra Türkiye'de yeniden çok partili demokratik yönetime dönülmüştür.

Seçimlerde en çok oyu 173 milletvekili çıkaran CHP ile 158 milletvekili çıkaran Adalet Partisi kazanmıştır.[119] Bu sonuçlar doğrultusunda CHP-AP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak eski Demokrat Partili-

---

117 1961 Anayasası ile ilgili olarak bkz.Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1982; Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s.126-131.

118 Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, İmge Kitabevi, Ankara1996.s.113; Turan, **a.g.e.**, 5.Kitap, s.66-69.

119 CHP 36.7, Adalet Partisi % 34.8, Yeni Türkiye Partisi % 13.7 , Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise % 14 oranında oy kazanmışlardır. Bkz.Turan, **a.g.e.**, 5. Kitap., s.83.

Levent Şahverdi Arşivi

lerin bağışlanması ve iki parti arasındaki temel toplumsal-ekonomik konulardaki anlaşmazlıklar nedeniyle hükümet bozulmuştur.[120] Daha sonra CHP Mecliste diğer iki küçük parti olan Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Bağımsızlar ile birlikte yeni bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Ancak ilerleyen dönemde ortakların arasındaki görüş ayrılıkları hükümetin dağılmasına yol açmıştır. Daha sonra İnönü'nün başkanlığında bir azınlık hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet 1 yıldan fazla olarak ülkeyi yönetmiş ancak bütçenin Mecliste kabul edilmemesi üzerine 13 Şubat 1965'te istifa etmiştir.[121] Bağımsız milletvekili Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında kurulan hükümet ülkeyi aynı yılın Ekim ayında yapılan seçimlere kadar yönetmiştir. Yapılan seçimlerde Adalet Partisi 240 milletvekili kazanarak tek başına iktidar olmuştur. CHP ise 134 milletvekili kazanmıştır. Seçim sonuçları Türk demokrasi yaşamına bir başka yenilik sunarak ilk defa bir sosyalist parti (Türkiye İşçi Partisi) 15 milletvekili ile TBMM'de temsil edilmiştir.[122] Bu sonuçlar doğrultusunda AP Genel Başkanı Süleyman Demirel hükümeti tek başına kurmuş ve istikrarlı bir dönem başlamıştır.

1965-1969 yılları arasında ülkenin siyasal yapısında, ekonomik-sosyal yapıdaki değişimlere uygun olarak çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin 1966 yılında gerçekleşen CHP Kurultayında Genel Sekreterliğe seçilen Bülent Ecevit'le birlikte CHP'de ilk defa "Ortanın Solu" kavramı kullanılmaya başlamıştır. Bu gelişme üzerine Turhan Feyzioğlu'nun önderliğinde 48 milletvekili ve senatör CHP'den istifa ederek 12 Mayıs 1967'de Güven Partisini kurmuşlardır.[123]

12 Ekim 1969'da yapılan seçimlerde AP'si 256 milletvekili kazanarak tekrardan tek başına iktidar olmuştur. Ancak AP'nin bu yeni ikta-

---

120 Birsen Gökçe, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yayınevi, Ankara 1996, s.35.

121 Kurulan hükümet ve siyasal gelişmler için bkz. Turan, **a.g.e.**, 5. Kitap, s.89-120; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s. 576-586.

122 AP % 52.9, CHP ise % 28.7 diğer partiler de % 7'den az oy almışlardır.

123 Birsen Gökçe, **a.g.e.**, s.36.

Levent Sahverdi Arşivi

dar dönemi, bütün Avrupa'da 1968 olaylarının patlak verdiği ve Türkiye'de de benzer olayların yaşandığı bir zamanda başlamıştır. Zaman zaman büyük çatışmalara varan şiddet olaylarına karşı hükümetin etkin tedbir alamaması ülkeyi bir siyasî-sosyal ve ekonomik kaosa sürüklemiştir. Bu gelişmelerin üzerine 12 Mart 1971 günü Türk Silâhlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı ve üç Kuvvet Komutanı tarafından imzalanan bir "Muhtıra" Cumhurbaşkanı, Senato ve Meclis Başkanına verilmiştir. Muhtıranın Radyodan duyurulmasından hemen sonra Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi Hükümeti görevi bırakmıştır.[124] Arkasından CHP milletvekili Nihat Erim'in başkanlığında tarafsız bir hükümetin kurulmasıyla sekiz ay süren bir koalisyon dönemi yaşanmıştır.[125] Bu dönemde tüm dünyada kendisini hissettiren ekonomik bunalımın Türkiye'ye de yansıması özellikle dar gelirli kesimde ciddi huzursuzluğa yol açmıştır. İlk Erim hükümeti başarısız olmasına rağmen İkinci Erim hükümeti kurulmuş ancak bu hükümet 4 ay devam edebilmiştir. Bu aşamada Erim, yerini Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'e bırakarak görevden ayrılmıştır. 22 Mayıs 1972'den Nisan 1973'e kadar görevde kalan Melen hükümeti döneminde Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 12 Mart rejimi sona ermiştir. Melen'den sonra kurulan Nam Talu hükümeti ise geçici bir hükümet olarak seçimlere kadar devam etmiştir.

Yine bu dönemde Hükümetin güçlendirilmesi, hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasını engellemek amacıyla anayasanın 44. maddesi değiştirilmiştir. Radyo, Televizyon ve Üniversite özerkliğine bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Siyasî şiddet olaylarına karışanları yargılamak üzere Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur. Bazı siyasî partiler kapatılmıştır.[126]

---

124 Birsen Gökçe, **a.g.e.**, s.37.

125 Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil yayınları, İstanbul 1994, s.335-340.

126 Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s.130-13; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s. 611-617: Turan, **a.g.e.** 5. Kitap, s. 216-217; Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s. 193-233.

Levent Şahverdi Arşivi

1973 yılı seçimleri sonucunda CHP 185 milletvekili kazanarak lider parti konumuna gelmiştir. Ecevit 25 Ocak 1974'de Millî Selamet Partisi ile koalisyon hükümeti kurarak görevine başlamıştır. Ancak yeni hükümet çok geçmeden iç ve dış konulardaki anlaşmazlıklar nedeniyle sarsılmaya başlamıştır. İç anlaşmazlık konularından en önemlisini 12 Mart muhtırasından sonra siyasî sebeplerle tutuklananlara yönelik "Genel Af Meselesi" oluşturmuştur. Dış meselenin başında ise Kıbrıs sorunu gelmektedir. Kıbrıs'a yönelik olarak CHP, baskı altında tutulan Türklerin özgürlüklerine kavuşmasını ve Güney sınırlarımızın güvenliğinin sağlanmasına dönük sınırlı bir eylemi savunurken MSP, adanın tamamının alınmasını istemiştir. İşte bu gibi anlaşmazlıklar CHP-MSP koalisyonunun sonunu hazırlamıştır. Bu gelişme sonrasında 200 günü aşkın sürede yeni hükümetin kurulamaması nedeniyle bir iktidar boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu geçiş dönemi süresince Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından atanan Kontenjan Senatörü Sadi Irmak Başbakanlık görevini sürdürmüştür. Nihayet 12 Nisan 1975 tarihinde Demirel başkanlığında AP, MSP, CGP, MHP ve Bağımsızlardan oluşan Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. 5 Haziran 1977 seçimlerine kadar süren MC Hükümeti süresince bir yandan Kıbrıs dolayısıyla ortaya çıkan dış politika problemleri ile uğraşılırken, diger yandan gittikçe artan terör ve anarşi önlenmeye çalışılmıştır. 1977 seçimleri sonrasında 213 milletvekili çıkarmasına rağmen yine tek başına iktidar olabilecek gücü kazanamayan CHP Azınlık Hükümeti kurmayı denemiş ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine yeniden gündeme ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti gelmiş ve Ocak 1978'e kadar ülkeyi idare etmiştir. Ancak iç ve dışta güvenliğin sağlanamaması, ulusal birliğin kurulamaması ve anayasal sınırların zorlanması gibi nedenlerle verilen gensoru sonucunda iktidar düşürülmüştür. Daha sonra CGP ve DP'nin desteği ile üçüncü Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Ancak bu hükümetinde gittikçe artan terör ve anarşiye çare bulamayacağı anlaşılınca 14 Ekim 1979'da yapılan ara seçimlerde ağır bir yenilgiye uğraması sonucunda Ecevit Hükümeti çekilmek zorunda kalmıştır. Arkasından yeni bir Demirel hükümeti kurulmuş ve ekonomik alanda 24 Ocak kararları olarak bilinen bir dizi önlem alınmasına karşın, Cumhurbaşkanı'nın seçilmesinde ve terörün ön-

Levent Sahverdi Arşivi

lenmesinde herhangi bir aşama kaydedilememiştir. Partilerin bir türlü ortak bir zeminde buluşamaması ve karışıklıkların artması üzerine Türk Silâhlı Kuvvetleri bir kez daha zora giren demokrasiyi kurtarmak için 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime müdahale etmiştir.[127]

"Bayrak Harekatı" adı verilen bu müdahale ile Türk Silâhlı Kuvvetleri yönetime el koyarak Milli Güvenlik Konseyi Rejimini başlatmışlardır. Konsey üyeleri müdahalenin altıncı gününde "Milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerine dayalı yeni bir Anayasa düzeni vaadini de içeren bir metin ile 18 Eylül 1980'de TBMM binasında and içmişlerdir.[128]

Bu harekatın gerekçeleri incelendiğinde bunlar özlü yönleriyle: "Ülkeyi karanlığa ve acze itenlere dur demek, Atatürk ilkelerine ve demokrasiye işlerlik kazandırmak, ulusal birlik ve beraberliği sağlamak" gibi önemli konulardır. Bunların ana amacı ise; ulusal varlığı güven içinde bulundurmak, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır.[129] MGK 1 Kasım 1980 günü ülkeyi yeniden yapılandırma projesi başlatmıştır. Bu projenin en önemli aracı ise, kuşkusuz yeni bir anayasa idi. Bu amaçla ülkeyi yeni düzene taşımak, anayasal ve yasal çatıyı kurmak, TBMM'nin oluşmasına kadar yasama ve yürütmeyi kullan-

---

127 12 Eylül Harekatına gidiş süreciyle ilgil olarak bkz. Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 422-429; Turan, **a.g.e.**, 5. Kitap, s.285-415; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.617-626; Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s. 233-261.

128 Milli Güvenlik Konseyi şu üyelerden oluşmuştur: Genelkurmay Başkanı Org.Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun. Devlet Başkanlığı görev ve yetkilerini de Kenan Evren üstlenmiştir. MGK Genel Sekreterliğini ise Haydar Saltık atanmıştır. Bkz. Sina Akşin ve Diğerleri, **Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s.26-27.

129 Muzaffer Erèndil, a.g.m.; Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.255.

130 Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi olarak iki kanattan oluşmuştur. Danışma Meclisi üyelerinin sayısı ise 160 olarak belirlenmiştir. Bunun 120'si her İlin Valisinin önerdiği adaylar arasından MGK tarafından seçilmiştir. 40 üye ise doğrudan doğruya MGK tarafından seçilmiştir. Sina Akşin, **a.g.e.**, s.38.;Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s.134.

Levent Sahverdi Arşivi

mak üzere Kurucu Meclis oluşturulmuştur.[130] Hükümeti kurmakla da eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu görevlendirilmiştir. Ağırlıklı olarak eski askerler, öğretim üyeleri ve bazı teknokratlardan oluşan yeni hükümet, ekonomide AP hükümeti döneminde alınan 24 Ocak kararlarını uygulamaya koyarken, anarşi ve terör olaylarında da hissedilir derecede bir azalma olmuştur. Siyasî alanda oldukça sert önlemler alan yönetim 16 Ekim 1981'de tüm siyasî partileri kapatmış ve mal varlıkları hazineye devredilmiştir.[131]

Kurucu Meclis tarafından kabul edilen yeni anayasa 7 Kasım 1982'de yapılan halkoylamasında % 90'ın üzerinde oy ile kabul edilmiştir. Aynı halkoylaması ile Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçilmiştir.[132]

Anayasanın dayandığı temel ilkeler, esas itibariyle anayasanın başlangıç kısmı ile ve Cumhuriyetin niteliklerini belirten 2. maddesinde yer almıştır. Bunlar Atatürk milliyetçiliği, demokratik devlet, lâik devlet, sosyal devlet, hukuk devleti ve İnsan haklarına saygılı devlet ilkeleridir.[133]

24 Nisan 1983'de Siyasî Partiler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte Partiler yeniden kurulmaya başlamıştır.[134] Nitekim 6 Kasım 1983'te Genel seçimlerin yapılmasıyla birlikte yaklaşık üç yıl sonra MGK yönetimi sona ermiştir. Yapılan seçimlerden 211 milletvekili çıkaran Anavatan Partisi en başarılı olarak çıkmıştır. Turgut Özal'ın kurduğu hükümet 13 Aralık 1983'te göreve başlayarak[135] 1991'e kadar Türkiye'yi yönetmiştir.

ANAP liberal bir ekonomik politika, serbest piyasa ekonomisi, teşebbüs özgürlüğü, devletçiliğin terk edilmesi, yerel yönetimlere inisiyatif verilmesi, bürokrasinin azaltılması gibi görüşleri modern/muhafazakar bir görüntü ile birlikte savunarak işbaşına gelmiş ve iktidarını sürdürmüştür.

---

131 Sina Akşin, **a.g.e.**, s.42.

132 Sina Akşin, **a.g.e.**, s.42.

133 Daha geniş bilgi için bkz.Gözübüyük, **a.g.e.**, s.139-163.

134 Sina Akşin, **a.g.e.**, s.51.

135 Sina Akşin, **a.g.e.**, s.58.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu görüşlerin yanı sıra ekonomiyi rayına oturtmak, enflasyonu ve işsizliği aşağı çekmek, yüksek kalkınma hızı, bolluk içinde bir piyasa sözleri vermiştir. Ayrıca asayişin sağlandığı bir toplumsal barış ortamı vaadinde bulunmuştur. 1984-1991 arasındaki uygulamalarına bakıldığında serbest piyasa ekonomisi, ihracata yönelik büyüme, devletçiliğin terki 1989'a kadar güçlü, sonra zayıf bir yerel yönetim özerkliği politikaları izlemiştir. Fiyat enflasyonu ve işsizlik konularında ise başarı sağlanamamıştır. Toplumsal muhafazakarlık ve lâiklik ile ilgili politikaları daha çok günün koşullarına göre değişen bir çizgi izlemiş ve sürekli bir çatışma ve tartışma konusu olmuştur.[136] Bu dönemde demokrasi daha da gelişmiştir. Eski dönemin bazı yasakları kaldırılmıştır. Daha önce yasaklanan bazı partilerin 1984 yılında yapılan mahallî seçimlere katılmalarına izin verilmiştir. 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan halkoylaması ile bazı eski siyasetçilere 12 Eylül döneminde konulmuş olan siyaset yasağı kaldırılmıştır. Ayrıca yine bu dönemde Radikal Parti, Yeşiller Partisi gibi yeni partilerde kurulmuştur. İnsan hakları alanında yeni adımlar atılmıştır. Fikir özgürlüğünü sınırlandırdığı için yıllardan beri eleştirilen Ceza Kanunu'nun 141,142 ve 163.maddeleri kaldırılmıştır.[137]

Yine 1980'li yıllar siyasî egemenliğin kimde olduğu ve nasıl kullanılacağı, rejimin parlamenter mi? Başkanlık Sistemi mi?, seçim yasaları, siyasî partilerin nasıl örgütlenecekleri hususunda bir yasa veya farklı modeller olup olamayacağı, kamu idaresinin yapısının merkezci mi? Yerinden yönetim ilkesine göre mi? Olması gerektiği, yargının siyasî sitemdeki rolü ve bağımsızlığı, insan hakları ve özgürlüklerin nasıl uygulamaya konulacağı ve korunacağı konusunda siyasî çevrelerde tartışmalar devam etmiş ve yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Ancak bu konular üzerinde hiçbir zaman tam olarak ortak konsensüs sağlanamamıştır.[138]

---

136 Ersin Kalaycıoğlu, "1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neopatrimonyalizm ve İstikrar" **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.405-406.

137 Sina Akşin, **a.g.e.**, s.94.

138 Ersin Kalaycıoğlu, a.g.m., s.407.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin Kasım 1989'da dolması üzerine TBMM tarafından Turgut Özal Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak 1991 yılında yapılan genel seçimlerde ANAP geride kalarak Süleyman Demirel'in liderliğindeki Doğru Yol Partisi en başarılı olmuştur. Bunun üzerine Demirel'in başbakanlığında DYP-Sosyal Demokrat Halkçı Parti koalisyonu kurulmuştur. Bu dönemde hükümet ile Cumhurbaşkanı arasındaki ilişkiler genelde gergin olmuş ama genede daha önceden Özal'ın başlattığı demokratikleşme ve ekonomide liberalleşme ile ilgili temel politikalar geliştirilmiştir.[139]

17 Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Özal'ın hayattan ayrılmasından sonra Başbakan Demirel TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başbakanlığı ise Türk demokrasi tarihinde ilkkez bir bayana, kendisini DYP lideri olarak takip eden Tansu Çiller'e bırakmıştır. Bu gelişme üzerine Erdal İnönü'de SHP Genel Başkanlığı ve Başbakan yardımcılığını dönemin Ankara Belediye Başkanı olan Murat Karayalçın'a bırakmıştır. Yeni koalisyonun adı Çiller-Karayalçın Hükümeti olmuştur. Bu hükümet Karyalçın'ın SHP-CHP'nin birleşmesi sürecinde genel başkanlıktan ayrılmasıyla son bulmuştur. İki partinin birleşme sürecinde ılımlı lider Hikmet Çetin CHP Genel Başkanlığı'na ve dolayısıyla Başbakan yardımcılığına getirilmiştir. Çiller-Çetin Hükümeti 9 Eylül 1995'de yapılan olağan kongrede CHP Genel Başkanlığına Deniz Baykal'ın seçilmesiyle sona ermiştir. Yeni hükümeti kurmakla yeniden Çiller görevlendirilmiştir. Çiller'in kurduğu azınlık hükümetinin TBMM'den güvenoyu alamaması üzerine 24 Aralık 1995'te yapılacak erken genel seçimlere kadar bir seçim hükümeti kurulmuştur.[140]

Bu seçimlerle birlikte Necmetin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi ilk defe toplam oyların % 21'ni alarak en başarılı olmuştur. 1994 yılında yapılmış olan yerel seçimlerin arkasından Erbakan önemli bir güç kazanmıştır.[141] Ancak Erbakan'ın hükümeti kuramaması üzerine ANAP ile

---

139 Bernard Lewis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, Çev. Hamdi Aydoğan - Esra Ermert, YKY, İstanbul 2003.s.21.

140 Birsen Gökçe, **a.g.e.**, s.44.

141 Bernard Lewis, **a.g.e.**, s.24.

Levent Sahverdi Arşivi

DYP arasında Dönüşümlü Başbakanlık esasına dayalı yeni bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin yürütülememesi üzerine Erbakan'ın başbakanlığında RP-DYP Hükümeti kurulmuştur.[142] Ancak bu hükümet bir yıldan az süre görev yaparak 16 Haziran 1997'de son bulmuştur. Bunun temelinde de birkaç neden bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'nin bu dönemdeki uluslar arası duruşunda, içerikten çok tavır açısından değişiklikler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu açıdan önemli bir gelişme 1997 yılının Şubat ayında Sincan'da yaşanmıştır. RP'li Sincan Belediye Başkanı Filistin Davasını desteklemek amacıyla "Kudüs Gecesi" düzenlemiş ve onur konuğu olarak ta geceye İran Büyükelçisi katılmıştır. Bu durum Türk Silâhlı Kuvvetleri tarafından hoş karşılanmamıştır.[143]

1999 yılında yapılan genel seçimler Meclisin yapısında önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Bu kez Ecevit'in Başkanlığında DSP-MHP-ANAP'tan oluşan üçlü bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak genel durumda herhangi bir köklü değişiklik olmamıştır. Mayıs 2000'de Cumhurbaşkanı Demirel'in görev süresinin dolması üzerine Meclis onun yerine Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'i seçmiştir. Aralarında temelde farklılıklar olmasına karşın Üçlü Koalisyon ülke menfaatları konusunda büyük bir uzlaşma örneği sergileyerek 3 Kasım 2002 tarihinde yapılmış olan erken genel seçimlere kadar ülkeyi yönetmiştir. Bu seçimlerde ise Meclisin yapısında gene çok önemli bir değişiklik olmuştur. İktidardaki partilerin tamamı Meclis dışında kalmıştır. Türk ulusu bu kez tercihini Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi yönünde kullanmıştır. Uzun zamandan beri ilk defa Mecliste sadece iki siyasî partinin çoğunluk sağlayabildiği bir dönem yaşanmaya başlanmıştır. Meclis te üstün bir çoğunluk sağlamış bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına hükümeti kurarak görevine başlamıştır. Bugün bu gelişmenin Türk demokrasisinin gelişimine olumlu katkı sağlaması tüm toplum genelinde umut edilmektedir.

---

142 Birsen Gökçen, **a.g.e.**, s.45.

143 Bernard Lewis, **a.g.e.**, s.26.

Levent Sahverdi Arşivi

Sonuç

Görüldüğü üzere Türkiye'de demokrasinin gelişim süreci oldukça önemli sorunlar yaşamış, fakat bunları aşarak yoluna devam etmiştir. Bunlar doğal gelişmelerdir. O nedenle Türk ulusunun demokrasi sürecinde sergilediği bu gelişmeler hiçbir zaman küçümsenmemelidir. Zira Türkiye kendi tarihsel bağlamı içinde, kendi gelenekleri ve deneyimleri ışığında ele alınmalıdır. Çünkü bugün dünyada sadece birkaç ülkede demokrasi eskidir ve yerlidir. Bu da büyük bir evrimin sonucunda olmuştur. Çoğu ülkede ise demokrasi yenidir ve de dışardan ithal edilmiştir. Bazılarında ise demokratik kuruluşlar, ülkeyi terk eden emperyalistler tarafından miras bırakılmıştır. Bazılarında da galip gelen dış güçler tarafından empoze edilmiştir. Ancak Türk demokrasisi ne miras alınmış ne de empoze edilmiştir. Türk demokrasisi Türk ulusunun özgür seçimini temsil etmiştir. Büyük ölçüde yabancı modeller üzerine kurulduğu doğru olmakla birlikte, bu modellerin seçimi tamamen Türk ulusunun kendisine aittir ve demokratik gelişmenin biçimi ve hızı dış güçlerden çok Türk ulusunun kendisi tarafından benimsenmiştir. Bu yüzden de hep gelişme süreci içinde olmuştur.[144]

Bugün artık Türkiye'de demokrasi, kurumlarıyla birlikte gelişme göstermiş, siyasal kültürün içeriği demokratik bir siyasal yapıyla daha fazla uyum içine girmiştir. Düşünce özgürlüğünün sınırları genişlemiş, yapılabilecek siyasal tercihler çoğalmıştır. Siyasal katılmayı uyaran gönüllü kuruluşlar yaygınlaşmış, çıkarların birleşmesi ve ifadesi kolaylaşmıştır. İşçi sendikaları, sanayi dünyasının vazgeçilmez öğeleri olarak toplumda yerlerini almışlardır. Barışçıl yöntemlerle demokrasiye geçmeyi başaran örnek bir ülkenin vatandaşları olan Türk ulusu demokratik bir sisteme sahip olmaktan övünç duymaktadır.[145] Kuşkusuz bunda Atatürk ve onun devrimlerinin amacına ulaşması, dinamizmini ve canlılığını korumasının da önemli katkıları olmuştur.

---

144 Değerlendirme için bkz.Bernard Lewis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, s. 29.

145 İlter Turan, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu" **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Basım yayım, İstanbul 1986, s. 475.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK İLKELERİNİN SÜREKLİLİĞİNİ SAĞLAMAK GÖREVİ VE BU GÖREVDE GENÇLİĞİN ROLÜ

Dr. Y. Atila ŞEHİRLİ*

ÖZET

Türk İnkılâbı'nı Atatürk gerçekleştirmiş olup, en büyük eseri "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Millî Mücadele'yi başlatan Atatürk genç idi. O, devleti kurarken olsun, inkılâpları gerçekleştirirken olsun, daima gençlik ile birlikte hareket etmiş, onlardan gelecek adına büyük işler bekleyerek, Cumhuriyeti onlara emanet etmiştir. Atatürk, "Milli kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma" hedefini de koymuştur. Bu hedefe ulaşmak için Türk gençlerinin sağlıklı, çalışkan ve Atatürkçü olarak yetiştirilmesi zorunludur. Atatürk pek çok konuşmasında gençliğe olan inancını ve ümidini dile getirmiştir. Türk gençliği "milli bir ideoloji" olan Atatürkçülüğü benimsemeli, böylelikle Atatürk'e, devletine ve milletine karşı görevlerini yerine getirmelidir. Bu arada devletin de, Anayasa'nın 58. maddesine göre; "gençliği koruma" görevi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Türk İnkılâbı, Gençlik, Atatürk İlkeleri, Görev.

* Trakya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

Ataturk made real Turkish revolution and its biggest present is "Republic Of Turkish State" Ataturk was young when he started National struggle. He always acted with the Turkish Youth when he founded Turkish State as well as making the revolution. Ataturk expected a lot from the youth for the Future of Turkish State and entrusted to the youth.

Ataturk also aimed that Our National Culture could be above contemporary civilization level. To be able to reach that aim; It is compulsory to educate healthy, successful, studious and Kemalist Youth.

In many speeches Ataturk always expressed his faith and hope for the Turkish youth.

Turkish Youth should identify itself with Kemalism which is the "National Ideology" In this way it should be their duties for the Turkish Nation and The State. Meanwhile, Turkish State has a duty to protect "Turkish Youth" as well according to the 58. artiactle of The constitution.

Key Words

Ataturk, Turkish Revolution, Youth, Ataturk's Principles, Tuy.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

Türk İnkılâbı Atatürk tarafından Türk toplumunda az zamanda ve büyük bir değişimin sonunda gerçekleştirilmiş olup, en büyük eseri "Türkiye Cumhuriyeti Devleti"dir[1]. Atatürk, başlattığı bu büyük değişimin bitmediğini söyleyerek "Millî kültürümüzü, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız"[2] demiştir. Bu hedefe ulaşmanın gerektirdiği "çalışma gücüne sahip olmak" için gençlerin sağlıklı, bedenen güçlü, dürüst ve çalışkan olarak yetiştirilmesi zorunludur[3].

Atatürk gelecek nesillere çağdaş dünyada bütün özgürlük kapılarını açan bir miras bırakmıştır. "Türk İnkılâbının"[4] temelleri ve milletimizin geleceğinin güvencesi olan bu miras, Atatürk İlkeleri'dir. Türk milleti, Atatürk ilke ve inkılâplarının dayandığı temel esaslar olan akıl, bilim ve milliyetçilik anlayışını, inkılâpçı bir görüşle durmadan geliştirme amacında olmalıdır. İnkılâpçılığın bu dinamik yapısını yitirmesi ile gelişme durur, millet ve devlet geriler. Halbuki Türk milletinin dinamik ideali; uygar ve refah içinde bir millet olarak varlığını yükseltmek, çağdaş uygarlığın üstüne çıkmak, bunu da Türk olmanın gururu ile yerine getirmektir. "Memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak" ve Atatürk ilkelerini dimağında daima canlı tutacak olan Türk gençliğine büyük görevler düşmektedir.

---

1 Ukan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, TTK yayınları, Ankara 1988, s. 555; bkz. "Onuncu Yıl Söylevi", 30 Ekim 1933 tarihli **Hakimiyeti Millîye gazetesi.**

2 Bkz. Hüseyin Nail Kubalı, "Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar", **Atatürk Öğnderliğinde Kültür Devrimi**, TİT Ens. Yayını, Ankara 1972, s. 126.

3 İsmet Giritli, "Atatürk ve Gençlik", **Atatürk ve Bugünün Türk Gençliği**, M. Kemal Derneği Yayını, İstanbul 1986, s. 15.

4 Aslında Atatürk; "Her ne yapmışsa "Türk ulusundan aldığı ilhamla" yaptığını söylemekten zevk aldığı gibi "Atatürk İnkılâpları" denilmesini istemezdi ve bu gibi sözleri hep "Türk İnkılâpları" biçiminde düzeltirdi. "Fakat genel teamül üzerine bizde bazen "Türk İnkılâbı" bazen "Atatürk İnkılâbı" kavramını kullanacağız. Bkz. Hikmet Bayar, **Atatürk Hayatı ve Eseri, Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, AAM Yayını, Ankara 1990, s. 347.

Levent Sahverdi Arşivi

A. Türk İnkılâbı ve Gençlik

Atatürkçülük'te inkılâpçılık; bir bütün olarak ilerleme, yenileşme ve çağdaşlaşmadır. Ancak beklenen gelişmenin olması için inkılâpçılık anlayışının herkes tarafından benimsenmesi ve aynı titizlikle uygulanması gerekir. Atatürk ilkelerinin yaşatılması, korunması ve gelişmesinde gençlere büyük görevler düşmektedir. Bu bakımdan Atatürk inkılâpları ve onun sonucu olan Atatürk ilkeleri ile gençlik arasındaki ilişki üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Atatürk, 1918 yılının Mayıs ayında yani Mustafa Kemal Paşa iken, bir resmin üzerine kendi el yazısı ile; "Her şeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkında payansız (sonsuz) muhabbetim değil; bu günün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya (ışık) serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümdendir"[5], yazmak suretiyle savaşın Osmanlı Devletini ve milletini kasıp kavurduğu o günlerde gençliğin" bu olumsuzlukları olumluya çevireceğine dair inancını gösteren bir kanıtı bizlere bırakmıştır.

Aslında "gençlik" bir sosyal sınıf değildir ama her zaman önemli bir "toplumsal güç" olmuştur. Gençlik toplumların geleceğinin aynasıdır[6]. Atatürk'ün gençliğin bu gücünü daha Millî Mücadele'ye başlamadan tespit ettiğini görmekteyiz.

Millî Mücadele'ye başladığı zaman onu anlayan ve destekleyen gençlerdi. Zira Türk gençliği, İstanbul'da yaptığı büyük mitinglerde, Türk'ün haklı sesini dünyaya duyurmuş ve Atatürk'e büyük güç ve destek vermiştir. Yine daha Sivas Kongresi günlerinde İstanbul'daki yüksek

---

5 Bkz. Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1984, s. 162; Cem'i Demiroğlu, "Atatürk ve Gençlik", **AAM Dergisi**, C. II, sayı: 6, Ankara, Temmuz 1986, s. 603-606.

6 Özcan Köknel, **Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları**, Başaran Matbaası, İstanbul 1981, s. 24-35.

Levent Şahverdi Arşivi

öğrenim gençliği adına kongreye Askerî Tıbbîye öğrencisi[7] Hikmet katılmış ve manda fikrine karşı çıkan ateşli bir konuşma yapmıştır[8]. Atatürk bu gençliğe sonsuza kadar ve sarsılmaz bir duygu ile güvenir ve inanırdı. Daha 1919 yılında "Biz her şeyi gençliğe bırakacağız... Geleceğin ümidi, ışıklı çiçekleri onlardır. Bütün ümidim gençliktedir" demiştir[9]. 17 Ekim 1922'de Bursa'da kendisini karşılayan çocuklara hitaben ise; "Küçük hanımlar, küçük beyler! Sizler hepiniz atinin (geleceğin) bir gülü, yıldızı, bir nur-i ikbalisiniz. (mutluluğun ışığınısınız) Memleketi asıl nura gark edecek sizsiniz. Kendinizin ne kadar mühim, kıymetli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şeyler bekliyoruz; kızlar, çocuklar!"[10], diyen Atatürk en büyük eseri olan Cumhuriyeti gençliğe emanet etmiştir. Ayrıca 23 Nisan'ı "Çocuk Bayramı" 19 Mayıs'ı da "Gençlik ve Spor Bayramı" olarak armağan etmesi O'nun Türk çocuk ve gençlerine bağladığı ümidi göstermesi bakımından önemlidir[11].

Millî Mücadele'yi başlatan kadro, başta Atatürk olmak üzere 40 yaşın altında idi. Onlar genç bir yaşta, Türk Kurtuluş Savaşı'nı Zafer'e ulaştırarak genç Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdular.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı yıllarında olduğu gibi, inkılâplar döneminde de, Türk gençliğine beslediği güveni anlatan pek çok söz söylemiştir. Cumhuriyeti ilân ettiği günlerde (1923) şunları söylüyordu: "Milletimin bağrından temiz bir nesil yetişiyor. Bu eseri onlara bırakacağım ve gözüm arkamda kalmayacak"[12]. Türk inkılâbını ve onun temeli olan ilkeleri an-

---

7 Berna Türkdoğan, "Atatürk'ün Türk Gençliği Hakkındaki Düşünceleri", **AAM Dergisi**, C. XV, Sayı: 44, Ankara, Temmuz 1999, s. 688.

8 Vehbi Cem Aşkun, **Sivas Kongresi**, 2. Baskı, İstanbul 1963, s. 143.

9 Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. II, TTK Yayını, Ankara 1988, s. 471.

10 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II (1906 - 1938), AAM Yayını, Ankara 1989, s. 45-46; Bkz. 19 Ekim 1922 tarihli **Vakit gazetesi.**

11 Bkz. Vehbi Tanfer, "Atatürk ve Türk Gençliği", **AAM Dergisi**, C. VI, Sayı: 18, Ankara 1990, s. 698.

12 Ercüment Ekrem Talu, 10 Kasım 1941 tarihli **Tasvir gazetesi**, Ahmet Banoğlu, **Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk**, İstanbul 1954, s. 89.

Levent Sahverdi Arşivi

cak gençlik yaşatabilir. Bu nedenle O, Büyük Nutku'nu bitirirken, gerçekleştirilen yenilikleri ve kurulan devleti gençliğe emanet ettiğini "Gençliğe Hitabe"sinde belirtmişti[13]. Yine O, Nutuk adlı eserinin altyapı çalışmalarını bitirdiği akşam arkadaşlarına; "Tarihi yaşadığımız gibi yazdık, fakat geleceği cumhuriyete inananlara, koruyanlara ve yaşatanlara emanet etmek lazımdır".[14] Veciz sözünü söylemiştir.

Atatürk, Türk milletini seviyor, güveniyor ve bunu da, "Türk, Övün, Çalış, Güven!"[15] sözleriyle perçinliyordu. Bir yandan da kendisine inanmış bir gençlik yetiştirilmesini istiyordu. Millî Mücadele'yi yürütürken, Türkiye Cumhuriyetini kurarken ve inkılâpları gerçekleştirirken Türk gençliğinden güç almıştır.

Gençlik, ömrün baharı, heyecanın, cesaretin, zindelik ve gücün zirvesidir. Atatürk gençliği şöyle tanımlıyor: "Gençlik nedir? ... Benim anladığım gençlik, bu inkılâbın fikirlerini ve ideolojilerini benimseyip gelecek nesillere götürecek kimselerdir" ve ekliyor: "Sağlam ve gürbüz nesil, Türkiye'nin mayasıdır"[16].

Atatürk'e göre gençlik kavramı, genel anlamda, biyolojik bir dönemi kapsamakla birlikte, bazen yaş sınırlarını aşarak, fikrî bir anlam kazanmakta, fikrin yeniliği ile yanyana gitmektedir: "Genç fikirli demek, doğruyu gören ve anlayan gerçek fikirli demektir", "Benim gözümde yirmi yaşında bir yobaz ihtiyardır. Yetmiş yaşında bir idealist de zinde bir gençtir"[17], sözlerini Atatürk bu anlamda kullanmıştı. Atatürk'ün gözünde, Türk gençliği milletin dinamik kesimidir; "geleceğidir"; "taze güç"tür;

---

13 Bkz. Burhan Göksel, "Atatürk'ün Eğitim Konusunda Görüşleri", **AAM Dergisi**, C. I, Sayı: 3, Ankara 1985, s. 949.

14 Akın İlkin, "Atatürk ve Gençlik", **"İst. Üni. AİİT Ens. Yıllığı I,** İstanbul 1986, s. 95.

15 Ayşe Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, TTK Yayını, Ankara 1959, s. 304.

16 Enver Behnan Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi**, 3. Baskı, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1958, s. 541.

17 Mustafa Selim İmece, **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri (1925)**, İş B. Yayını, Ankara 1959, s. 24.

Levent Şahverdi Arşivi

"asil kan"dır; milletin "özsuyu", "hayat kaynağıdır. Gençlik idealisttir; çıkar ardında değildir. Daima iyiyi, güzeli, doğruyu arar. Hakkın, doğrunun yanında yer alır. Yorgunluk nedir bilmez. Bezginliğe kendini kaptırmaz. Açık düşünceli, açık sözlü, dürüst ve yapıcıdır[18].

Atatürk'ün gençliğe inanmasının bir başka nedeni de tarihî şartlardan kaynaklanmıştır. Hatırlanacağı üzere Osmanlı Devletinde, reform hareketlerinin yapılmasında ve milliyetçilik akımının gelişmesinde genç düşünürler etkili olmuştu. Atatürk de bu reform mücadelesinin içinde yetişen bir nesilden gelmiş, Türk inkılâbı fikri onda Osmanlı Devletinin XIX. yüzyılının bu karışık ortamında doğmuş ve gelişmiştir.

Atatürk, Türk gençliğinin, şu niteliklerle donanmış olarak yetiştirilmesini ister: "Millî eğitimin amacı... daha çok memlekete ahlâklı, karakterli, cumhuriyetçi, inkılâpçı, müspet (olumlu), atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst, muhakemeli, iradeli, hayatta teşadüf edeceği müşkülâta galebe çalmağa (zorluğun üstesinden gelmeye) kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir". Bunun için de öğretim programları ve sistemleri ona göre düzenlenmelidir[19]. Bunlara ilaveten, "Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde; yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ile ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır"[20]. Atatürk, "Türkiye Cumhuriyeti'ni, bu cumhuriyetin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, Türk inkılâbı ve cumhuriyetin temel niteliklerini iç ve dış tehlikelere karşı korumaya kararlı" bir gençlik de istemektedir: "Cumhuriyet, fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister... Cumhuriyet... 'fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür' nesiller ister"[21].

---

18 Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Gençlik", **Atatürkçü Düşünce**, AAM Yayını, Ankara 1992, s. 872.

19 Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri,** Ankara 1955, s. 62.

20 Bkz. Hasan Rıza Soyak, **Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri,** 1965, s. 79.

21 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, s. 178; bkz. 26 Ağustos 1924 tarihli **Hakimiyeti Milliye gazetesi.**

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Türk gençliğinin insan sevgisi, vatan sevgisi ve düşünce özgürlüğü gibi üstün değerleri benimsemiş ve inkılâpçı insanlar olarak yetiştirmesini istemektedir.

Atatürk, 4 Şubat 1935 tarihinde yayınladığı bir beyannamede inkılâpçılığı öz bir biçimde şöyle belirtmiştir: "Yüksek ve inkılâpçı bir kültür seviyesine varmak için, önümüzdeki yıllarda çok emek vereceğiz. Müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları yükselmiş olan erdemli, kudretli bir nesil yetiştirmek, ana siyasetimizin açık dileğidir..."[22].

Üstün değerleri benimsemiş sağlam bir gençlik yetiştirmek, Türkiye Cumhuriyetinin parlak geleceğini gerçekleştirmede temel bir güç kaynağıdır.

30 Ağustos 1922 Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin 2. yıldönümü muharebenin geçtiği yerde 30 Ağustos 1924 tarihinde kutlanırken, Atatürk burada uzun bir konuşma yapmış ve konuşmasının sonunu şöyle bitirmiştir: "... Gençler! Cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız. Ey yükselen nesil! İstikbâl sizsiniz! Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ilave idame edecek sizsiniz!"[23].

Memleketin geleceğini, cumhuriyetin yaşatılmasını ve yükseltilmesini bu sözünden de anlaşılacağı üzere gençlere bırakmıştır. Nitekim Atatürk 1927 yılında söylediği Büyük Nutuk'ta konuşmasını gençlere seslenerek bitirir:

"Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir... Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asîl kanda mevcuttur"[24].

---

22 **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri,** AAM Yayını, Ankara 1991, s. 643.

23 **Atatürk Dedi Ki,** (Toplayan, hazırlayan ve notlarla neşreden: Habert Melzig), Ankara 1942, s. 266.

24 M. Kemal Atatürk, **Nutuk,** C. II (1920 - 1927), (Hzl. Zeynep Korkmaz), Ankara 1981, s. 607-608.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Siyasal Bilgiler Okulunun kuruluş yıldönümünde gönderdiği kutlama yazasında gençlere ödevlerinin sürekliliği hakkında şunları söylemektedir: "O (genç) arkadaşlara söyleyiniz ki, Türk milletine, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı yapmaya mecbur olduğumuz ödevler bitmemiştir ve bitmeyecektir. Bu dünyadan göçerek Türk milletine veda edeceklerin, çocuklarına, kendinden sonra yaşayacaklara, son sözü bu olmalıdır..."

Atatürk Türk gençliğine inkılâp parolasını şöylece verir: "Yüksel Türk!... Senin yükselmenin hududu yoktur"[25]. Ayrıca; "Türk çocuğu çok zekisin, bu belli; fakat, zekanı unut, daima çalışkan ol"[26] diyerek çalışkan olunmasını istemiştir.

26 Mart 1937 tarihinde Ankara'da eğitim gören Bursalı gençlerin düzenledikleri Uludağ gecesinde yaptığı bir konuşma ile Atatürk, inkılâpçılık yolunda gençlerin durmamalarını ve yorulmamalarını istemektedir: "Siz, genç arkadaşlar, yorulmadan beni takip edeceğinizi söylüyorsunuz. Fakat, arkadaşlar, yorulmadan ne demek? Yorulmamak olur mu? Elbette yorulacaksınız. Benim sizden istediğim yorulmamak değil, yorulduğunuz zaman dahi durmadan yürümek, yorulduğunuz dakikada da dinlenmeden beni takip etmektir. Yorgunluk her insan için, her mahlûk için tabii bir hâldir. Fakat, insanda yorgunluğu yenebilecek manevi bir kuvvet vardır ki, işte bu kuvvet, yorulanları dinlendirmeden yürütür. Sizler, yeni Türkiye'nin genç evlatları! yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz... Dinlenmemek üzere yürümeye karar verenler, asla ve asla yorulmazlar. Türk gençliği gayeye, bizim yüksek idealimize durmadan, yorulmadan yürüyecektir"[27]. O, bu sözleriyle "inkılâpçılık ruhunu ve felsefesini" Tür toplum hayatına adeta yerleştirmiş, Türk inkılâbının nasıl yürütüleceğini de göstermiştir.

---

25 Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara 1966, s. 144; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 651 - 652; 12 Aralık 1935 tarihli **Ulus gazetesi**.

26 Cevat Abbas Gürer, 10 Kasım 1941 tarihli **Cumhuriyet gazetesi.**

27 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, s. 327 - 328; 1 Nisan 1937 tarihli **Cumhuriyet gazetesi.**

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, kendi düşünce ve eylem biçimlerini içtenlikle benimseyecek yeni ve genç kadrolara ihtiyaç duymuştur. O, yetenekli gençlere değer vermenin başarı için şart olduğuna inanırdı: "Çocuklarımız", "Gençlerimiz", "Yükselen yeni nesil", "Yeni Türkiye'nin genç evlatları" gibi sevgi dolu sözlerle gençleri hep yüceltmiştir[28].

O'nun "Cumhuriyet"i gençliğe emanet etmesindeki temel amaç bir bakıma böyle bir kadroyu oluşturma isteğinden doğmuştur. Nitekim Atatürk, "... Birbirlerine sevgi ve saygı ile bağlı, irticaya kapalı, aydın kafalı, içi memleket aşkı ile yanan vatansever, çalışkan, kendine güveni tam, her zaman bilim ve fen alanında yenilik arayan, gururlu, sağlam karakterli bir Türk gençliği yaratmak istemiş ve bu isteğinde de başarılı olmuştur"[29].

Atatürk'ün, TBMM'nin 3. toplanma yılını açarken 1 Mart 1922 tarihinde yaptığı konuşmanın bir bölümü şöyledir: "Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel millî ananelerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Milletlerarası dünya durumuna göre, böyle bir mücadelenin mecbur kıldığı ruhî unsurlar ile donatılmayan insanlara ve bu vasıftaki insanlardan meydana gelen cemiyetlere hayat ve istiklâl hakkı yoktur"[30]. Yine Atatürk; "Gençliğin çalışkan, hassas ve milliyetçi yetişmesi esas dileklerimizdendir. Gençlik, her türlü faaliyetinde, cumhuriyet kanunlarına ve cumhuriyet kuvvetlerinin usûl ve

---

28 Bkz. Hüseyin Yılmaz, "Atatürk'ün Gençliğe Verdiği Önem", **İst. Üni. AİİT Ens. Yıllığı IX 1994-1996**, İstanbul 1998, s. 204.

29 Sabiha Gökçen, "Atatürk ve Gençlik", **AAM Dergisi**, C. II, Sayı: 5, Ankara 1986, s. 311; Atatürk ve gençlik konuları için ayrıca bkz.; Saim Sakaoğlu, **Atatürk, Gençlik ve Kültür**, Konya 1990; Muzaffer Erendil, "Atatürk'ün Güvendiği Gençlik ve Eğitimi", **AAM Dergisi**, C. IIII, sayı: 8, Ankara 1987, s. 401 - 408; Erol Eren, "Atatürk'ün Gençlere İlişkin Görüşleri", **İst. Üni. AİİT Ens. Yıllığı III**, İstanbul 1988, s. 193 - 196; Orhan Arıoğlu, "Cumhuriyetin Emanet Edildiği Türk Gençliğinin İdeal Yapısı", **a.g.e.**, s. 197-200; Tanıl Kılınç, "Türk Gencinin Millî Ahlaka Sahip, Fikren ve Bedenen Güçlü Olma Zorunluluğu", **a.g.e.**, s. 201-205; Ahmet Cevat Acaar, "Gençlerin Durmadan Yorulmadan Çalışabilme Gücüne Sahip Olma Zorunluluu", **a.g.e.**, s. 207-214.

30 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, s. 246.

Levent Sahverdi Arşivi

kaidelerine riayetkar bulunmakta dikkatli olmalıdır"[31] diyerek gençliği uyarmıştır.

B. Gençliğin Atatürkçülüğe Karşı Görevleri

Türk gençliği, ayrı ayrı ideolojiler peşinde koşan, bölünmüş ve parçalanmış bir gençlik durumuna düşmekten titizlikle kendisini korumalıdır. Çünkü gençliği aşırı ve tek taraflı çıkar çevrelerinin ideolojilerine çekmek isteyenler her zaman olmuştur. Bu tür kişiler ve gruplar, fikirlerini eyleme dönütürebilirler. Atatürkçülük Türk milletinin ihtiyaçlarından ve gerçeklerinden doğmuş "millî bir ideolojidir". Akılcılık, bilimsellik ve milliyetçilik temellerine oturmuştur. Diğer ideolojiler ise millî ve akılcı değildir. Bu tür ideolojiler kendi değerlerinden başka değerleri kabul etmezler. Bu çeşit ideolojiyi benimseyenler dar ufuklu ve hoşgörüsüz olurlar. Başkalarına düşünce özgürlüğü tanımazlar[32]. Gençlik arasında bölünmelere ve parçalanmalara, yıkıcılığa yol açarlar. Bu ise milletin, vatanın ve hatta Türk gençliğinin zarar görmesi demektir. Atatürkçülük, Türk gençliği arasında sonsuz dostluğu, barışı ve dayanışmayı besleyici, güçlendirici niteliktedir. Öyle ise gençlik Atatürkçülük dışında hiçbir yabancı fikir akımının bölücü ve yıkıcı yabancı ideolojilerin esiri olmamalıdır.

Atatürkçülük, insanlığın binlerce yıl işlediği, ortak evrensel değerlerden doğmuş ve Türk millî değerleri ile kaynaşarak işlenmiş ve millî bir nitelik kazanmıştır[33].

Türk gençliği bu gün Türkiye genel nüfusunun üçte birini oluşturmaktadır. Her devlette olduğu gibi bizim devletimiz de zaman zaman ekonomik bunalımlara düşebilir. (Nitekim ekonomistler Atatürk'ten sonra son Şubat 2001 krizi ile devletimizin 17. kez ekonomik krize girdiğini ifa-

---

31 Atatürk'ün sözü için bkz. Genelkurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük - Atatürkçü Düşünce Sistemi, I, II, III**, MEB Basımevi, İstanbul 1988.

32 Atatürkçülük konusunda bkz., İsmet Giritli, **Atatürk İdeolojisi ve Karşıt Akımlar**, Filiz Kitabevi, İstanbul (1986).

33 Bkz. Utkan Kocatürk, "Atatürk'te Gençlik Kavramı ve Atatürkçü Gençliğin Nitelikleri", **AAM Dergisi**, C. II, Sayı: 4 Ankara 1985, s. 21-24.

Levent Sahverdi Arşivi

de etmektedirler.) Bunalımların daima Atatürkçülüğün verdiği dinamizm ile aşılabileceği unutulmamalıdır. Millî olmayan bölücü, parçalayıcı ve yıkıcı ideolojiler ülkemizde de etkili olma yarışında hatta etkenliğinde bulunabilirler. Türk gençliğine düşen görev, Atatürkçülüğe sımsıkı sarılmak ve bu ideolojiden güç alarak sorunları çözmeye çalışmaktır. Büyük, güçlü ve çağdaş Türkiye idealini gerçekleştirmenin yolu Atatürkçülüğü benimseyen gençlikten gelmektedir.

Bu arada Anayasamızın 58. maddesine göre "Gençliğin Korunması" görevi vardır: "Devlet, İstiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği; gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve çehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır[34]. Anayasanın bu maddesi uyarınca devlet kendisini yükümlü kılmaktadır.

Yazımızı büyük Atatürk'ün gayet akıcı ve edebî bir dil ile yazdığı "Nutuk" adlı eserinin son bölümü olan "Türk Gençliğine Hitabesi'ne" günümüzün Atatürkçü Türk gençliğinin aşağıdaki gibi bir cevap vermesi gerektiği ile bitirelim:

---

34 Burhan Kuzu, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988, s. 88.

Levent Şahverdi Arşivi

Gençliğin Atatürk'e Cevabı

"Ey ölümsüz Atam! Birinci vazifem, Türk bağımsızlığını, Türk cumhuriyetini, sonsuza kadar korumak ve savunmaktır.

Varlığımın ve geleceğimin yegâne temeli budur. Bu temel, benim en kıymetli hazinemdir. Gelecekte beni, bu hazineden, mahrum etmek isteyecek, içeride ve dışarıda kötülüğümü isteyecekler olacaktır. Bir gün, bağımsızlık ve cumhuriyeti korumak mecburiyetine düşersem, göreve atılmak için, içinde bulunacağım durumun imkân ve şartlarını düşünmeyeceğim! Bu imkân ve şartlar müsait olmayan bir durumda karşıma çıkabilir. Bağımsızlık ve cumhuriyetime kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin temsilcisi olabilirler. Zorla ve hile ile aziz vatının, bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi fiilen işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şartlardan daha elem verici ve daha kötü olmak üzere, memleketin içerisinde, iktidara sahip olanlar ihmal, sapma ve hainlik içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri kendi menfaatlerini, ülkeyi ele geçirmiş olan düşmanların siyasî emelleriyle birleştirebilirler. Millet, fakirlik ve sıkıntılar içinde harap ve bitkin düşmüş olabilir.

Ey Türk'ün ölümsüz Atası! İşte bu haller ve şartlar içinde dahi, vazifem; Türk bağımsızlık ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğum kudret, damarlarımdaki asil kanda mevcuttur!"

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1923-1952 ARASI TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ VE 1950-1951 YILLARINDA MUĞLA VİLÂYETİNE İSKÂN EDİLEN BULGARİSTAN MUHACİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Bayram AKÇA*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde en fazla sorun yaşadığı Türk-Bulgar ilişkileri ele alınmıştır. Burada Türk-Bulgar ilişkileri giriş bölümü dışında iki kısma ayrılmıştır. Giriş kısmında; Bulgaristan'ın Türk hakimiyetine girişinden 1908'de bağımsızlığını kazanmasına ve 1908'den 1923'e kadarki Türk-Bulgar ilişkileri ele alınmıştır. Birinci kısımda; 1923-1944 arası Türk-Bulgar ilişkileri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İkinci ve son kısımda ise; 1944-1950 arası Türk-Bulgar ilişkileri ve 1950-1951'de Bulgaristan'dan Türkiye'ye ve burada da Muğla Vilâyeti'ne iskân edilen Bulgar-Türkleri'nin iskân durumları ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türk-Bulgar İlişkileri, Muğla Vilâyeti, Muhacirler, Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması, Göçmen.

---

* Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Böl.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

In this study, we have concentrated on Turkish-Bulgarian relations,which led to the greatest dispute during the Republican period of Turkey.Apart from the ındroduction section, in this paper Turkish-Bulgarian relatio ns are Worked out in two seperate chapters:In the Indroduction section we have examined the Turkish-Bulgarian relations starting the begining of the occupation of Bulgaria by Turks to the independance of Bulgaria in 1908 and then the period between 1980 and 1923. In the first chapter,Turkish-Bulgarian relations between 1923-1944 and 1944 have been described in detail.In the second chapter, Turkish-Bulgarian relations between 1944 and 1952, The situation of Bulgarian-Turks who migrated from Bulgarian to Turkey and sttled in Muğla province in the years 1950-1951 have been examined.

Key Words

Turkish-Bulgarian Relations, Muğla Province, Refugees, Turkish Rebuplic, Lausanne Traty, Migration.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

1393 yılında Yıldırım Bayezit döneminde feth edilen Bulgar toprakları Osmanlı Devletine bir eyalet olarak katıldı[1]. Bu tarihten 1867 yılına kadar Osmanlı tebaası olarak huzur içinde yaşamlarını sürdüren Bulgarlar 19. yy ikinci yarısında diğer Balkan Milletleri gibi çeşitli sebeplerle Osmanlı devletine karşı isyan ederek bağımsızlık hareketlerine kalkıştılar. Bunun üzerine 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonrası 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile bir Bulgar Prensliği kuruldu. Bu prenslik 1908'de ilân edilen II. Meşrutiyet'in belirsizlik ortamında bağımsızlığını ilân ederek Osmanlı Devletinden tamamen ayrıldı.[2]

Bulgaristan'dan ilk büyük Türk göçü 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası gerçekleşti. 1886-1902 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 145.356 kişi göç etti.[3]

1912-1913 Balkan Savaşları tıpkı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gibi Rumeli Türkleri için bozgun oldu. Bunun sonucu Bulgar komitecileri Trakya'da ve Makedonya'da katliamlar yaptı. Bu katliamlardan kaçan Balkan Türkleri yeniden Anadolu yollarına düştüler. Bazı kaynaklara göre Bulgar işgaline düşen Batı Trakya'dan 200.000 ve Makedonya'dan 240.000 kişi Anadolu'ya sığındı.[4]

II. Balkan Savaşı sonrası 29 Eylül 1913'de Osmanlı Hükümeti ile Bulgar Hükümeti arasında İstanbul'da bir dostluk ve iyi komşuluk antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile iki devlet II. Balkan Savaşı sonrası sınırlarını karşılıklı olarak onaylıyor ve dostluğun karşılıklı olarak devam etmesini amaçlıyordu.[5]

---

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt.I, TTK, Ankara, 1988, s.193.

2 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt.VII, Ankara, 1988, s.83-101; Ömer E.Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri, 1983-1989**, Cilt.I, Ankara, 2000, s.19-23.

3 Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı**, Bildiriler, (7 Haziran 1985), TTK, Ankara, 1992, s.52.

4 Tevfik Bıyıkoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, Cilt.I, Ankara, 1955, s.92-93.

5 Ahmet Özgiray, **Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)**, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı. X, İzmir 1995, s.55.

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti, Yunanlılarla savaş halinde olduğu için Bulgaristan'da dahil diğer komşu devletlerle iyi geçinme politikası güttü. Buna bağlı olarak da 1920 yılında Mustafa Kemal Paşa Trakya'daki Kolordu'ya bir telgraf çekerek; Bulgaristan'ın menfaatlerinin Kemalistler tarafından göz önünde bulundurulacağını ve kendilerine karşı bir hareketin söz konusu olmayacağı konusunda Bulgarlara güvence verilmesini istedi.[6]

A. 1923-1944 Yılları Arasında Türk-Bulgar İlişkileri

Lozan Konferansı'nda Bulgaristan ancak kendini ilgilendiren belirli konularda görüşmelere katıldı. Bunun sonucu olarak da Bulgaristan Lozan Konferansı'nda Boğazlar rejimi ve Trakya'nın silâhsızlandırılmasına ilişkin sözleşmelere imza attı. Lozan Antlaşması sonrası 1924 yılı boyunca Türkiye ile Bulgaristan arasında dostluk ilişkilerini yeniden kurmak ve iki ülke arasındaki sorunları ivedilikle çözmek için görüşmeler devam etti. Bu konuda Bulgaristan'ın İstanbul elçisi M.Radew Ankara Hükümeti ile görüşmeleri sürdüren kişi oldu. Ancak bu görüşmelerde Doğu Trakya'daki Bulgar Kilisesi ve Bulgar okulları iki ülke arasında devamlı sorun oldu. Daha sonra da Bulgar Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasındaki görüşmeleri Bulgaristan'ın Washington'daki Orta Elçisi Simeon Radeff sürdürdü. Bu görüşmeler sonucu iki devlet arasında 18 Ekim 1925 tarihinde Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi imzalandı. Bu antlaşma 30 Mayıs 1926 tarihinde TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Bu antlaşma iki ülke arasında bozulmaz bir dostluk ve devletler hukuku ilkelerine uygun bir diplomatik ilişkinin kurulacağı, bir ticaret, bir oturma ve bir hakem antlaşması yapılacağı gibi konuları içeriyordu. Bu antlaşmayı diğer antlaşmalardan ayıran yanı, onun ekinde saklıydı.

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasının Eklerinde:

Türk Hükümeti Lozan Antlaşması'nın 37-45 maddeleri gereğince Türkiye'deki Bulgar azınlığın haklarının korunacağı garantisini, Bulgar

---

6 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 1976, s.395

Levent Sahverdi Arşivi

Hükümeti de Neuilly Barış Antlaşması gereğince Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığın haklarının korunacağı garantisini verdi. O sırada Türkiye'de iki, üç bin Bulgar azınlığa karşılık Bulgaristan'da yarım milyondan fazla Müslüman-Türk mevcuttu.

Ayrıca protokolde taşınmaz malların hak sahiplerine geri verilmesi işinin kolaylaştırılacağı belirtiliyordu.

Bundan başka Bulgaristan'da bir yasa gereğince kamulaştırılan Türklerin taşınmaz malları için Sırp, Hırvat ve Sloven Devletleri ile yapılan antlaşmanın hükümlerinin aynısının Türklere de uygulanacağı belirtildi.

Oturma ve yargıya ilişkin sözleşmede eşitlik ilkesi sözleşmeye temel teşkil etti Serbest göç ve göç sırasında göçmenlerin mallarını serbestçe geçirme hakkının antlaşmada belirtilmesi Bulgaristan'daki yüz binlerce Türk için bir güvence oldu..[7]

1925 yılında imzalanan Türk-Bulgar Antlaşması'nın Ağustos 1926'da karşılıklı olarak onaylanmasından sonra iki devlet arasındaki ilişkiler normale döndü. Ancak 1926 yılında Bulgaristan Harbiye Nazırı'nın Roma'yı ziyareti diğer Balkan ülkeleri kadar Türkiye'yi de endişelendirdi. Çünkü Bulgaristan İtalya'nın nüfuzu altına girebilirdi.[8]

1927 yılında Türk-Bulgar ilişkilerini etkileyen birinci unsur Türk-Bulgar Ticaret Antlaşması müzakerelerinin devam etmesi, ikinci unsur da Güney Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edecek olanların durumu idi. Bulgaristan kendi ekonomik çıkarları nedeniyle bu göçe sıcak bakmadı. Ancak daha sonra gerçekleşen göçle Türkiye'ye gelenler ekonomik durumları en kötü olanlardı. Türk Hükümeti bu gelenlere çeşitli yardımlar yapmak zorunda kaldı.[9]

---

7 Ahmet Özgiray, "Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)", **Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı. X, İzmir 1995, s.55-57.

8 Özgiray, **a.g.m**, s.58.

9 Özgiray, **a.g.m**, s.58-59

Levent Sahverdi Arşivi

1928 yılı Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişme yılı oldu. Bu yıl içinde Türkiye komşuları içinde Bulgaristan ile ilk resmî ticaret antlaşmasını imzaladı. Ardından da Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey Mart ayında Cenevre'ye giderken Sofya'ya uğrayarak burada Bulgar Dışişleri Bakanı M.Bauraff'la görüştü. Bu görüşmede Tevfik Rüştü Bey meslektaşına 1925 yılında imzalanan dostluk antlaşmasında öngörülen uyuşmazlık ve saldırmazlık antlaşmasının hazır olup-olmadığını sordu. Bulgar Bakan bu soruya olumsuz cevap verdi. Tevfik Rüştü Bey Cenevre'den Türkiye'ye dönerken bu antlaşma için tekrar Sofya'ya uğradı. Bu defa Bulgar Bakan antlaşma metninin hazır olduğunu belirtti. Ancak bu antlaşma siyasî konjoktür gereğince 1929'da imzalanabildi. 1928 yılında iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyen bir diğer neden Bulgaristan'daki Türklerin kendilerine kötü muamele yapıldığını iddia ederek Türkiye'ye göç etmek istemeleri oldu.[10]

1930 yılında Türk-Bulgar ilişkileri oldukça iyi düzeydeydi. Bu yılın yaz aylarında Bulgaristan Gazeteciler Cemiyeti bir kısım Türk gazetecileri Bulgaristan'a davet etti. Türk gazeteciler bu daveti kabul ederek Falih Rıfkı (Atay) Beyin başkanlığında bir heyetle Sofya'ya gittiler. Yılın ikinci yarısında da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey Cenevre'den dönüşte Sofya'yı ziyaret etti.[11]

1931 yılında Bulgar Başbakanı Mauchanoff'un Ankara'yı ziyareti ile başlayan Türk-Bulgar ilişkilerindeki balayı dönemi[12] Ocak 1932'de Atatürk'ün yakın arkadaşlarından ve Balkan Birliği tasarımcılarından Ruşen Eşref Beyin Sofya'yı ziyaretinin hemen ardından sona erdi. Bu yılın bahar aylarında Bulgaristan'da Türkiye aleyhine bir çok olay çıktı. Bunlar arasında en önemlisi Haskova katliamı idi. Ayrıca Bulgaristan'da Trakya Cemiyeti, Ekim ayında yıllık kongresini Sofya'da yaptı ve burada Türkiye aleyhine bir karar çıkarttı. Bu kararda, Bulgar Hükümetinin 1925

---

10 Özgiray, **a.g.m**, s.59-60.

11 Özgiray, **a.g.m**, s.61.

12 **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.10, 240.619.28.

Levent Şahverdi Arşivi

yılında Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşmasını fesh etmesi ve Bulgar Türkleri arasında yapılan Türk propagandasına kısıtlama getirmesi isteniyordu. Fakat bu istekleri Bulgar Hükümeti kabul etmedi.[13]

1933 yılının Ocak ayında Cumhuriyet Gazetesi'nde; Bulgaristan'daki Müslüman-Türklerin Hristiyanlaştırıldığı iddia edilerek Bulgaristan'ı suçlayan bir makale yayınlandı. Bu makaleye rağmen Türk-Bulgar ilişkileri normal seyrinde devam etti. Bu yılın Nisan ayında ise Razgard'daki Türk mezarlığı bir kısım Bulgarlar tarafından talan edildi. Bunun üzerine Türkiye'de üniversite öğrencileri Bulgaristan'ı protesto eden mitingler yaptılar. Ancak Ankara'ya yeni atanan Bulgar elçisi olayın elem verici olduğunu belirterek durumu sakinleştirmeye çalıştı.[14] Bu yılın Ekim ayında da İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey Balkan Paktı'nın müzakeresi için Sofya'ya gittiler. Ancak bu ziyaretten kısa bir süre önce 14 Eylül 1933'de Ankara'da Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan bir antlaşma ile ortak sınırların dokunulmazlığı güvence altına alındı. Bu antlaşma ile Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Türkiye'den bir güvence sağlamıştı. İşte Sofya'daki Türk-Bulgar müzakeresi yukarıda belirtilen antlaşmanın gölgesinde geçti.[15]

1934 yılı Türk-Bulgar ilişkileri için kötü bir dönem oldu. Bu durum 1935'te de devam etti. Sofya'daki İngiliz Elçiliği Maslahatgüzarına göre bu durumun nedenleri; iki devlet arasındaki gayrimenkul sorunu, Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan kötü muamele, Türkiye'ye göç etmek isteyen Pomaklara izin verilmemesi ve İstanbul'da çıkan Vakit ve Sofya'da çıkan Bulgarya Gazetelerinin karşılıklı giriştikleri polemiklerdi.[16]

1936 ve 1937 yılları Türk Bulgar ilişkileri için iyi bir dönemdi. 10 Nisan 1937'de TBMM Başkanı Kazım Karabekir ile Dışişleri Bakanı

---

13 Özgiray, **a.g.m**, s.61-62.

14 Ahmet Mumcu, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Cilt.II, Ankara, 1985, s.72.

15 İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.I, Ankara, 1989, s.435-436.

16 Özgiray, **a.g.m**, s.65.

Levent Şahverdi Arşivi

Tevfik Rüştü Aras Bulgar Hükümeti'nin davetlisi olarak Sofya'yı ziyaret ettiler. 14 Haziran 1937'de İsmet İnönü Başbakanlık'tan ayrılmadan önce Türk dış politikasını değerlendirirken; Bulgaristan'ın Balkanlarda iyi dostluk ilişkileri kurması en büyük isteğimizdir, diyerek bu devlete sıcak mesajlar gönderdi.[17]

1938 yılı Türk-Bulgar ilişkilerinin daha iyiye gittiği dönem oldu. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi P.Lorain Sofya'dan geçerken Bulgar Kralı Boris'i ziyaret etti. Kral bu ziyaret sırasında, Türk-Bulgar ilişkilerini geliştirmeyi amaçladıklarını söyledi. Bu ifade Ankara'da memnuniyetle karşılandı. 1938 yılının sonbaharında Bulgar Dışişleri Bakanı Ankara'yı ziyaret etmeyi planlarken Türkiye'de Atatürk'ün vefatı bu ziyareti engelledi. Bunun üzerine Türkiye iç politikayla meşgul olurken Bulgaristan'da önemli değişiklikler oldu.[18]

26.05.1939 tarihinde Bulgaristan'daki Türklerin zorla sınır dışı edildikleri haberinin duyulması üzerine iki ülke ilişkileri tekrar gerginleşti.[19]

1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın çıkması ve ardından da Almanya'nın Balkanlarda ilerlemesi karşısında Türkiye İstanbul ve bazı vilâyetlerinde sıkıyönetim ilân edip sınır boylarında bazı güvenlik tedbirleri aldı. Ancak Bulgaristan Türkiye'nin aldığı bu tedbirlerin kendine karşı alındığı hissine kapıldı. Bunun üzerine Türkiye Bulgaristan'ın bu endişesini gidermek ve savaşta tarafsızlığını koruduğunu belirtmek için Bulgaristan'la 17 Şubat 1941 tarihinde Ankara'da bir beyanname imzaladı.Bu beyanname ile Türkiye ve Bulgaristan birbirlerine saldırmamayı taahhüt ettiler.[20]

27.04.1943 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Bulgaristan'daki 7. dönem milletvekili seçimleri münasebetiyle yayınladığı

---

17 Özgiray, **a.g.m**, s.67.

18 Özgiray, **a.g.m**, s.67-68.

19 **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030. 10, 243.642.10.

20 **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Haz. Mehmet Gönlübol v.d, Ankara, 1996, s.152, Bu beyannamenin tam metni için bak. Soysal, **a.g.e**, s.631-633.

Levent Sahverdi Arşivi

beyanname Bulgaristan'da takdirle karşılandı ve iki komşu ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulundu.[21]

B. 1944-1952 Arası Türk-Bulgar İlişkileri ve 1950-1951 Yıllarında Muğla Vilâyetine İskân Edilen Bulgaristan Muhacirleri

1944 yılında Bulgaristan'da Kominist rejimi işbaşına geldi. Bu rejim Bulgaristan Türklerine Türkiye'ye göç konusunda pasaport vermeyerek göçü engelledi. Ama aynı zamanda Bulgaristan Türkleri'nin ileri gelenlerini ve eğitim görmüş aydınlarını hiç yoktan sebeplerle tutuklayarak,tarlalarını kooperatifleştirme gerekçesiyle ellerinden alarak, okullarını ve vakıflarını devletleştirip eğitim haklarını engelleyerek, yani kısacası Türk azınlığa karşı Bulgarlaştırma politikası güderek ve onların gelecek kaygılarını artırarak Türkiye'ye göç isteklerini kamçıladı. 1950 yılına gelindiğinde Bulgaristan Türk azınlığı bir yandan Bulgar makamlarından Türkiye'ye göç için pasaport isterken diğer yandan da Türk Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Türkiye'ye kabulleri konusunda dilekçeler yazarak her iki devleti de bu konuda zorlamaya başladılar.[22]

Bunun üzerine 10 Ağustos 1950'de Bulgar Hükümeti Türkiye'ye uzun bir nota vererek Türkiye'ye göç etmek isteyen 250.000 Bulgaristan Türkünün üç ay içinde Türkiye'ye kabul edilmelerini istedi. Bulgar Hükümeti notanın yazıldığı 10 Ağustos 1950'den 10 Kasım 1950 tarihine kadarki üç ay içinde 250.000 göçmenin Türkiye'ye kabul edilmelerini ve bu tarihten sonra bu işin kapatılmasını istiyordu. Bulgar Hükümeti notayı verdikten sonra Türk sınırına göçmenleri yığdı. Bulgaristan Türk Konsoloslukları vize vermeğe yetişemiyordu. 10 Ağustos 1950 tarihli Bulgar notası sonucu Türkiye ile Bulgaristan arasında göç sorunu ciddi bir döneme girdi. Bunun üzerine Türk Hükümeti 28 Ağustos 1950 tarihli Bulgar notasına sert bir cevap vererek; Bulgar notasının Devletler arası yazışma nezaketinden uzak olduğunu üzüntüyle belirtti. Sonra da Bulgar Hüküme-

---

21 **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030. 10, 243.645.3.

22 Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, İstanbul, 1986, s.212-216.

Levent Sahverdi Arşivi

ti'ne bir çağrıda bulunarak Türk göçmenlerin taşınabilir mallarını yanında Türkiye'ye getirmelerine izin verilmesini ve Bulgar Hükümeti ile Türk azınlığın Türkiye'ye geçişi konusunda 1925 Tarihli "İkamet Sözleşmesi" çerçevesinde müzakereye oturmak istediğini belirtti.[23]

Bunun üzerine Bulgar Hükümeti 22 Eylül 1950 tarihinde Türkiye'ye ikinci bir nota vererek Bulgaristan'daki Türk azınlığa kötü davranıldığını ret ederek Bulgaristan Türk azınlığın Türkiye'ye kayıtsız şartsız kabul edilmelerini istedi. Bulgaristan'ın bu notasına Türkiye 16 Ekim 1950 tarihinde, 1925 tarihli "İkamet sözleşmesi" çerçevesinde sert bir cevap verdi. Karşılıklı nota alış-verişi devam ederken Bulgar Hükümeti bazı yizesiz çingeneleri de Türkiye'ye sokmaya kalkıştı. Bunun üzerine Türkiye 7 Ekim 1950 tarihinde Türk-Bulgar sınırını kapattı. Bulgar Hükümeti sınırın tekrar açılmasını istedi. Ancak Türkiye vizesiz gönderilen çingenelerin geri alınması şartıyla Türk-Bulgar sınırını yeniden açabileceğini belirtti. Bunun üzerine iki ay kadar süren diplomatik görüşmeler sonucu Bulgar Hükümeti Türkiye'nin şartlarını kabul etti ve 2 Aralık 1950 tarihinde Türk-Bulgar sınırı tekrar açıldı. Sınırdan Türkiye'ye 1950 yılı içinde 12.233 aile ve bunların oluşturduğu toplam 52.185 kişi göç etti.[24]

1951 yılında sınırdan göç akını devam etti. Bu kez Bulgar Hükümeti tekrar Türk göçmenler arasına sahte vizeli çingeneleri sokmaya kalkıştı. Bunun üzerine Türk Hükümeti 8 Kasım 1951 tarihinde sınırı ikinci kez kapattı ve böylece Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç durdu. 1951 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 25.118 aile ve bunların oluşturduğu 102.208 kişi göç etti.[25] Sınır bir yıl kadar kapalı kaldıktan sonra Bulgaristan Türkiye'ye gönderdiği çingeneleri geri almayı kabul etti. Bunun üzerine Türkiye 26 Şubat 1953 tarihinde Türk-Bulgar sınırını tekrar açtı. Türkiye makul ölçüde Bulgaristan'dan gelecek Türk göçmenleri kabul edecekti. An-

---

23 Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s.58-59, Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.344.

24 Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s.60.

25 Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.227.

Levent Şahverdi Arşivi

cak bu defa Bulgar Hükümeti Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçe izin vermeyeceğini açıkladı. Bu durum 1968 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan "Yakın Akraba Göçü" antlaşmasına kadar devam etti.[26]

İşte 1944-1952 yılları arasında Türk-Bulgar ilişkilerinin gerginleştiği ve sonuçta 1950-1951 yıllarında yüz binlerce Bulgaristan Türkünün Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldığı bu dönemde gelen muhacirlerin bir kısmı Muğla Vilâyeti dahiline iskân edildiler.

1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Muğla-Merkez İlçeye gelen iskânlı göçmenlere ait Liste:[27]

Geldiği Yıl	Ülke	Aile	Nüfus	İskan Edildiği Yer	İskan Şekli
1950	Bulgaristan	1	7	Muğla-Merkez	Şehirsel
1951	Bulgaristan	1	6	Muğla-Merkez	Şehirsel
1951	Bulgaristan	1	2	Muğla-Pisi	Şehirsel

Yukarıdaki istatistiklerden de anlaşılacağı üzere 1950 yılında Bulgaristan'dan Muğla-Merkez İlçe'ye 1 aile ve onun 7 nüfusu geldi ve bu aile şehir merkezine iskan edildi. 1951 yılında ise Merkez İlçe'ye 2 aile ve onun 8 nüfusu geldi. Bunların 1'i şehir merkezine ve diğeri de Pisi (Yeşilyurt) Köyü'ne iskân edildi.

1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Muğla'nın Fethiye İlçesine gelen iskânlı göçmenlere ait Liste:[28]

1950	Bulgaristan	4	15	Fethiye-Merkez	Tarımsal
1951	Bulgaristan	13	19	Fethiye-Merkez	Tarımsal
1951	Bulgaristan	2	11	Fethiye-Çaykenarı	Tarımsal
1951	Bulgaristan	1	5	Fethiye-Çobanlar	Tarımsal

26 Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s.61.

27 **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi**, Muğla-Merkez İlçe İskan Esas Defteri.

28 **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi**, Muğla-Fethiye İlçesi İskan Esas Defteri.

Levent Şahverdi Arşivi

1951	Bulgaristan	1	5	Fethiye-Demirler	Tarımsal
1951	Bulgaristan	11	58	Fethiye-Girdev	Tarımsal
1951	Bulgaristan	4	21	Fethiye-Kabaağaç	Tarımsal
1950	Bulgaristan	2	9	Fethiye-Karadere	Tarımsal
1951	Bulgaristan	8	17	Fethiye-Karadere	Tarımsal
1951	Bulgaristan	3	10	Fethiye-Karaköy	Tarımsal
1950	Bulgaristan	1	5	Fethiye-Kıncılar	Tarımsal
1951	Bulgaristan	1	4	Fethiye-Kestep	Tarımsal
1951	Bulgaristan	3	13	Fethiye-Ortaköy	Tarımsal

1950 yılında Muğla İli'nin Fethiye İlçesi'ne 7 aile ve onun 29 nüfusu geldi. Bunların 15'i Fethiye ilçe merkezine ve 9'u İlçenin Karadere ve 5'i de Kıncılar Köylerine tarımsal amaçla iskân edildiler. 1951 yılında ise Bulgaristan'dan Muğla'nın Fethiye İlçe merkezine 13 aile ve bunların 19 nüfusu geldi. Bu gelenlerin hepsi tarımsal amaçla yerleştirildiler.Yine aynı yıl Fethiye İlçesi'nin Çaykenarı, Çobanlar, Demirler, Girdev, Kabaağaç, Karadere, Karaköy, Kestep, Ortaköy köylerine 34 aile ve bunların 141 nüfusu iskân edildi.

1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Muğla'nın Köyceğiz İlçesine gelen iskânlı göçmenlere ait Liste:[29]

1951	Bulgaristan	14	54	Köyceğiz-Dalyan	Tarımsal
1951	Bulgaristan	62	254	Köyceğiz-Karaçalı	Tarımsal
1950	Bulgaristan	7	39	Köyceğiz-Ortaca	Tarımsal
1951	Bulgaristan	13	44	Köyceğiz-Ortaca	Tarımsal
1951	Bulgaristan	5	22	Köyceğiz-Toparlar	Tarımsal

1950 yılında Bulgaristan'dan Muğla'nın Köyceğiz İlçesi'ne 7 aile ve bunların oluşturduğu 39 nüfusu geldi. Bu gelenler de Ortaca'ya tarımsal

29 **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi**, Muğla-Köyceğiz İlçesi İskan Esas Defteri.

Levent Şahverdi Arşivi

amaçla yerleştirildiler.1951 yılında ise Köyceğiz'e 94 aile ve bunların oluşturduğu 374 nüfus geldi. Bu gelenlerden 14 aile Köyceğiz-Dalyan'a, 62 aile Köyceğiz-Karaçalı'ya, 13 aile Köyceğiz-Ortaca'ya ve 5 aile de Köyceğiz-Toparlar'a iskân edildiler.

1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Muğla'nın Milas İlçesi'ne gelen iskânlı göçmenlere ait Liste:[30]

1950	Bulgaristan	1	4	Milas-Merkez	Tarımsal
1951	Bulgaristan	35	153	Milas-Merkez	Tarımsal
1951	Bulgaristan	12	59	Milas-Akyol	Tarımsal
1951	Bulgaristan	5	22	Milas-Bafra	Tarımsal
1951	Bulgaristan	2	6	Milas-Çandır	Tarımsal
1951	Bulgaristan	3	13	Milas-Danişment	Tarımsal
1951	Bulgaristan	1	6	Milas-Derince	Tarımsal
1951	Bulgaristan	2	11	Milas-Mersinet	Tarımsal
1951	Bulgaristan	5	23	Milas-İçme	Tarımsal
1951	Bulgaristan	7	32	Milas-Varvil	Tarımsal

1950 yılında Muğla'nın Milas İlçesi'ne 1 aile ve onun oluşturduğu 4 nüfus geldi ve bunlar da tarımsal amaçla şehir merkezine iskân edildi. 1951 yılında ise Milas'a 72 aile ve onun oluşturduğu 325 nüfus geldi. Bu gelen ailelerden 35'i Milas- Merkez'e, 12'si Milas-Akyol'a, 5'i Milas-Bafa'ya, 2'si Milas- Çandır'a, 3'ü Milas-Danişment'e, 1'i Milas-Derince'ye, 2's, Milas-Mersinet'e 5'i Milas-İçme ve 7'si de Milas-Varvil Köyüne tarımsal amaçla iskan edildiler.

1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Muğla'nın Ula İlçesine gelen iskanlı göçmenlere ait Liste:[31]

1950	Bulgaristan	2	8	Ula-Merkez	Tarımsal
1950	Bulgaristan	1	6	Ula-Kızılağaç	Tarımsal

30 **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi**, Muğla-Milas İlçesi İskan Esas Defteri.
31 **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi**, Muğla-Milas İlçesi İskan Esas Defteri.

Levent Sahverdi Arşivi

1950 yılında Bulgaristan'dan Ula-Merkezi'ne 2 aile ve onun 8 nüfusu ve Ula-Kızılağaç Köyüne 1 aile ve onun 6 nüfusu iskân edildiler.

1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Muğla'nın Yatağan İlçesine gelen iskânlı göçmenlere ait Liste:[32]

1950	Bulgaristan	10	35	Yatağan-Bozüyük	Tarımsal
1951	Bulgaristan	2	8	Yatağan-Bozüyük	Tarımsal
1951	Bulgaristan	2	11	Yatağan-Bahçeyaka	Tarımsal
1950	Bulgaristan	4	23	Yatağan-Eskihisar	Tarımsal
1950	Bulgaristan	1	8	Yatağan-Şahinler	Tarımsal

1950 yılında Muğla'nın Yatağan İlçesi'nin Bozüyük Köyü'ne 10 aile ve onun 35 nüfusu, Eskihisar Köyü'ne 4 aile ve onun 23 nüfusu ve Şahinler Köyü'ne 1 aile ve onun 8 nüfusu tarımsal amaçla iskân edildiler. 1951 yılında ise Bozüyük Köyü'ne 2 aile ve onun 8 nüfusu, Bahçeyaka Köyü'ne 2 aile ve onun 11 nüfusu tarımsal amaçla yerleştirildiler.

Sonuç

Osmanlı Devletinin son dönemi ve Cumhuriyet döneminde Türk-Bulgar ilişkileri Bulgaristan'da yaşayan Müslüman-Türk azınlık nedeniyle hep sorunlu olmuştur. Bu sorun 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi ile giderilmeye çalışıldı. Ancak Bulgar Hükümeti'nin zaman zaman olumsuz tutumu nedeniyle sorun tam olarak giderilememiş ve hatta günümüze kadar da gelmiştir.

1950 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 12.233 aile ve bunların oluşturduğu 52.185 kişi göç etti. Bunlardan 16 aile ve bunların oluşturduğu 159 kişi Muğla Vilâyeti 'ne iskân edildiler. 1951 yılında ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye 25.118 aile ve bunların oluşturduğu 102.208 kişi göç

32 **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi**, Muğla-Milas İlçesi İskan Esas Defteri.

Levent Şahverdi Arşivi

etti. Bunlardan da da 215 aile ve onların oluşturduğu 889 kişi Muğla Vilâyeti'ne iskân edildiler. 1950 ve 1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam 37.351 aile ve onların oluşturduğu 154.393 kişi göç etti. Bunlardan 231 aile ve onların oluşturduğu 1048 kişi Muğla Vilayeti'ne iskân edildiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Sahverdi Arşivi

KONYA HALKEVİ TARİH KOLU ÇALIŞMALARI VE KONYA DERGİSİ

Yrd. Doç. Dr. Serap TAŞDEMİR*

ÖZET

Bu çalışmada, yaygın eğitim ve kültür kurumu olarak bir döneme damgasını vuran Halkevlerinde ve özel olarak Konya Halkevi'nde yapılan tarih çalışmaları incelenmiştir.Konya Halkevi'nin çıkardığı süreli yayın olan Konya dergisinin bibliyografyası da ayrı bir çalışma olarak yapılmıştır. Dönem olarak Halkevlerinin 1932-1951 yılları arasındaki birinci dönem Halkevleri incelendiği için tarihi araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Halkevi, Türk Tarihi, Eğitim, Konya Halkevi, Konya Halkevi Dergisi.

* Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Levent Şahverdi Arşivi

ABSTRACT

In this study, historical worksrealised in Public house and as a special Konya Public House,which served as informal education and culture centers,is made a resarch on historical research method is used in this study as the first era (1932-1951) of the Public House is investigated.

During the research it's tried to reveral the assistance of Public House to the Turkish history during Republic era by determining the history understanding of the first era of the Public House.

Key Words

Public House, Turkish history, education, Konya Public House, periodical of Konya Public House.

Levent Sahverdi Arşivi

Giriş

Yurdumuzun her köşesinin tarihini, coğrafyasını, etnoğrafya ve folklorunu tanıtmaya yönelik olarak kurulan halkevleri, Cumhuriyet döneminin en önemli kültürel hareketlerinden biri olmuştur. Eskiyle birlikte yeni değerler ve kurumlar da toplum yaşamı içinde yer aldığından, İmparatorluk yönetiminden yeni çıkmış halkın eski alışkanlıklarından birden kurtularak yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin ilkelerine ayak uydurmasını beklemek gerçekçi olmazdı. Bu ikili yapıyı gidermeye çalışarak halka çağdaş uygarlık anlayışı kazandırmak ve Atatürk ilkeleri etrafında bir bütünleşme sağlamak halkevlerinin başta gelen amaçları arasında yer almıştır. Kuruluş yıllarında bu amaçlar etkisini göstermiş, sayıları ve işlevleri arttıkça bulundukları yörenin sorunlarını çözmeyi de amaç edinmişlerdir. Halkla kaynaşan halkevlerinde yapılan tarih çalışmalarıyla, tarihimizin ne kadar eski, medeniyetler kuran, kültür yaratan, rehber olan özelliklere sahip olduğu verilmiş; aşağılanma hissini yenerek özgüven aşılanmaya çalışılmıştır. Yapılan yerel tarih çalışmalarıyla yaşadıkları çevrenin maddî manevî değerlerini ortaya çıkararak bilinçlenmeleri de amaçlanmıştır.

Cumhuriyetin ilânından sonra büyük bir kalkınma hareketine başlanmıştır. Milletin yaşayış seviyesini çağdaş milletler düzeyine çıkarmak, hatta onları geçmek için ulusal birliğin gelişmesine ve yayılmasına hız verilmiştir. Klâsik eğitim kurumları yanında resmî kültür kurumlarında da acil önlemler alınmıştır. Bunun yanında halkın biraraya geleceği, birbirini dinleyeceği, bilenin bildiğini bilmeyene öğreteceği, gençlerin hem kendilerini hem de başkalarını eğiteceği kurumlara ihtiyaç duyulmuştur.[1] Bunun için yapılan hamleler arasında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin eliyle ilk olarak 1932 yılında 14 il merkezinde açılan Halkevleri önemli bir yer tutmuştur.

A. Konya Halkevi

Konya Halkevi de, 19 Şubat 1932 tarihinde ondört il merkezinde açı-

1 Halkevleri 1932-1935. **103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı**, Ankara, 1937, s.2.

Levent Şahverdi Arşivi

lan evlerden biri olarak,[2] dokuz şubenin tamamını açarak çalışmaya başlamıştır. Konya halkevinin açıldığı birinci yıl sonunda Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesinde beşi hanım (83) üye, Güzel Sanatlar Şubesi'nde onu hanım (106) üye, Temsil Şubesinde dördü hanım (53) üye, Spor Şubesinde ikisi hanım (251) üye, İçtimai Yardım Şubesinde onikisi hanım (358) üye, Halk Dersaneleri ve Kursları Şubesinde biri hanım (59) üye, Kütüphane ve Neşriyat Şubesinde ikisi hanım (72) üye, Köycüler Şubesinde biri hanım olmak üzere (145) üyesi bulunmaktadır. Müze ve sergi şubesinin üye sayısı ise belirtilmemiştir.[3]

Diğer halkevlerinde olduğu gibi Konya Halkevi'nde de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin önerileri doğrultusunda çeşitli konferanslar ve müsahabeler düzenlenmiş, *"milli dil ve tarihin mahallî safhaları hakkında"* makale ve kitaplar hazırlanmıştır.[4]

Tarih ve Müze kolu olarak ayrıldıktan sonra da[5] tarihi değere sahip eserlerin onarılması için ilgili makamlarla temas içinde bulunmuş, Dil - Edebiyat komitesiyle ortaklaşa millî günlerde ve halkevinde düzenlenen törenlerde görev almıştır.

---

2 19 Şubat 1932'de cuma günü yapılan bir törenle başta başkent Ankara olmak üzere 14 ilde birden halkevlerinin açılışı yapılmıştır. **Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım. Ağustos 1931'den Kanunuevvel 1932 Nihayetine Kadar** I. 8 nolu tamim. Ankara, 1934. Açılışı yapılan 14 halkevi (alfabetik sırayla): Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun.

3 **Konya Halkevinin Mesaisi**, Konya, 1933, ss, 3-9.

4 **Konya Halkevi'nin Mesaisi**, a.g.e., s. 4.

5 Çeşitli uzmanlık, yetenek ve ilgilerine göre her yurttaşın isteyerek çalışacağı bir alan bulunması için halkevlerinde çalışmalar şubeler oluşturularak yapıldı. "Dil, Tarih, Edebiyat", "Güzel sanatlar Şubesi", "Temsil Şubesi", "Spor Şubesi", "İçtimai Yardım Şubesi", "Köycüler Şubesi", "Müze ve Sergi Şubesi" olarak belirlenen dokuz şube talimatnamenin 3. Bölümünde "Halkevi Şubeleri" başlığı altında yeralmıştır. **Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi**, Ankara, 1932, s.15; Ancak 1940 yılında çıkan talimatnamede, halkevleri şubelerinin yapılandırılmasında bir değişiklik olmuş; tarih çalışmaları dil ve edebiyat şubesinden, sergi işleri de müzeden ayrılmış ve her ikisi bir şubede toplanmıştır. Sergiler konuyla ilgili şube hangisiyse onun tarafından gerçekleştirilecektir. Bu nedenle sergi için ayrıca bir çalışma alanı ayrılmamıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Dergiyi çevreye tanıtmak ve Konya dolaylarındaki Halkevi ve halkodalarının gerçek bir organı haline getirmek de yine bu kolun hedefleri arasındadır[6]. Tarih kolunun yaptığı çalışmalardan bir diğeri de mahallî tarih hakkında çevrede yapılan araştırma sonucu elde edilen belgeleri bilimsel şartlara uygun monografiler halinde yayınlamak; Konya ve dolaylarındaki abideleri ve eski eserleri görme ve tanıtma gezileri düzenlemektir[7]. Örnek verecek olursak 17.yıl etkinlikleri çerçevesinde tarihi eser bakımından zengin olan Beyşehir ilçesine gezi düzenlenmiş; tarih müze komitesi üyesi bir mimarla birlikte Beyşehir merkezde ve bu merkeze bağlı olup eski eserleriyle ünlü olan Fasıllar Köyü'nde tarihi araştırma ve inceleme yapılmış, o güne kadar bilinmeyen pekçok tarihi eser ortaya çıkarılıp fotoğrafları çekilmiştir. Bu gibi araştırmalar dışında İkinci İnönü zaferi, Lozan, Mimar Sinan günlerinde anma törenleri düzenlenmiş ve bu törenlerde yapılan konuşmalar Konya Dergisi'nde yayınlanmıştır.[8]

Tarih Kolu, Konya'daki bütün tarihi anıt ve abideleri belgelemiş, Müze şubesi ve Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti ile ortak çalışarak Selçuklulara ait eserlerin tamiratını yapmıştır.[9] Konya Dergisi'nde belirtildiğine göre, 25.5.1946 günü yeni halkevinin temeli atılmıştır.[10]

1. Yayınlanan Kitaplar

Konya Halkevi, çalışmalarını sürdürdüğü dönem boyunca tarih konusunda aşağıda listesi verilen kitapları yayımlamıştır. Kitaplarda yer alan konuların çoğu Konya Dergisi'nde de yayınlanmıştır.

Celalettin Karatay ve Oğulları: Eser, Konya'nın değerli tarihçilerinden eski halkevi başkanı merhum Ferit Hoca ile Tarih ve Müze Şubesi

---

6 "Evimizde Halkevlerinin XIII.Yıldönümü", **Konya**, IX/74-77 (1. Kanun 1944-Ocak, Şubat, Mart 1945) s. 22-23.

7 **Evimizde Halkevlerinin XIII.Yıldönümü, a.g.m.**, s. 24

8 "Halkevlerinin 17 inci Yıl Dönümü Münasebetiyle Halkevi başkanının Verdiği Nutuk", **Konya**, XIII/123-124 (Ocak- Şubat 1949), s. 53.

9 **Konya Halkevinin Mesaisi, a.g.e.**, s. 4.

10 "Halkevi Çalışmaları", **Konya**, X/91-92 (Mayıs-Haziran 1946), s. 32.

Levent Sahverdi Arşivi

Başkanı Millet Kütüphanesi müdürü Mesud Koman tarafından 1940 yılında hazırlanmış ancak çeşitli nedenlerden ötürü 1945 yılında yayınlanabilmiştir. Bu monografi Anadolu Selçuklu Devletinin ünlü büyüklerinden Celalettin Karatay ile kardeşlerinin yaşayışlarını, bıraktıkları ölmez eserleri içermektedir. Kitabın son kısmında konu ile ilgili plân ve fotoğraflar da eklenmiştir[11]; *Konya*, Naci Fikret Baştak; *Ilgın Folkloru*: Fehim Çaylı; *Mevlananın Ressamları*: Şehabettin Uzluk; Orhon Abidesinin Anadolu'daki İzleri; Konya Çevresinde Beslenme Meseleleri: Prof.Dr. Saib Ragıp Atademir; *Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme*: S. Sırrı Üçer- M.Mesud Koman, Konya, 1945; *Mevlananın Türbesi*, Şahabettin Uzluk; *Selçuk Veziri Sahip Ata ve Oğullarının Hayat ve Eserleri*: M.Mesud ve M.Ferid, 142 sayfa metin, ayrıca 82 resim, plân ve kroki. Türkiye Matbaası, İstanbul, 1934. Sahip Ata Fahrettin Ali'nin yaptırdığı eserlerin kitabelerinde yer alan Selçuklu sultanlarının zamanı idarelerine ait vekayiin hulasası, Sahip Ata Hoca Fahrettin Ali'nin Hayat ve Şahsiyeti, Konya'da, Ilgın'da, Akşehir'de, İshaklı'da, Kayseri'de, Sivas'ta yaptırdığı eserler, Bu eserleri yapan üstad Keluk, Sahip Ata Oğullarının hükümeti ve zamanında yapılan eserleri içermektedir.; *Konya ve Rehberi*, M.Ferid ve arkadaşları. 96 sayfa metin, ayrıca 28 resim ve 1 harita. Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1939. Konya hakkında toplu bilgi elde etmek isteyenler için hazırlanmış bir rehber eser[12]; *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı*: M. Ferit ve Sadettin Nüzhet; *Şikari'nin Karaman Oğulları Tarihi*, Şikari, Konya, 1946. Eser Konya Halkevinin Tarih ve Müze Komitesi yayınlarının I. Serisinin 2. kitabıdır. Konya Milli Kitaplık Müdürü M. Mesut Koman tarafından hazırlanmıştır. Mesut Koman Şikari metnine, kişi ve yer isimlerine ait iki indeks, faydalı notlar, 10 kroki, plân ve 47 resim ekleyerek eseri daha da değerli kılmıştır.M. Mesut Koman esere "Birkaç Söz" yazmayı ve ayrıca Şikari tarihi ile ilgili bir "Önsöz"ü ve diğer iki yazıyı da almıştır.[13]; *Sille'nin Halk Şairleri*,

---

11 Murat Sukuti Karaca, "Evimizce Yapılan Yayınların Yaptığı Yankılar", **Konya**, IX/79 (Mayıs 1945), s. 27.

12 **C.H.P. Konya Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Araştırmaları**, Konya, 1934, s. 58.

13 "Halkevi Yayımları", **Konya**, I/6 (Haziran 1947), s. 44.

Levent Sahverdi Arşivi

Kemal Akça, Konya Halkevi Neşriyatı no:9. Konya, Haşim Basımevi, 1940. s. 200. Konya Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi üyelerinden öğretmen Kemal Akça tarafından hazırlanan bu eser, daha önce Sadettin Nüzhet ve Ferit Uğur'un Konya Halkiyat ve Harsiyatı ile M. Zeki Dalboy'un Sille Halk Şairleri adlı eserlerini tashih edici ve tamamlayıcı mahiyettedir. Eser, Sille halk şairlerinden Süruri, Merdani, Zehri, Feşani, Fikari, Devami, Figani ve Mansur olmak üzere sekiz şairin tercüme-i hali hakkında bilgi ve elde edilen şiirlerinden örnekler içeriyor.[14]; *Atatürk'ün Konya'ya Gelişleri 1920-1937*, Afif Evren, Konya, 1940; *CHP Genyön Kurulunca Verilen Konferanslar; Konya Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Araştırmaları*[15]*; Konya Halkevi (29 teşrinievvel 1933)*, Konya; *Kemal'in Kökeni*, Hicri Göncel, Konya, *1935; Türk İsterse*, İhsan Hıncer, Konya, 1937.[16]

2. Verilen Konferanslar

Dil, Edebiyat,Tarih kolunda genelde *"muhitin umumi bilgisinin artmasına ve parti prensiplerinin kökleşmesine, yurt sevgisinin, yurttaşlık vazifeleri duygusunun yükselmesine yarayacak konularda"* çeşitli konferanslar ve konuşmalar düzenlenmiştir. Ancak bu konferans ve konuşmalara yeterli dinleyicinin gelmemesinden şikayet edilerek *"ilgiyi toplamak ve bugün az gördüğümüz dinleyici sayısını çok kabartmak başta gelen amaçlarımızdan biridir"* denmektedir[17]. Halkevlerinde görülen durumu sönüklük olarak niteleyip, bu durumun çalışma usul ve şekillerinin eksikliği ve halkın ilgisinin azlığına bağlayanlar da olmuştur.[18]

Halkevleri çalışma talimatnamesinde istendiği üzere belirli gün ve hafta etkinlikleriyle ilgili anma törenleri düzenlemek yoluyla halk devrimler konusunda aydınlatılmaya çalışılmıştır. Anma günlerinin konula-

---

14 "Halkevleri ve Halkodaları Çalışmaları", **Konya**, XV/90 (Ağustos 1940), s. 556.

15 Hasan Taner, **Halkevleri Bibliyografyası**, Ankara, 1944, s. 83.

16 **Konya Halkevi XIV. Yıldönümü Çalışma Raporu**, Konya, 1946, s. 13.

17 **XIII. Yıldönümüne Ait Çalışma Raporu**, Konya, 1945, s. 4.

18 F. Sacid Ülkü, "Halkevinde Çalışma Yolları", **Konya**, IV/34 (1940), s. 1197.

Levent Sahverdi Arşivi

rıysa halkevleri açılış ve yıldönümü kutlamaları, İkinci İnönü, 23 Nisan, 19 Mayıs Gençlik Bayramı, Cumhuriyet Bayramı, Lozan, 30 Ağustos, Toprak Bayramı, Dil Bayramı, Atatürk'ün ihtifali vb. günler olmuştur. Türk büyükleriyle ilgili konularda çeşitli konferanslar düzenlenmiş; Mevlana Celaleddin-i Rumi ve Mimar Sinan için ise Konya Dergisi'nde özel sayılar hazırlanmıştır.[19] Konferans ve konuşmalar genelde yerel aydın ve öğretmenler tarafından verilmiş, bunun yanında yurtta tanınmış bilgin ve uzmanlar da davet edilmiştir.[20] İngiliz Kültür Heyeti tarafından Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğince onaylanarak gönderilen " Büyük Britanya'da Tababet", "Dil Öğrenmenin Tabii Metodları" ve "İngiltere'de Ziraat" konulu üç konferans da ev üyelerinden görevlendirilen üç kişi tarafından ayrı ayrı günlerde dinleyicilere okunmuştur.[21] Halkevlerinde yapılan konferans ve konuşmaların bazıları hoparlörle şehre verilmiş;[22] Şehirdeki kahveler, her hafta pazar günleri Halkevi başkanının katılımıyla dolaşılarak halkı ilgilendiren konular üzerinde konuşmalar yapılmış,[23] daha çok kitleye ulaşmak için halkevi üyelerinden yedi kişilik grup kahvehane ve sinemalarda da tarihi, sıhhi, sosyal, zirai ve yurttaşlık konularında konuşmalar düzenlemiştir.[24] Tarihle ilgili verilen konferanslardan bazılarının konu başlıkları şöyledir: Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, 23 Nisan 1920 Gününün Yüksek Kıymeti, Selçuk Veziri Sahip Ata'nın Hayatı ve Anadoluda Bıraktığı Nefis Eserler, Harsi Tetkikler Milliyet Duygularını Nasıl Canlandırırlar, Ankara'da Açılan Türk Tarihi Kongresi, Büyük İnkılâbımızdan Evvel Avrupa Bizi Nasıl Tanıyordu, İnkılâp Karşısında Halk Zümreleri, Osmanlı Tahtını İşgal Eden Deliler, Çanakkale

---

19 "Ev Çalışmaları", **Konya**, IX/79 (Mayıs 1945), s. 32.

20 "Evimizde Halkevlerinin XIII. Yıldönümü", **Konya**, IX/ 74-77 (I. Kanun 1944- Ocak, Şubat, Mart 1945), s. 22; "Temmuz Ayı Zarfında Halkevi Faaliyetleri", **Konya**, VIII/69 (Temmuz 1944), s. 32.; "Halkevi Faaliyetleri", **Konya**, VIII/66 (Nisan 1944) s, 46; "Halkevi Faaliyetleri", **Konya**, VIII/64-65 (Şubat-Mart 1944) s. 79; "Ev Çalışmaları", **Konya**, IX/78 (Nisan 1945), s. 31.

21 " Ev Çalışmaları", **Konya**, IX/ 79 (Mayıs 1945), s. 32.

22 "Ev Çalışmaları", **Konya**, X/84-85 (Ekim-Kasım 1945), s. 41.

23 "Ev Çalışmaları", **Konya**, IX/74-77 (I kanun 1944-Ocak, Şubat, Mart 1945), s. 62.

24 "Halkevi Çalışmaları", **Konya**, X/86-87 (Aralık-Ocak 1946), s. 31.

Levent Sahverdi Arşivi

Zaferi ve Gazinin Bu Zaferdeki Yeri, Süleyman Paşa (Hayatı ve Kitapları), Anadolu'da Türk Sanat Eserleri, Dumlupınar Zaferi ve İzmir'in İstirdadı, Tarihte ve Türk İnkılâbında Kadının Mevkii, Sanayi Davamız, Konya Jeolojisinin Pratik Neticeleri, Mevlana-Hayatı-Şiiri, Konya Tarihi, Konya'da Türkmenlerin Yerleşmesi, Abidelerimizi Nasıl Tamir Ederiz, Konya'da Alaaddin Camii ve Türbede Medfun Selçuk Hükümdarları, Türkmenlerin Konya'da Yerleşmesi, Milli Vicdan...

B. Konya Dergisi

1932 yılında kurulan halkevlerinin amaçlarından birisini de , bulundukları yöre ile ilgili bilgilerin derlendiği bir derginin yayınlanması oluşturmuştur. Konya Dergisi de bu genel ilkeler doğrultusunda 1936 yılı eylül ayından itibaren Konya halkevi tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Konya Dergisi, son sayısının yayınlandığı 1950 Mayıs-Haziran sayısına değin 140 sayı yayınlayarak Isparta Halkevi yayını olan Ün ve Afyon Halkevi Dergisi Taşpınar ile birlikte Ülkü'den sonra en uzun süre yayınlanan dergilerden biri olmuştur. Kuruluşu eski devirlere dayanan ve Türkiye'nin tarihi bakımından özünü oluşturan Konya şehrinin karekteristik özelliklerini inceleyerek tespit edecek ve yayacak bilimsel bir derginin olmaması ve bu eksikliğin giderilmesi amacıyla Halkevi çatısı altında bu ülküyü gerçekleştirecek Konya Dergisi, olanaklar dahilinde her ay çıkarılacak ve Konya'yı eski medeniyetlerden bahsedecek; tarih, folklor, dil, edebiyat, etnoğrafya, coğrafya, Arkeoloji, jeoloji yönlerinden Konya'yı tanıtacaktı[25]. Yine derginin yapacağı en büyük hizmetlerden biri *"büyük Türk tarihine dökümanlar hazırlamak, bu büyük abideye harç vermek"* dir. Derginin ayrıca yurdu ve milleti tanıtıp sevdirmeyi amaçladığı belirtilmiştir.[26]

1948 yılında yapılan bir açıklamada dergi şekil ve içerik bakımından dörde ayrılmıştır: Birinci bölümde dergi; küçük boyda ve aylık olarak çı-

25 Konya, "Konya Niçin Çıkıyor", **Konya**, I/1 (1936), s. 1.
26 "Konya Niçin Çıkıyor?", **Konya**, I/1 (1936), s. 1.

Levent Sahverdi Arsivi

karılmış ve olanaklar ölçüsünde Konyayı ilgilendiren medeniyetlerden bahsederek Konya'nın tarih, folklor, dil, edebiyat, etnoğrafya, coğrafya, arkeoloji, jeoloji yönlerinden belirlenmesine çalışılmıştır. Ve bu durum 29. sayıya kadar devam etmiştir. İkinci bölümde dergi; büyük boyda "Şimdilik İki Ayda Bir Çıkarılır" kaydıyla yayınlanmış, dolgun bir içerikle "Anadolu'nun ve daha ziyade Konya ilinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji ve etnoğrafyasına, halkiyat ve ihsaiyatına" ait yazılara yer vermek suretiyle derginin ilk yayımında çizilen yolda yürümeye devam etmiştir. Dergi bu şekliyle 37. sayıya kadar devam etmiştir. Üçüncü bölümde dergi; yine aynı boyda, aylık olarak çıkarılmış ve o güne kadar izlenen yayın politikasından ayrılarak aktüel konulara "fazlaca" yer vermiştir. Dergi 74. sayıya kadar da bu şekilde yayınlanmıştır. Dördüncü bölümde dergi; aynı boyda aylık olarak çıkarılmış ve dergi *"ne sırf yersel hüviyetli bir dergi, ne de klâsik bilimlerin herhangi bir bölümüne sayfalarını ayıran "kuru bir meslek revüsü" olmamak amacıyla"* düne ve bugüne nazaran yapılması gerekli görevleri ince bir dikkat ve hassaslıkla gütmeyi ve gerçekleştirmeyi üzerine almış bir devrim organı" olarak çıkmaya devam edeceği belirtilmektedir.[27]

Dergide fotoğraflara oldukça fazla oranda yer verilmiştir. Özellikle derginin kapağında her sayıda başka bir fotoğraf yayınlanmış, fotoğrafların konusunu genellikle Konya iliyle ilgili görüntüler oluşturmuştur. Dergide resim ve haritalara da yer verilmiştir. Konuyla ilgili olarak dergide yapılan açıklamada *"Çok eski devirlerle Selçuk, Karaman, Osman Oğulları vs.ye aid; Vakfiye, berat, şer'i mahkeme sicili, ferman; han, hamam, cami, kervansaray, imaret, medrese, türbe, çeşme, kale, köprü kitabeleri; mezar taşı yazılarının tasdikli örnekleriyle bina harabelerinin, mümkünse evvelki ve bugünkü durumlarını gösteren fotografileri"* istenmektedir[28]. Klişe resimlerin çoğunluğu dergiye büyük hizmetleri olan ve son zamanlarına kadar derginin musahhihliğini yapan P.T.T. Baş müdür mütekaitlerinden Eşref Balum tarafından temin edilmiştir.

---

27 Yeşilyurt, "Konya", **Konya**, XI/ 116 (Haziran-Temmuz 1948), s. 1.

28 "Muhabir Azalarımızdan Reca", **Konya**, VII/47 (1942), s. 62.

Levent Sahverdi Arşivi

Derginin başlığında aylık kültür dergisi ibaresi bulunmasına rağmen zaman zaman iki, üç, hatta dört sayının birarada yayınlandığı dönemler olmuştur. Bu yüzden bir süre için aylık kültür dergisi ibaresi yerine *"Konya Halkevi tarafından -şimdilik- iki ayda bir çıkarılır ve Anadolu'nun ve daha ziyade Konya vilâyetinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji ve etnoğrafyasına, halkıyat ve ihsaiyatına ait yazıları ihtiva eder"* açıklaması getirilmiştir.[29] Konya Dergisi yayın hayatı boyunca 1-10 sayılarını Yeni Ses Matbaası'nda (Konya), 11-29 sayılarını Ekokon Matbaası'nda (Konya), 30-101 sayılarını Yeni Kitap Matbaası'nda (Konya), 102 ve sonraki sayıları da Burhaneddin Matbaası (İstanbul), ve Ülkü Matbaası'nda bastırmıştır.

Derginin ilk 12 sayısında imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürlerinin kim olduğu konusunda bilgi bulunmamaktadır. Bu sayılarda Halkevlerince belirlenen kurulca çıkarılacağı belirtilmektedir. 13-29. Sayılarda sahibi Faik Soyman, sorumlu yazı işleri müdürü Tahir Mıhçı'dır. 30-40 ve 41-52 Sayılarda sahibi Mesud Koman olurken, yazı işleri müdürü 30-40. Sayılarda Ferid Uğur, 41-52. Sayılarda Hulki Karagülle, 53-72. Sayılarda sahibi M. Muhlis Koner, yazı işleri müdürü Midhat Şakir Aslan oldu. 73-92 sayılarda birleştirilen sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürlüğünü Midhat Şakir Aslan, 73-114. Sayılarda sahibi Şehabettin Uzluk, yazı işleri müdürü Midhat Şakir Aslan, 115-121. Sayılarda yine birleştirilerek Suad Yeşilyurt (Abanazır), 122-132. sayılarda Vehbi Bilgin, 133-140.sayılarda Suad Abanazır yapmıştır.

Yayınlanan 140 sayı boyunca dergide yüzden fazla yazarın yazısı yayınlanmıştır. Bu yazarlar arasında en çok Abdülkadir Erdoğan , M. Ferid Uğur, Hasan Fehmi Turgal, İbrahim Hakkı Konyalı, Mesud Koman, Naci Fikret Baştak, Midhat Şakir Altan, Cemal Oğuz Öcal, Mehmet Önder, Ali Rıza Özkut, Dr.Osman Uludağ, Fakir Usman, E.Raşit Usman, Veli Sabri Uyar, Şehabettin Uzluk, Sait Sungur, Turgut, M. Yavuz Süslü, Feyzullah Sacit Ülkü'nün yazıları yeralmıştır.

---

29 **Konya**, V/35 (II. Kanun-Şubat 1941), s. 1.

Levent Sahverdi Arşivi

Yayın hayatı boyunca yayımlanan çalışmaların önemli bir bölümünü yerel bilgilerin açıklanması ve derlenmesi oluşturmaktadır. Özellikle ilk 30 sayıda bu durum yoğun olarak görülmüştür. 31.sayıdan itibaren Mesud Koman ve Ferit Uğur'un yönetime gelmesiyle halkevleri ve parti görüşüne yer veren yazılara da yer verilmiştir.[30]

Ülkü Dergisi'nin çeşitli sayılarında Konya Dergisi ile ilgili yazılara yer verilmiştir. Bunlardan bazıları ilk sayının tanıtımı,[31] daha sonraki sayılarda içerikle ve yayın aralığıyla ilgili bilgiler[32] veya Konya halkevince yapılan aylık çalışmalar[33] şeklindedir.

Dergide yayınlanacak yazılar için *"Yaradıldığındanberi, Türke, Türklüğe, Türklükle ilgililere mahsus olduğu halde: kenarda köşede kalmış, yarım yanlış ortaya atılmış bütün malumatı; Hatırlatanın hangi kitapda yazılı bulunduğunun, kitabın tarihi, yazıcısının ismi, nerede bulunduğu, yazma mı basma mı olduğunu; tafsilen bildirecek kıymetli yazılarınızı bekliyoruz. Bu yazı ve resimler -muvaffakiyet derecesine göre- Konya yahut Ekekon (Konyada yayınlanan günlük gazete)'da neşredilecektir.*[34]

Şube başkanlarından teşekkül eden bir redaksiyon heyeti dergimizin bundan böyle yayınlanacak sayılarında halkımızın daha çok faydalanmasını sağlayacak esaslı yazılar çıkaracaktır. Bunu başarabilmek, öğretmenlerimizin, hakimlerimizin, doktorlarımızın, avukatlarımızın ve diğer bütün uzmanlarımızın kendilerine daima açık bulunan dergimizden yazılarını esirgememeleriyle mümkün olacaktır" sözleriyle bir anlamda derginin yazı kadrosunun da tanımı yapılmıştır.[35]

Bölgesel tarihçilik bakımından büyük önem taşıyan Konya Dergisi'nde, Konya'ya ilişkin yazı ve incelemelerle birlikte tarihi, sosyal, kül-

30 Nurettin Güz, **Halkevleri Dergileri**, Ankara, 1995, s. 90.
31 "Bibliyagrafya", **Ülkü**, VII/47 (İkincikanun 1937), s. 403.
32 "Halkevleri Neşriyatı", **Ülkü**, VIII/66 (Ağustos 1938), s. 561.
33 "Dergiler Arasında", **Ülkü**, II/21 (Eylül 1948), s. 46.
34 "Muhabir Azalarımızdan Reca", a.g.m., s. 63.
35 **XIII. Yıldönümüne Aid Çalışma Raporu**, Konya, 1945. s, 4-5.

Levent Sahverdi Arşivi

türel, ekonomik, edebi makaleler yayınlanmıştır. Konya tarihinin her dönemine ait araştırmalar, yazma kitaplar, Vakıfnameler, Evkaf kayıtları, Şeriye Sicilleri, çeşme, türbe, cami ve mezar taşı gibi birinci elden kaynaklar kullanılarak yapılmıştır. Tarih çalışmalarının belirli bir çerçevede yapılması için dergide metedoloji ile ilgili makaleler de yazılmıştır. "Tarih Yazarken" adlı makalesinde Dr. Osman Şevki Uludağ tanınmış bazı saygın tarihçilerin eserlerinde bile hata veya eksik bilgilerin bulunduğunu örneklerle belirttikten sonra bu tür hatalara düşülmemesi için dikkatli olunmasını, *"bir mevzu hakkında tarih yazmadan önce rastgele ele geçen birkaç vesikanın kafi olduğuna hükmetmemelidir"* diyerek aynı konuyla ilgili çeşitli dillerde yazılmış olan tüm yayınlara ulaşmak gerektiğini belirtmiştir. Yazılacak Konya tarihiyle ilgili olarak da çeşitli dillerdeki eserlerin listesinin oluşturulduğunu ve bunlar incelendikten sonra sağlıklı bir Konya Tarihi eserinin oluşturulabileceğini belirtmiştir.[36]

Geçmişe dönük tarih çalışmalarının içine dönemin ünlü kişilerinin hayatlarını içeren biyografiler de katılmıştır. Konya dergisinde sadece Konyalı ünlülere ait biyografik çalışmalar değil, aynı zamanda ülkemizin yetiştirdiği ünlü edebiyatçılar, bilim adamı, düşünürler, sanatçı ve devlet adamları hakkında da makaleler yer almıştır. Cumhuriyet dönemindeki Konya ili ve çevresiyle ilgili araştırmalar da dergide yeralmıştır.

Konya Dergisi'nde halkeviyle ilgili yayınlar genelde kuruluş yıldönümü nedeniyle yazılanlar ve halkevinin çeşitli kollarını açıklayan makaleler ile halkevlerini kuruluş felsefesi amacıyla açıklayan makaleler olarak sınıflandırabiliriz.

Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisinin kültürel amaçlarını gerçekleştirmek için önemli merkezler olarak görülmüş[37] ve halk terbiyesinin önemi belirtilmiştir.[38] Muhlis Koner yaptığı bir konuşmasında Cumhuri-

---

36 Dr. Osman Şevki Uludağ, "Tarih Yazarken", **Konya**, I/1 (1936), s. 64.

37 M. Muhlis Koner, "Halkevleri İçin Bir Kongre Lazımdır", **Konya,** VII/58-59 (Ağustos-Eylül 1943), s. 1.

38 M. Muhlis Koner, "Halkevlerimizin Ehemmiyetle Dikkat Nazarına Arzolunur", **Konya**, VII/57 (1943), s. 2.

Levent Sahverdi Arşivi

yet Halk Partisinin halkevlerine gereken ilgi ve yardımı yaptığını ancak hangi halkevlerinin amaçlarına uygun çalıştığının belli olmadığından yakınarak halkevleri için bir kongre yapılmasını önermiştir.[39]

Sonuç

Cumhuriyet döneminde devam eden mahallî tarih yayınları halkevlerince desteklenmiştir. Konya Halkevi de çıkardığı Konya adlı dergiyle bu çalışmalara katılmıştır. Sadece dergi değil, kitap basımında da Konya Halkevi öncü olan halkevlerinden olmuştur. Kitap ve dergi yayını yanında verilen konferanslar da etkili olmuştur. Halkın bilgi ve kültür seviyesini yükseltmek, Kemalizm inan ve devrim düşüncesini halkın içine sindirmek amacıyla verilen konferansların bir amacı da halkı yabancı kültürlerin propagandalarından korumaktı. Dergide Konya ve yöresiyle ilgili bilgilerin verilmesine büyük önem verilmiş ve bu konu ağırlıklı olarak işlenmiştir. Dergide yer alan bir haberde hazırlanmakta olan müzenin manken ve camekanlarla tamamlanmakta olduğu da belirtilmiştir[40].

Konya Dergisi'nde, Konya İli'nin ve ilçelerinin tarihi, sosyal, ekonomik, kültürel durumlarıyla ilgili araştırmalar yanında ülke genelini ilgilendiren konularda da incelemeler yapılmıştır.

Yeni kurulan rejim ulus devlet olarak ideolojisini kurumsallaştırmak için kültürel ve tarihsel bağlarını, Osmanlı Devleti ve İslâmiyetin önemini azaltacak şekilde köklerini Orta Asya olarak kadim Anadolu tarihiyle ilişkilendirmek istedi. Konya Dergisi'nde de özellikle Selçuklu ve Selçuklulardan önceki Konya ile Hitit dönemi ayrıntılarıyla incelenirken Osmanlı döneminde Konya ile ilgili araştırmalar daha az yer almaktadır.

İçerdiği bilgilerden ötürü Konya yöresi ve tarihiyle ilgili olarak araştırma yapmak isteyenler için vazgeçilmez bir kaynak niteliği taşıyan Konya Dergisi, sürekli olarak yayınlanma olanağı bulmuş halkevi dergilerinden birisi olarak 1950 yılında yayın hayatını tamamlamıştır.

---

39 M. Muhlis Koner, " Halkevleri İçin Bir Kongre Lazımdır", **a.g.m.**, s. 1.
40 "Halkevi Faaliyetleri", **Konya**, VIII/ 67-68 (Mayıs-Haziran 1944), s. 49.

Levent Sahverdi Arşivi

HALKIN İÇİNDEN HALKÇI BİR ÖNDER

Doç. Dr. Sedat CERECİ*

ÖZET

Mustafa Kemal'in yaşam öyküsü, bağımsızlık için savaşan bir halkın öyküsüdür. Çünkü Mustafa Kemal bütün yaşamını Türk halkının bağımsızlık savaşı için harcamıştır. Mustafa Kemal için halk, bağımsız ve özgür bir ülke için çabalayan herkestir. Onun için halkın içindeki hiç kimsenin bir diğerinden ayrıcalığı yoktur. Bağımsızlığı uğruna savaştığı Türk halkının içindeki din adamları, gazeteciler, tarikat şeyhleri, avukatlar, askerler, mühendisler aynı zamanda 1920'de kurulan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde yer almıştır. Mustafa Kemal yaşamının hiçbir döneminde, halktan uzak, aristokrat bir yurttaş gibi yaşamamış; hep halktan sıradan bir yurttaşın yaşadığı koşullar içinde yaşamış, halktan bireylerle birlikte yemek yemiş, yurttaşlarla birlikte gezip şarkı söylemiştir. Gittiği her yerde halk onu şehirden kilometrelerce önce karşılamıştır; yaranmak için değil, kendilerinden olan bir parçaya kavuşmak için.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Halkı, Yurttaş, Önder.

---

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Levent Sahverdi Arşivi

ABSTRACT

The life story of Mustafa Kemal is the story of a public which fight for their independence. Because Mustafa Kemal has spent all his life for the independence war of Turkish public. Public are everybody who fights for an independent and free territory. Nobody has any privilege from one other in public for him. All religious men, journalists, religious chiefs, lawyers, soldiers, engineers who were in Turkish public gathered in the First Turkish Parliament in 1920. Mustafa Kemal has never lived in a different style from the public during his life; he always has lived in the conditions of an ordinary person in public. He has eaten with the ordinary individuals, walked with the public and sung together. Public have gone to meet him kilometers before the city where he has visited; not for currying favor but for arriving at one part of them.

Key Words

Mustafa Kemal, Turkish Grand National Assembly, Turkish People, Citizen, Leader.

Levent Sahverdi Arşivi

Çoğu zaman içine lirik unsurlar da katılarak epik bir öykü biçiminde anlatılan Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşam öyküsü aslında, halkın içinden, aklının ve zekasının gücüyle yaşayan ve bütün yaşamını, kişiliğiyle özdeşleşmiş amacına ulaşmak için harcayan bir bireyin öyküsüdür. Onun özelliklerini ve eylemlerini abartarak ortaya koymak, onun kişisel çabalarını ve emeğini hiçe saymakla eş anlamlıdır. Kendisini her zaman halk kitlesinin tam ortasında duran bir bireyle aynı konumda gören Mustafa Kemal'i anlatabilecek yaşam öyküsü, yine onu en iyi anlayabilen halkın öyküsüdür.

Mustafa Kemal 10 Eylül 1922'de İzmir kıyılarından Ege Denizi ufuklarına bakar ve; "bir rüya görmüş gibiyim" der.[1] Mustafa Kemal'in gördüğünü söylediği rüya aslında, kendisinin halka armağan ettiği düş gibi bir gerçekliktir. Tek başına yola çıktığı noktada başlayan bu öykü giderek bir halk çığına dönüşerek kocaman anakaraları yıkıp geçmiş, savurduğu toprakların arasına aydınlık gelecek tohumları ekmiştir.

Mustafa Kemal ufuklara bakarak bir rüya gördüğünü söylediği zaman 43 yaşındadır. Henüz orta yaş çağında bir ordunun başkumandanı ve bir devletin başıdır. Bir cihan savaşı kazanmış, yeni bir devlet kurmuş, belki de yeryüzünden yok olmak üzere olan bir halkı sarsarak yeniden diriliğe kavuşturmuştur.

Halkların, devletlerin de, orduların da ve bütün diğer evrensel kurumların da özünde bulunan temel bir hammadde olduğuna inanan Mustafa Kemal halkın aşamadığı bir engeli hiçbir gücün aşamayacağına, halkın aşamayacağı hiçbir engel de bulunmadığına inanmaktadır. Bir halkın, içine düşebileceği en olumsuz durumlara, tutsaklığa, aşağılanmaya, yoksulluğa çok yakından tanık olan Mustafa Kemal ulusların gönenç içinde, onurlu bir biçimde yaşamaları için ilk koşulun bağımsızlık olduğunu söylevinin başlangıcında belirtmektedir.[2] Bütün yaşamını da böyle bir amaç uğrunda, bir halkın bağımsızlığı için harcamıştır.

---

1 Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s. 131.
2 Kemal Atatürk, **Nutuk**, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1987, s. 13.

Levent Sahverdi Arşivi

Halkı olmadan o, bağımsızlık ve özgürlük yolculuğunda bir adım bile atamazdı. O olmadan da, binlerce yıllık tarihte adı geçen halkının hiçbir anlamı olmazdı, çünkü zaten o halk kalmazdı. Mustafa Kemal Atatürk'ün adı, onun halkının adını ve hacmini de kapsayan dev bir gerçeğin adıdır. Onun başkomutan, efsanevi bir muzaffer veya devlet başkanı olması, çoğunlukla ekonomik olarak halkın alt tabakasından bir birey gibi yaşaması gerçeğini hiçbir zaman değiştirmemiştir.

Milli Mücadele yolculuğunda Sivas'ta iken yiyecek işleriyle ilgilenen arkadaşı karşısına dikilip ona; "paşam paramız bitti, bakkallar kasaplar da artık veresiye vermiyorlar" der. Sivas'tan Ankara'ya yola çıkarken de temsil heyeti ve beraberindekilerin cebindekilerle ancak 20 yumurta, 1 okka peynir ve 20 ekmek alabilmişlerdir. Yolcuları taşıyan üç külüstür otomobilden ikisinin lastikleri paçavralarla doldurulmuştur. Bu görüntü, savaşa hazırlanan bir halkın görüntüsüdür.

Mustafa Kemal için halk, bağımsız ve özgür bir ulus ve vatan için çabalayan herkestir. Onun için halkın içinde hiç kimsenin bir diğerinden ayrıcalığı yoktur. Nisan 1920'de Anadolu' her yanından Kuvayı Milliye'ye katılmaya gelenleri Mustafa Kemal Ankara istasyonunda bizzat karşılamıştır. Çünkü onlar, kendisiyle aynı amacı paylaşan, en sadık destekçileri olan halktan bireylerdir. Birinci TBMM'nin 414 kişilik kadrosu içinde de halkın her kesiminden bireyler vardır. Bunlardan 8'i tarikat şeyhi, 10'u aşiret reisi, 61'i din adamı, 6'sı gazeteci, 29'u avukat, 51'i asker, 2'si mühendis, 15'i hekim, 46'sı çiftçi, 36'sı tacir, 119'u memur ve emeklidir.[3]

Yıllardır halkının yaşadığı topraklarda dolaşıp insanları gözlemleyen, onların çektikleri acılara tanıklık eden ve kendini anlar gibi onları anlayan Mustafa Kemal, halkla birlikte olmanın, onlara seslenmenin, amacını onlara anlatmanın ve halkı yanına katmanın da en etkin yöntemlerini bulmuştur. Halka bir mesaj vereceği zaman genellikle halkın yoğun ola-

3 Feridun Ergin, **K.Atatürk**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul 1978, s. 102.

Levent Sahverdi Arşivi

rak bulunabileceği, söylenenleri açıkça anlayabileceği ve günlük yaşamda da halkın sık sık gelip gittiği yerlerde halkla buluşmayı yeğlemiştir. Bunun için, Anadolu halkını işgalcilere karşı örgütlediği Milli Mücadele yolculuğu sırasında sık sık camilerde konuşmuştur. 7 Şubat 1923'te Balıkesir'de Paşa Camii'nde yaptığı konuşmada da camilerin halk için ne anlam taşıdığını ve nasıl bir işlev üstlendiğini anlatmıştır. Camilerin, yüz yüze bakılmaksızın yatılıp kalkılan yerler değil, din ve dünya işlerinin karşılıklı konuşulduğu yerler olduğunu vurgulamıştır. Camilerin hem tanrının hem de halkın evleri olduğunu söylemiştir.[4]

Yüreğinde ve düşüncesinde sürekli, bütün yeryüzünü kaplayan bir halk kitlesinin içinde yaşayan Mustafa Kemal, özel yaşamında genellikle yalnız olmayı, halkının geleceğini bu yalnızlık içinde kurmayı yeğlemiştir. Tarihin en acımasız savaşlarına nisbet yapan bir savaşın stratejilerini ve yeni bir devletin, hem de bir cumhuriyetin yapısını düşünüp biçimlendirmek de başka bir ortamda olası değildir zaten. Mustafa Kemal'in bedeni daha çocukluğundan beri başka insanların bulunduğu, hatta anne ve kardeşinin bulunduğu bir evde bile yaşamaya pek katlanamamaktadır. Bu yüzden de Suriye'den İstanbul'a döndüğünde annesinin ve kardeşinin yaşadığı Akaretler'deki 76 numaralı eve yerleşmek istemez.[5] Halkının bağımsızlığına ve özgürlüğüne dair plânlarını, stratejilerini kendi bağımsızlığı içinde geliştirmek ister.

Mustafa Kemal'in halkının geleceği için düşünüp biçimlendirdiği esenlik dolu ülkenin çekirdeğinin kökleri onun çocukluğuna, Selanik'e kadar uzanmaktadır. Onun yeni ülkesi, bir ömrü dolduran deneyimler ve birikimler zenginliğinin üzerine kurulmuştur.

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Selanik, o zamanki Osmanlı Avrupasının en büyük vilâyet merkezi ve liman kentidir. Bütün Osmanlı şehirleri gibi Selanik'te de Müslüman ve Hristiyan mahalleleri birbirinden

---

4 Aydemir, **a.g.e.**, s. 76.

5 Falih Rıfkı Atay, **Atatürk'ün Hatıraları**, T. İş Bankası Yay. Ankara 1965, s. 34.

Levent Sahverdi Arşivi

ayrıdır. Selanik aynı zamanda Yahudiler için de doğudaki en önemli merkezdir.

Yine bütün Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Selanik'te de Müslüman mahallelerinin diğerlerinden daha geri, harap, bakımsız bir görünüşü vardır. Müslümanların yaşadığı bölgelerde mahallenin, mahalle halkı üzerinde tam ve kesin bir denetimi vardır. Mahallelerde görünmez bir hiyerarşi ve resmî olmayan bir disiplin uygulanmaktadır.[6] Bu geleneksel denetim de Mustafa Kemal'e, kararlı bir özgürlük yolculuğuna çıkmak için ilk dürtüleri vermektedir.

Bütün doğu kentlerinde olduğu gibi Selanik'in Müslüman halkı için de şehirde yaşam erken bitmektedir. Erkekler güneş batmadan işlerinden döner, kadınlar kendilerini erkekler için hazırlardı. Ancak batan günün insanları alıştırdığı, erken biten gün heyecanı Mustafa Kemal'i hiçbir zaman sarmadı. Onun için hiçbir zaman erken akşam olmadı. Mustafa Kemal hep, hiç bitmeyen günler boyunca okudu, gözlemledi, düşündü.

Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım da babası Ali Rıza Efendi de halktan kişilerdi. O dönemdeki bütün Türk aileleri gibi onların ailelerinin de bir veya iki kuşak ötesi hatırlanamamaktadır. Ali Rıza Efendi'nin gümrük muhafaza memurluğu yaptığı Çayağzı, Yunan mitolojisinin kutsal dağı olan Olimpos'un eteklerindeydi. Ancak Mustafa Kemal büyük olasılıkla çocukluğunda Yunan mitolojisindeki efsanelerden hiçbirini dinlememiş, kendi halkının öyküleriyle büyümüştür.

Mustafa Kemal'in kendi kararı ile ve annesine karşı bir olup bitti ile askerî okula girdiği yıllar; haritada teorik olarak Osmanlı devletinin Bosna'dan Basra'ya, Ağrı Dağı'ndan orta Afrika'ya kadar uzandığı, ama yönetimin egemenliğinin kalmadığı, ordunun çöktüğü, dağların, yolların eşkıyanın eline geçtiği, hazinenin bomboş kaldığı, devletin iflas ettiği, kapitülasyonların, devletin bütün egemenlik alanlarına hakim olduğu yıllardı.

---

6 Aydemir, **a.g.e.**, s. 21.

Levent Sahverdi Arşivi

Selanik'ten Manastır idadisine geçtiği yıllarda azınlıkların kaynaşması vardı. Azınlıklar bağımsızlık istiyorlardı. Mustafa Kemal Manastır Askerî İdadisindeyken 1897 Türk-Yunan savaşı da patladı. Savaşın Manastır'daki yankıları Mustafa Kemal'de de heyecan uyandırdı ve tartışmalara katılarak hitabetini ve edebiyata ilgisini geliştirdi.

19 Mayıs 1919'da Samsun'dan başlayan özgürlük yolculuğu sırasında Mustafa Kemal zaman zaman bindiği Mercedes-Benz marka otomobilden inerek halkla, çiftçilerle söyleşir, sorular sorar.[7] Bu söyleşiler kurtuluş savaşı stratejilerinin ilk verilerini oluşturmaktadır. Onun ulusal bağımsızlık yolculuğu sırasındaki ilk amacı halkı kazanmaktır. Çünkü ulusal bağımsızlık hareketi bir halk hareketi olacaktır. Bunun için öncelikle ulema, tarikat şeyhleri, eşraf gibi halkın önde gelenlerini kendi amacına inandırmaya yönelir.

Amasya'da halkı, hem İstanbul hükümetine hem de işgalcilere karşı ayaklanmaya çağırır. Çünkü o günkü koşullar bunu gerektirmektedir. Böylece Milli Mücadele'nin ilk halk direnişi Amasya'da başlar. Direnişin ilk prensipler belgesi de Amasya Kararları adıyla kaleme alınır.[8]

Kuvayı Milliye hareketinin iki yönünden biri bir örgütlenme düşüncesi ise, diğeri de bir halk hareketi oluşudur. Mustafa Kemal bu düşünceyi ilk kez Erzurum Kongresi beyannamesinde dile getirir: "Kuvayı millîyeyi amil ve iradei milliyeyi hakim kılmak esastır." Mustafa Kemal'in hedefi yalnızca halkın egemenliğidir. Halktan oluşan ordu ile silâhlı halk grupları olan çeteler birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle Mustafa Kemal halkı örgütleyip, düzenleyip disipline ederek sömürgecilere karşı konulabilecek orduyu elde etmeye çalışmıştır. Tokat'tan Sivas'a geçerken ordudan azledildiğini öğrenmesine karşın onun halkı kavrayan gücü, halkın çarıkla ülkenin son kayasını savunmak için yollara dökülmesine yetmiştir.

---

7 Aydemir, **a.g.e.**, s. 22.

8 Aydemir, **a.g.e.**, C. 3, s. 38.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in halkla olan iletişimi ve onlarla kullandığı ortak dil o kadar güçlüdür ki; iletişim süreçlerinin yoğunluğu ve yöntemlerin çokluğu işgalcileri bile şaşırtmakta, telaşlandırmaktadır. Samsun'da görev yapan İngiliz yüzbaşı Hurst, 12 Haziran 1919'da Mustafa Kemal hakkında verdiği raporda şunları söylemektedir: "Çevredeki kasabalar ve ötesiyle kurduğu telgraf iletişimi öylesine büyük boyutlu ki, neredeyse telgrafhaneyi tekeline almıştır.[9]

Kendisinin de bir parçası olduğu halkı en duyarlı noktasından kavrayabilen Mustafa Kemal, kendi çabasıyla bir halk önderi olduğu gibi, halkın içinde de halktan bir önder olarak efsaneleşmiş, her gittiği yerde halk tarafından coşkuyla, içtenlikle, görkemli törenlerle karşılanmıştır. Sivas Kongresi'nden sonra Ankara'ya gelirken Ankara'dan kilometrelerce önce onu, saf saf dizilmiş halk toplulukları karşılamıştır.

Mustafa Kemal orta boylu, narin elleri ve ayakları bulunan, ince sesli bir insandı. Ancak bu minyatür özelliklerine karşın her zaman, her durumda ön plâna çıkarak dikkatleri üzerinde toplayan, karşısındakileri kolayca etkileyen bir karizmaya sahipti.[10] Fazlaca heybetli olmayan görüntüsüne karşın onun kitleleri ardından sürükleyen çekiciliğinin gizemini, halkla olan yakın bağlarla ve toplumu oluşturan bireylerle tek tek kurduğu içten ve inandırıcı iletişim süreçleriyle açıklamak gerekmektedir.

Ankara'yı bağımsızlık ve cumhuriyet için üs olarak seçip karargahını kurduktan sonra Ankara bütün Anadolu'nun ve dış devletlerin ilgi odağı haline gelir. Ankara'ya girişinde halk tarafından kentin epeyce dışında karşılanan Mustafa Kemal, 1919'da bağımsızlık yolculuğu sırasında Erzurum'a girerken da kendin dışında coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Halkından kaynayan coşkunun kendi yüreğine yansımasıyla halkına olan güveni daha da pekişen Mustafa Kemal Erzurum çıkışında ordudan istifa edip halkıyla birlikte hem İstanbul hükümetine hem de işgalcilere karşı savaş verme kararı almıştır.

---

9 Andrew Mango, **Atatürk**, Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s. 222.

10 Vomık Volkan - Norman Itzkowitz, **Ölümsüz Atatürk**, Bağlım Yayınları, İstanbul 1998, s. 208.

Levent Sahverdi Arşivi

Halk yürüyorsa o da yürümüş, halk duruyorsa o da durmuş, halk acı çekiyorsa o da çekmiş, halk gülüyorsa o da gülmüştür. Öyle bir nokta gelmiş ki, halkın her eylemiyle Mustafa Kemal'in eylemleri bütünleşmiş, tek bir eylem haline gelmiştir. Yalnızca savaş için, cumhuriyet için, devrimler için hazırlık yaparken değil, tarlada çalışırken, düş görürken, yemek yerken de halkın ve onun eylemleri bütünleşmiştir. Mustafa Kemal hiçbir zaman tek başına yemek yememiş, yemeğe otururken çoğunlukla arkadaşı olan veya halktan kişilerle birlikte oturmuş, sohbet ederek yaklaşık iki saat boyunca sofrada kalmış, sıcak iklime sahip yerlerde yanındakilerin ceketlerini çıkarmalarına izin vermiş, servis yapanları telaşlandırmadan acele etmeden yemek yenmesini istemiştir.[11]

Cumhuriyet, halkın ve Mustafa Kemal'in ortak ürünüdür. Ancak cumhuriyet, kurulması için harcanan çabadan çok, onu sonsuzluğa taşıyacak çabayı ve yöntemleri gerektirmektedir. Mustafa Kemal bunun altyapısını oluşturmak için de çalışmaktadır. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşarak cumhuriyeti sonsuzluğa taşımanın büyük adımlarından birinin halk aydınlanması olduğuna inanan Mustafa Kemal, bir ulusun kendi dilini en uygun alfabeyle yazıp konuşarak yükselip gelişebileceği düşüncesiyle 1928 haziranında bir komite kurdurarak Lâtin alfabesinin Türkçe fonetiğe uygun olarak nasıl kullanılabileceğinin belirlenmesi amacıyla çalışmalar başlatır. Mustafa Kemal ülkesinde, hiç istisnasız herkesin okur yazar olmasını istemektedir. İstanbul Sarayburnu'nda yaptığı bir konuşmada; her yurttaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya yeni Türk harflerinin öğretilmesini, bunun bir vatanseverlik olarak bilinmesini vurgulamıştır.[12]

Mustafa Kemal hiçbir toplumun ve ülkenin ilkel inanç ve uygulamalarla, hurafelerle ilerleyemeyeceğine inanmaktadır. Bu nedenle onu en fazla öfkelendiren konu, çoğunluğu dine atfedilen batıl halk inançlarıdır. Belki din değil ama din temeline dayandırılan hurafeler onun öncelikle sa-

---

11 Şükrü Tezer, **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, TTK Yayını, Ankara 1972, s. 115.

12 Muzaffer Erendil, **İlginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk**, GNKUR Yayını, Ankara 1998, s. 72.

Levent Şahverdi Arşivi

vaştığı düşmanlardır. Kastamonu'da yaptığı konuşmada, ilkel hurafelerle yürümeye çalışan milletlerin mahvolmaya veya tutsak ve zelil olmaya mahkum olduklarını vurgulamıştır.[13]

Mustafa Kemal ışıltılarla parlayan yeni cumhuriyette sonsuzluğa uzanacak uygarlık yolunu açarken, bu yolun en önemli aşamalarına, en değerli noktalarına güzel sanatların ilkelerini, ürünlerini, güzelliklerini yerleştirmek istemiştir. Dünya gazetesinin 1935 yılında açtığı "Kimlerin heykelleri yapılmalıdır?" yarışması için Mustafa Kemal'in görüşü çok açıktır: Halkına hizmet etmiş tarihi kişilerin. Bunun için de öncelikle Türk Tarih Kurumu'na Mimar Koca Sinan'ın heykelinin yapılması için emir verir.[14]

13 Volkan - Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 341.

14 Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, T. İş Bankası Yayını, Ankara 1984, s. 183.

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN ANA FİKRİNİ VERDİĞİ İLK OPERA: ÖZ SOY DESTANI

Araş. Gör. Mustafa BAYIK*

Giriş

"Özsoy", Ahmet Adnan Saygun'un daha 27 yaşındayken ve 2 ay gibi akıl almaz bir sürede bestelediği Cumhuriyet tarihimizin seslendirilmiş ilk opera eseridir. Librettosu[1] Münir Hayri Egeli tarafından kaleme alınmıştır. Üç perdelik, dramatik türde bir opera olarak bestelenmiş olmakla birlikte, 1982 yılında Atatürk'ün 100. doğum yıl dönümü nedeniyle, tam 48 yıl sonra tekrar sahnelenmesi gündeme geldiğinde Saygun, bu 3 perdelik operayı, bir perdelik özet hâline getirmiştir. "Özsoy"un üvertürünün başlangıç akorlarında[2], bestecinin çok sağlam ve özgün müzik karakterinin şaşırtıcı olgunluktaki ilk izlerini görüyoruz. Daha ilk akorlarda eserin mistik yapısını hissetmek mümkündür. Bu sade ve yoğun anlam yüklü yapı dikkat çekicidir.

Saygun'un daha sonraki dönemlerde bestelediği eserlerde yer verdiği halk ezgilerinin yoğun ve karmaşık armonik yapısı bu eserde görülmemektedir. Buna karşılık tonal müziğin vardığı en yüksek doruk olan, Wagner'in müziğinde rastladığımız yoğun derinlik ve müzikal ifade, âdeta yıllar sonra Saygun'un müziğinde karşımıza çıkmaktadır. XIX. yüzyıl romantik akımının esası olan ve Wagner'in zirveye ulaştırdığı, dramın müzikle ifadesine ***(Gesamtkunstwerk)***, Saygun yeni bir boyut katmıştır. Doğunun duyarlılığını getirmiş, müziği Wagner'in bıraktığı yerden yeni renk ve akorlarla geliştirerek, doruğa ulaştırmıştır.

A. Özsoy'u Yazma Düşüncesi

Librettosu Münir Hayri Egeli tarafından yazılan "Özsoy"un ana fikrini bizzat Atatürk vermiştir. İran Şahı'na bir "opera" izlettirme fikri Ata-

---

* Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Sahne Sanatları Bolumu Opera Anasanat Dalı Araştırma Görevlisi, Belarus Devlet Müzik Akademisi Doktora Öğrencisi.

1 Bir operanın sözlerinin yazılı bulunduğu kitap.

2 En az 3 sesin aynı anda tınlamasından ortaya çıkan ses.

Levent Sahverdi Arşivi

türk'ün aklına nereden gelmiş olabilirdi? Ahmet Adnan Saygun'un anlatımından dinleyelim: "Öyle sanıyorum ki iki düşünce O'nu bu arzuya itmiştir. O sıralarda kendisinin İran ile yakınlaşmayı, iki devlet arasında sağlam bir dostluk kurulmasını istediği anlaşılıyordu. Biri çoğunlukla Sünnî, öteki çoğunlukla Şiî mezhebine bağlı bu iki devlet, yüzyıllar boyu düşmanca bir komşuluğu sürdüregelmişlerdi. Atatürk, işte bazen açık bazen kapalı olan bu düşmanlığı dostluğa çevirmek, bunun için de din ve mezhep konularını bir yana itip, iki milletin öz kardeşler oldukları fikrini, bir İran efsanesine dayanarak ileri sürme düşüncesine kendini kaptırmış olmalıdır. Atatürk, böyle bir fikri, Şah ile karşılıklı söyledikleri nutuklar sırasında da ortaya atabilirdi. Fakat, sahnenin hareketinden ve musıkinin gücünden yararlanarak, bu fikri bir sanat havası içinde işlemenin, heyecanla beslenen duygular üzerinde büyük etkisi olacağını düşünmüş olmalı idi. Nitekim, 19 Haziran 1934 tarihinde, Ankara Halk Evi'nde yer almış olan ilk temsilin hemen ardından iki devlet başkanı Dışişleri Bakanlığına giderek orada Türk - İran dostluğunun temelini atmışlardır.

İkinci düşünceye gelince; Atatürk her halde yine bu Türk İran dostluğu bakımından Şah'a büyük bir itibar göstermek ve onu mümkün olduğu kadar etkilemek istemiş olsa gerektir. Nitekim Şah'a elbetteki Türkiye'nin şehirlerini, o zaman var olan bir iki fabrikasını gösterebilecekti, fakat bütün bunlar İran'da da vardı veya olabilirdi. Ama bir musıkili sahne eseri Şah için yepyeni bir şey olacaktı. Gerçekte bu, kendisi için de yepyeni bir şeydi.

Daha önce tek sesli geleneksel Türk müziğinin bestecinin genellikle kendi bireysel duyarlığını, acısını, kederini dile getiren lirik yaklaşımlardan, duyarlıktan ibaret kaldığını söylemiştim. Bu da kuşkusuz bir anlatım unsuruydu. Ama öteki şiirsel unsurlar da vardı."[3] Ünlü müzik bilginimiz Cevat Memduh Altar sıralıyordu: "Yalnız Lirizm ile iş bitmez. Onun yanında hayatın her şeyiyle kendisi, hayat gerçeğinin acımasız dorukları olmanın niteliğini taşıyan: Mitoloji, mitolojik-epik, dramatik ya da trajik duyarlıkların, işlenecek konunun özelliklerine uygun oranlarda rol almaları zorunludur ve bunları tek sesli bir müziğin salt melodik yapısı içinde

3 Ersin ONAY, Atatürk ve Müzik, Bilkent, edu. tr.

Levent Sahverdi Arşivi

değerlendirmek imkânsızdır. Sanatçının eserinde, yukarıda geçen şiirsel unsurları algılayış gücü ve işleyeceği konunun karakteri gereği biçimlendirebilmesi; ancak çok sesli tekniğin oluşturabileceği, zengin olduğu kadar karmaşık da olan bir anlatım dokusu içinde mümkün olabilmektedir. Bu işler için, operaların, senfonilerin, senfonik şiirlerin, eşlikli ve eşliksiz büyük çaptaki koro eserlerinin meydana getirilmeleri gerekmektedir."[4]

Atatürk'ün müzik reformundan beklediği de budur; bu sebeple kendisi "Özsoy"da olduğu gibi, bu konuda ilk ve en güzel örneklerin verilmesine ön ayak olmuştur. Atatürk'ün fikir babası olduğu "Özsoy"un, 19 Haziran 1934 günü dağıtılan broşürünün 3. ve 4. sayfasında yer alan görev dağılımı belgesel önem taşımaktadır. Bu görev dağılımını aşağıda sunuyorum:

B. Özsoy Operası

Özsoy Destanı

3 Perde 12 Tablo

Yazan ve Sahneye Koyan: Münir Hayri

Besteleyen ve Orkestra Şefi: Ahmet Adnan

Orkestra: İstanbul Konservatuvarı yaylı sazlar heyetiyle Riyaseti Cümhur Bando Heyeti

Dans ve Korografi : Selma ve Azade Selim Sırrı

Sahne : Hami

Dekor ve kostümler : Mahmut - Galip

Koro İdaresi : Muallim Halil Bedi, Mediha Adnan.

Koro: Ankara Kız lisesi, Ankara Kız ortamektebi, Ankara Beden Terbiyesi Enstitüsü talebesi

Konduit : Şevket

Suflör : Enver Necip

---

4 Ersin ONAY, Atatürk ve Müzik, s. 5.

Levent Şahverdi Arşivi

Rol Bölümü

Ozan ..... Hamdi Selçuk
Baş Şaman ..... Salih Bey
Köse Ağa ..... "
Birinci Bey.....Fethi Bey
Züppe..... "
İkinci Bey.....Kemal Bey
Bir Zabit ..... "
Kaymakam..... "
Felekler
"..... Nigar Hanım
"..... Muhsine Hanım
"..... Muazze Hanım
"..... Yıldız Hanım
"..... Nüzhet Hanım
"..... Nimet Hanım
Feridun.....Gazi Terbiye Enstitüsü
Muallimlerinden Nurullah Şevket Bey
Ses ..... Gazi Terbiye Enstitüsü
Muallimlerinden Nurullah Şevket Bey
Hantun(UluAnne).....Konservatuvar Muallimlerinden
Nimet Vahit Hanım
Ahriman .....Süleyman Bey
Ayşım.....İstanbul Konservatuvarı
Talebelerinden Semiha Hanım
Mehmet..... Gazi Terbiye Enstitüsü
Muallimlerinden Ö.C.Bey
Bir Köylü.....Bedri Bey

Levent Sahverdi Arşivi

Sarıklı..... "

Politikacı..... .Hayati

Tembel

Sefih

Bedbin.....Semiha Hanım

İraç

Danslar: Selma ve Azade hanımların idaresinde Kız Lisesi ve Orta mektebi talebelerinden Perran - Leyla - Vesamet - Belkıs - Nedret - Enise - Melahat hanımlar.[5]

Perde açıldığında sahnede görülen ozan, ezelî Türk yüceliğini sayıp dökeceği destanına koyularak dinleyicilerin hayalini kırk bin yıl evvelki Feridun'un ülkesine çeker. Bu tiradda Atatürk'ün ulus, din, devlet konularındaki görüşlerine ışık tutulmaktadır. Arpın büyülü melodisiyle ozan tiradını seslendirmeye başlar :

"Ben ne puta tutkunum, ne de yâra vurgunum,
Elimde destanımla yalnız hakka bakarım.
Doğruyu anlatırım, gönüllere akarım.
Gönlü açık olanlar elbet beni severler."

Dizelerinde Asya Türklerinin eski inancı, Şamanlıktan hak dinine, İslâma geçiş vurgulanmaktadır. Son bölümde ise tasavvuf felsefesinin büyük ozanı Yunus Emre ile bir bağlantı kurulmuştur. Gönül gözünün açık olması deyimi, tasavvufta, ilâhî aşkın tanımlamasıdır.

Tiradın devamında, yeni milletin kültür yapısı betimlenirken kaynakların, Batıdan veya Doğudan değil, kendi tarihimizden alınması gerekliliği vurgulanmaktadır:

---

5 "Özsoy Destanı", Ankara, Halkevi Sahnesi, 19 Haziran 1934. (İlk temsilin program kitapçığı)

Levent Sahverdi Arşivi

"Ben, ne Homeros gibi; hayali yavuzlar,
Tanrılarla sevişen kızcağızları anlatmaktan hoşlanır.
Ne de eski Fin'lerin Kalavala'sı gibi, insanlarla cinlerin,
Döğüşünü süslerim hayal enginlerinde
Ben Firdevsi değilim,
Kendi dar anlayışımdan, güzel renkli savaşlar yaratıp,
İninde uyuyan aslanları kamçılamam.
Ben vatan yavuklusu ozanım,
Öz tarihi söylerim, olmuşu iletirim,
İşte böyle beylerim."

Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda yazılan bu satırlarda da görüldüğü gibi, iman ve vatan yeni milletin en temel unsurlarıdır. Toplumun ilerlemesi, çağdaşlaşması için başvuracağı kaynakların, kendi geçmişinde var olduğu ve bu geçmişten hareket edilmesi gerekliliği bakın nasıl anlatılıyor:

"Tarih diyor ki bize,
Uygarlıklar ırmağı brakisefal soyda buldu, özlü kaynağı,
Bu soy, Asya'dan çıktı, dört bir yana dağıldı,
Bu tarih, yükselişin, başlangıcı sayıldı,
Avrupa, Anadolu, İran, ve ortayayla uygarlığa girdi,
Bakın, bu büyük soyla zaman durur mu?
Sakın zaman durur sanma, duran düşer
İlerden başkasına inanma."

Dağılmış Türk boylarını bir araya toplamayı başaran Hakan Feridun'un temsil ettiği kişilik, dağılmış Osmanlı İmparatorluğunu yeni bir ulusta birleştiren Atatürk'ten başkası değildir. Bu birlikteliği sağlayan ortak değerlere, Hakan Feridun, iki oğlunun dünyaya gelişinin kutlandığı gece, yapılan dualarda örnekler veriliyor. Sade fakat etkileyici armonik yapısıyla koro duasına başlıyor :

Levent Sahverdi Arşivi

Hakan'ın yaveri yurdun dört bir yanından gelen beylere seslenmektedir.

(Hakan'ın Yaveri)

"Dört yanın, doğunun, batının, gün ortasının ve Kara
Yurdun beyleri. Bu mavi gecede Ulu Hakan Feridun'un
Çağırışına kulak verdiniz ve buraya toplandınız."

Beylerle aralarında geçen konuşmadan sonra bir asker, Hakan Feridun'un gelmekte olduğunu müjdeler. Hakan Feridun koronun coşkuyla seslendirdiği partisyonla içeri girer :

(KORO)

"Yaşa yaşa Feridun sen başımızda var ol.
Sana mutlu dilekler getirdi bu örük kul"

Doğum için gelen beyleri selâmlar ve şan tekniği açısından çok zor olmayan aryasını söylemeye başlar :

"Derin göklerden akan yüce yavuz kartallar.
Sizi seçtiğiniz bey öz yürekten selamlar.
Atılınca karayı silecek gibi hırçın.
Kanadınızla siz en varılmaz en yalçın.
Kayaları yıkarak nur saçan beylersiniz.
Ününüz yüce olsun. Yurduma hoşgeldiniz"

Tekrar koro Hakan Feridun'a cevap verir. Burada bestecinin Wagner'in müziğinden etkilendiğini açıkça hissedebilmekteyiz :

(KORO)

"Yaşa yaşa Feridun sen başımızda var ol.
Sana mutlu dilekler getirdi bu örük kul"

Levent Sahverdi Arşivi

(HAKAN FERİDUN)

"Size şölen hazırdır. Kurbanlar sizi bekler.
Bu saadetli günde nur getirdiniz beyler.
Hep kollar göğe kalksın yere kapansın dizler.
Benimle bir oldunuz dua ettiniz sizler."

(KORO)

"Hep kollar göğe kalksın yere kapansın dizler.
Sizinle bir olalım dua edelim bizler."

Hakan Feridun koro ile birlikte aşağıdaki, Tanrı'ya yakarışını içeren tiradını okumaya başlar.

"Tanrım, bu güzel geceyi,
En güzel umutlarla doldur, nurunla doldur.
Sen ey ışık kaynağı.
Dileklerin yapıcısı.
Umutlarını sana bağlayanların, koruyucusu.
Ulu Tanrı
Yüce Tanrı
Çok cahiller, seni gökte arar, yerde ister.
Sen inananların gönlündesin.
Ulusumuzu daima aydın ufuklara yönelt tanrım."

Tanrı'ya bu yakarıştan sonra, bir haberci tarafından Feridun'a müjdeli haber iletilir ve Hakan'ın ikiz çocukları olduğu haberi verilir. Hakan Feridun'un ikiz oğulları, Tur ve İraç'ın temsil ettiği "Özsoy", Türk ve İran halkının kardeşliğini temsil etmektedir. Feridun'un hanımı Hatun'un iki yavrusuyla gelmekte olduğu haberi gelir. Koronun Hatun'a seslenişi duyulur.

Levent Şahverdi Arşivi

(KORO)

"Selam senindir hatun, senindir ayla güneş.
Bu ikiz tosunla sen sayılırsın göğe eş."

Daha sonra koro karşılama seramonisini bitirdikten sonra Hatun ile Hakan Feridun arasında etkileyici aynı zamanda duygusal bir düet başlar:

(HATUN)

"Yurda armağan olsun hakanım bu çifte kurt.
Şayet bir gün görürse kara gün bu güzel yurt.
Biri arslan biri kurt olarak saldırsınlar.
Yeryüzünden kötülüğün kökünü kaldırsınlar.
Kadına annelik vatan severliktir bey"

(HAKAN FERİDUN)

"Kadın anne olunca feleğin ömrü uzar.
Yerler göğe yaklaşır. Nurlar gözleri sular.
Bugün senin ününü haykırmak istiyorum."

Yedi feleklerin gelmekte olduğu müjdelenir. Hakan Feridun şölen hazırlanması için talimat verir. Kutlama gecesinde, yeni doğan çocuklara, kaderleri için dileklerde bulunan "felekler", bu kardeşliği nasıl dile getiriyorlar, şimdi de buna göz atalım:

2. Felek :

- Bu yavrular ve onların özsoyu çoğalsın, boyları en eşsiz yurdu bulsun, yer yüzünün en güzel yurduna sahip olsun.

3. Felek :

- Her ne vakit elele verip tutuşsalar, yeryüzü ışık dolsun sulh, bereket ondan doğsun.

Levent Sahverdi Arşivi

4. Felek :

- Bu çocukların, çağlar boyu sürüp gidecek soyları, hiçbir zaman unutmasınlar, kardeş olduklarını ve her zaman, yüz yılların gerisinde kalacak olan bu anı hatırlasınlar.

6. Felek :

- Bu çocuklar yaşlanacaklar elbet. Ancak ne zaman soyları, derin derin üzerlerine çökecek, karanlık bulutlardan sıyrılır ve yeni bir nur başlarsa, bunlar kaybedecek aksakallarını, yeniden genç olacaklar ve böylece kaderleri, soylarının yenilmez bahtına bağlanacak.

Atatürk'ün İran'la dostluğa ne kadar önem verdiği, bu satırlarda dile getirilmektedir. İran Şahının ziyaretine gösterdiği ilgi, 2 ay gibi kısa bir sürede opera hazırlama imkânsızlığını bildiği halde bu konuda diretmesinden belli olmaktadır. Şimdi final bölümü olan, Hakan Feridun'un çocuklarına isimlerini koyduğu bölümü inceleyelim :

"Sen ey nurtopu çocuk,
Senin adın Tur olsun.
Kutlu rengin mavi, esin ay,
Yoldaşın kurt olsun.

Sen ey sevgili çocuk,
Senin de adın Iraç olsun.
Nurun Yeşilden çıksın, güneş seninle parlasın,
Yoldaşın arslan olsun.

Ve her ikiniz de, cesaretin, erliğin rengi olan, al ile, paklığın rengi, beyaza birlikte sarılın."

Feridun, İraç adını koyduğu oğluna, "nurun yeşilde çıksın, güneş seninle parlasın, yoldaşın arslan olsun" derken, İran'ın ortak manevî değerlerini ortaya koyuyor ve bayraklarındaki sembolleri anlatıyor. Her iki oğlunu, cesaretin, erliğin, temizliğin sembolü olan Türk bayrağında birleşmeye çağırıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Çocuklarına isimlerini koyduktan sonra Feridun şenliğin başlaması için talimat verir. 1982 yılında Saygun'un 3 perdelik "Özsoy" operasını bir perde olarak kısalttığını yazımın başında belirtmiştim. Adnan Saygun "Taş Bebek" operasında yer alan "Sihir Raksı" isimli müziği bu bölüme yerleştirmiştir. Türk halk müziğimizin armonize edilmiş yansımalarını bu bölümde dinleyebiliyoruz.

Son bölümde gök gürültüsüyle orkestranın kasvetli akorları dinleyiciyi tedirgin bir ruh haline sürükler. Hatun, iki çocuğuyla birlikte kendisini Ahriman ile karşı karşıya bulur. Ahriman bir şölen olduğunu işittiğini söyler ve bu şölene çağırılmadığı için bundan şikayetçidir, çağırılmadığına çok sinirlenmiştir. Orkestranın panik hissi veren tınısı içinde Hatun, Ahriman'ın kendisinden ne istediğini sorar. Ahriman, Hatun için değil çocuklar için geldiğini söyler. Hatun ise bir anne şefkatiyle yavrularını kucaklar. Ahriman'a çocuklarını öldürüp öldürmeyeceğini sorar. Ahriman buna gücünün yetmeyecegini söyler. Yalnız bu iki genci, soyları arasında meçhul kalmaya mahkum ediyorum der ve devam eder kahkaha atarak: "Bu iki bebek elele verecek ve dünya bundan ışık bulacak ha" der. Bu dileğin amacına aykırı olduğunu vurgular. Hatun bu kötülükleri yapmaması için Ahriman'a yalvarır. Ahriman bunu reddeder. Hatun Tanrı'ya yalvarmaya başlar ve bu yakarışlar sonrasında bir ses duyulur :

(KORO)

"Hatun üzülme sakın. Annelik safası dert.
Bazı cilvesi onun görünürse bile sert.
Annenin sesi gök kubbede cevap bulur.
Annenin dilediği ne ise öyle olur."

ve arkasından şu ses işitilir:

Hatun merak etme sakın. Ahrimanın dilediği ancak üç defa yerini bulabilir. Senin yavruların bir dördüncü defa el ele verirlerse bir gün Ahriman çatlayacak yer yüzü nur dolacak...

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE BARIŞ

M. Vehbi TANFER*

Uzun yıllar boyunca Osmanlı Devletinin cephelerde uğradığı acı yenilgilerin yakın tanığı olan ve bizzat kendisi de senelerce cephelerde savaşan Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devletinin içte ve dışta barışçı bir politika izlemesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Çünkü bu uzun savaşlar, Türk milletinin refaha ve saadete kavuşmasına büyük bir darbe indirmiş; yurt toprakları işlenemediği, teknoloji ve sanayileşme sağlanamadığı gibi; yığınlar halinde Türk çocukları cephelerde harcanmıştır. Bu acı tabloyu Atatürk Nutuk'ta, geçmiş dönemlerde izlenmiş olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık politikalarını eleştirirken canlı bir biçimde ortaya koymuştur[1]. Çünkü bu politikalar, Türk milletinin gerçek mutluluğuna hizmet eden politikalar değildi. Atatürk'ün kendisinin vurguladığı gibi, hepsi birer hisse ve hayale dayanıyordu[2]. Oysa, kurulan yeni Türk devletinin en önemli ilkelerinden birisi olarak gördüğü ve yorumladığı *"Yurtta Barış, Dünyada Barış"* ilkesini, yalnızca Türk Milleti'nin değil, diğer dünya milletlerinin de gerçek mutluluk ve refahı için mutlaka hakim kılınması gereken bir politika olarak görüyordu. Atatürk'e göre, insanlığın gerçek kurtuluşu barıştan geçmekteydi. Barış için yapılması gereken çok şeyler olmakla birlikte, tarihin acı bir gerçeği olarak, bunu sağlamanın ne denli güç olduğunun da farkındaydı.

Türk Milleti, uzun yıllar başka milletlerle harp halinde yaşamıştı ve arka arkaya yapılan büyük yanlışlar onu, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yok olmanın eşiğine getirmişti. Milletin mutluluk ve saadetinden çok, kendi kişisel mevkilerini düşünen ve hayallerini gerçekleştirmeye

---

* Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Asli Üyesi.

1 Kemal Atatürk, **Nutuk 1919 - 1927**, (Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1991, s. 480-481; Atatürk'ün kendi söylevleri içinde, kendisini dünyanın hakimi zanneden politika ve politikacıları gaflet içinde gören sözleri çoktur: "Dünyanın durumunu ve dünyadaki gerçek yerimizi tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir": Bkz. **A.g.e.**, s. 481.

2 "Bu milleti bugün sehpayı idam karşısında bulunduran ef'al ve harekatın menşei hayaldir, hissiyattır": **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, Ankara, 1961, s. 199.

Levent Şahverdi Arşivi

çalışan politikacılar, Türk milletinin maddî gücünü aşan politikalarla, çok geniş amaçlar uğruna Türk milletini idam sehpasının karşısına getirmişlerdi. Bu yanlış politikaların hepsi, millîlik vasfından uzak politikalardı; millî olmayan politikaların da, tarihin en eski milletlerinden birisi olan Türk milletinin gerçek hasletleri, amaçları ve beklentileri ile uyum içinde olması da mümkün değildi. Oysa, Atatürk'ün sahip olduğu felsefenin özünde, millî çıkarları aşan dış politikanın yeri yoktu. Büyük Nutuk'ta; "Millî siyaset dediğim zaman kasdettiğim anlam ve öz şudur: Millî sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zarara sokmamak... Medenî dünyadan, medenî, insani ve karşılıklı dostluk beklemektir" diyordu[3]... Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk milleti, tam bağımsızlığını ve özgürlüğünü gerçekleştirmek, egemenliğine sahip çıkmak için savaşmak zorunda kalmıştı. Bütün bunlara rağmen Ankara'da 23 Nisan 1920'de açılan ve Türk milletinin kaderini eline almış olan Büyük Millet Meclisi, savaş halinde olduğu batılı devletler nezdinde, Türk milletinin tam bağımsızlık ve kendi geleceğini kendisinin belirlemesi hakkından taviz vermeden, barış sağlanabilmesi için gerekli teşebbüslerde sürekli bulunmuştu. Meclis'te kurulan hükümetler, batılı başkentlere gönderdiği temsilcileri aracılığıyla savaşı sona erdirmenin ve kalıcı bir barış ortamı yaratmanın zeminini araştırmıştır. Bu girişimlerde güdülen amaç, daha fazla kan dökmeden, Türk milletinin gasb edilmek istenen haklarını elde etmekti. Savaşa gerek kalmadan bu hakların kazanılması, en çok arzu edilen bir sonuç olacaktı. Ne var ki, Türk milletinin düşmanı olan devletler, tutum ve tavırlarıyla buna imkan vermiyorlardı; tarihsel kinleri ve insanlık dışı yaklaşımlarıyla, en aşağı yedi bin yıllık tarihi olan Türk milletini tarihten silmeye çalışıyorlardı. Lord Kürzon, bir entrika ve fesat kaynağı olarak gördüğü Türkleri Avrupa'dan sürüp atmaktan ve İstanbul ile Boğazlar'ın Cemiyet-i Akvam'a verilmesinden sözederken; Lloyd George, Perikles'ten sonra Yunanistan'ın yetiştirdiği en büyük devlet adamı olarak gördüğü Venizelos'un düşüncelerini, İngiliz politikalarıyla uzlaştırarak des-

3 **Nutuk**, C. II, s. 299.

Levent Sahverdi Arşivi

tekliyordu[4]. Fransa Başbakanı Clemenceau ise, Türkler'in Avrupa'dan atılmalarıyla da yetinmiyor, bütün Küçük Asya'daki varlıklarının silinmesini ve Ortaasya'ya sürülmelerini öngörüyordu.

Türk milleti, Atatürk'ün önderliğinde, dünyanın ilk kapsamlı bağımsızlık ve özgürlük savaşına girişti. Batı ülkelerinin bütün askerî ve siyasî baskılarına büyük bir fedakarlıkla ve kahramanlıkla göğüs gerdi. Zamanla gerçek durumu, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine göre daha erken kavrayan Fransa, Türkiye'nin haklı davasının özelliklerini anlayarak, eski düşüncelerini bir yana bıraktı. Türklerin onurlu bir yaşama hakkı ve barış istediğini anlamıştı. Sakarya Savaşı'ndaki Türk başarısından sonra Fransa adına Türkiye'ye gelen Franklin Bouillon Türkiye'nin barış esası üzerine yürüyen politikalarına olumlu karşılık vermiş ve bu devletle 20 Ekim 1921'de "Ankara İtilafnamesi" imzalanmıştı. Böylece; "Ankara İtilafnamesi güçlü bir düşmanın daha fazla kan dökülmeden safdışı kalmasını sağlamış oluyordu"[5]. Buna karşın öteki ülkelerin uzlaşma kabul etmez tutumları devam etmiş, Misak-ı Milli ilkelerini kendisi için bir yaşam nedeni sayan Türkiye'nin barışçı yaklaşımlarının önü tıkanmıştır. Bundan sonraki süreç, barış isteyen bir halkın, zorunlu olarak istiklâli için savaşması sürecidir.

Bu sürecin başından buyana Atatürk, gerek Türkiye içindeki kimi söylevlerinde ve eylemlerinde ve gerekse diplomatlar aracılığıyla Batı hükümetlerine gönderdiği mesajlarda, Türk milletinin bağımsızlığı için yok olana kadar savaşacağını tam bir kararlılıkla belirtmekle birlikte, gerçek amacın barış ve barıştan doğacak refah ve saadet olduğunu vurgulamıştır. Milli Mücadele'nin daha başlangıcında, Büyük Millet Meclisinin açılışından bir gün sonra, 24 Nisan 1920'de, Meclisin gizli oturumunda, yayıl-

---

4 Lord Kinross, **Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar, t.y., s. 179 - 181.

5 Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler", **Atatürk Yolu**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1987, s. 270; Ayrıca bkz: Seçil Akgün, "Ankara Antlaşması ve Önemi", **Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1981.

Levent Şahverdi Arşivi

macılık esasına dayanan politikaları şiddetle red etmiştir. Atatürk "Hakikaten bütün gayemiz bu hudud-u milli dahilindeki milletimizin istirahatini, refahını ve bu hudud-u milli ile muayyen vatanımızın tamamiyetini masun bulundurmaktan ibarettir" sözleriyle, gerçekçi bir dış politikanın çerçevesini çizmiştir[6]. Bu dış politikanın en temel özelliğini, gerçekçiliği oluşturmaktadır. Öyle ki Misak-ı Milli ile Türk ulusunun varlığını sürdürmesine imkan verecek istekler, çağdaş ulus kavramının tanımıyla ortaya konulan özelliklerden ilham alınarak belirlenmiş; siyasal yönden dayanağını ise Wilson Prensiplerinden almıştır. Temel amacı, millî sınırlar içinde Türklerin bağımsız ve özgür olarak yaşaması, barış içinde kalkınma amacına yönelmesidir. Bu nasıl sağlanacaktı? O günkü şartlarda emperyalizmin amaç ve yöntemleri elbet de modern bilimin belirlediği çerçeveyle uzlaşmıyordu. Emperyalizm modern bilimin ortaya koyduğu millet kavramının tanımını, kendi yöntemlerine uydurmaya çalışıyordu. Nitekim Wilson prensiplerinin bile bir süre sonra aldatmaca olduğunu Atatürk, özellikle General Harbord'un Amerikan mandasının Türkiye şartlarını belirlemek üzere Anadolu'da yaptığı temaslar sırasında pek net biçimde görmüştü[7]. Dayandığı esaslar ne kadar sağlam görünürse görünsün, büyük devletlerin ve bu arada Amerika'nın siyasî alanda bu ilkeleri istendiği gibi yorumlandığı ve kullanıldığı ortadaydı. Bu durumda, Türk milletine onurlu bir yaşam hakkı verecek sonuçlara savaş yöntemine başvurmadan kavuşmanın imkanı bulunmuyordu. Nitekim Atatürk, Meclis gizli oturumlarından birinde; "... her zaman arzedildiği üzere, Büyük Millet Meclisinizin takip ettiği siyaset harp siyaseti değildir; müslihane (barış yoluyla) temin-i menafii etmektir" demişti[8]. Ne var ki, barış yolu şimdilik tıkanmış görünüyordu.

Atatürk, Türk milletinin emperyalist politikaların sonucu olarak tutsaklığına karar verenlere karşı, önderlik ettiği milletinin başında, tarihin

---

6 **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C. I, İş Bankası yay., Ankara, 1985, s. 2.

7 Konu ile ilgili olarak bkz: Seçil Akgün, **General Harbord'un Amerika Gezisi ve Raporu**, İstanbul, 1981.

8 **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, s. 454.

Levent Şahverdi Arşivi

görmediği fedakarlık örnekleriyle dolu bağımsızlık savaşını verirken, ne büyük bir askerî dehaya ve strateji bilgisine sahip olduğunu göstermişti. Türk ulusunun bağımsızlığı ve özgürlüğü için savaşılan bu dönemlerde bile, Atatürk bu büyük fedakarlıkların barış için gerekli olduğuna kendisini inandırmıştır. Bunu en güzel anlatan örnek hiç şüphesiz, 30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi sonrasında savaş meydanını gezerken hissettikleridir. Lord Kinross'un aktardığına göre, Mustafa Kemal Paşanın çadırı savaş alanına yakın, harap olmuş bir köyde, bir ahırın damına kurulmuştu. Çevresine toplanan köylü kadınlar ona bakıyor, kendisinden Yunanlılardan çektiklerinin öcünü almasını istiyorlardı. Aşırı neşesi gitmiş, yerini kara düşünceler kaplamıştı. Sessizce inerek yolun kenarında bir sandalyeye oturmuştu. Üstleri paramparça, kan toz içinde gelen Yunan esirlerine bakmaya başladı. Savaşın vahşiliğine ne kadar alışık olursa olsun, bu yıkıntı sahnesi onu sarsmıştı. Yanında bulunan emir subayına bundan ne kadar tiksindiğini açıkladı. Bütün insan topluluklarının, özellikle Yunanlıların aksak yönleri üzerinde düşünce yürüttü. Sonra yerde gördüğü bir Yunan bayrağının oradan kaldırılmasını ve bir Yunan tüfeğine sarılmasını emretti[9]. Aynı şekilde İzmir'in kurtuluşu sırasında, atının kuyruğuna Yunan bayrağını bağlamış olan Çolak İbrahim'i şiddetle azarlamış ve bayrağı atın kuyruğundan çözdürmüştü. Oysa Yunan Kralı Konstantin İzmir'e geldiğinde, kendine ayrılan ikametgahına giderken, Türk bayrağını fütursuzca çiğnemişti. Oysa Atatürk, haksızca Türk milletine tarihteki en büyük kötülüğü eden, Anadolu'da taş üstünde taş bırakmayan istilâcı bir ordunun sahibi olan milletin şerefiyle, savaş ortamında oynamayacak kadar büyük bir asalete sahipti. Yunan Kralı Konstantin'in Türk bayrağını çiğnemesine karşın, o hasım bir milletin bayrağını, bir kin uğruna çiğnememiş ve; "Arkadaşlar! Bir milletin orduları mağlup edilebilir, komutanları esir edilebilir; fakat bir milletin şeref sembolü olan bayrağı asla çiğnenmez!" diyerek insanlığa mümtaz bir ders vermiştir[10]. Bu istilâ ordusuna kumanda etmiş olan General Trikopis esir olarak karargahına

9 Lord Kinross, a.g.e., s. 379.

10 Bkz. M. Gönlübol, a.g.m., s. 272.

Levent Sahverdi Arşivi

getirildiği zaman ne kadar dostane ve nazik davrandığını olayın tanığı Halide Edip şöyle anlatır: "Sırtını yere getirdiği pehlivanın elini sıkan galip bir pehlivan gibi, Trikopisin elini yakaladı; alalade bir el sıkışı müddetinden fazla tuttu; 'Oturun General! Yorulmuş olacaksınız' dedi. Sonra sigara tabakasını uzattı. Kahve ısmarladı. Diyanis'e de nazik muamele etti. Fakat gözleri Trikopis'in gözlerindeydi. Trikopis ona, açık bir hayranlıkla bakıyordu. Konuşma bitince Mustafa Kemal ayağa kalktı: 'Sizin için bir şey yapabilir miyim?' diye sordu. Trikopis: 'İstanbul'daki karıma durumumdan haber verilmesini isterim' diye cevap verdi. O zaman Mustafa Kemal Paşa, Trikopis'in elini yine uzunca bir süre elinde tutarak dedi ki: "Savaş bir tarih oyunudur. General; bazen en beceriklisi de yenilir. Siz görevinizi yaptınız. Sorumluluk şanstan geliyor, üzülmeyiniz!"[11]...

Atatürk, 4 Ekim 1924 tarihinde, Büyük Millet Meclisinde, büyük zafer hakkında bilgi verirken de bu barışçı ve insancıl duygularını belirtmiş, üzüntüsünü şu satırlarla aktarmıştır: "Hakikaten arkadaşlar, bu harp cephesini ertesi gün gezdiğim zaman, teessürden men-i nefs edemedim. Bir asker için, herhangi bir asker için bu vaziyet mucib-i teessürdür. Fakat Allah'ın bunu bunlara mukadder etmiş olmasına göre, burada bu vaziyete girenler asker değildir. Bunlar her halde caniler ve katillerdir"[12]. Nitekim Atatürk savaş meydanını gezerken, parçalanmış insan bedenleri karşısında çok duygulanmıştı. Yer yer cesetlerden toprak görünmüyordu. Yakınındakilere; "Allah bir daha bize ve insanlığa bir daha böyle feci bir akıbet göstermesin. Bu insanlık adına yüz kızartıcı bir manzaradır. Ne yapalım ki bizi buna mecbur ettiler; çünkü onlar birer caniydiler" demiştir.

Atatürk, hayatının her döneminde, *"Yurtta Barış Dünyada Barış"* ilkesini ısrarla vurgulamış ve bunu yalnızca bir düşünce olarak görmeyip, bizzat izlenen politikalarda uygulamıştır. Nitekim, savaşı yasaklayan

---

11 Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi, s. 232-233; Ayrıca bkz: Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 598-599.

12 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, Ankara, 1961, s. 259.

Levent Sahverdi Arşivi

1928 tarihli Briand-Kellogg Andlaşması'na[13] ve ertesi yıl bu andlaşmayı Doğu Avrupa'da yürürlüğe koyan Moskova Protokolü'ne Türkiye'nin katılmasını istemiştir[14]. Bu nedenle "Yurtta Barış Dünyada Barış" özdeyişi bir slogan değil, Atatürk'ün öngördüğü çağdaş Türk dış politikasının en değişmez prensibidir. Nitekim O, "Yurtta Barış Dünyada Barış" prensibini, Türkiye Cumhuriyetinin en önemli umdelerinden birisi olarak sayar ve bu prensibin amacını, insaniyetin ve medeniyetin refah ve terakkisinde en esaslı amil olarak yorumlar. Bu ilkeye elden geldiği kadar hizmet etmiş olmayı ve hizmete devam etmeyi, kendisi ve ulusu çin bir iftihar nedeni sayar[15]. Atatürk, Yurtta Barış Dünyada Barış prensibini dış politikanın temel prensibi haline getirmek için yoğun bir çaba harcarken, uluslararası diplomaside yeni gruplaşmalar ortaya çıkmaktaydı. Özellikle Avrupa'da Nazizim ve Faşizm gibi diktatörlük rejimleri, akıl almaz bir çılgınlığa doğru giderlerken, dünyanın en çok ihtiyaç duyduğu şey, akılcı politikalar ve barışçı siyasetlerdi. İtalya'da Mussolini'nin Faşist Rejimi, Almanya'da Hitler'in Nazi Rejimi, Sovyetler Birliği'nde Stalin'in Komünist Rejimi ve bu sistemlere toplumlarını tutsak etmiş liderler, kendi muhteris amaçları uğruna dünyayı hiç çekinmeden büyük felaketlere sürüklüyorlardı. 1932 yılında Amerikalı General Mc Arthur'u konuk eden Atatürk, dünyanın içinde bulunduğu kaosa ve büyük tehlikeye dikkati çekerek; "Avrupa devlet adamları, başlıca ihtilâf mevzuu olan mühim siyasî meseleleri, her türlü egoizmden uzak ve yalnız umumun nef'ine olarak, son bir gayret ve tam bir hüsnüniyetle ele almazlarsa, korkarım ki felaketin önü alınamayacaktır" diyor, Amerikalı General de Atatürk'e katıldığını belirtiyordu[16]. Atatürk, bu dönemde bile hem Türkiye'nin kendi iç siyasetinde barış içinde olmasını istiyor, hem de dünya ülkelerinin barış unsurunu ön plana çıkarmalarını arzuluyordu. Bu prensibe dayanarak, tüm dünya

---

13 Ersin Onulduran, "Kellog-Briand Paktı ve Barışçı Politika", **Milliyet**, 30 Ocak 1981.

14 İsmail Soysal, "Atatürk'ün Barışçı Politikası ve Dünyadaki Etkileri", **Atatürkçü Düşünce**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1992, s. 1075.

15 Arı İnan, **Düşünceleriyle Atatürk**, TTK yay., Ankara, 1983, s. 149.

16 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. III, Ankara, 1981, s. 94.

Levent Sahverdi Arşivi

devletleriyle Türkiye barış esasına dayanan ikili ilişkiler geliştirmeye özellikle dikkat etmişti; ama bu ilişkilerde, barışı baltalamak isteyen ülkelerle ilişkiler, daha sınırlı bir seviyede gelişmekteydi. Nitekim Revizyonist devletler grubunda olan İtalya'nın 1935 yılında Etiyopya'ya saldırmasından sonra, Milletler Cemiyeti'nin aldığı yaptırım kararına zaten iyi olmayan ilişkileri tehlikeli noktalara getirme pahasına Türkiye'de uymuştu[17]. Ayrıca, bu haksız saldırı karşısında ekonomik yaptırımlara destek veren Türkiye, ertesi yıl İspanya iç savaşı sırasında Akdeniz'deki İtalyan korsan deniz altılarına karşı, Nyon Konferansı'nda alınan önlemlere katılmaktan da geri kalmadı.[18]

Atatürk, savaş durumu sona erer ermez, kalıcı barış için genç Türkiye Cumhuriyetinin aktif bir rol oynamasını sağlamıştır. Önce komşularıyla barış ortamı yaratacak Türkiye'nin, istikrarlı bir bölge oluşturabileceğini düşünmüş; bölgesel istikrarların, dünya istikrarına büyük katkılar sağlayabileceğini etkin bir biçimde göstermiştir. Bu nedenle önce Türkiye'nin komşularıyla dostça ilişkiler sürdürebilmesi için antlaşmalar yapmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nı izleyen dönemde gerçekleştirilen bu bir dizi antlaşmanın ilk ve en önemlisi, Sovyetler Birliği ile 1925 yılında imzalanan dostluk ve saldırmazlık paktıdır. Aynı yıl Bulgaristan'la da böyle bir antlaşma imzalanarak, Balkanlar'da bir barış ortamı yaratmaya çalışmıştır. 1926'da İngiltere ve dolayısıyla Irak ile sınır ve iyi komşuluk antlaşması, İran ile bir dostluk ve güvenlik antlaşması; 1928'de Yakın Doğu ve Afrika'da modası geçmiş, klâsik sömürgeler kurma emelinde olan İtalya ile bir tarafsızlık antlaşması imzalanmıştır.

Bu süreçte, Balkan Paktı ve Sadabat Paktı Projeleri, onun bölge ve dünya barışına katkı konusundaki en ciddi girişimleridir. Bu iki paktı oluşturmaya dönük bir dizi antlaşmalar serisi, Türkiye'nin kendi bölgesinde bir dostluk ve güven ortamı yaratma çabalarının açık göstergeleri olmuştur. Bu çaba o kadar etkili ve istekli olmuştur ki, o dönemde de nere-

17 Mehmet Gönlübol, a.g.e., s. 274.
18 İsmail Soysal, a.g.m., s. 1078.

Levent Sahverdi Arşivi

deyse gelenekselleşmiş olan Türk - Yunan anlaşmazlığının sona erdirilerek, aradaki meselelerin çözümlenmesi ve Venizelos ve Atatürk arasında tarih kitaplarına geçen bir dostluk ortamı yaratılarak, bunun ülke ilişkilerine yansıtılması son derece anlamlıdır[19]. Atatürk'ün düşündüğü şey, özellikle Osmanlı Devletinin dağılmasıyla ortaya çıkan Balkan ve Ortadoğu kökenli devletler arasında oluşturulabilecek sıcak ilişkileri geliştirebilmekti. Bu devletler arasında o dönemde derin bir güvensizlik duygusu hakimdi. Bu politikaların sonuç vermesiyle, saldırgan ve yayılmacı politikaların önünde Türkiye'nin aynı paktlar içinde yer aldığı devletlerle ciddi bir engel ve caydırıcılık unsuru oluşturulabileceğini düşünüyordu. Üstelik bölge devletlerinin birbirlerine dönük tehdit unsuru olma özellikleri ortadan kalkacaktı. Bu bloklar, Avrupa'daki ırkçı ve Sovyetler Birliği ve çevresindeki kuşakta oluşan gelişmelere karşı da bir denge sağlayabilecekti.

Böylece ilk önce Balkan Birliği projesi gündeme geldi. Atatürk'ün çabalarıyla, 10 Haziran 1930'da Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma, tarihin derinliklerinden buyana gelen azınlıklar sorununu çözümlediği gibi, Balkan Birliği Projesi'ne yönelişte de en önemli adım olmuştu. Bu antlaşma ile Yunanistan'la Etabli sorunu çözülmüş, barış esasına dayanan yeni bir dönem başlatılabilmişti. Venizelos'un Türkiye'yi ziyareti bu girişimleri daha da güçlendirdi. Zamanla bu pakta Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un da katılması düşünülüyordu. Bu amaçla, Balkan devletleri 1930-1933 yılları arasındaki bir çok konferanslar gerçekleştirdiler. Ne var ki Bulgaristan'ın statükodan hoşnut olmaması nedeniyle, Balkan Paktı Projesi resmi bir nitelik alamadı ve dolayısıyla da caydırıcı bir bloka dönüşemedi.[20]

Doğu ülkelerine yönelik yakınlaşmada, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliğinin önemli katkıları olmuştur. Özellikle Hilâfet Kurumu-

19 Bkz. a.g.m., s. 1075; ayrıca bkz; aynı yazar, "Balkan Paktı 1934 - 1941", **Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan**, TTK yay., Ankara, 1985, s. 125-145; Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, İstanbul, 1938.

20 Mehmet Gönlübol, a.g.m., s. 272.

Levent Şahverdi Arşivi

nun kaldırılması, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında ciddi sayılabilecek soğuklukların oluşmasına yol açmıştı. Bu anlaşmazlığın temelindeki neden duygusaldı. Bunun dışında, doğu komşularıyla Türkiye'nin sınır anlaşmazlıkları ya da hayati değerde olan siyasal ve sosyal sıkıntıları bulunmuyordu. 1926'da İran'la, 1928'de de Afganistan'la yapılan anlaşmalar, bu sorunları aşmada ilk büyük adımlar oldu. Musul Meselesi'nin çözümünden sonra da Irak ile Türkiye arasında önemli bir sorun kalmamıştı. 1934 yılında İran Kralı Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyareti, bu ülkeyle olan sıcak ilişkileri daha da geliştirdi. Bu gelişmeler sonucunda, bu ülkelerle Türkiye 1937 yılında Sadabat Paktı'nı imzaladı. Bu pakt, askerî bir nitelik taşımamakta, ilgili ülkelerin dostluk esası üzerinde ilişkilerini sürdürmelerine zemin hazırlamaktaydı. Bununla birlikte, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmayacakları yönündeki taahhütleri, birbirlerine dönük güven duygularının gelişmesine neden olmuştu. Böylece Türkiye, Balkan Paktı ile Balkan ülkelerine, Sadabat Paktı ile de doğudaki komşularına, Osmanlı Devletinin uzantısı olarak, bu ülkeler üzerinde bir siyasî emelinin olmadığı mesajını veriyordu.

Eğer dünya milletleri Atatürk'ün bu sesini duysalardı ve buna uysalardı, bugün olduğu gibi kan, barut, gözyaşı, ağıt ve yarınından emin olmayan insanlar yerine insanlık alemi huzur içinde, barış rüzgarlarının estiği mutlu insanlar olurlardı. Atatürk'ün anlayışına göre, savaş bir ulusun ancak zorunlu kalması durumunda başvuracağı bir çözüm yolu olabilir. Nitekim; "Savaş zorunlu ve hayati olmalıdır. Millet hayatı tehlikelerle karşı karşıya kalmadıkça savaş bir cinayettir" sözü onundur. Savaş ortamına gelinceye kadar, diplomasinin bütün inceliklerini kullanmanın önemine Atatürk; "Diplomatlar barışın kurmaylarıdır" sözleriyle değinmiştir.[21] Çünkü Atatürk, kendi çağının liderleri olan Hitler, Mussolini gibi millî sorunlarını olup bittilerle değil, diplomasi yolu ile ve görüşmelerle çözüme

21 Dışişleri eski bakanlarından Numan Menemencioğlu'nun 1944 yılında bir resmi davette aktardığı Atatürk'e ait bu söz için bkz. **a.g.e.**, s. 1075.

Levent Şahverdi Arşivi

kavuşturmaktan yana idi. Örneğin, 1936'da Boğazlar'ın statüsünü belirleyen Montreux Konferansı'na gidişteki uzun siyasî yolda ya da 1939'da Hatay'ın Fransa mandasından alınarak Türkiye'ye bağlanmasında, diplomasinin bu inceliklerini görmek mümkündür.

Atatürk; bütün insanlığı bir insan vücuduna benzetir. Bir insan parmağındaki acıdan nasıl ki biraz sonra müteessir olursa, dünya milletleri arasındaki herhangi bir huzursuzluk da bir süre sonra diğer milletlerin huzursuzluğu olacaktır. Uzakdoğuda da olsa bir kıvılcıma neme lazım diye sırtınızı dönemeyeceğimizi; çünkü, bir süre sonra bu kıvılcımın kendi memleketimizde bir yangın olarak tezahür edebileceğini söyler. Ona göre, dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi milletinin huzur ve saadetine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükun, vuzuh ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendisi için ne yaparsa yapsın, huzurdan mahrumdur. Bu noktada Atatürk şöyle devam ediyor: "Onun için ben sevdiklerime şunu tavsiye ederim: Milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabii evvela ve evvela kendi kitlelerinin mevcudiyet ve saadetinin amili olmak isterler. Fakat aynı zamanda, bütün milletler için aynı şeyi istemek lazımdır. Bütün dünya hadiseleri bize şunu açıktan açığa isbat eder: En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icab eder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur".[22] Bir konuşmasında da şunları söylemiştir: "Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alakadar olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak lazımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik şahsi olsun, millî olsun daima fena telakki edilmelidir. O halde konuştuklarımızdan şu neticeyi çıkaracağız: Tabii olarak kendimiz için bütün lazım gelen şeyleri düşüneceğiz ve icabını yapacağız. Fakat bundan sonra bütün dünya ile alakadar olacağız".[23]

---

22 Arı İnan, **a.g.e.**, s. 149-150.

23 Arı İnan, **a.g.e.**, s. 150.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün barışa ne büyük değer verdiğini, 1935 yılında Çanakkale'de dünya analarına hitaben Şükrü Kaya'ya okutturduğu notları pek güzel anlatır. Şükrü Kaya aracılığıyla Atatürk, Çanakkale'de Mehmetçiğin eşsiz direnişi karşısında hayatlarını yitiren yabancı-istilâcı askerlerin annelerine, artık gözyaşlarını dindirmelerini öğütlerken; "Bu topraklarda canlarını verenler artık bizim çocuklarımız olmuşlardır" derken, onların Mehmetçikle koyun koyuna, huzur içinde yattıklarını ve huzur içinde yatacaklarını söylerken, tarihte hiç bir devlet adamında görülmemiş bir hoşgörüyü, hümanizmayı ve barış çağrısını dile getirmiş oluyordu.

Levent Sahverdi Arşivi

HABERLER

Levent Şahverdi Arşivi

DOÇ. DR. GÜNAY ÇAĞLAR HOCAMIZI KAYBETTİK

Mukaddes ARSLAN*

Doç. Dr. Günay Çağlar Hocamızı 14 Şubat 2002 tarihinde kaybettik. Bu kısa ve özlü hayattan kısaca bahsedelim: "1959 yılında Erzurum'da doğdu. Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nden 1980 yılında mezun oldu. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 'Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası' konulu tezi ile yüksek lisans, 'Halil Türkmen'in Bolu Mutasarrıflığı' konulu tezi ile de doktora eğitimini tamamladı. Hocamızın başlıca akademik ve idarî görevleri şunlardır: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyeliği, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı, Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Haberleşme Üyeliği.

Günay Çağlar'ın 'Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası' ve 'İtalyanların Menderes Bölgesini Boşaltmaları ve Bu Esnada Ortaya Çıkan Bazı Hadiseler' adlı yayınlanmış iki kitabı, pek çok makaleleri, tebliğleri bulunmaktadır."

Doç. Dr. Günay Çağlar, bir üniversite hocası olarak lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri yetiştirmiştir. Bunun yanı sıra eserleri ve konferansları ile tarih ve kültür hizmetlerine devam etmiştir. Öte yandan Atatürk Araştırma Merkezi adına vermiş olduğu pek çok konferans vardır.

Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1980'li yıllar. Tarih IV'lerden Günay, Tarih III'lerden Atsız Mukaddes, Tarih II'lerden Sinever Esin. O tarihlerde bizler tefekkür ehli ve ilim erbabı olmayı, bilime, kültüre, tarihe bir ömür vermeyi amaçlamış, kendimizi bu yola adamış genç ve idealist bayan tarihçilerdik. Yıllar içerisinde

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanı.

Levent Sahverdi Arşivi

ideallerimizi nispeten gerçekleştirme imkânı bulduk. Tarihçilik; felsefemiz, hayat tarzımız, sevdamızdı. Hocalık, bizi yaşatan damarlarımızdaki kandı âdeta. Kariyer dünyamız, ömrümüzün bambaşka bir gıdasıydı. "Kadının aslî vazifesi analıktır" sözünü hatırlatan dünya tatlısı yavrularımızsa, hayat kaynağımızdı. Akademisyen, hoca ve anne olmanın bütün zorluklarını yaşadık. Hiçbir zaman fâni dünyanın nefsî hevesleri içinde olmadık. Herkes hayatını yaşarken, biz hayatı bilimle yaşamayı tercih ettik. Ne hazindir ki, yarı yolda kalmak da varmış kimimiz için.

Toprak, vakti gelenleri koynuna almayı bekliyor. Kervan yürüyor. Son durak yaklaşıyor. Kesin olan bir şey var ki, sonu herkes yaşayacak. Lâkin, "Söz uçar yazı kalır", "İnsan ölür adı kalır". Bizlerse bir gün ebedî âleme intikal ettiğimizde, "bâki kalan kubbede hoş bir sedâ" misali satırlarda, bir de gençlerin yüreklerinde yaşamak isteriz. Emeklerimiz karşılıksızdır. Bir parça toprağımızda ebedî uykumuzun huzuru vardır.

Doç. Dr. Günay Çağlar, doktora eğitimimde danışman hocamdı. Günay Hoca ile aynı memleketin ve aynı yılların çocuklarıydık. Müşterek noktalarımızdan birisi de, üniversite çağında oldukları halde öğrencilerimizin bizi, anneleri olarak görmeleri ve anmalarıydı. Bundan daha güzel bir unvan olamazdı ki.

Fakülte yıllarımızdan bu tarafa yirmi yıl geçmişti. "Bu aradaki yirmi yıl meçhul. Sanki hiç yaşanmamış" derdi. "Bilim işini zorla yaptırmak, o insanı diri diri mezara gömmek gibidir" sözleriyse çok anlamlıydı. Günay Çağlar, yaşına göre son derece olgun söz ve tavırlara sahipti. Düşünceleri, ufku genişti. Vakur ve asil bir hanımefendiydi. Orta Asya'dan Anadolu'ya, Büyük Hun Devletinden Türkiye Cumhuriyeti Devletine, Mete'den Atatürk'e uzanan büyük bir misyonun mümessillik ruhu beyninde yüreğinde yer etmişti.

Kaybedilen dostlar!... Bekle ki kavuşasın, ara ki bulasın. "Ömür anlatmaya yetmez kederi çok."

Günay Hocamızı en güzel, en verimli çağında kaybettik. Dualarımız, yüreklerimiz onunla. Biz yaşadıkça son soluğumuza dek ismi yüreklerimizde yaşayacak.

Mekânı cennet olsun. Hepimizin başı sağ olsun.

Levent Sahverdi Arşivi